

Mehmet Salih Erkek

Bir Meşrutiyet Aydını

Ethem Nejat

1887-1921

Kitapyayinevi

ETHEM NEJAT

BİR MEŞRUTİYET AYDINI
ETHEM NEJAT
1877-1921

BİR MEŞRUTİYET AYDINI: ETHEM NEJAT, 1877-1921 / MEHMET SALİH ERKEK

© 2012, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOÇALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
BULEND TUNA

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

KAPAK FOTOĞRAFI
CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOÇUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EKİM 2012, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-097-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOÇUKSU CADDESİ NO. 3/I-A
34408 KÂÇITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Bir Meşrutiyet Aydını

Ethem Nejat

1887-1921

MEHMET SALİH ERKEK

KitapYAYINEVI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

I- ETHEM NEJAT'IN HAYATI 12

KİTAPLARI 27

SORUMLU MÜDÜR OLDUĞU DERGİLER 30

II- ETHEM NEJAT'IN SİYASİ FİKİRLERİ 40

OSMANLILIK (İTTİHÂD-I ANÂSİR) 41

İTTİHÂD-I İSLÂM 44

TÜRKÇÜLÜK VE TÜRKÇÜLÜĞE YÖNELİK FAALİYETLERİ 49

TÜRLÜÇÜ KURTARACAK GÜÇ: İSLAH VE İRŞÂD KOMİTESİ 60

ETHEM NEJAT'IN TÜRKÇÜLÜĞÜNDE DİLİN YERİ 63

MİLLÎ MİMARİ 66

ETHEM NEJAT'DA TÜRKÇÜLÜĞÜN TEZAHÜRÜ: TÜRKÇÜ SİMGELERLE BEZELİ HİKÂYELER 67

TÜRK GÜCÜ DERNEĞİ VE FAALİYETLERİ 69

III- ETHEM NEJAT VE İZCİLİK 86

IV- ETHEM NEJAT'IN SOL HAREKET İÇİNDEKİ YERİ VE FAALİYETLERİ 110

OSMANLI DEVLETİNDE II. MEŞRUTİYET İLE FİLİZLENEN SOSYALİST HAREKETLER 110

ETHEM NEJAT VE TÜRKİYE İŞÇİ VE ÇİFTÇİ SOSYALİST FIRKASI 117

ETHEM NEJAT BAKÛ'DE 130

MUSTAFA SUPHİ İLE SONA GİDEN YOL 132

V- ETHEM NEJAT'IN İKTİSADİ FİKİRLERİ 144

KALKINMADA ÖNCELİKLİ YOL: ZİRAAT 144

MEMUR OLMA, ÇİFTÇİ OL! 148

ETHEM NEJAT'IN MODERN KÖY PROJESİ: MESUT KÖY

AĞAÇ BAYRAMLARI 165

RASATHANELER VE ZİRAİ ÖLÇÜMLER 173

ASKERLERE ZİRAAT DERSLERİ 175

TİCARET 182

ZENGİN VE MESUT OLMANIN YOLU: TASARRUF 185

KOOPERATİF ŞİRKETLER 187

VATANDAŞ! VATANINI SEVİYOR MUSUN? O HALDE YERLİ MALI KULLAN! 190

VI- ETHEM NEJAT'IN EĞİTİM ÜZERİNE GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ 197

AÇIK HAVADA EĞİTİM VE YENİ MEKTEPLER (NEW SCHOOLS) 202

TRACKİNG 214

ÇOCUĞUN EĞİTİMİNDE OYUNLARIN ROLÜ 221

ÇOCUKLARIN MİLLİ BİR HİSLE YETİŞTİRİLMESİ 225

TERBİYE-İ BEDENİYE 235

MEKTEPLERDE ASKERİ TALİM 248

EBEVEYNLERE REHBER KİTAP: ÇOCUKLARIMIZI NASIL BÜYÜTMELİYİZ? 256

ETHEM NEJAT VE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM 258

İLKÖĞRETİME YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ 260

TÛBÂ AĞACI VE FRANSIZ TARZI EĞİTİM 264

DARÜLMUALLİMİNLER VE KÖYE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME FİKRİ 270

ZİRAAT VE TİCARET EĞİTİMİ 282

KADIN VE KADIN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 286

SONUÇ 294

KAYNAKÇA 297

EKLER 306

DİZİN 329

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agn.	Adı geçen nizamname
bs.	Baskı
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
ev.	Çeviren
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Ed.	Editör
Der.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
S.	Sayı
TCTA	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TİÇSF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası

*Annem Cavidan Hanım ve
Babam İzzet Bey'e...*

Insanoğlunun dünyasında açık veya üstü kapalı bir “öteki” merakı vardır. Kendisini dünyanın merkezine koyduğunda bu merkezin dışında kalan hemen her türlü insan onun için merak unsuru oluşturur. Hele bu kişiler gündelik yaşamda her zaman karşılaşılabileceği ortalama bir insandan farklı olarak siyasi, askeri veya iktisadi olarak önemli işler gerçekleştirmiş veya popüler anlamda toplum nezdinde ön planda olan –bir şarkıcı, sporcu, bilim adamı veya ruhani lider de olabilir– marjinal ve kitleleri arkasından sürükleyen kişiler ise bu merak daha da artmaktadır.

Tarihin yazıya geçirildiği en eski zamanlardan itibaren tarihçiler biyografi türünü kullanarak insanların bu merakını gidermeye çalışmışlardır. John Tosh, *Tarihin Peşinde* adlı kitabında önemli kişilere ait biyografilerin tarih için değerini anlattıktan sonra, ikinci planda kalmış kişilere ait biyografilerin işlevini şu şekilde ifade etmiştir: “*Olağanüstü sayılmayacak insanların biyografileri, eğer yeterli zenginlikte belgelerle desteklenmişse, geçmişin o biyografi yazılmazsa karanlıkta kalacak bir yönüne ışık tutabilir.*”¹ Burada Tosh çok önemli bir gerçeği gözler önüne sermektedir. Çünkü tarihte çoğu insan tarafından bilinen ve haklarında pek çok eser kaleme alınmış liderlerin veya önemli kişilerin dışında bir de ikinci planda kalmış, çok fazla tanınmayan fakat en az o ön plandaki kişiler kadar önemli işler gerçekleştirmiş ve döneme damgasını vurmuş kişiler vardır. Bu kişilere ait biyografilerin yazılması karanlıkta kalmış bazı noktaların aydınlatılmasında önemli rol oynayacaktır.

Çalışmamıza konu ettiğimiz Ethem Nejat sanırız Tosh’un yukarıda bahsettiği arka planda kalmış kişilerden biridir. Bu kitapta Ethem Nejat’ın hayatı ve eğitim üzerine görüşleri konu edinilmiştir. Bu açıdan bakılınca araştırmamız hem dönemin bir aydınını çeşitli yönlerden ele alan biyografi hem de biyografiye konu edinilen kişinin yaşadığı dönemin ele alındığı bir çalışma olmaktadır. Şurası muhakkak ki kişileri yaşadıkları dönemden soyutlayarak ele almak o kişileri anla(t)ma noktasında yapılacak en büyük hatalardan biri olacaktır. Çünkü kişilerin fikirlerinin, inançlarının, ideolo-

¹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 81.

ilerinin oluşmasında belirleyici unsurlarından biri yaşadıkları dönemin şartlarıdır.

Tarık Zafer Tunaya'nın deyişiyle II. Meşrutiyet dönemi "Türkiye Cumhuriyetinin siyaset laboratuvarıdır." Bu dönemin siyasi, iktisadi, sosyal olayları anlaşılmadan günümüze kadar uzanan süreç tam anlamıyla anlaşılabilir. Çünkü bu dönemin siyasi ve entelektüel birikimini sağlayan aydınlardan birçoğu Cumhuriyet'in de kurucu kadrosu içinde yer almışlar ve/veya görüş, düşünce ve direktifleriyle bu dönemin şekillenmesinde rol oynamışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde devletin içinde bulunduğu iç ve dış koşullar siyasi iktidarı derin bir sıkıntı içine sokmuş, devletin kötü gidişinin önüne geçilmesi için temel politik araçlar kullanılmıştır. Çeşitli fikir akımları çevresinde "bu devlet nasıl kurtulur?" sorusu etrafında toplanan aydınlar bir yandan çeşitli siyasi öneriler sunarlarken bu fikirlerinde temel argüman olarak eğitimi kullanmışlardır. Bu aydınların devletin çöküşünü engellemek ve yeni siyasi yapıya uygun vatandaş yetiştirmek için eski eğitim sistemi yerine batıyı örnek alan ve yenilikçi eğitim görüşleri ileri sürdüklerini görmekteyiz.

Temel eğitimini II. Abdülhamid döneminin okullarında alan ve bu dönemde hürriyetçi fikirlerle tanışan Ethem Nejat Meşrutiyet öncesi Amerika'ya ve Avrupa'ya kaçmış, Meşrutiyet'in ilanını müteakip yurda dönmüştür. Önce Manastır'da, daha sonra ise Bursa, İzmir, Eskişehir, Adana gibi şehirlerde darülmualimin ve maarif müdürlükleri yapmıştır. Bu dönemde Osmanlılık ve Türkçülük fikirlerinin etkisinde kalan Nejat Bey, ziraat ve ticaret eğitimi başta olmak üzere, izcilik, beden terbiyesi, okullarda askeri eğitim, doğada eğitim, eğitimde kendi kendine yönetim (self-government) gibi konularda görüşler ileri sürmüştür. Bu görüşler gerek dönemde gerekse daha sonraki süreçte yankılar uyandırmıştır. Özellikle "Köy Enstitüleri" girişiminin Ethem Nejat'ın köy öğretmeni yetiştirme projesiyle büyük uygunluk gösterdiği ve bu okulların fikir babası olduğu genel kabul görmektedir.

1918'de Türk Ocaklarının girişimiyle incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya giden Ethem Nejat burada Spartakistlerle ilişki kurmuş ve

bu tarihten itibaren sol hareket içinde yer almıştır. Mustafa Suphi ile birlikte hareket eden Ethem Nejat Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri olmuş ve ömrünün sonuna kadar Türkiye'den uzak yaşamıştır. 1921 yılında Trabzon açıklarında Mustafa Suphi ile birlikte öldürülmüştür. Kitabımız bu açıdan Osmanlı sol hareketlerinin bir kesitini de konu edinmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu kitabın temel alındığı doktora tezinin ortaya çıkmasında birinci etken olan ve araştırmalarım boyunca değerli zamanlarını esirgemeyen saygıdeğer danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Abdullah Martal'a, değerli yardımlarından dolayı Prof. Dr. Recep Yıldırım'a, değerli büyüklerim Mustafa Sahip Akarca ve Kadir Güre'ye, yetişmemde büyük emeği geçen Annem Cavidan Hanım, Babam İzzet Bey ve kardeşlerime, tüm çalışmalarım boyunca kahırımı çeken ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Burcu'ya tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

MEHMET SALİH ERKEK

Ankara - 2012

ETHEM NEJAT'IN¹ HAYATI

1887-1921

İkinci Meşrutiyet'in önemli eğitimcilerinden ve aydınlarından olan Ethem Nejat'ın doğum tarihi kesin olarak belli değildir. İstanbul, Üsküdar'da bulunan Ahmet Çelebi Mahallesi'nde 1882 yılında dünyaya geldiğini iddia edenler olduğu gibi,² doğum tarihinin 1887 yılı olduğunu ileri sürenler de vardır.³ İlköğretimini nerede aldığı konusunda bir bilgi bulunmazken, annesine ithaf ettiği kitabının girişinde okuma-yazmayı ondan öğrendiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Pek muhterem ve muazzez anneciğim!

Titremeden bu satırları yazmaya teşebbüs eden kalemim, bütün kardeşlerimle bana her şeyden evvel verdiğin cesaret dersine itka' ederek yürüyor. Kendimi anlamağa başladığım zaman müşfik ağzından ilk duyduğum kelime "terbiye" idi. Üsküdar'daki mesut yu-

1 Ethem Nejat bazı yazarlarca II. Meşrutiyet'in bir diğer aydını olan Dr. Ethem Necdet ile karıştırılmıştır. Örneğin Hilmi Ziya Ülken'in, Dr. Ethem Necdet'in 1913 yılında yazdığı *Tekâmül ve Kanunlar* adlı kitabın Ethem Nejat'a ait olduğunu belirtmesi ve memleketimizde yazılmış ilk sosyoloji kitaplarından birisi olduğunu ileri sürmesi oldukça ilginçtir. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 174 ve 296. Ancak Ülken'in kitabının sonraki baskılarında bu hata düzeltilmiştir. Necdet Sakaoğlu da aynı hataya düşenlerdendir. Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 317. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi de eserin Ethem Nejat'a ait olduğunu yazmaktadır. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Profesyonel Yayıncılık, C. 4, s. 2043. Alpay Kabacalı da *Tekâmül ve Kanunlar* adlı kitabın Ethem Nejat'ın eseri olduğunu zikreder. Alpay Kabacalı, "Ethem Nejat," *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, May Yayınları, C. VI, s. 335. Dr. Ethem Necdet, II. Meşrutiyet döneminde pozitivist ve tekâmülcü görüşler ileri süren bir Osmanlı aydınıdır.

2 İsmail Hakkı Tonguç, "Ethem Nejat," *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, Bir Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 136. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 192.

3 Alpay Kabacalı, agm, s. 434. Mete Tunçay, age, s. 148. Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 292. Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler* (1871-1972), Hareket Yayınları, 2. bs., İstanbul, 1972. "Ethem Nejat," *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C. 4, s. 2043. Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 316.

vamızın yeşil zarif bahçesine bakan serin ve asude odada, pencere-lerimizi saran zümrüt asmaların zîr-i litafında, bana büyük tatlar ve şevkler içinde ve vaatler ve nevâzişlerle öğrettiğin yazı ile ilk ihsâs ettiğin büyük emele, terbiyeye dair yazdığım şu eserciğimi –lütfen kabul buyurmanı rica ederek– nam-ı şefkat ve ulviyetine ithaf ediyorum.⁴

Ethem Nejat, anne tarafından Çerkes'dir⁵ (Beseney) ve soylu bir aileye mensuptur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletine sığınarak Sivastopol'ü top ateşine tutan Goeben (Yavuz) zırhlısının komutanı olan Bahriye Albayı Cevat Bey (Toydemir) Ethem Nejat'ın dayısıdır. Annesinin amcasının oğlu ise General Cemil Cahit'dir (Toydemir).⁶ Ethem Nejat'ın abisi Rıza Bey de askerdir ve o tarihlerde Cemil Cahit Bey'in emir subaylığını yapmaktadır. Nejat'ın kız kardeşi Bedia Hanım'ın eşi Osman Bey de subaydır, Amasya'da oturmaktaydılar.⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Ethem Nejat'ın ailesinde birçok asker vardır. Ethem Nejat ile birlikte 1919 yılında Berlin'de bulunan 18 Türk spartakistinden biri olan Selahaddin Nejat, Ethem Nejat ile bir karı-kocanın eski evliliklerinden olan çocukları, yani üvey kardeşler. Selahaddin Bey, Ethem Nejat ağabeyini çok sevdiğinden onun adını kendi adı içinde taşımak için Nejat ismini almıştır. Daha sonra “Yalkı” so-

4 Ethem Nejat, *Mektepçilik*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1332, s. 4.

5 Ethem Nejat'ın Çerkes olduğunu Ziyetullah Nuşirevan şöyle ifade etmekteydi: “Gayet garibet olarak Ethem Nejat yoldaş kendisi Çerkes olduğu halde hemen 1917 senesine kadar mutaassıp bir Türkçü idi.” Ziyetullah Nuşirevan, Ethem Nejat Arkadaş, 28-29 Kânunusani 1921 Karadeniz Kıyılarında Parçalanmış Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri, Moskova 1923, s. 73'ten akt. *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Çevrim Yazı Burhan Tuğsavul, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. III.

6 Cemil Cahit (Toydemir) (1883-1956): Büyük Çerkes sürgününde Anadolu'ya göç eden Therhet adlı bir Vubih ailesinden olan Mehmed Cahit Bey'in oğludur. 1883 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Okulu'nu 1902'de bitirdi. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına katıldı. 1918 yılında Yusuf İzzet Paşa'nın emrinde tümen komutanı olarak Kafkasya'yı kurtarmak ve bağımsız bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurmak için yapılan savaşlara katıldı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da tümen komutanlıkları, kolordu komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı (1939), Askeri Yargıtay Başkanlığı (1942), 1. Ordu Komutanlığı gibi görevlerinde bulunduktan sonra 1946 yılında orgeneral rütbesinden emekliye ayrıldı. TBMM'nin yedinci döneminde İstanbul milletvekili ve aynı dönemde Recep Peker kabinesinde Milli Savunma Bakanı olarak hizmet gördü. 1956 yılında İstanbul'da öldü.

7 S. Halit Kalkınç, “Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihadçılar mı Öldürdü?” *Toplumsal Tarih*, S. 61, Ocak 1999, s. 33.

yadını alan Selahaddin Nejat, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde dekanlık yapmış ünlü bir bilim adamıdır.⁸

Üsküdar İdadisi ve Ticaret Mekteb-i Âli'sinden mezun olan Ethem Nejat,⁹ Mutlakiyet döneminde gazetecilik yapmıştır. Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesinde düzenli yazıları yayınlanan Nejat, İttihad ve Terakki Cemiyeti ile bağlantı kurduğu için II. Meşrutiyet öncesinde zorunlu olarak yurt dışına kaçmıştır. Nejat yazılarında hangi tarihlerde hangi ülkelerde bulunduğunu tam olarak belirtmese de yazdıklarının satır aralarından bazı ipuçlarına ulaşılmaktadır. Kesin olmamakla birlikte yurt dışına ilk çıkışında Amerika'ya, New York'a gittiğini düşünmekteyiz. Çünkü 1325 [1909] yılında *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nde yazdığı bir makalede 2 sene önce Amerika'da olduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Buna göre 1907 yılında Ethem Nejat Amerika'da bulunmaktadır. *Sırat-ı Müstakim*'de kaleme aldığı bir makalesinde "Amerika'da oturmuş ve Amerika adâtına oldukça vukuf hâsıl etmiş"¹¹ olduğunu belirttiğine göre bu ülkede bir süre yaşadığını anlamaktayız. Zaman zaman yazdığı makalelerde Amerika'da yaşadığı deneyimlerden ve gördüklerinden bahsetmektedir.¹² II. Meşrutiyet'in ilanından önce ise Nejat'ın Fransa'da olduğu bilinmektedir.¹³ Yumurta ticareti ile ilgili bir makalesinde "Birkaç sene önce

8 Selahaddin Nejat (Yalkı): 1900 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlköğrenimini Üsküdar ve İzmir'de tamamlamış, veterinerlik tahsiline İstanbul'da başlamış, Almanya'da devam ederek Berlin Veteriner Yüksekokulu'nu bitirmiştir. Aynı kurumun iç hastalıkları kliniğinde 1931'de doktorasını tamamlayarak yurda dönmüştür. Etlik'te laboratuvar şefliği yaptıktan sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü Veteriner Fakültesi İç Hastalıkları Şefliğinde bulunmuştur. 1939'da doçent, 1941'de profesör olan Yalkı, üç dönem Veteriner Fakültesi Dekanlığı'nı yürütmüştür. 1974 yılında Ankara'da ölmüştür. Selahaddin Nejat'ın annesinin ismi Melek, babasının ismi ise İsmail Hakkı'dır. Yalkı ile Ethem Nejat üvey kardeş olduklarına göre bu bilgiden hareketle Nejat'ın anne veya baba isminden birisini tespit etmiş oluyoruz.

9 Ethem Nejat'ın Eskişehir Muallim Mektebinde okuduğunu ileri süren Fethi Tevetoğlu bu konuda yanılmaktadır. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* (1910-1960), Ayıldız Matbaası, Ankara, 1967, s. 108. Ethem Nejat, Darülmualimin mezunu değildir. Kaldı ki onun eğitim aldığı dönemde Eskişehir'de bir Darülmualimin de bulunmamaktadır. Nejat yalnızca, 1915-1917 yılları arasında Eskişehir Maarif Müdürlüğü görevinde bulunmuştur.

10 Ethem Nejat, "Amerika'da Osmanlı Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 12, 23 Aralık 1909.

11 Ethem Nejat, "Amerika'daki Müslümanlar I," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 82, 30 Mart 1910, s. 64.

12 Amerika'daki izlenimlerini içeren yazılarından bazıları için bkz. Ethem Nejat, "Bir Tüccarın Hikâyesi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 23, 17 Mart 1910. Ethem Nejat, "Evlatsız Anneler," *Türk Kadını*, C. I, S. 4, 1918. Ethem Nejat, "Amerika'da Müslümanlar II," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 85, 21 Nisan 1910.

13 Mete Tunçay, age, s. 148. Mehmet Ö. Alkan, "II. Meşrutiyet Aydını Olarak Ethem Nejat," *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 6, s. 1839.

Marsilya'da bulunduğum esnada Marsilya'daki Osmanlı yumurta tüccarları ile iyice münasebet peyda etmiştim"¹⁴ demektedir. Yine 1913 yılında kaleme aldığı *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* isimli kitapta "324 İnkılâbı olalı henüz iki ay olmuştu. Bizi Paris'in doğu istasyonundan alan tren İsviçre üzerinden artık hürriyetine kavuşmuş olan vatanımıza götürüyordu"¹⁵ ifadelerinden bir süre Fransa'da yaşadığı sonucuna varmaktayız.

Yurda döndükten sonra bir müddet İstanbul'da kalan ve daha sonra Alasonya Hususi İdadisi'ne müdür olarak atanan Nejat Bey burada yakın arkadaşı Ferid Bey ile birlikte oldukça başarılı işlere imza atmıştır. 1909-1910 yıllarında Alasonya'da kalan Nejat, Ferid Bey ile birlikte Manastır Darülmuallimini'ne tayin edilmiştir.¹⁶ Okulun müdürlüğünü yapan Nejat, bu okulda tarım ve ticaret eğitimi üzerinde durmuş ve tarım dersi öğretmenliğine atanan Ferid Bey ile birlikte *Terbiyevî Yeni Fikir* isiminde bir dergi yayınlamıştır. Manastır'da kaldığı dönemde okul içinde bir rasathane tesis eden Nejat, ölçümler yaparak bölgenin iklimine yönelik raporlar hazırlamıştır. Manastır Darülmuallimin Kongresinin toplanması, spor müsabakalarının yapılması, yürüyüşler, fenni gezintiler, izci birliklerinin kurulması gibi daha birçok yeniliğe imza atan Nejat Bey, Balkan Savaşları sırasında Sırpların Manastır'ı ele geçirmesiyle bir süre esaret hayatı yaşamıştır. Kaleme aldığı *Mektepçilik* isimli kitabının bazı bölümleri bu esaret sırasında yakılmıştır. Nejat bu kısa esaretini şu şekilde anlatmaktadır:

Ben bir zaman esaretin küçük bir nevini yaşıyordum, Sırplar Manastır'ı işgal ettiği zaman bizi bir yere bırakmıyorlardı, benimle beraber yakınımdaykiler ne büyük ihtiyaç ve gaile içinde idik. Semada münevver bir afak vardı, bu afak hayli gayretime rağmen yaklaşama-

14 Ethem Nejat, "Yumurta Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 10, 9 Aralık 1909, s. 156.

15 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 38.

16 1924 yılında yayınlanan Genç Komünist adlı derginin Karadeniz'de öldürülen Mustafa Suphi ve yoldaşlarını anmak için yayınlanan 16. sayısında (28 Ocak 1924) "İnkılâp Kurbanları" başlıklı bölümde Ethem Nejat hakkında da küçük bir pasaj bulunmaktadır. Bu pasajda Nejat'ın Üsküp Darülmuallimini'nde müdürlük yaptığı yazılmaktadır ancak biz böyle bir bilgiye rastlayamadık. Yine aynı dergide Ethem Bey'in İngiltere'de bulunduğu yazılmaktadır ancak Nejat'ın tüm yazıları ve kitapları incelendiğinde bunu kanıtlayacak bir ize de rastlanmamıştır. "İnkılâp Kurbanları," *Genç Komünist*, S. 16, 28 Ocak 1924, s. 6.

dığım nokta idi, yoruldu, müşkülleri hal ettim. Artık İstanbul'a, doğduğum eve çektiğim üzüntüler, elemeler, gailerle yürüyordum, bilir misiniz o vakit ne diledim. Saadet mi? Ohh! Ben o vakit ne mesuttum.¹⁷

Bu esaret sonrasında İstanbul'a gelen Ethem Nejat, Eylül 1913'de Bursa Darülmuallimin Müdürlüğü'ne atanmıştır. Manastır Darülmuallimini'nde yaptığı hemen tüm faaliyetleri Bursa'ya taşımış, bununla birlikte *Yeni Fikir* dergisi de artık Bursa'da yayınlanmaya başlamıştır. 1912 yılında kurulan Türk Ocağı ve 1913 yılında vücuda getirilen Türk Gücü Derneği'nin çalışmalarına aktif olarak katılan Nejat, Bursa'da Türk Gücü Derneği'nin teşkilatını gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda koyu bir Türk milliyetçisi olan Nejat, Türk'ün istemesi halinde her türlü güçlüğü üstesinden gelebileceğini ve tüm savaşlardan galip çıkabileceğini belirtir ve bu gerçeği Bursa Darülmualliminin iç kapısının üstüne "Türk'ün Gücü Her Şeye Yeter" sözlerini yazdırarak öğrencilerine telkin eder.¹⁸ Yine bu şehirde öğretmenler arasında birlik ve beraberliği sağlamak ve onları kötü alışkanlıklardan ve miskinlikten kurtarmak amacı ile "Muallimler Yurdu" adında bir öğretmen derneği kurmuştur. *Yeni Fikir* dergisi, bu derneğin kuruluş amacını şöyle belirtmektedir:

Bursa muallimleri bazı müteşebbis ve vatanperver arkadaşların teşviki ile bir Muallim Yurdu küşad eylediler. Muallimler Yurdunun maksad-ı tesisi, muallimleri aynı fikir ve aynı gaye-i milli ile birleştirmek, tarz-ı terbiyede bir vahdet temin eylemek, terakkiyat-ı terbiyeye ve ilmiyeden birbirlerini gerek musahabe ve gerek mübâhase ve konferanslarla haberdar etmek ve bahusus muallimleri kahvehane hayatından çekip kurtarmak (...) Nice muallimlerimiz mekteplerinden, işlerini bitirir bitirmez hemen kemal-i isticale ile kahvehaneye koşar, halkın huzurunda kahve, nargile çeker hatta tavla vs. oyunları oynarlardı. Bu hal yalnız Bursa'ya değil, her yere münhasır idi. Şükür Muallimler Yurdu, muallimleri bu miskin hayattan kurtarıyor.

17 Ethem Nejat, "Muallimlikte Saadet Var Mıdır?" *Yeni Fikir*, C. 3, S. 15, 1 Eylül 1913, s. 462-463.

18 Alkan, agm, s. 1839.

Muallimler Yurdu her zaman açık bulunacak, bütün gazeteye, risalelere abone olacak, hatta muallimlerin kahvelere müracaattan istişine ettirmek için kahve, çay ve nargile de bulunduracaktır. Muallimler Yurdu'nun riyaset-i fahriyesini Abbas Halim Paşa kabul ettiler.¹⁹

Muallimler Yurdu tam bir öğretmen derneği olmaktan çok bir öğretmenler lokali olarak düşünülmüştür. Nejat Bey, öğretmenlerin gelip gazete ve dergi okuyabilecekleri, sohbet ve tartışma yapabilecekleri ve milli bir his etrafında buluşabilecekleri bir mekân oluşturmak istemiştir. Ayrıca Muallimler Yurdu mensupları artık oturmak yerine Keşiş Dağı'nın (Uludağ) eteklerinde, yamaçlarında yürüyüşlere katılıp, spor müsabakalarına da iştirak etmişlerdir.²⁰ Nejat, daha sonra Maarif Müdürü olarak görev aldığı Eskişehir'de de Muallimler Yurdu'nun bir şubesini açmıştır.²¹

İsmail Hakkı Tonguç, Ethem Nejat'ın Bursa Darülmualimini'nden öğrencisi olan ilköğretim müfettişi B. Karatan'ın okul ve Nejat ile ilgili anılarını aktarırken Nejat'ın kendisi ve eğitim uygulamaları ile ilgili birçok ipucu da vermektedir. Karatan anılarında Bursa Darülmualimini'nde 1909-1910 yıllarında öğretimin medreseden çok da farklı olmadığını ifade ederek okulda tam bir düzen ve nizamın olmadığını söylemektedir. 1911-1912 öğretim yılı başında okula döndüklerinde bahçede öğrencilerle top oynayan sivil elbise giymiş müdür Ethem Nejat ile karşılaştıklarını ve çok şaşırdıklarını söyleyen Karatan, önce çekingen duran öğrencilerin az sonra seyirci, hemen arkasından da oyuncu olarak maça dahil olduklarını, öğrencilerin müdür tarafından azarlanmayıp, hor görülmediğini ve müdürün öğrencilere dostça tavsiyelerde bulunduğunu, bu durumun yıl boyunca ders aralarında, uzun teneffüslerde, bütün hafta içinde devam ettiğini söylemektedir. Nejat'ın gelişyle okulun içinin ve bahçesinin yeni baştan düzenlendiğini, yemeklerin ve yatakhanelerin düzeldiğini aktaran Karatan, Ethem Nejat'ın pedagoji ve beden eğitimi derslerini verdiğini ancak sık sık dersleri kontrole gelerek konuşmalar yaptığını ve her sabah bütün talebelere 20 dakika beden ha-

19 "Muallimler Yurdu," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 586.

20 "Bursa Darülmualiminilileri Hayat Hareketi Diyor Artık!," *Yeni Fikir*, C. II, S. 17, Kasım 1913, s. 553.

21 Mete Tunçay, "Meb'us Namzedimiz Ethem Nejat Eskişehir'de Ne Yaptı?," *Tarih ve Toplum*, S. 61, Ocak 1989, s. 40.

reketleri yaptırdığını, akşamları ise oyun ve spor saatlerinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Haftada bir gün öğleden sonra eğitim yapılmadığını ve o gün talebelerin öğretmenlerle birlikte gezintilere çıkarak tetkik ödevleri yaptıklarını söyleyen Karatan, bu gezilerde sanat ve ziraat okullarına çok sık gidildiğini, bazen de geniş alanlara gidilerek beden eğitimi ve spor müsabakalarının icra edildiğini, ancak özellikle hafta tatili olan cuma günlerinde hava ne kadar bozuk olursa olsun mutlaka gezintilere gidildiğini aktaran Karatan, cuma günleri yapılan gezileri şöyle anlatmaktadır:

Köylere gezintiye giderken her şey inceden inceye gözden geçirilir, öğrenciler kontrol edilirdi. Hareket emri verilince şarkı, trampet ve fifrelerle yürüyüş başlar, şehir dışına çıkılınca izci yürüyüşüne göre tertibat alınır ve gidilecek yere kadar bu suretle yürünürdü. Orada konaklama yeri düzenlenir, bayrak sırğa çekildikten sonra kahvaltı yapılır, biraz istihattan sonra da beden hareketleri, çeşitli sporlar, izcilik ders ve tatbikatına geçilirdi. Bundan sonra köy camisine gidilir, güzel sesli öğrenciler tarafından cuma namazı kıldırılır, Kur'an ve hutbe okunur, vaaz edilirdi. Müdür bu vaazları kendisi yazar veya konusunun şeklini tespit ederek bu işi yapacak öğrenciye direktifler verirdi. Namazdan sonra köylülerle grup grup konuşmalar yapılarak müdürün verdiği plân gereğince tetkiklere geçilirdi. Bundan sonra beden hareketleri, çeşitli oyun ve sporlar, izcilik ve ziraat tatbikatı, köy tetkikleri üzerinde konuşmalar sıra ile gösterilirdi. Köylülere şarkı söylenir, müsamere verdikten sonra hareket hazırlığı başlardı. Programın ağırlığına ve yorgunluğa rağmen, şarkılar söylenerek neşe içinde okula dönülürdü.²²

Bursa Darülmualimin öğrencilerinden birçoğunun Nejat müdür olmadan evvel zamanlarının çoğunu çayhanelerde ve kiraathanelerde geçirdiğini, Nejat'ın gelişiyle birlikte okulda bambaşka bir hayatın başladığını ve öğrencilerin Müdür Bey'in kurduğu Türk Gücü Spor Kulübü'nde ve Türk Ocağı'nda faaliyet göstermeye başladığını ifade eden Karatan, öğrencilerin

22 İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947, s. 238-239.

artık Nejat Bey'in yanından ayrılmamaya gayret gösterdiklerini ve kahvehane ve oyunlarını bıraktıklarını söylemektedir.

Ethem Nejat 1914 yılında İzmir Darülmuallimin Müdürlüğü'ne atanmıştır.²³ Muavinliğine de yine Bursa Darülmualliminin ziraat muallimi Hamdi Efendi getirilmiştir.²⁴ *Ahenk* gazetesi, Nejat ile muavini efendinin önceki gün gelip görevlerine başladıklarını yazmıştır.²⁵ B. Karatan, Ethem Nejat'ın İzmir Darülmuallimini'ne gitmesinden sonra orada nelerle karşılaştığını ve hangi faaliyetlerde bulunduğunu Nejat'ın İzmir Darülmuallimini'nden öğrencisi olan arkadaşlarından dinlediğini ifade etmektedir. Ona göre Nejat, Bursa Darülmuallimini'nden ayrılmak istememiş, ancak İzmir Darülmuallimini'nde birçok müdür değiştiği halde öğrencilerin isyanının önüne geçilemediği için Nejat bu isyanları bastırmak için geniş yetkilerle bu okula müdür olarak atanmıştır. Bursa Darülmuallimini ile ilişkisini kesmeyen Nejat, pek çok öğrencisiyle mektuplaşmaya devam etmiş ve adeta bu iki okul birbiriyle birleşik hale gelmişti. Nejat İzmir'e gittiğinde Darülmuallimin Bayraklı'da Yahya Paşa Köşkü'nde bulunmaktaydı. Öğrenciler ilk gördüklerinde Ethem Nejat'ı "küçük yapılı ve çocuk gibi nitelendirmişler ve odasından hiç çıkmayan biri olarak görmüşlerdir." Kısa süre sonra bu izlenimleri değişen öğrenciler yemeklerin bollaşmasından ve iyileşmesinden, yatakhanelerin, okul bahçesinin düzenlenmesinden, iyi hocaların okula gelmesinden memnuniyet duymaya başlamışlardır. Hatta Nejat, okulu Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu'nun binasına taşımış, her şeyi yenilemiş ve öğrencilerin serbest çalışmaları için atölyeler yaptırmıştır. Sıralar ve masalar Amerikan usulünde tek kişilik olup, okulda ayrıca bir tatbikat mektebi de yaptırmıştır. Karatan, okulda izcilik ve spor müsabakalarına büyük önem verildiğini, poligonlarda atış talimleri ve askeri teçhizatlarla yürüyüşler yapıldığını da eklemektedir. Çanakkale Savaşlarının başlaması üzerine okuldaki talebelerden 60 tanesi ile başta Ethem Nejat olmak üzere okul muallimleri gönüllü olarak harbe katılmışlardır.²⁶

23 Engin Tonguç eserinde Ethem Nejat'ın 1912-1914 yılları arasında İzmir Darülmuallimini'nde müdürlük yaptığını belirtmektedir. Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 62. Ancak, *Ahenk* gazetesinde rastladığımız aşağıdaki iki haber bu savı çürütmektedir. Ethem Nejat'ın farklı tarihlerde iki kez İzmir Darülmuallimin müdürlüğü yaptığını dair hiçbir bilgi yoktur.

24 "Darülmuallimin Müdürlüğüne," *Ahenk*, 20 Mart 1914.

25 "Darülmuallimin Müdürü," *Ahenk*, 30 Mart 1914.

26 İsmail Hakkı Tonguç, age, s. 242-243.

Ethem Nejat, İzmir’de bulunduğu sırada Kolordu Komutanı Pertev Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi Cafer Tayyar Bey, Vali Rahmi Bey, Vasıf ve Necati beylerle yakın ilişkiler kurmuş ve bunlar tarafından çok sevilen bir kişi ve eğitimci olmuştur.²⁷ İzmir Darülmuallimin Müdürü iken 1914’de İzmir İttihad ve Terakki Kâtib-i Mesulü Celâl (Bayar) Bey’in isteğiyle Aydın Vilayeti Meclis-i Umumî’sine “Vilayette Maarif ve Mekâtib-i İptidaiyenin Çare-i Islah ve Teceddüdü” namıyla bir rapor sunmuş ve daha sonra bu rapor *Terbiye-i İptidaiye Islahatı* adıyla basılmıştır.²⁸

Karatan anılarında eğitim öğretim yılı sonunda Ethem Nejat’ın Muğla Maarif Müdüriyetine atandığını ve yerine Osman Nuri isminde yeni bir müdür geldiğini belirtmektedir.²⁹ Nejat’ın Muğla Maarif Müdürlüğü yaptığı dönemle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen anlaşıldığı kadarıyla bu şehirde bir öğretim yılı görev yapmıştır.

1915 yılının ortalarında Ethem Nejat Eskişehir Maarif Müdürlüğü’ne atanmıştır. Yaklaşık iki yıl bu şehirde maarif müdürlüğü yapan Nejat, daha önce beraber çalıştığı veya öğrencisi olan genç ve gayur muallimleri beraberinde getirerek Eskişehir’de birçok yeniliğe imza atmış, başta maarif olmak üzere diğer alanlarda da şehre bir canlılık getirmiştir. Ethem Nejat’ın maarif alanında Eskişehir’de neler yaptığını gösteren bu belge aslında bir seçim broşürüdür. 1919 yılında yapılacak olan seçimler için Ahrar Fırkası tarafından bastırıldığı anlaşılan bu belgeye göre Ethem Nejat fırkanın Eskişehir adaydır. Ancak Tunçay, Ethem Nejat’ın yakınlarından onun Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nın Eskişehir adayı olduğunu işittiğini belirtmektedir.³⁰ Buradaki sorun ya Nejat’ın ailesinin fırka ismini yanlış hatırlamalarından kaynaklanmakta yahut da Nejat, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nın İstanbul, Ahrar Fırkası’nın ise Eskişehir adaydır. Ahrar Fırkası’nın listesinde Türkiye Sosyalist Fırkası’ndan adayların olması ortak bir liste yapılmış olabileceğini akla getiriyor.

Ethem Nejat, seçim broşürüne göre Eskişehir’de şu faaliyetlerde bulunmuştur:

27 Engin Tonguç, age, s. 63.

28 Ethem Nejat, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331.

29 İsmail Hakkı Tonguç, age, s. 244.

30 Tunçay, age, s. 207.

1. İptidailerin beşiği itlakına seza olan Darümuallimîni leylî olarak tesis eyledi.
2. İdadî halinde mektebi, tahsisatı muvazene-i maliyeden almak üzere Sultanî derecesine yükseltti.
3. Nejat Bey gittikten sonra kapanmış olan Darümuallimât'ı sırf kendine mahsus bir itina ile tesis etti.
4. Eskişehir sancağındaki bilûmum ana mekteplerinin, çocuk yuvalarının müessis ve banisi Nejat Bey'dir.
5. Umum mekâtib-i iptidaiyyeyi islah etti ve hariçten pek çok iyi tahsil görmüş ve Darümuallimînlerden mezun, bugün iftihar ettiğimiz muallimleri celp ve cem' etti.³¹
6. Tedrisat-ı iptidaiye kanununun 15'inci maddesini memleketin hayrına tatbik eyledi.
7. Yaptığı beş senelik program ile bütün köylerin mekteplerinin kâgir olarak yeniden inşasına ait masarifi bankalarda cem'e başlamıştı. Onun programı takip edilseydi bugün Eskişehir sancağının bütün köyleri bir mektep yaptıracak tahsisata malik olacaktı.
8. Turan Numune Mektebini müceddeden inşa ettirdi.
9. Kuyucak'ta inşa olunan kâgir iptidâinin vaz'-ı esasını yaptı [temelini attı].
10. Matlab'ta (?) kâgir ve büyük bir iptidâi başlattı. (Fakat bu binanın bilâhare inşası tehir olunmuştur.)
11. Aşağı Mahallede yine kâgir bir mektep inşa etmek üzere vasî bir arsa mubayaa eyledi.
12. Eskişehir'de Turan Numune, Haymana Ana Numune, Edebalı, Sultan Osman, Sivrihisar'da Kızılelma Numune, Beylikahır karyesi inas mekteplerini yeniden tesis eyledi.

31 Ethem Nejat'ın Eskişehir'e getirdiği öğretmenlerden olan Behram Lütfi Bey, Manastır Darümuallimîni'nden 1327 senesinde mezun olmuş, ilk olarak Elbasan İttihad ve Terakki Mektebi Müdürlüğü'nde bulunmuştur. Ethem Nejat'ın İsmail Hakkı Bey'e tavsiyesiyle daha sonra İstanbul'da Şems-ül Mekâtib'de muallimlik yapmış olan Behram Lütfi Bey, Ethem Nejat'ın Bursa'ya tayininden sonra Bursa Darümuallimîni'nde öğretmenlik yapmaya başlamış, 1913 yılında Aydın Vilayetine bağlı Çal Kazası'nın Ortaköy Karyesinde öğretmenlik yapmıştır. Eskişehir'e geldiğinde Yeşil Ordu faaliyetlerine katılmış ve bu örgütün Eskişehir sorumlusu olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise bir süre Sivas Lisesi müdürlüğünde bulunmuştur.

13. Pek iptidai bir halde olan iptidai mekteplerini en güzel, temiz bir darüetterbiye haline koydu.
14. Harp içinde Avrupa'dan gerek merkez mekâtibine ve gerek mülhakata ders âletleri celp eyledi.
15. Zamanında ziraat dersleri talebeye ameli gösterildi. Ve Ziraat Numune tarlasında talebeye mahsus bir kısım terfik edilmişti.
16. Zamanında mekteplerin vücuda getirdiği el işlerinden mürekkep bir sergi tesisine çalıştı.
17. İzcilik terbiyesi için sarf-ı mesâi eyledi ve muallimlere mahsus tatbikat ve malûmat devre-yi tedrisiyeleri küşat olundu. Keza Almanya'dan gelen Muallim Von Hof Paşa nezdinde beray-ı tahsil muallimler i'zâm edilmişti.
18. Memlekete ağaç yetiştirmek ve çocukların ağaç ve ziraat muhabbetini tezyit eylemek üzere zamanında bütün memleketin iştirakiyle ağaç bayramları yapıldı.
19. Eyyam-ı milliyede talebelerin yaptırdığı müsamereler sakin şehrimize bir mevcudiyet-i milliye getirmişti.
20. "Muallimler Yurdu" unvanıyla bir müessese açılmıştı ve burada muallimlere lisan dersleri verildi ve talim ve terbiye muhasebetleri tesis olundu.
21. *Karacahisar*'ı ilk neşreden ve liva matbaasını tesise çalışan Ethem Bey'dir. *Karacahisar* o zaman Türkiye'nin en iyi gazetesi olduğu İstanbul matbuat mehafilinde bile söylenmiş ve yazılmıştı.
22. Nejat Bey halk terbiyesi ile de uğraşmış ve bunun için bilhassa halka mahsus bir kütüphane tesis eylemiştir.
23. Ahaliye mahsus kitaplar tab' eyleyerek meccanen tevzi etmiştir. Bilhassa *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz* ve *Mektep Müsabakaları* isimli kitaplar şayan-ı tezkârdır.
24. İdman alanını (Kuvvetli bir dimağ sağlam bir vücutta bulunur) hakikatine tatbiken tesis ve inşa ettiren Ethem Nejat Bey'dir. İdman alanının sonradan başına gelenleri herkes bilir. Eskişehir ve mülhakati alaim-i havaiye rasathanelerinin tesisine istatistik müdürü Ferit Beyle çalışan Ethem

Nejat Beydir. Rasıtlık için muallimlere bir devre-i tedrisiye açılmıştı.³²

Ethem Nejat, Eskişehir’de göreve başlar başlamaz Darümuallimin ve Darümuallimatı bir düzene sokmuş, ana mekteplerinden başlayarak birçok okul tesis edip, birçoğunu da tamir ve ıslah etmiştir. Ancak en büyük emeği “Turan Numune Mektebi”ne vermiştir. Bu okul 1915 yılının Eylül ayında, Ülkü Okulunun eski binasında eğitime başlamıştır. Küşad resmi, Maarif Müdürü Nejat’ın okulun açılış sebeplerini açıklayan nutku ile başlamıştır. Bu nutku, zamanın müftüsü Hasan Fehmi Efendi’nin duası takip etmiş, Mutasarrıf Refet Bey tarafından okula bayrak çekilmesi ile merasim sona ermiştir.³³ Açılışı takiben halkının isteği üzerine, okul için daha uygun bir yer aranmış ve bugün Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi olarak kullanılan ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi etkisinde yapılan³⁴ binanın temeli 7 Ağustos 1915 tarihinde atılıp, 4 Kasım 1916’da açılış töreni yapılmıştır. 17 Aralık 1916 tarihinde okul yeni binasına taşınmıştır. Okula Turan Numune Mektebi isminin verilmesi *Türk Yurdu*’nun dikkatini çekmiş ve dergi okula bu ismin verilmesini memnuniyetle karşılamıştır.³⁵ Okulun açılışını bildiren ve okul öğretmenlerinden Abdülkerim Bey’in mermer üzerine işlenmiş olduğu yazıda şöyle yazmaktadır:

Devlet-i Osmaniye, Almanya, Avusturya Macaristan ve Bulgaristan müttefik hükümetleriyle İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Belçika, Sırbistan, Karadağ, Portekiz, Romanya ve Japonya itilaf hükümetlerinin Umumî Harblerine tesadüf eden 331-332 sene-yi maliyelerinde Mutasarrıf Re’fet ve Maarif Müdürü Ethem Nejat Bey’lerin idareleri zamanında plan ve resimleri Mimar Kemal Bey tarafından tertip ve

32 Tunçay, agm, s. 40.

33 O. Nuri Demirel, *Cumhuriyet’in 50. Yılında Turan İlkokulu*, Turan İlkokulu Yardımlaşma Derneği, Eskişehir, 1973, s. 9-13.

34 Meral Nalçakan, “Turan Numune Mektebi’nden Atatürk ve Cumhuriyet Tarihi Müzesine,” *Anadolu Sanat*, S. 3, Nisan 1995.

35 Türklük Şuûnu, “Eskişehir’de Medeni Hareketler,” *Türk Yurdu*, C. IX, S. 10, 27 Ocak 1916.

tersim; nezaret-i fenniyesi Liva Nafia Mühendisi Celal Bey canibinden ifa edilerek beş bin lira sarfıyla inşa edilmiştir.

Esasının vaz' tarihi 7 Ağustos 1331

İkmal Tarihi 16 Kânunuevvel 1332. Kerim

Ethem Nejat, bu okul için gerekli her türlü alet ve edevatı getirmiştir. Bunlar içinde haritalar, şemalar, modeller, müzik ve resim aletleri, mikroskoplar yer almaktadır. Yine okul bünyesinde Osmanlı devletinde öncülüğünü yaptığı bir izci birliği kurdu muştur. Kendisi de Birinci Dünya Savaşının sürdüğü o günlerde “Şark ve Garp Cephesinde” gönüllü askerlik yapmıştır.³⁶

Eskişehir'in ilk yerel gazetesi olan *Karacahisar*'ı yayınlamaya başlayan Nejat, bu gazetede yazılar da yazmıştır. Yine aynı dönemde muhtemelen İzmir'de Darülmualimin Müdürlüğü yaptığı dönemde gördüğü Milli Kütüphanenin bir benzerini Eskişehir'de açmaya muvaffak olmuştur. Bu kütüphanenin inşası için otuz bin kuruşluk bir tahsisat ayrılmıştır.³⁷ II. Meşrutiyet döneminin sloganı sayılan milli ibareli kütüphanelerin ilki İzmir'de 1912'de açılmıştır. 1917 yılında Bursa³⁸ ve Konya'da da birer Milli Kütüphane yapılması kararlaştırılmıştır.³⁹ Eskişehir'de 28 Mayıs 1917'de açılan Milli Kütüphane'de, açıldığı günü takip eden on beş gün içinde 106 kişi tarafından 106 kitap okunmuştur. Aynı tarihlerde Eskişehir mektepleri talebelerinin el işleri sergisi de Turan Numune Mektebi'nde küşad olunmuştur.⁴⁰

Türk Yurdu'na göre, Eskişehir ve Osmanlı coğrafyasına Nejat'ın getirdiği bir diğer yenilik de “Mektepler Bayramı”dır. Eskişehir'deki tüm mekteplerde imtihanlar bittikten sonra maarif müdürlüğünün iştirakiyle bir mektepler bayramı icra edilmiştir. Talebelerin terbiye-i fikriye ve bedeniyelerine çok tesiri olan bu bayrama Eskişehir'in bütün ileri gelenleri ile Mutasarrıf Beyefendi de katılmış ve yapılan müsabakalarda dereceye giren-

36 Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1994, s. 90. Tunçay, age, s. 148.

37 Türklük Şuûnu, “Yine Eskişehir'de,” *Türk Yurdu*, C. X, S. 10, 30 Temmuz 1916.

38 Türklük Şuûnu, “Taşrada Medeni Hareketler,” *Türk Yurdu*, C. XII, S. 10, 5 Temmuz 1917.

39 Türklük Şuûnu, “Konya'da Milli Kütüphane,” *Türk Yurdu*, C. XII, S. 12, 2 Ağustos 1917. *Türk Yurdu*, Konya'da bir Milli Kütüphane açılması haberini *Türk Sözü* dergisinden öğrendiğini yazmaktadır.

40 Türklük Şuûnu, “Taşrada Medeni Hareketler,” *Türk Yurdu*, C. XII, S. 10, 5 Temmuz 1917.

lere ödüllerini bizzat kendisi vermiştir. Dergi saf bir Anadolu çocuğu için bu bayramların önemine değinerek, daha iyi şartlarda olan şehirlerde bile böyle bir faaliyete rastlanılmadığı için Eskişehir'i diğer şehirlerin örnek almasını ifade etmektedir.⁴¹

Tarım ve ormancılığa büyük önem veren Nejat Bey bu konularda da çalışmalarda bulunmuş, maarif müdürlüğü sırasında Eskişehir'de liva hususi bütçesinden verilen tahsisatla bir ziraat-orman-maden müzesi açılmıştır. Bunun yanı sıra bir fidanlık oluşturulmuş, konserveciliğin terakkisi için konserve numuneleri yapılarak satışa sunulmuştur. Yine şehirde Nejat'ın etkisiyle on bin kuruşluk bir tahsisatla hava rasathanesi kurulması kararlaştırılmıştır.⁴²

Tüm bu çalışmalarından sonra Ethem Nejat terfian Haziran 1917'de Adana Maarif Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu haber *Karacahisar* gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

Terfien Adana Maarif Müdürlüğüne tayin olunan livâmız Maarif Müdürü Ethem Nejat Beyefendi perşembe gecesı hareket eden bir trenle Dersaadet'e gitmiştir. Muallimlerle bazı memurin tarafından teşyi' olunmuşlardır.

Ethem Nejat Bey livâmızda kaldığı iki sene içinde pek çok eserler meydana getirmeye muvaffak olmuştur. Yeni yetişecek neslin yirminci asra layık ve Türklük mefkûresiyle mütenasib bir terbiye alabilmesi için imkânın müsaade ettiği vesaitin hepsini toplamaya muvaffak olmuştur. Milli Kütüphane, idman alanı faaliyetine şahadet eden iki büyük abidedir. Eskişehirimiz kendilerini kaybettiklerinden dolayı müessiftir.⁴³

Ethem Nejat'ın Adana'da ne kadar süre görev yaptığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur ancak, 1919 yılında seçimler öncesi gazetelerin yaptıkları anketlerde Nejat, Aydın Vilayeti sabık maarif müdürü olarak

41 Türklük Şuûnu, "Yine Eskişehir'de," *Türk Yurdu*, C. X, S. 10, 30 Temmuz 1916.

42 Türklük Şuûnu, "Yine Eskişehir'de," *Türk Yurdu*, C. X, S. 10, 30 Temmuz 1916. Türklük Şuûnu, "Eskişehir'de Medeni Hareketler," *Türk Yurdu*, C. IX, S. 10, 27 Ocak 1916.

43 "Eskişehir Haberleri," *Karacahisar*, 5 Haziran 1917.

takdim edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Adana Maarif Müdürlüğünden sonra İzmir Maarif Müdürlüğünde de bulunmuştur. Çünkü 1919 seçimlerinden önce *İfham* gazetesinde yer alan sosyalist adayların tanıtım yazısında Nejat Bey'den “Sâbık Aydın Maarif Müdürü” diye bahsedilmektedir.⁴⁴ Bu görevinden sonra İstanbul'a gelen Nejat, Darüleytam Sanayi Şubesi'nde muallimliğe başlamıştır. Aynı zamanda Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Azalığı görevini yürütmektedir. Bu dairenin vazifesi mekteplerde lazım olacak eserleri tercüme etmek, incelemek ve neşretmektir.⁴⁵ Bu açıdan bakılıncaya Ethem Nejat'ın İngilizce, Fransızca ve hatta Almancayı iyi bildiği için bu şubede görevlendirilmesi tesadüf değildi.⁴⁶

Ethem Nejat, 1918 yılında uzun zamandır faaliyetlerine katıldığı Türk Ocaklarının yardımı ile Maarif Nezaretince Almanya'ya gönderilmiştir. Beray-ı tetkikat Almanya'ya i'zâm edilecek olan Ethem Nejat'e gereken izin 25 Haziran 1918 tarihinde verilmiş ve Nejat Eylül 1918'de Berlin'e gitmiştir.⁴⁷ Avrupa ve özellikle Almanya o yıllarda oldukça güçlü bir hareketin etkisi altındaydı. Spartakistlerin her yeri saran gösterileri ve grevleri, çalışmak veya eğitim almak amacıyla Almanya'da bulunan Osmanlı gençlerini derinden etkiliyordu. Bir müddet sonra Nejat bu hareketin etkisinde kalarak sola kaymış ve burada bulunan Osmanlı aydınlarıyla birlikte hareket etmeye başlamıştır. *Kurtuluş* isimli bir dergi çıkarmaya başlayan bu gençler dergiyi Almanya'da ancak bir sayı çıkarabilmişlerdir. Siyasi olarak seslerini duyurabilmek amacıyla da “Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası” isminde bir parti kurmuşlardır.

Ethem Nejat bir yıl sonra yurda dönmüş ve “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası”⁴⁸ içinde siyaset yapmaya başlamıştır. Mütareke dönemi olması nedeniyle oldukça karışık olan ortamda milletvekili adaylıkları olmuş fakat başarılı olamamıştır. Ergün, Ethem Nejat'ın bu tarihten sonra önce Samsun Maarif Müdürlüğüne atandığını, oradan da kısa bir süre sonra

44 *İfham*, 10 Teşrinievvel 1335.

45 Halil Aytekin, *İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s. 20.

46 “İnkılâp Kurbanları,” *Genç Komünist*, S. 16, 28 Ocak 1924, s. 6.

47 BOA. DH. EUM. SSM., Dosya No: 60, Gömlek No: 36, 16 N 1336.

48 İstanbul'da partinin ismine “Sosyalist” ibaresi eklenmiştir.

Rusya'ya kaçtığıını belirtmektedir.⁴⁹ O sıralarda Rusya'da bulunan Mustafa Suphi'nin grubuna dahil olan Ethem Nejat, önce 1-7 Eylül 1920'de Bakû'de toplanan "Birinci Doğu Halldarı Kurultayı"na, ardından 1921 yılında yine Bakû'de toplanan "Türkiye İştirakiyyun Fırkası Kongresi"ne Anadolu ve Eskişehir temsilcisi olarak katılmıştır. Mustafa Suphi'nin reisliğindeki Türkiye Komünist Fırkası merkez heyetine seçilen Ethem Nejat, bu fırkanın Anadolu'ya taşınması için girişilen çalışmalara katılmış ve Mustafa Suphi ile birlikte Kars'a gelmiştir. Ancak çıkan olaylar neticesinde Trabzon'a gitmek zorunda kalan kafileden içinde Ethem Nejat'ın da bulunduğu 15 kişi, Karadeniz açıklarında Yahya Kaptan ve adamları tarafından 28 Ocak 1921 tarihinde öldürülmüşlerdir.

Ethem Nejat, genç yaşta ölmesine rağmen çok üretken bir aydındır. Dönemin basın hayatında tanınan bir isim olan Nejat, eğitimden ticarete, tarımdan siyasete birçok alanda eserler kaleme almış ve makaleler yazmıştır.

KİTAPLARI

*Mektepçilik*⁵⁰

Ethem Nejat'ın Manastır'da iken yazmaya başladığı fakat Sırpların şehri ele geçirmesiyle birlikte bir kısmını yaktığı bu kitabın 1330 yılında İstanbul'da tekrar basılmasına karar verilmiş ancak savaş nedeniyle 1332 [1916] tarihinde basılabilmektedir. Nejat kitabında, Devr-i Sabık'ın mekteplerinin kötülüğünden ve eğitim politikalarının yanlışlığından bahsederken, çocuklarımıza, gençlerimize sağlam ve milli bir terbiye vermemiz gerektiğinden bahsetmektedir. Kitap, Darülmualimin öğrencilerine gramer bilgilerini nasıl öğretecekleri hakkında bilgiler vererek bitmektedir.

*Çiftlik Müdürü*⁵¹

Nejat Bey'in Türkçülük düşüncesinin etkisi ile yazmış olduğu bu hikâye kitabı, tamamen çiftçiliği özendirmek için kaleme alınmıştır. Olay 1349 [1933] senesinde Konya'da geçmektedir. Dünyayı tanıyan, ticaret tahsili yap-

49 Ergün, age, s. 91.

50 Ethem Nejat, *Mektepçilik*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1332.

51 Ethem Nejat, *Çiftlik Müdürü*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329.

mış, bilgili, görgülü bir genç olan Gazilerin Turhan Efendi, geniş topraklarını idare edecek bir çiftçiye ihtiyaç duymuş, gazetelerde ilanlar yayınlamıştır. Bu işe ziraat tahsili yapmış, diplomalı çiftçi Bayezit Ferid talip olmuştur. Hikâyenin bundan sonraki kısmında Bayezit Ferid'in arkadaşlarıyla mektuplaşmaları yer almakta ve Konya'daki çiftlik ve çiftçikte yapılanlar anlatılmaktadır. Kısa zamanda bu çiftliği geliştiren Ferid Bey büyük bir muvaffakiyet elde eder.

Yiğit Türkler²

Terbiyevî hikâyeler külliyyatının ikincisi olan Yiğit Türkler, adından da anlaşılabilirliği gibi Türklere ne derecede faal, cesur ve mefkûreci olduklarını anlatan bir hikâye kitabıdır. Hikâye, Altın Oba diye ütöpik bir Türk şehrinde geçmektedir. “Yiğitler Günü” olarak kutlanılan bir günde dünyanın ve Anadolu'nun hemen her yerinden Altın Oba'ya akın akın insanlar gelmektedir. Yiğitler Ovası adlı meydana yapılan müsabakalara padişah hazretleri de katılmış, türlü türlü cengâverlik yarışmaları düzenlenmiştir. Yiğit Türkler Türk diyarının her tarafında teşkilatı olan bir “Terbiye-i Bedeniye ve Asker Hazırlığı” derneğidir. Ethem Nejat'ın, çok önem verdiği beden terbiyesine bu hikâyede yer vermesi şaşılacak bir şey değildir. Yiğit Türkler ile Türk Gücü Derneklerine mensup gençlerin müsabakalarının anlatıldığı hikâyenin ilerleyen bölümlerinde yarışmalara katılan Günseli Hanım ile Oğuz Bey'in evlenmeleri ve çocuklarının olması anlatılır. Tam bu esnada çıkan harpte düşman tarafından Türklük yok edilmekte olduğu için Oğuz Bey ve Günseli Hanım Türk Gücü ve Yiğit Türkler taburlarına katılırlar. Oğuz Bey savaş sırasında şehit olur ve savaş Türklere cesareti sayesinde kazanılır, Türklük onuru kurtarılır. Bu sayede çocuklara verilen mesaj vatan için, Türklük için savaşmanın, mücadele etmenin ve hatta ölmenin kutsiyetidir.

Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?³

Ethem Nejat'ın üzerinde en fazla durduğu konulardan biri neslin bedence ve fikirce zayıf, dayanıksız ve iradesiz oluşudur. Böyle bir nesil,

52 Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329.

53 Ethem Nejat, *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?*, Liva Matbaası, Eskişehir, 1332.

vatanı, Türklüğü kurtaracak bir nesil olamaz. Bu olumsuz durumun nedenleri üzerine kafa yoran Nejat Bey, bu kitabında anne babalara çocuklarını ne şekilde büyütmeleri gerektiği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Tam bir pedagojik kitap hüviyetinde olan bu eserde çocukların doğumu, bakımı, hangi yiyecekleri günde kaç defa yiyecekleri, kılık kıyafetleri, çalışma yerleri, oynayacakları oyunların neler olduğu örnekleriyle yer almaktadır.

*Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*⁵⁴

Nejat Bey'in Türkcülük düşüncesinin en yoğun olduğu yıllarda kaleme alınan bu eser, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkcülük fikirlerine dair bir çözümleme arayışının ürünüdür. Milli Türk terbiyesinin en büyük gaye olmasını telkin eden kitap, ziraat eğitiminin eksikliğinden bahsetmekte ve vatanın kurtuluş yolunun ziraattan geçtiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra beden sağlığı konusunda mevcut durumumuzun oldukça kötü olduğu ve Türklüğü kurtarmak için sağlam ve atalarımızın sahip olduğu gibi bir vücuda sahip olmamız gerektiği vurgulanır.

*Terbiye-i İptidaiye Islahatı*⁵⁵

Ethem Nejat'ın İzmir Darümuallimin Müdürü iken Aydın Vilayeti Meclis-i Umumî'sine "Vilayette Maarif ve Mekâtib-i İptidaiyenin Çare-i İslah ve Teceddüdü" isimli sunduğu raporun kitap haline getirilmesiyle oluşmuş olan eser ilk eğitim reformu olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶ Kitapta muallimler ve suret-i islahları, yeni darümuallimin mezunları için ihtimam, tahsil-i iptidaide terbiye-i ruhiye ve cismaniye, köy mekteplerinde ziraat tedrisatı, iptidai ihtisas mektepleri, çocuk yuvaları, leyli iptidailer, ziraat iptidailer, kız ve menajeri [ev idaresi mektepleri, seyyar kadın mektepleri, halk mektep ve konferansları, terbiye ve tedris müzeleri, gençlere spor meydanları, zümre-i münevver yetiştirilmesi, darümualliminlere ehemmiyet verilmiyor, en yeni darümuallimin mezunlarından nasıl istifade edilebilir gibi konulara yer verilmiştir.

54 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001.

55 Ethem Nejat, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331.

56 Tahsin Yılmaz, "İlk Eğitim Reformu," *Ülke*, S. 4, 1978, s. 274-303.

*Terbiyevî Yeni Fikir*⁵⁷

Ethem Nejat'ın Manastır Darülmuallimin Müdürlüğü sırasında, okulun tarım muallimi A. Ferid Bey ile birlikte çıkardıkları bu dergi dönemin en önemli eğitim dergilerinden biri olmuştur. Dergiye gelen okuyucu mektupları ve basında çıkan ilanlardan⁵⁸ anlaşıldığı kadarıyla *Yeni Fikir* Manastır ve Rumeli sahasıyla sınırlı kalmamış, yurdun dört bir yanında okunan bir dergi olmuştur. Derginin ilk sayısı Aralık 1911 tarihinde yayınlanmıştır. Derginin logosunun hemen altında “milli terbiyeye çalışır ve mekteplerde ziraat gayesi güder aylık mecmua” ibaresi yer almaktadır. Derginin mercii Bâb-ı Âli Caddesi'nde 49 numaralı Çiftçi Kütüphanesi'dir. Çiftçi Kütüphanesi, Ethem Nejat'ın tüm kitaplarının ve sorumlu müdür olduğu dergilerin basım, müracaat ve dağıtım yeri olarak gösterilmektedir. Bu kütüphanenin sahibi Ethem Nejat'ın Üsküdar'dan çocukluk arkadaşı olan Ahmed Akif'tir.⁵⁹ 1919 yılında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kuruluş yeri ve merkezi olarak da Çiftçi Kütüphanesi gösterilmektedir.⁶⁰ Tunçay, Ahmed Akif'i dükkânını bu çevre üyelerine açmasından başka solcu faaliyeti olmayan bir zat olarak tanımlamıştır.⁶¹ *Yeni Fikir* Aralık 1911-Mayıs 1914 tarihleri arasında toplam 22 sayı çıkmıştır. Nejat'ın Manastır Darülmuallimini Müdürlüğü döneminde Manastır'da yayınlanmaya başlamış, Balkan Savaşları nedeniyle Haziran 1328'den Şubat 1329'a kadar çıkmamıştır. Dergi, Manastır'ın Sırp'lar tarafından işgalinden sonra okuyucularına hitaben bir yazı yayımlayarak mevcut durum hakkında onları bilgilendirmiştir. Bu yazıdan derginin genel yazı politikasında bir değişiklik olmayacağını, sadece Türklüğe ait yazılara daha fazla yer veri-

57 Derginin isminde yer alan “Yeni” ibaresi II. Meşrutiyet döneminde oldukça sık kullanılan bir tabir olmuştur. Yeni Lisan, Yeni Felsefe, Yeni Ahlâk, Yeni Hayat, Yeni Dünya, Yeni Turan ve benzeri ifadeler bu dernek, dergi ve fikirlerin yenilik hareketinin izlerini ilk olarak isimlerinde taşıma amacı gütmelerinden ileri gelmektedir. *Yeni Fikir* Dergisi de birçok yenilik hakkında sayfalarında bilgiler vermiştir.

58 “*Yeni Fikir*,” *Tasvir-i Efkâr*, 26 Nisan 1913.

59 Tevetoğlu, age, s. 83.

60 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 482.

61 Tunçay, age, s. 207.

leceğini öğrenmekteyiz. *Yeni Fikir* idare heyetinin kaleme aldığı yazı şu şekildedir:⁶²

Milleti istibdat belasından kurtarmak için ilk hürriyet sancağını açan ve senesinde nice efkârı, vicdanı hür olanları çeken Manastır'da, bazı düşman cereyanları sükûtlar ve ihanetlerle maksatlarına doğru yürürken bir samimi lisan da Türk gençlerine “Yeni Fikir, Yeni Fikir” diye bağıyordu.

Yazın iki aylık sıcağında kendini tatil etmek cesaretini karilerinden alan *Yeni Fikir*, tatil hitamında da çıkmadı. Çünkü milli namusa hakaret elini uzatan düşmanlarla başlayan haklı harp bize aks-i tali göstererek, Üsküp ve Selanik'ten sonra Manastır'ı da kaybettirdi. Her zaman terakki ve teceddüt emellerimizle bizi kâh karlı, kâh yeşil tepelerinin arasındaki ağuşunda saklayan hürriyet şehri artık bize söyletmiyor, bizi güldürmüyor, bizi ağlatıyordu.

...

Bu terbiye, bu içtimai hayatla yaşamaya artık katiyen veda hissetmeliyiz. *Yeni Fikir* badema kendisini pek sevdiği Manastır'ın acısıyla daha yavuz bağıracak; bizi asıl mahveden, *Yeni Fikir*'i yurdundan, Rumeli'den çıkartan esbabın izalesi çarelerini ortaya koyacak ve cehaletle, ataletle edilecek harbin sevkülceyşini, tabiyesini velhasıl bütün funununu öğretecektir.

Yeni Fikir vatanın hududunu çizemez. Onun vatani pek manevi, pek büyüktür. Dedelerin kemiğini saklayan, ırkdaşlarını, dindaşlarını sinesinde muhafaza ediyor. *Yeni Fikir* işte bu vatan için bağıracak. Biz demek istiyoruz ki bu manevi, bu büyük vatana asıl sahip olmak için yolunda çalışmalı; millete can, ferde istiklal hayatı verecek metin yolları takip etmeliyiz.

Yeni Fikir yine evvelki azmi ile –doğduğu İstanbul'da– çıkmaya başlıyor. Evvelki neşriyatında kendine pek çok zahîr bulduğu gibi şimdi de bulacağından ümitvar bulunuyor. Zahîrlerimizin çoğalması ile emele yaklaşmak harekâtı arasında kati bir münasebet görüyoruz.

62 “Yeni Fikir'in Sözlere,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 225-227.

Yeni Fikir münderacatını yine evvelki kılığında bırakacaktır. Fazla olarak Türklüğün hayat-ı mevcudiyetine dair makalelerini çoğaltacaktır. Bu kısmın tahririnin muhterem kardeşimiz “Arslan Turgut” deruhte eyliyor. “Ve min Allahul Tevfik.”

Yeni Fikir'in bütün eski sayıları düşmanın tahrip eline düştü. Birçoğu diğer eşya meyanında Bulgar'a da aşırıldı. Binaenaleyh yeni abonelerimize ancak sekizinci sayıdan itibaren gönderebiliriz.

Yeni Fikir'in abone defteri kurtarılmış olduğundan İstanbul ve Anadolu'daki abonelerine muntazaman irsal olunacaktır. Rumeli abonelerimizden bu tarafa gelenler var ise adreslerini bildirdikleri halde muntazaman takdim edeceğiz. Tabii ki postalar cereyanına girdikten sonra Rumeli de *Yeni Fikir*'i muntazaman alacaktır.

Kısa bir süre İstanbul'da yayınlanan dergi, 17. sayıdan itibaren Bursa'da yayınlanmaya başlamıştır.

Dergi, birinci sayısında hangi amaçla çalışacağını şu şekilde ifade etmektedir:

Memleketimizde çocuklar, gençler iyi terbiye edilemiyor. Terbiye-i umumîyenin noksanlığı ki cemiyetimizin içersinde binlerce, yüz binlerce korkak, memuriyet peşinden kurtulamaz, aciz adamları çoğaltıyor, teşebbüs hissini bu memlekette yok ediyor. Serbest ve akil bir tarikte çalışmak, sebat etmek, şahsına, ailesine, mensup olduğu heyet-i içtimaiyeye hizmet etmek cesaretini kendinde bulanlar binde bir bulunmuyor. İktisadi membalardan istifade etmekten korkuluyor; daima rahat ve asude ve burunun dibinde hazırlanmış ve kurulmuş işler taharri ediliyor.

Hâlbuki pek çıplak ve muhtaç yaşayan memleketimiz, bu memleketi tezyin edecek ve bu vatana hayat verecek gençlerin ellerine muhtaçtır. Osmanlı vatani iddia edebiliriz ki heyet-i umumîyesiyle bir ziraat memleketidir. Evvelden beri ziraatı terk etmiş şehrili ailelerin evlatlarından sarf-ı nazar etmeye tahammül etsek bile, bugün şehirlere ve memur yetiştirir mekteblere akın akın akan kasabalı,

köylü çiftçi evlatları için büyük bir yeis hissederiz. Bütün çiftçi çocuklarında memur olmak; adliye memuru olmak, mülkiye memuru olmak, zabıta olmak için nihayetsiz, vasi' ve şedid bir emel var. Bilmiyoruz, takdir etmiyoruz ki felakete doğru seri, telafisi gayri kabil adımlar atıyoruz.

Buna sebep: Tahsil-i ibtidai ve rüşdi, hatta idadi de gençlere yaşamak ve ziraata ehemmiyet vermek lazım geldiğini takdir ettirememektir. Çocuğa küçükken hür ve serbest meslekleri ve bahusus bizim memleketin pek muhtacı olduğu ziraatı sevdirmeli, onlara dünyada en iyi meslek ziraat olduğunu anlatmalı, adeta ruhlarına nakşetmelidir.

Bugün Belçika, Amerika ve onlardan sonra Macaristan ve Avusturya, Fransa, Almanya hükümetlerinin terbiye ve tedrisat-ı ziraiye için ne kadar çalıştıklarını görmek bizi hayretlere düşürür. Bu memleketlerde hükümet resmen çalıştığı gibi binlerce cemiyetler de çalışıyor ve düşünüyor ki herkesin kalbinde bir ziraat muhabbeti yaşasın, çiftçilikten dönenler olmasın, çiftçilik çoğalsın, bütün ekseriyet çiftçi olsun...

Belçika hükümeti mekâtib-i idadiye, rüşdiye vesaire de bile hayvanat, nebatat, tabakat, hikmet, kimya, alelumum tabiiyat derslerinin sırf ziraata taalluk eder surette tedris için programlar yaparken biz bu terbiyeyi ihmal ve mekteplerden ziraat derlerini ilga ediyoruz.

Bu hususta aile terbiyesinin, ibtidai mekteb terbiyesinin çok tesiri vardır. Biz muallimlere bu sütunlarda hür fikirli, müteşebbis, ziraata muhib gençler yetiştirmek usûllerini göstereceğiz. Dünyanın en mükemmel terbiye usûllerini, esaslarını yazacağız. Aile ve valideleri ve çiftçi hanımlarını da unutmayacağız. Muallimlerimiz bu hususta büyük uzv-ı müesser olacaklar, birçok muallimlerimiz istikbal validelerini, küçük hanımları da yetiştiriyorlar. Bu mecmua-yı birçok valideler ve muallimler de okuyacak...

Risalemiz terbiye-i hissiye ve fikriye için çalışacağı gibi bugün pek sükût etmekte olan kuvve-i bedeniyemizin, sıhhat-i umumiyenin ıslahı çarelerini, yollarını, irae ve alelumum terbiye-i mede-

niyyeden, hareketten, terbiyevî ve serbest oyunlardan ve sporlardan bahsedecektir.

Gazetemiz bazı mühim mesâil ve bahisler hakkında büyük muharrir ve mütefekkirlerden fikirler soracaktır. Kezalik mektebin ve talebe cemiyetinin tarz-ı mesaiyesinden eski mezunları ve muallimleri haberdar edecek, onların sa'y ve muvaffakiyatı bize öğretecektir.

Ders numuneleri de koyacağız. Bahusus çocukların sa'y, azim, şahsi teşebbüs, kendi kendine malik olmak Self-government ve hürriyet-i hakikiye hissini tezyid edici, ziraata ve diğer hür işlere heves verici ders numuneleri ve bazen müsabakalar neşredeceğiz.⁶³

Yeni Fikir'in en belirgin iki özelliği tarım ve tarım eğitimine verdiği önem ile Türkçülüğüdür. Derginin sayıları incelendiğinde genel yayın politikasının Türkçülük olduğu açık bir şekilde görülür. Başta Ethem Nejat olmak üzere Türklüğe vurgular yapılmakta, Türk'ün gücü, cesareti, başarıları sürekli ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle Balkan Savaşlarının getirdiği büyük çaplı toprak kaybı ve en önemlisi derginin çıktığı Manastır'ın elden gitmesi derginin tam anlamıyla Türkçülüğe sarılmasına neden olmuştur. Bulgarların, Rumların, Sırpların, Rumeli'de Türklere yaptıkları zulüm ve haksızlıklar dergi sayfalarına yansımıştır. Bu nedenle dergi mağlubiyetin faturasını yanlış eğitim politikalarına ve çocuklarımızın ve gençlerimizin bedensel zayıflığına kesmiştir. Bu amaçla dergide Türklüğün yükseltilmesi, Türk çocuklarının bilinçlenmesi, yeniden ecdadımızın sahip olduğu topraklara kavuşabilmesi için intikam hislerinin alevlendirilmesi ve bedence sağlıklı olunması için yazılar kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu konuda başta Sabri Cemil olmak üzere, Mehmed Emin, Erturan ve Behram Lütfü intikam, Rumeli Türklüğü ve vatan sevgisiyle ilgili şiirler kaleme almışlardır.

Dergi, spor ve beden eğitimi konusuna özel bir önem vermiştir. Başta cirit ve güreş olmak üzere, binicilik, atıcılık, okçuluk, futbol gibi sporları tanıtıcı yazılar ile İsveç jimnastiğini uygulamalı olarak gösteren şekiller dergide yer bulmuştur. Dergi çocuklara askeri eğitim verilmesinden yanadır ve bu sebeple izciliğin teşekkülü konusunda önemli bir rol oynamıştır. Nejat

63 "Yeni Fikir Nasıl ve Ne İçin Çalışacak," *Yeni Fikir*, C. I, S. 1, Aralık 1911, s. 1-2.

Bey, çeşitli ülkelerdeki Boy Scout teşkilatları hakkında tanıtıcı yazılar kaleme almış ve bu teşkilatın bir an önce ülkemizde de yaygınlaştırılması konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Dergiye göre; bugün mağlup, ruhsuz ve hastalıklı duruma düşmemizin nedeni Türklerin geçmişten getirdikleri yaşam biçimini ve âdetleri terk etmemizdir. Ecdadımız eskiden her daim hareket halinde olup, spor yapmakta, açık havada yaşamaktaydı. Biz ise bugün çocuklarımız mektep dediğimiz havası kötü, derme çatma, sağlıksız kapalı mekânlara hapsediyor, zihinlerini lüzumsuz bir takım bilgilerle dolduruyoruz. Oysa gerçek hayat doğada öğrenilir. Çocuğu kendi haline bırakarak, merak duygusunu körükleyerek öğrenmeye sevk etmek en doğru yoldur.

Yeni Fikir'in üzerinde önemle durduğu bir diğer nokta ziraat konusudur. Dergi, ülkemizin bir ziraat memleketi olmasına rağmen ziraata gereken önemi vermediğinden şikâyetçidir. Bu nedenle ilköğretimden başlayarak mekteplerimizde ziraat derslerinin programlarda yer alması taraftardır. Darülmualliminde eğitim gören geleceğin öğretmenlerinin gittikleri köylerde en yeni usul ziraatı halka öğretmesi ve halkı aydınlatması için dergide ziraat ders örneklerine yer verilmiştir. Sadece ziraat değil hayvancılık konusunda da dergide yazılar yayınlanmış, ipek böcekçiliği, arıcılık, sütçülük konularında en yeni usuller tanıtılmıştır.

Derginin bir diğer ilgi çekici yönü Avrupa ve Amerika'da mevcut olan mektepler, öğretim metotları, dersler, ziraat ve ticaret usulleri hakkında verdiği bilgilerdir. Özellikle Nejat, o dönem Avrupa'da başlayan "Yeni Mektep" (New School) hareketiyle yakından ilgilenmiş, Bedales, Abbotsholme, Dr. Lietz Mektepleri gibi mekteplerin kuruluşu ve okulda uygulanan eğitim-öğretim yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Üsküdarlı Ali Enver ise Amerika hayatı ve mektepleri hakkında uzun yazılar yazmıştır. Belkıs İclal, Belçika'da açılan Kız Ziraat ve Ev Kadınlığı, Macaristan'da Ev Kadınlığı ve Ziraat Tahsili gibi konularda bilgiler vermektedir. Görüldüğü gibi *Yeni Fikir*, dünyadaki gelişmelerden haberdar bir dergidir.

Derginin yazar kadrosunu Ethem Nejat, A. Ferid, Behram Lütfü, Sabri Cemil, Belkıs İclal, Aybey, Üsküdarlı Ali Enver, Faik Ali, Mehmed Emin, Mehmed Zeki, Demirtaş, Ak Mirza, Yusuf Ziya, Ahmet Cemal, Sup-

hi Ethem, Aslan Turgut, Milaslı İsmail Hakkı, Hüseyin Avni, Cahide Nevres, Erturan, Mehmed Fatin, Ahmet Nuri, Demir Polat ve Hüseyin Remzi gibi isimler oluştuyordu.

Toprak

Ethem Nejat'ın Ferid Bey ile birlikte çıkardıkları ikinci dergi *Toprak* dergisidir. *Toprak* dergisinin başlığının altında “zirai ve ticari şimdilik on beş günde bir çıkar mecmua” ibaresi vardır. Dergi, ziraat, hayvancılık ve ticaret üzerine yazılar ihtiva etmekte olup, *Yeni Fikir*'den farkı eğitim ile ilgili konulara yer vermemesidir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi derginin çıkmaya başlamasına ait haberinde; “Hepimiz bu vatanın istikbal-i iktisadiyesi toprağa merbuttur diyoruz da toprağımızı çiftçiliğimizi düşünmüyoruz. Belki hepimizde çiftçiliğe muhabbet, toprağı işlemek emeli var. Fakat yeni usûl ziraatı bilmediğimizden bu emelimizden istifade edemiyoruz. İşte memleketimizde çiftçilikten istifade yollarını göstermek üzere *Toprak* namıyla bir gazete intişar etmeye başlamıştır ki ameli ve tecrübî herkesin anlayabileceği makalata muhtevi olduğu için pek mükemmel ve her ziraat meraklısına takibi ehemmiyetle tavsiye olunacak yegâne bir iş gazetesidir. *Toprak* muhteviyatından anlaşılacağına nazaran arıcılık, bağcılık, meyvecilik, çiçekçilik gibi sanayi-i ziraiyeden süthaneler, motorlar, tulumbalar, değirmenler ve saire gibi sanayi ve inşaat-ı ziraiyeden bahsetmekte olduğu gibi ziraat şirketlerine ve içtimaiyat-ı ziraiyeye dair de hayli müfid malumat vermektedir. Ziraatın ticaretle olan münasebetini takip ve irae eden kısm-ı iktisadisi ise bilhassa mucib-i istifadedir. Her yer için senelik abonesi 20, altı aylığı 10 kuruştur. İstanbul'da Bâb-ı Âli caddesinde 49 numaralı Çiftçi kütüphanesine müracaat olunmalıdır”⁶⁴ satırlarına yer vermektedir.

Derginin abone yeri ve merkezi yine Çiftçi Kütüphanesi'dir. *Toprak* dergisinin ilk sayısı Mart 1329'da (1913) yayınlanmış olup Haziran 1330 tarihine kadar 21 sayı çıkmıştır. Dönemin en fazla satılan ziraat dergisi olan *Toprak* dergisi her basılışında 300 bin nüsha çıkmaktaydı.⁶⁵ Bu tarihten itibaren yayınına ara veren dergi 15 Nisan 1340 (1924) tarihinde yeniden çıkmaya başlamıştır. Ethem Nejat 1921 yılında öldüğü için bu dergide Ferid

64 “Toprak,” *Tasvir-i Efkâr*, 12 Nisan 1913.

65 Ethem Nejat, *Çiftçilik Müdürlüğü*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 4.

Bey'in yazılarına rastlanılmaktadır. Dergide istatistik bilgileriyle uluslararası ticaret hakkında önemli yazılar olmasının yanında Balkan göçmenlerinin Anadolu'da yerleştirilmeleri için Ethem Nejat ve Ferid Beyler tarafından geliştirilen "Mesut Köy" fikrine ait önemli bilgiler vardır.

Karacahisar⁶⁶

Nejat'ın Eskişehir Maarif Müdürlüğü esnasında 1916 yılında çıkarmaya başladığı bu gazete hakkında yeterli malumata sahip değiliz. *Karacahisar* gazetesi, döneminde önemli bir etki oluşturmuş bir gazetedir. Gazete, daha çok tarım ve ticaret üzerine bilgiler verirken, Ethem Nejat'ın Manastır ve Bursa'dan çalışma arkadaşı ve Eskişehir'de istatistik müdürü olan A. Ferid Bey'in yayınladığı istatistiklere de özel bir önem vermektedir. Ziyetullah Nuşirevan *Karacahisar* gazetesi hakkında şu bilgileri vermekte ve gazeteye küçük bir eleştiride bulunmaktadır:

Karacahisar Gazetesi, Anadolu'da çıkan gazetelerimizin en ciddi ve en çalışkanıdır. Anadolu'nun terbiyesi, Anadolu'nun iktisat ve ziraatı, Anadolu'nun tarih ve coğrafyası ile uğraşiyor. Bu mevzular üzerinde yazı yazarken hayalperverliklere, hakikatlere, oldukça kati malûmatlara, hatta ekseriya ihşaî cetvellere istinat ediyor. Son gelen mükerrer 60 ve 61 numaralı nüshalarında da Eskişehir ve Sivrihisar hâsılatına ait mufassal ve müfid iki istatistik cetveli vardı. Fakat şu zikrettiğimiz son sayıları münasebetiyle, bu pek takdir ve hürmet ettiğimiz arkadaşımıza, küçücük bir ihtarda bulunmak istiyoruz; Bizim, İstanbul'un yalnız تنها ve loş odalarda ömür geçiren acemi müdekkiklerinde değil, her gün binlerce nüsha neşrolunan yevmi gazetelerinde de başka birisinin makalesini, emek sarf ederek topladığı malûmatını mehaz göstermeden almak hastalığı vardır. Daha yakın günlerde 36. numara "İktisadiyat Mecmuası" çıktıktan sonra da gündelik arkadaşlarımızdan birisinin uzun bir makaleyi bu suretle aldığını gördük. "*Karacahisar*" refikimizin *Türk Yurdu*'nda ve

66 Yaptığımız araştırma neticesinde *Karacahisar* gazetesine ait koleksiyona ulaşamadık. Gazetenin Ankara Milli Kütüphanede 1962 SC 222 yer numarasında sadece 2 sayısı bulunmaktadır.

Halka Doğru'da çıkan şiirleri lütfen alıp derc ve neşrettiği için çok memnun olduk. Fakat keşke bunların hangi gazeteden alındığını da söyleye idi. Şüphesiz ki, daha çok memnun olurduk.⁶⁷

Türk Yurdu dergisi, Anadolu'da çıkan gazeteler içinde dile gösterdiği hassasiyet nedeniyle *Karacahisar* gazetesini tebrik etmekte ve bu gazeteyi diğer gazeteler içinde en çalışkanı, en ciddisi, halkperver, hakikatlere bağlı, halka faydalı olarak tanıtmaktadır.⁶⁸ Gazete tarım, ticaret, siyaset ve eğitim hakkında yazılar yayınlanmakta, Eskişehir'e özel bir sütun ayırarak Eskişehir haberlerini bu sütundan vermektedir. *Türk Yurdu* dergisi, taşradaki birçok yerli gazeteyi takip edemediğini fakat bir istisna olarak *Karacahisar* gazetesini takip ettiklerini belirterek, Anadolu'nun en çalışkan ve milli gazetesi olan *Karacahisar*'dan yeri geldikçe iktibas yapmaktadır. Özellikle Eskişehir İstatistik Müdürü Ferid Bey'e gazetede yayınladığı istatistiklerden dolayı teşekkür eden gazete, diğer yerli gazetelerin *Karacahisar*'ı örnek alması gerektiğini eklemektedir.⁶⁹

Kurtuluş

Ethem Nejat'ın sorumlu müdür olduğu son dergi *Kurtuluş*'tur. Almanya'ya gittikten sonra orada sol hareketle tanışan Nejat Bey, burada bulunan Osmanlı gençleriyle birlikte *Kurtuluş* isimli bir dergi çıkarmışlardır. Dergi Berlin'de bir, İstanbul'da ise beş sayı çıkabilmiştir. Berlin nüshasının başlığının altında "Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin yayın organıdır" ibaresi bulunmaktadır. Berlin'de yayınlanan nüsha 1-2 çift sayı olarak 1 Mayıs 1919'da çıkarılmıştır. İstanbul'da partinin kurulmasıyla birlikte dergi İstanbul'a taşınmış ve *Kurtuluş - Sosyalizmden Bahseder İlim ve Sanat Mecmuası* başlığı ile çıkmaya başlamıştır. Derginin son sayısı olan 5. sayı işgal kuvvetlerinin emrindeki sansür kurulunca denetlenip yazıların birçoğu çıkarılınca artık çıkmamaya başlamıştır.⁷⁰

67 Ziyetullah Nuşirevan, "Eskişehir Sancağında Nüfus Hareketi," *Türk Yurdu*, C. XI, S. 9, 4 Ocak 1917.

68 Süleyman Han, "Açık Mektuplar," *Türk Yurdu*, C. 5, S. 125, 4 Ocak 1914.

69 "Türk Aleminde," *Türk Yurdu*, C. XI, S. 9, 21 Haziran 1917.

70 *Kurtuluş*, Haz. Haydar Bulak, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1975, s. 18.

Derginin yazar kadrosu Şu isimlerden oluşmaktaydı: Vedat Nedim (Tör), Mümtaz Fazlı (Taylan), Lem'i Nihat, Sadık Ahi, Hamit Sadi (Selen), Ethem Nejat, Namık İsmail, Mehmed Vehbi (Sarıdal), Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Selâhattin Rıfat, Falih Rıfkı (Atay), Bedi' Re'fet, Ahmed Cevdet, Reşat Nuri (Drago), Mehmed Selahattin, Nurullah Esat (Sümer), Sadrettin Celal (Antel), Ziyetullah Nuşirevan, İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) ve Berlin yazı işleri müdürü İlhami Nafiz.

Derginin yayın hayatının son bulması üzerine bu defa aynı çekirdek kadro *Aydınlık* dergisini yayınlamaya başlamışlardır.

ETHEM NEJAT'IN SİYASİ FİKİRLERİ

Ethem Nejat, tüm Meşrutiyet aydınları gibi durağan bir fikri yapıda olmamıştır. II. Meşrutiyet'ten önce İttihadçılarla ilişkiler kurması ve yurt dışına çıkması, İttihad ve Terakki'nin temel politikası olan Osmanlılık idealini benimsemesine neden olmuştur. Aynı yıllarda İttihad-ı İslam'a ait fikirler de taşıyan Ethem Nejat, Balkan Savaşlarıyla birlikte İttihad ve Terakki'nin Türkçülük ve Turancılık politikasıyla aynı çizgiye geçmiştir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki Ethem Nejat'ın fikir dünyasında bu üç ideoloji kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış değildir. Özellikle Türkçü düşüncelerinin filizlenmeye başladığı ilk dönemlerde Türklüğü ve Türkçülüğü Osmanlılık ile benzer bir anlamda kullandığını görmekteyiz. Ancak, 1912'den sonra artık tam anlamıyla Türkçü ve hatta Turancı olan Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* isimli kitabında adeta Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesinde yaptığına benzer bir çözümleme yapmaktadır. Onun kanıtlamaya çalıştığı şey aslında bu üç fikir arasında bir karşıtlık (contrast) değil, bir uyum/birliktelik (harmony/cooperation) olduğunu ortaya koymaktır. Ona göre, Osmanlı devleti ancak bu uyumun farkına varırsa çöküşten kurtulabilecektir. Sonuçta, Türklüğün ve Osmanlılığın yükselmesi, İslamlığın yükselmesi demektir. Türkler yüzlerce yıldan beri tüm varlıklarıyla İslam'ın koruyucusu ve yayıcısı olmuşlardır. Ama İslam dini sayesinde de milli varlıklarını koruyabilmişlerdir. O halde İslam, Türklüğe, Türklük İslam'a hizmet etmiş demektir.

Ethem Nejat, 1918 yılında Almanya'ya gidinceye kadar koyu bir Türkçü olmuştur. Fakat Zenon [Ziyetullah Nuşirevan] onun Türkçülüğünde bir yenilik ruhu ve yeniye doğru koşmaya temayülün mevcut olduğunu inkâr etmemek lazım geldiğini ifade eder. Çünkü Nejat'ın takip ettiği Türkçülük, Ziya Gökalp'in mistik, skolastik idealizme dayalı mürteci Türkçülüğünden farklı idi.¹ Dünyaya açık bir kişiliğe sahip olan Ethem Nejat, Almanya'da karşılaştığı Spartakist harekete ilgi duymuş ve düşüncelerini değiştirerek

1 Ziyetullah Nuşirevan, agm, s. III.

sol hareket içine girmiş ve hayatının son bulduğu 1921 yılına kadar bu fikir için mücadele etmiştir. Şu halde Ethem Nejat'da önce Osmanlılık, ardından İslamcılık ve Türkçülük, son olarak da sosyalist düşünce tezahürleri görülmektedir.

OSMANLILIK (İTTİHÂD-I ANÂSİR)

Osmanlılık, 19. yüzyılın ortalarında başlayan milliyetçi/ayrılıkçı isyanlara karşı devletin varlığını devam ettirebilmek için din, dil, ırk farkı gözetmeksizin tüm unsurların Osmanlı kimliği altında eşit haklara sahip olmasını öngören fikir akımıdır. Daha geniş bir ifade ile yeni bir Osmanlı milleti oluşturma çalışmasıdır. Bu akım II. Mahmud döneminde filizlenmeye başlamış, Tanzimat Fermanıyla bir devlet politikası haline gelmiş, Âli ve Fuad Paşalar döneminde ise zirve yapmıştır. Genç Türkler hareketinin temel amacı haline gelen İttihâd-ı Anâsır fikri, Kânun-ı Esasi'nin kabul edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılması ile bir ivme kazanmış, İttihad ve Terakki Cemiyetinin de resmi politikası haline gelmiştir. Jön Türkler, Osmanlı milleti fikrine o derecede bağlanmışlardı ki ulusun birliğini gelişimin doğal bir parçası sayıyorlardı.²

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tüm Osmanlı tebaası arasında bir anda kardeşlik rüzgârları esmiş, müsavat, adalet, hürriyet şayiaları yükselmiştir. Osmanlılık prensibi İttihad ve Terakkinin siyasal programında yer almıştır. Ancak, II. Meşrutiyet'in hemen sonrasında meydana gelen bazı gelişmeler bu prensibin pek de başarılı olmadığını göstermiştir. Balkan Savaşlarında, Balkan uluslarının Osmanlı devleti karşısında takındıkları düşmanca tutum ve devletten ayrılmaları bu fikri temelden sarsmıştır.

Ethem Nejat'ın Osmanlılıktan kastı aslında dönemin anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Nejat, Osmanlılığı "şu kutsal vatanda yaşayanların aynı emel, aynı his ve aynı faaliyet ile toplumsal düzeni, hudud ve iklimi korumak" olarak ifade etmektedir.³ Yine ona göre bu hissi korumak için tarih bizi bir araya getirmiş ve müşterek çıkarlar için hep bir arada yaşatmış-

2 Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 209-210.

3 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 37.

tır. Ethem Nejat ilginç bir yaklaşımla Osmanlı bayrağından yola çıkarak bu birlikteliği şu şekilde ifade etmektedir:

Osmanlı, şimdi Türk, Arap, Kürt, Laz, Çerkes, Ermeni, Musevi, Rum'dan oluşan bir toplumsal bütünlük, bir sosyal yapıdır. Bu toplumun başına gelen olaylar, tarih, müşterek çıkarlar bizi sürekli hep bir arada yaşatmıştır. Bir bayrak altında toplamıştır. Ay-yıldızlı al bayrak her Osmanlının din, millet ve vatan duyguları köşkünün ortasında dalgalanmaktadır. Hepimiz Osmanlılığın varlığı ve bu varlığa olan bağlılığımızı bu sevimli bayrakla özetliyoruz. Diğer milletlerin bayraklarında –birkaç cumhuriyet hariç– daima dinsel bir sembol işaret vardır.

Osmanlı bayrağı hiçbir dinsel sembolü ve işareti taşımamakla, bütün müslim ve gayrimüslim Osmanlı unsurları kendine bağlamayı çok iyi başarmıştır ve bunun çok önemli olduğunu düşünmüştür.

Biz “Osmanlılık” deyince hep bir bayrak altında tek bir acı, tek bir ümitsizlik ve tek gelecek hissetmeliyiz diyoruz.⁴

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık idealini savunanların önündeki en güzel örnek Amerika'dır. Birçok etnik gruptan oluşan Amerika, vatandaşlık esasına göre tüm bu etnik grupları potasında eriterek bir “Amerikalılık” hissi oluşturmuştur. Meşrutiyet öncesinde Amerika'da kalan Nejat Bey bu durumu yakından müşahede etmiş ve hayranlık duymuştur. Ona göre, vatanımızı, devletimizi kurtarmak istiyorsak Amerika'nın yaptığını biz de yapmalıyız.

Birleşik Amerika'da yaşayanlara sorarsanız: “Nesiniz?” diye, “Amerikalıyım” sonra da Alman, İtalyan, İrlandalı olduğunu anlatır. Bizde “Osmanlıyım” diyemeyen Osmanlılar var. Hükümetteki siyasal hareketler, onları eğitmeli sonra da onları mutlaka Osmanlı yapmalıdır.⁵

4 Ethem Nejat, age, s. 33. .

5 Ethem Nejat, age, s. 35..

Osmanlılığın vücuda gelmesi için çalışmayı farz olarak gören Nejat Bey, bu birlikteliği sağlayacak olan başlıca gücün mekteplerimiz ve darülfünunlarımız olduğu kanaatindeydi. Eğer bizim üniversitelerimiz düzenli ve Avrupa üniversiteleri seviyesinde olursa gerçek Osmanlılık o zaman ortaya çıkacaktır. Nejat Bey, Rumların ve Bulgarların çeteler kurup, Türk köylerini basmalarının, ayrılıkçı hareketlere girişmelerinin tüm suçunun bizim idaremizde olduğunu düşünür. Çünkü o ulusları layığıyla eğitmediğimiz ve Osmanlılık fikrini tam olarak veremediğimiz görüşündedir. Acı bir durum olarak mekteplerdeki bu hali şöyle ifade etmektedir:

Bu ulusların milliyetçilikleri okullara girerken bizim mektep müallimlerimiz Osmanlılıktan, Türklükten bahsedemiyorlardı. Sanki Türklükten bahs cürüm idi. Hatta yalnız Türklük değil, Osmanlılık nokta-yı nazarından da asabi bir müdafaa-i milliyeci, vatanperver yapılamıyordu... Yedi sene bir mektebde yaşayan genç çıkarken okuduğu mektebden hiçbir his alamadan, zikzak fikirler, belki Başkımcı [Arnavut komitecilere verilen isim], belki Bulgar ihtilalcisi olarak çıkıyordu. Ben bunlara sebep Maarif Nezaretinin terbiyede bir gayesi, ideali, programı olmadığıdır diye iddia ederim.⁶

Osmanlıcılığın, Türkçülüğün ve İslamcılığın antitezi olduğunu düşünenlere karşı Nejat Bey bu fikirler arasında tam bir karşıtlık olmadığını kanıtlama girişimindedir. Osmanlıcılığın aslında İslam'ın bir gerekliliği olduğunu düşünen Ethem Nejat, olayı Müslümanlar ve gayrimüslimler açısından ele alır. Müslümanlar açısından bakıldığında zaten İslamiyet'in onlara kardeşliği ve birliği emrettiğini ve Müslümanlar arasındaki bağın inandıkları dinin bir gereği olduğunu ifade eder. Gayrimüslim topluluklar için ise İslam'ın hoşgörü özelliğinden yola çıkar ve aynı vatanda yaşayanları huzurlu ve özgür bir biçimde yaşatmanın İslamiyet'in emirlerinden biri olduğunu, bundan dolayı da dinlerinin ayrı olması, hiçbir vakit bu unsurların eşitlik ve özgürlüğe sahip olmayacakları anlamına gelmediğini ifade eder.

6 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye IV," *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 329-330.

Şu halde bu vatanda herkes aynı hukuk, aynı eşitlik, aynı görev ile sorumlu olurlar. “Osmanlılık” işte bu özellikleri ile birlik içinde yaşayan toplumsal yapısıyla, idaresiyle bütün sınırları ile iklimiyle bir bütünlük arz eder.⁷

Ethem Nejat, Osmanlılık politikası uygulayacağız diye Türklüğümüzden vazgeçileceği anlamının çıkarılmamasını ister. Ona göre, Türklük sıfatından, kimliğinden soyutlanmamız asla düşünülemez. Eğer Osmanlılık uğruna Türklüğümüzden vazgeçmemiz düşünülecek olursa “ne hanedanın ne de seçkin unsurun önemi kalır. Bu durumda devlet dağılır ve zannederim ki çeşitli unsurlar da böyle bir dağınkılığa, bozukluğa ve karmaşaya düşer. Müslümanlığın yükselmesi ile Türklüğün suskunluğu meydana gelmeyeceği gibi, hatta Rumluğun çöküşü ve bozuluşunu da gerektirmez. Tersine sözü edilen unsurların mütevazı olarak tekâmülü, huzur ve asayişin sağlanması da ayrıca bir nimettir. Bütün açıklıkla şunu da söyleyeceğim ki gayrimüslim unsurlar, mensubu buldukları Osmanlı hükümetinin yükselmesi ve bundan dolayı da kendi ilerleme ve yükselişleri için bu devletin her türlü güçlerinden yararlanmalıdırlar.”⁸ Görüldüğü gibi Ethem Nejat, gayrimüslim unsurların yükselbilmeleri ve ilerleyebilmeleri için Osmanlı devletinin elinde bulunan güçlerden yararlanmaları gerektiğini açık yüreklilikle ifade etmektedir. O halde Nejat Bey'e göre, ne İslamiyet, ne de Türklüğümüz bir Osmanlı milleti oluşturmamıza engel değildir. O nedenle vakit çok geç olmadan bu konuda çalışmalarımızı hızlandırmalı ve adımlar atmaya başlamalıyız.

İTTİHÂD-I İSLÂM

Ethem Nejat'ın düşünce dünyasında çok yoğun olmasa da İttihâd-ı İslâm düşüncesinin izlerine de rastlanılmaktadır. Ancak o bu fikri müstakil olarak değil, Türkçülük ve Osmanlıcılık fikirleri ile bağlantılı olarak ele almıştır. Türkçülüğü sistematik olarak çözümlediği kitabı *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* adlı eserde Türkçülük ile İslamiyet'i ve İslam birliğini ele almakta ve ilişkilerini açıklamaktadır.

7 Ethem Nejat, age, s. 34.

8 Ethem Nejat, age, s. 34.

Ethem Nejat'a göre İttihâd-ı İslâm, "çok yüce, oldukça manevi bir düşünce. Buna varlığını feda etmeyecek ne bir Türk, ne de bir Müslüman vardır. Her büyük ve inkılâba dayalı girişimde ya birkaç kişiden veya bir ırktan ibaret rehber, yol gösterici vardır. Türk, yılların verdiği deneyimlerine, çalışmalarının o ulvi sonuçlarına, ırkına, kudret ve mazisine sahip olduğu gün, eminim ki İttihâd-ı İslâm için en uygun, gayretli, bilgili bir kılavuz olacaktır."⁹ Nejat burada da yine İttihâd-ı İslâm fikrini, Türklük fikri içinde telakki etmiştir. Özellikle Osmanlı Türklerinin İslamiyet'e olan hizmetlerden uzun uzun bahseden Ethem Nejat, yaşadığımız bu kadar vahim duruma, toprak kaybına üzülenlerin, manevi destek verenlerin Çin'in, Hind'in, Cava'nın, Sudan'ın ismini bilmediğimiz Müslüman kavimleri olduğunu belirterek, bundan dolayı ırk yönünden Ural-Altay koluna mensup olan Türklerin kendilerini İslam kavimlerinden saydıklarını, Türkleşmek mefkûresinin doğuşuyla birlikte de İslamlaşmak ihtiyacının doğduğunu ifade etmektedir. Dönemin önemli bir Türkçüsü olan Mehmed Ali Tevfik Bey'in "Müslüman olduğum kadar Türk, Türk olduğum kadar Müslüman'ım" sözüyle ifade ettiği gerçeğe katılmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminin önemli ideologu Ziya Gökalp'in İslamcılık düşüncesine bakışına benzer bir yaklaşım içinde olan Nejat, Türklüğün hiçbir vakit Müslümanlığın eskiden beri yarattığı mefkûreleri zayıflatmayacağını, tersine güçlendireceğini, takviye edeceğini, hakkı savunacağını ve bu suretle İslam birliğini kuracağını ifade etmektedir. Türklerin kurtuluşu bütün İslam âlemini de tamamıyla uyandıracaktır. Avrupa devletlerinin mahkûmu olan Müslüman topluluklar o zaman uyanarak İttihâd-ı İslâm'ı oluşturacaklardır.¹⁰

İslam dünyasının o gün için içinde bulunduğu durumu Müslümanlığın değil Müslümanların suçu olarak gören Ethem Nejat, bu konuda en büyük gerilemenin medreselerde yaşandığını ve birçok bidatın dine med-

9 Ethem Nejat, age, s. 23.

10 Ziya Gökalp de Ethem Nejat ile aynı düşüncededir. Türk'ün yükselmesi demek aynı zamanda İslam'ın da yükselmesi demektir. Malta'da sürgünde iken kendisinin ırkı hakkında yazılar yazan Ali Kemal'e hitaben yazdığı bir şiirde şöyle demektedir:

Hattâ ben olsaydım: Kürt, Arap, Çerkes;
İlk gayem olurdu Türk milliyeti;
Çünkü Türk kuvvetli olursa, mutlak,
Kurtarır her İslâm olan milleti!

reseler eliyle girdiğini belirtmektedir. Medreselerin İslamiyet'i bir tevekkül ve kanaat dini haline getirerek, İslam toplumlarını miskinliğe, uyuşukluğa ve felakatlere sürüklediğini ve "Dünya Müslümanlığı değil Ahiret Müslümanlığına" yönlendirdiğini belirtmektedir. İttihâd-ı İslâm için medreselerin ıslahı elzemdır. Nejat Bey'e göre bunu gerçekleştirebilirsek Türklük ve İslamlık yeniden yükselecektir.

Ethem Nejat, II. Meşrutiyet döneminin İslam birliğini savunan dergilerinden olan *Sırat-ı Müstakim* ve onun devamı niteliğindeki *Sebilü'r-Reşad* dergilerinde yazmıştır.¹¹ Bu dergide genellikle yurt dışındaki Müslümanlar, eğitim, ahlak ve kadınlar üzerine yazan Nejat derginin genel yayın politikasına uygun yazılar kaleme almıştır. Özellikle İttihâd-ı İslâm konusunu işlediği "Amerika'daki Müslümanlar" ve "Hariçteki Dindaşlarımız" makaleleri oldukça ilgi çekicidir. Amerika'da bir süre kalmış olan Ethem Nejat, Alasonya İdadisi Müdürlüğü yaptığı sırada Amerika'da yaşayan Müslümanlar ile ilgili iki makale kaleme almıştır. Bu makalelerin ilkinde Amerika'da yaşayan Müslümanlar ile ilgili bilgiler veren Nejat, Amerika'da, Türk, Kürt, Arap, Arnavut, Boşnak olmak üzere on bin Osmanlı Müslüman'ının bulunduğu ve bunların büyük bir kısmının Massachusetts, Rhode Island, New York, Pennsylvania, Illinois, Missouri hükümetleri dahilinde yaşadıklarını belirtir.¹² Amerika'da Osmanlı Müslümanlarından başka, Hintli, Filipin Adaları ahalisinden, Çinli ve İranlı Müslümanların da olduğunu belirten Ethem Nejat, New York Press gazetesinin yayınladığı bir istatistiğe göre Amerika'da yaşayan Müslümanların toplam sayısının 450 bin olduğunu, ancak bu sayıya Utah eyaletinde yaşayan ve "Mormon" denilen bir kısım Amerikalıların da dahil edildiğini ifade etmektedir. Mormonlardan başka Bahaîlerin de Amerika'da oldukça kalabalık olduklarını ifade eden Nejat, Amerika'nın son derece serbest bir yer olduğunu ve insanların İslam dinine bakışlarının gayet olumlu olduğunu belirtir ve İslamiyet'in bu ülkede yayılması için şöyle bir öneride bulunur:

11 Abdullah Ceylan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991

12 Ethem Nejat, "Amerika'daki Müslümanlar I," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 82, 30 Mart 1910, s. 64.

İslâm ulemâmız Amerika'ya gelip her yerde vaaz etseler şüphesiz az zamanda pek çok Amerikalıyı İslâm görürüz. Çünkü Amerika'lılarda İslâm olmaya pek çok istidat vardır. Bahaîler ve Mormonları İslâmiyeti kabul ettirmek gayet kolay bir şeydir. Fakat lisân-ı aşına, hakiki vaazlara ihtiyaç vardır. Hakikati gören bir Amerikalı "Orright" diyerek hemen doğruyu kabul eder, hiçbir şey dinlemez.¹³

Devr-i Sabıkta Japonya'dan Amerika'ya kadar pek çok İslamlardan bahsedildiğini söyleyen Ethem Nejat, bunlarının birçoğunun boş sözler olduğunu ve Amerika'da tam manasıyla Müslüman bir Amerikalının bulunmadığını ifade eder. II. Abdülhamid döneminde Muhammed Alexander Russel Webb adındaki Amerikalı Müslüman'ın bir propaganda aracı olarak kullanıldığını söyleyen Nejat Bey; "Muhammed Alexander Russel Webb simaca Müslümana benzer sakin bir adamdır. Fakat Abdülhamid Müslümanıdır. Abdülhamid kim bilir hangi fikrinin esiri olarak 'Amerika'da İslamiyet' sözünün devranını istemiş ve o esnada Mister Alexander Russel Webb tesadüfi olarak II. Abdülhamid'e müracaat etmiş; Abdülhamid Russel Webb'e maaş ve para vermiş; vaat etmiş, ortaya bir Amerika İslamiyeti sözüdür çıkmış. İşte Amerika'daki İslamiyet şayiası bundan ibarettir"¹⁴ diyerek II. Abdülhamid döneminin bu politikasını eleştirmiştir.

Bir önceki makalesinde Amerika'ya ulema gönderilmesini isteyen Ethem Nejat, hükümetin Amerika'ya muktedir bir imam göndermesini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Ona göre, imam efendinin vaazları, nutukları, irşâdatı ve diğer ulemanın yardımları sayesinde Amerikalılar arasında nur-ı İslamiyet parlayabilecektir. Hükümetin Amerika'ya imam göndermesine bazı gazetelerin "Amerika'da İslam yok, imama boşuna para verilecek" diyerek karşı çıkmalarına tepki gösteren Nejat Bey, "Amerikalılar memleketimize binlerce Protestan misyoner gönderdiğine bedel biz onların nısfının, nısfının nısfını, bir cüz-i kalilini gönderecek olsak pek çok muvaffak olacağımız tabiidir. 100 milyon ahalisi olan bir memlekette 10 bin Osmanlı

13 Ethem Nejat, agm, s. 65.

14 Ethem Nejat, "Amerika'daki Müslümanlar II," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 85, 22 Nisan 1910, s. 123.

İslam bulunursa oraya imam göndermek neden icap etmezmiş?"¹⁵ diyerek tepki göstermiştir.

Amerika'ya gönderilen imamın öncülüğünde bir cami kurma girişiminin başlamasına Ethem Nejat büyük bir destek vermiş ve "burada Rumların, Ermenilerin kiliseleri, Musevilerin havraları olsun da biz Müslümanların, neden bir camii bulunmasın? Çinlilere, Afrikalılara kadar herkesin, her milletin mabedi var da İslamların bulunmaması teessüf edilecek bir hal değil midir?" diyerek bu gerekliliğin altını çizmiştir.

Amerika gazeteleri, Osmanlı hükümetinin ülkelerine imam göndermesini imam efendinin resmini yayınlayarak "Türkiye Amerika'ya misyoner gönderiyor" başlığı ile vermeleri üzerine Ethem Nejat, bu ülkeye irşat maksadıyla daha çok ulema gönderilmesini ister. Çünkü başta Amerikalı ve İngiliz Protestanlar olmak üzere, Katolik ve Ortodoks misyonerler, büyük bir hızla Müslümanların yaşadıkları her yere akın akın gitmekte, oralarda doktorluk, eczacılık, öğretmenlik yaparak, Müslümanları kendi dinlerine çekmekte, buna karşılık bizse bu sebatlara, sa'ylara karşı teannüd edercesine donuk, ölmüş, kansız, ruhsuz kalmakta; Hıristiyanlık âlemi din için çalışırken biz uyku uyumaktayız.

Bu gidiş konusunda önlem alınmasını isteyen Ethem Nejat şöyle der:

Kafkasya'da bilmem nerede, burnumuzun pek yakınında birkaç köy kilise çanları takmış denilince, eyvahlar çekileceğine yeisler, telehhüfler ifşa edileceğine, kahvehane köşelerinin, inzivahanelerin, hayat-ı batalet âlûduna veda etmek, canlanmak daha makul bir harekettir.

Misyonerlerin yeni teşkilatına mukabil bizlerde bir sa'y olacak olsa gayet ulvi ve mukaddes olan ahkâm-ı dini mübinimiz sayesinde o muvaffakiyetin yüzde iki yüz, üç yüzüne ve hatta daha ziyadesine malik oluruz. Biz İslamlar elhamdülillah İslamiyet gibi bir dinle müşerref olmuşuz; fakat Cenab-ı Hakın bu lutf ve inayetinden istifade için hemcinsimizi de şerefyab etmek için çalışmakta pek affolunmaz kusurlar ediyoruz.

15 Ethem Nejat, agm, s. 124.

Dünyada her fikre vücut getiren teşebbüstür. Bugünkü ufak bir teşebbüs yarınki büyük muvaffakiyeti, parlaklığıdır. Öyle ise yarın hatta bir saat sonra şaşaaya sahip olmak için hemen çalışmaya başlamalıyız.¹⁶

Nejat Bey bu konuda hemen hayata geçirilmek üzere aynı Hıristiyan ülkelerdeki misyoner cemiyetlerine benzer bir “Mürşidin Cemiyeti” kurulmasını ister ve bu cemiyete hayatını, mevcudiyetini bu iş için feda etmiş veyahut ömrünün bir kısmını teâlî ve tevsî-i İslamiyet için vakfetmiş azalar kaydedilmesini önerir.¹⁷ Yalnız mürşitlik bir sanattır ve bu işi yapacak olanların bu sanatı iyi bilmeleri gerekir. “Bir mürşit tabip de, çiftçi de olabilir; fakat bir mürşid her mesleğe vâkıf olmakla beraber ilk evvel din-i mübin-i İslamiyet’i, usûl-i menazireyi, edyân-ı saire kavaninini velhasıl kâffe-i ulûm-ı diniyeyi az çok bilmelidir. Maddi ve manevi her türlü hidematı ifaya kudreti olan bir mürşid her yerde muvaffak olur.”¹⁸

Ethem Nejat’ın Osmanlılık ve İttihâd-ı İslâm görüşlerinden sonra siyasi fikirleri arasında en baskın olan Türkçülüğüne ve bu fikir doğrultusunda gerçekleştirdiği eylem ve faaliyetlere bakalım.

TÜRKÇÜLÜK VE TÜRKÇÜLÜĞE YÖNELİK FAALİYETLERİ

Osmanlı devletinde, siyasal anlamda milliyetçilik düşüncesinin gelişimi diğer devletlerden oldukça farklı bir seyir izlemiştir. İmparatorluk fikri içinde hâkim unsurun Türkler olmasına rağmen bir milliyet kavramı çok geç tarihlerde oluşmuştur. Daha çok milliyetten kasıt Osmanlılık olmuş ve imparatorluk yapısı için milliyetçilik zararlı görülmüştür. Batı Avrupa tarzı milliyetçiliğin 19. yüzyılın başlarında doğması ve her milletin bağımsız bir devlete sahip olması fikri, bir anda uluslararası bağli oldukları imparatorluklardan kopma hareketlerini gündeme getirdi. Bu hareketlerin önüne geçebilmek için II. Mahmud döneminden itibaren uygulanmaya başlanılan

16 Ethem Nejat, “Hâricteki Dindaşlarımız,” *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 142, 1911, s. 188.

17 Nejat Bey, *Türklik Nedir ve Terbiye Yolları* adlı eserinde de mürşitlik üzerinde durur. Fakat burada bahsettiğinden biraz farklı olarak medreselerden çıkacak ve köylerde doktorluk, muallimlik, çiftçilik yapacak kimseleri kasteder. Mürşidin en önemli vasfını ise dindarlık olarak belirtir. Ethem Nejat, *Türklik Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılema Yayınları, İstanbul, 2001, s. 29-31.

18 Ethem Nejat, agm, s. 188.

Osmanlılık fikri, Tanzimat Fermanı ile birlikte resmi bir hale bürünmüş ve Balkan Savaşlarına kadar devletin kurtuluş fikri olarak algılanmıştır.

Osmanlı devletinde Türkçülük fikrinin doğuşunda etki eden faktörler oldukça karmaşık ve farklıdır. 18. yüzyılın başından itibaren toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı devleti, Avrupalı devletler karşısında giderek gücünü kaybetmeye başlamış ve başta Rusya olmak üzere diğer Avrupalı devletlerin üzerinde türlü emeller besledikleri bir devlet haline gelmiştir. Bu devletler zaman zaman Osmanlı devleti ile savaşa girerken, zaman zaman da Osmanlı devletindeki etnik grupları kullanıyorlardı. Aralarında oluşan rekabetten dolayı varlığını devam ettiren Osmanlı devletine nüfuz edebilmek için çeşitli yollar deneyen bu güçler iktisadi olarak da devleti kendilerine bağlamanın yollarını aramaktaydılar. Nihayet Kırım Savaşı sonrasında aldığı dış borçlar nedeniyle Osmanlı devleti giderek bu devletlere bağımlı hale gelmiştir. Avrupalı büyük güçlerin ve gayrimüslimlerin devleti yıkmak için giriştikleri hareketler, büyük toprak kayıpları, ekonomik ve siyasi baskıların sonucu olarak ortaya çıkan gurur kırıcı davranışlar karşısında Türklerin devleti ayakta tutmak için gösterdikleri dayanışma, milli itibarı (Osmanlı ve İslam olarak) yükseltme gayreti Türk milli benliğinin gelişmesi için kuvvetli bir zemin hazırlamıştır.¹⁹

19. yüzyılda Avrupa'da Türklerle ilgili çalışmaların başlaması da Türkçülüğün doğuşuna neden olan etkenlerden biridir. Türkoloji sahasındaki çalışmalar ve ortaya konulan eserler Türk aydınları arasında büyük bir heyecan dalgası oluşturmuştur. Bu dalganın bir neticesi olarak ilk kez Türklerin en eski tarihlerden beri medeniyete katkıları olduğunun ilk defa altını çizen Abdülaziz'in askeri okullar nazırı Süleyman Paşa idi. Süleyman Paşa'nın askeri okullar için hazırladığı tarih kitabı Türklerin Orta Asya tarihinden başlıyordu.²⁰

Türk aydınları üzerinde fazlaca etkisi olan bir diğer eser Mustafa Celalettin Paşa'nın *Les Turcs Anciens et Modernes* (Eski ve Modern Türkler) isimli kitabıdır. 1869'da İstanbul'da basılan bu kitap Fransızca olarak ka-

19 Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2008, s. 32.

20 Şerif Mardin, "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 2, s. 349.

leme alınmıştır. Bu da gösteriyor kieser, Türklerden ziyade yabancılara karşı Türklerin kültür ve medeniyetlerini savunmak ve Avrupa'daki peşin hükümleri ortadan kaldırmaya yönelik kaleme alınmıştır.²¹ Ahmed Vefik Paşa'nın Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine tercüme ettiği Ebûl Gazi Bahadır Han'ın *Eşâl-i Şecere-i Türki'si* ve 1876'da yayınladığı *Lehçe-i Osmanî* Türk dilinin kökenlerine ait mevcut bilgileri değiştiriyordu. Yusuf Akçura'ya göre Ahmed Vefik Paşa Osmanlı Türkleri içinde ilk Türkçüdür.²² Osmanlı aydınlarında Türkçülük duygularının uyanmasına sebep olan bir diğer önemli gelişme Rusya'dan gelen Türklerdir. Bunlar arasında Gaspıralı İsmail Bey, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmed ve Yusuf Akçura en etkili olanlardır. Bu aydınlar Türkçü derneklerin kurulmasında ve basın yoluyla Türkçülük hareketinin yayılmasında önemli roller oynamışlardır. II. Meşrutiyet'in öncesinde ise Türkçülük akımının temel taşı Yusuf Akçura 1904 yılında yayınladığı "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi oluşturur. Bu makale de Akçura "ırk" kavramını kan bağı olarak kullanmıştır ve bu makale ile Osmanlı'daki milliyetçilik eğilimleri hızla gelişmiştir.

Ancak Türkçülük akımının asıl anlamını bulması II. Meşrutiyetle birlikte olmuştur.²³ Önce kültürel bir akım olarak dil, edebiyat ve tarih alanında başlayan bu hareketin hız kazanması Osmanlıcılık idealinin devleti yıkılıştan kurtarmaya yetmeyeceğinin anlaşılması sonucunda olmuştur. 1908 sonrasında Balkanlarda yaşanan toprak kayıpları, adaların elden çıkması, Trablusgarp ve Balkan Savaşları milliyetçilik düşüncesinin artmasına ve önem kazanmasına neden olurken onu bir kültür hareketi olmaktan çıkartıp siyasi bir hareket haline sokmuştur. II. Meşrutiyet'e kadar *İkdam* gazetesi²⁴ dışında basın organlarının mesafeli durduğu ve hiçbir cemiyetin sahiplenmediği bu hareket, bir anda popülerlik kazanmış ve Türkçü dernekler ile dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Bu derneklerden ilki 25 Aralık 1908 tarihinde Yusuf Akçura, Necip Asım, Veled Çelebi'nin öncülüğünde

21 Sarıncay, age, s. 54.

22 Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Haz. Nejat Sefercioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 21.

23 Şükrü Hanioglu, "Türkçülük," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 5, s. 1394.

24 Ahmed Cevdet'in 1894'te çıkarmaya başladığı *İkdam* Gazetesi'nin başlığının altında "Türk Gazetesidir" ibaresi bulunmaktaydı.

Ahmed Mithat, Bursalı Mehmed Tahir, Ahmed Hikmet, Emrullah Efendi, Akyığıtzade Musa Bey tarafından İstanbul'da kurulan "Türk Derneği"dir.²⁵ Hemen aynı yıllarda İttihad ve Terakki'nin merkezi durumunda bulunan Selanik'te çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* dergisi, dilde sadeleşme politikası güderek "Yeni Lisan" hareketini başlatmıştır. Bu hareketlerden daha fazla etkili olan bir girişim ise 31 Ağustos 1911 yılında kurulan "Türk Yurdu Cemiyeti" ve bu cemiyetin çıkarmaya başlamış olduğu *Türk Yurdu* dergisidir. Bu cemiyet, Rusya'dan gelen Türklerin Türk Derneği'ne göre daha etkin oldukları bir dernektir. Cemiyetin altı kurucusunun yarısı Rusya'dan gelen Türklerden olan Ağaoğlu Ahmed, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura'dır. Derneğin diğer üç kurucusu ise Mehmed Emin, Ahmed Hikmet ve Akil Muhtar'dır.²⁶ 1912 yılında Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında çeşitli toplantılar düzenlenerek, Türkçülük hareketi başlatılmış, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden Ziya Gökalp'in katıldığı bir toplantıyla 25 Mart 1912 tarihinde "Türk Ocakları" kurulmuştur. Ocağın ilk yönetim kurulunda Ahmed Ferid, Yusuf Akçura, Mehmed Ali Tevfik ve Dr. Fuad Sabit Beyler yer almıştır. 1911 yılında İttihad ve Terakki Cemiyeti Osmanlıcı olan parti programını Türkçüleştirmiştir²⁷ ve parti programı ilerleyen dönemlerde Turancılığa dönüşecek bir seyir izlemiştir.

Ethem Nejat'ın Türkçülüğü'ne dair erken izler bulmak mümkün değildir. II. Meşrutiyet'in başındaki yazıları takip edildiğinde bu his doğrultusunda kaleme alınmış bir yazıya rastlanılmamaktadır. Nejat'ın Türkçülüğüne ve Türkçü dernekler/yayınlarla olan ilişkilerine dair ilk iz *Türk Yurdu*'nun Manastır hususi muhabirliğini yapmasıdır. İstanbul'da oluşan bu Türkçü hareketi takip ettiği anlaşılan Nejat Bey'in *Türk Yurdu* dergisinin Manastır muhabiri olması bu derneğe üye olduğu ve Türkçü hareketin içinde yer aldığına göstergesidir. 1911 yılında *Türk Yurdu*'nda, "Manastır'da Hayat-ı Aile" adlı iki makale yayınlayan Ethem Nejat bu makalelerde Manastır'daki nüfusu, evlilik oranlarını, aile hayatını, erkeklerin ve kadınların aile içindeki vazifelerini, kılık kıyafetlerini, iklimini, hasta-

25 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura*, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 53.

26 Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 82.

27 Tunaya, age, C. I, s. 116

lıklarını, mekteplerini, mesire yerlerini kısacası Manastır'ın genel özelliklerini anlatmıştır.²⁸

Balkan yenilgi ve felaketleri Osmanlı aydınlarının düşünce yapısında bir dönüm noktası olmuştur. Aydınlar bu yenilginin nedenlerini araştırmış, bir özeleştirici içine girmişler, bunun neticesi olarak da toplumsal konulara daha fazla eğilmeye başlamışlardır.²⁹ Balkan Savaşlarının tüm Osmanlı aydınlarının üzerinde olduğu gibi Ethem Nejat üzerinde de büyük bir tesir oluşturmuştur. Bu savaşlar neticesinde Nejat'ın Türkçülük fikri daha belirgin bir şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Bu tarihe kadar *Yeni Fikir* başta olmak üzere dergi ve gazetelerde daha çok eğitim ile ilgili yazılar kaleme alan Nejat, bu tarihten sonra Türkçülük ve eğitimin milli karakteri üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. Ethem Nejat'ın Balkan Savaşları sırasında Manastır'da bulunması, Rumların ve Bulgarların Rumeli Türklerine yaptıkları eziyetleri ve zulümleri müşahede etmesi ve kısa bir süre Sırp'lara esir düşmesi onda derin tesirler oluşturmuş ve bu yenilginin nedenlerini daha iyi saptamasını sağlamıştır.

Ethem Nejat, siyaseten en hareketli dönemde, devletin nasıl kurtarılabilceğine dair fikirlerin öne sürüldüğü ve çözüm arayışlarının arandığı bir anda tavrını Türkçülüğten yana koymuştur. Türkçülüğe hem İslamcılardan, hem de Osmanlıcılardan yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. İslamcılar, milliyet fikrinin İslam'ın genel felsefesine aykırı olduğunu ve Müslüman olup, Türk olmayan unsurlar üzerinde yıkıcı etki oluşturabileceğini ileri sürerlerken, Osmanlılık görüşünde olanlar ise bu fikrin ne suretle olursa olsun imparatorluk felsefesi ile uzlaşamayacağını ve Osmanlı birliğini yıkabilecek en tehlikeli araç olacağını ileri sürüyorlardı. Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* adlı kitabında Türklüğün bugün için en haklı cereyan olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra kitabında Türkçülüğe yöneltilen bu eleştirilere cevap verirken, Türkçülüğün sistematik bir tahlilini de yapmaktadır.

Eğer Türkçülük politikası izlenirse Türk olmayan unsurlara karşı asla bir harekette bulunulmayacağını belirten Nejat, İslam'ın en önemli emirlerinden birinin hâkimiyet altında yaşayan unsurlara karşı kardeşlik

28 Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile I," *Türk Yurdu*, C. I, S. 8, 23 Şubat 1327, s. 244-247. Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile II," *Türk Yurdu*, C. I, S. 9, 9 Mart 1327, s. 273-276.

29 Yahya Akyüz, "Eğitim Alanında Aydınların Özeleştirisi ve Balkan Savaşları," *Tarih ve Toplum*, C. XXXVIII, S. 228, 2002, s. 55.

duygularıyla hareket edilmesi olduğunu ifade eder. Hatta Türkçülüğün İslam'a şimdiye kadar olduğu gibi güç katacağını, Türklüğün güçlenmesiyle birlikte İslam'ın da güçleneceğini ileri sürer. "Türk olduğum kadar Müslüman, Müslüman olduğum kadar Türk'üm" görüşünü benimseyerek Türkçülüğün asla Müslümanlığın yerine geçmeyeceğini ifade eder.

Yine Türkçülüğün İttihâd-ı İslâm fikrinin karşıtı olmadığı gibi Osmanlıcılığın da karşıtı olmadığını ifade eden Nejat Bey, "karşıt olmak şöyle dursun gerçek ve en kuvvetli pekiştiricisidir" diyerek Türkçülüğün asla Osmanlı birliğine zarar vermeyeceğini ileri sürüyordu. *Türk Yurdu*'nda yazan İzzet Ulvi Bey de Ethem Nejat gibi düşünmektedir. Ona göre Türkçülük asla Osmanlı birliğine zarar vermeyecektir. Çünkü Türklük Osmanlıları birbirine rapteden muazzaz bir bağıdır. Türkçülüğe çalışmak Osmanlılığın kadim ve mühim bir uzvunu kuvvetlendirmek, yükseltmek olduğundan aynı zamanda Osmanlıcılığa çalışmaktır.³⁰ Nitekim Osmanlıcılığı savunan aydınlardan ve devlet adamlarından pek çoğu Balkan Savaşları neticesinde Balkan uluslarının Osmanlı devletinden ayrılmaları üzerine bu ideolojiyi terk edip Türkçülük hareketi içine girmişlerdir.

Ethem Nejat, Türklüğü şu şekilde tanımlıyordu:

Türklük; bütün unsurlarıyla birlikte yükselmek, milli varlığı bilmek, ekonomik ve fikri dünyada oldukça ilerlemek, bu hususta sürekli gayret ve faaliyet gösterecek şekilde birbirine yardımda bulunmak, bütün Türk topluluklarıyla ilişki içinde olmak, onların hareketleriyle alakadar olmak, dil, lehçe, edebiyat ve milliyet mefkûrelerini birleştirmek, manevi yurdu yaşatmak, Türk mûsikisini, mimari tarzını ve güzel sanatlarını mükemmel bir hale getirmek, özetle, manevi bir Türklük ittihadı[dır].³¹

Balkan Savaşlarının acı deneyimlerini yaşayan Nejat'a göre bu mağlubiyetin nedenlerinden biri Türklüğümüzü unutmamızdır. Balkan ulusla-

30 İzzet Ulvi, "Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi?," *Türk Yurdu*, C. II, S. 4, 27 Haziran 1912, s. 491-492.

31 Ethem Nejat, age, s. 36.

rı mekteplerinde milli idealleri öğrencilere ve gençlere aşılarken bizim aynı şeyleri yapamadığımız için bu savaşlarda mağlup olduğumuz kanaatinde-
dir. Bunun çözüm yolu çocuklarımıza ve gençlerimize milli terbiye vererek
onlarda milli hisler uyandırmaktır. Ethem Nejat Bulgarların bu emeli ger-
çekleştirmek için neler yaptıklarını şu şekilde ifade etmektedir:³²

Bulgarlar bu muharebeye kadar Bulgaristan ve Makedonya'daki mekteplerinde milli mefkûrelerine ihtiyari esir kalarak yaşadılar. Bulgarların mefkûresi, Büyük Bulgaristan, Ayestefanos Çarlığı... Bulgarlar mefkûrelerine sahih ve hakiki sahip olmak için ilim, fen, bütün esbab-ı terakkiye cehd ile beraber, mefkûrelerini kırması pek tabii olan Türklere buğz ve adavet beslediler. Türklere kin ve adavet Bulgar büyük hamisinin de vazifesiydi. Bulgar mefkûresi zamanla öyle bir vaziyet aldı ki, Büyük Bulgaristan'dan ziyade onun doğması-
na yegâne mani teşkil edecek Türk düşmanlığı oldu. Bulgarlar mektepler açtılar, her köşede çeteler yaptılar, Rumeli'nin her bucağında bombalar, pusular, adamlar hep milli mefkûreleri için çalıştılar.

Şurada Bulgarların bu aşırı ve hissi mefkûresini insanlık namına lanet etmek borç olduğunu söyledikten sonra, sırf azim ve sebata, gayeye doğru kemal-ı sıdk ve vefa ile yürüyüşü takdir ederim. Bulgarlar en müfteris hayvanlar kadar adi davranıyorlardı. Fakat mefkûrelerinin kahramanı idiler.³³

32 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye II," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 269-270.

33 Ethem Nejat'ın Bulgarların yapmış olduğu zulümlere tepki gösterip, mefkûreleri için çalışmalarını takdir etmesine benzer bir örnek, II. Meşrutiyet'in ilk piyesini yazan Kâzım Nami Bey'in *Nasıl Oldu?* isimli piyesinde de verilmektedir. Piyes kahramanlarında Celâl Bey bir konuşmasında şöyle demektedir: "Lakin ne olacak? Evet, sorarım size, bu daha ne kadar böyle gidecek? Her gece şu masanın başında, kemâl-i sükûn-i demle bütün bu şeyleri tekrar ediyoruz. Sanki bu kadar bir işle, vazife-i hamiyetimizi yapmış oluyoruz öyle mi? Bakın şu Ermenilere, Bulgarlara, hatta şu Rumlara, Sırlara, Ulahlara, hatta şu Arnavutlara canım! Maksatlarında isabet bulunsun bulunmasın, yalnız düşündükleri kendilerine hak telakki ettikleri şeyi, ahh! Şüphesiz bilhassa hürriyeti istihsal için neler yapmıyorlar? Geceyi gündüze katmışlar, canla başla çalışıyorlar. Evet, kadın, çocuk, ihtiyar demiyorlar kesiyorlar. Köy yakıyorlar, adam kaldırıyorlar, askere hücum ediyorlar. Evet, bütün bunlar vahşet. Şüphesiz bu hareketi takdir etmiyorum. Fakat bunlar mahzâ-yı galebe-i maksat, temin-i maksat, husul-ü maksat uğrunda yapılıyor ki işte benim takdimi bu sebat-ı meram, bu metanet fikri, bu kuvvet-i arzu, bu fedakârlık celbediyor." Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet'in İlk Piyesi: Nasıl Oldu? ve Kâzım Nami Bey'in Osmanlıcılık İdeali," 100. Yılında II. Meşrutiyet: Modernleşme ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi, *Bildiriler*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 428.

Ethem Nejat bu konuda en önemli görevi Bulgar muallimlerinin yaptığını ve gündüz çocukları mektep sıralarında geceleri ise büyükleri milli mefkûre ile aydınlattıklarını ifade etmektedir. Bağımsız bir devlet olabilmek için tek hedef olarak Türk düşmanlığını seçen Bulgarların okullarda çocuklara öğrettikleri derslerin şu şekilde olduğunu ifade ediyordu:

Bulgar muallimi gündüz küçücüklerle akşam büyüklerle iştigal etti, küçüklerin kalbine milli gayeyi çelik kalemlerle hakk ederken, büyüklere milli gayenin istediklerini ruhlarına nüfuz ederek anlattı. Makedonya'daki Bulgar muallimi gündüz mektepte istikbalcileri, milli gayenin istikbal kollarını yarattı; gece de çete yaptı, çete dersi verdi. Köyleri yaktı, kendi eliyle Türk hükümetinin kalbine bomba attı, Türk jandarmasıyla dövüştü, hatta kendi milletdaşlarını büyük maksat uğrunda öldürttü. Büyük bir Avrupa darülfünunu ikmal eden Makedonya köy hâcesi kitaplar, dersler, makaleler, oyunlar, gezmeler, şiirler, mızıkalar, tiyatrolar ile Osmanlı hükümetine düşman cidalciler yaratıyordu.

Çocuğun karşısına kemal-i ehemmiyetle çıkan koca bir harita Büyük Bulgaristan'ı gösteriyor. Kavaid dersinde hâce bir vazife veriyor: "Vurunuz, kesiniz" nokta ile geçen yerler dolacak; dolduruyor, "Vurunuz, kesiniz Türkleri." Çocuk noktalı yere ne koyunları, ne hayvanları der. Bulgar mekteplerinde umumiyetle kabul edilmiş gibi olan Hristo Botev'in asar-ı müntehası kalplere Büyük Bulgaristan tohumu eker. Oyun, gezme, makale hep bir esas üzerinde yürür: milli gayeye vusul için şiddetle, ölürcesine azim.

Bulgar mektepleri de, askerleri de nasıl şarkı çağırırlar biliyor musunuz? "Yakalım, yıkalım, ezelim köyleri, çiğneyelim kasabaları. Ne arıyorsunuz burada bre cesur, bre yiğitler. Türkleri kesiyoruz, kesiyoruz. Türk toprağına geldik. Vatanımızı aldık. Türkleri de kestik." Bulgar zabiti talimden sonra askerini başına toplayarak söylüyor, söylüyor; onlara milli gayeyi pek mebzul bitmek üzere ekıyor. Badehu bütün avazeleriyle mefkûrelerini ihtar eden şarkı başlıyor.

Zabiti de gönülden, dümen neferi de, muallimde, en küçük şakirtte gönülden bağırıyor.³⁴

Yine muallimlerin milli hislerin oluşmasında oynadığı rolü *Mektepçilik* adlı kitabında şu sözlerle anlatmaktadır:

Biz böyle aheste ve muzlim bir revş ile yürürken memleketimizde neler oldu! Daha dün bizim derken göğüslerimiz yükselen bedbaht Rumeli'de Makedonya muallimleri ne inkılâplar yaptılar; Manastır-Selanik şimendiferleri sizi Florina istasyonundan aşağı uçururken karşınıza ufak bir köy, koca bir mektep çıkar; bu bir Bulgar köyünün idadi mektebidir. Ohri, Yenice, Debre, bütün Makedonya köylerini gezerseniz sizi bir genç karşılar, bu pek az bir icraatla köyün fedakâr muallimi olan bir Darülfünun mezunudur. O mekteplerin hâceleri bir taraftan inkılâp fikri ve içtimaiyi yaparken, diğer taraftan dağlarda gezen çetelerin akıl yoldaşı, menzil hatları müfettişidir. Rumeli'de bizim köylerde ismini yazmasını bilmeyen, el ile yazılmış yazıları okuyamayan köy hâceleri ifa-ı vazife ederken, kasabalarda milliyetten, Türklükten bahs ayıp ve günah sayan daha yüksek derecede seciyesiz, miskin muallimler âli tabakamız, evlatlarını terbiye ederken, orada Makedonya muallimleri daha kaba ve cahil olan gayrimüslim köylüleri insan yaptılar, onlara seciye ve fikir ve emel verdiler, neticede ne oldu? Bizim hâceler mağlup, onlarınkiler galip!

Şüphe mi ediyorsunuz; bu muharebeyi onlara kazandıran mektepleri, terbiyeleridir. Bizi de mağlup eden yine mektebimiz, medreseimiz, terbiyemizdir. Balkanlarda galip bir ordu tasavvur etmiyorum; Balkanlarda tamamıyla galip ve muzaffer küçük bir muallim kolordusu vardır.³⁵

Bizde ise durumun çok farklı olduğunu ifade eden Nejat bu konuda Maarif Nezaretinin çok büyük kabahati olduğunu belirtir. Gelişigüzel yapı-

34 Ethem Nejat, agm, s. 270-271.

35 Ethem Nejat, *Mektepçilik, Çiftçi Kütüphanesi*, İstanbul, 1332, s. 11-12.

lan programlarla milli gayenin uyanmasının çok zor olduğunu ifade eden Nejat Bey, milli gayenin yaşadığını görmek için her şeyden evvel terbiyemizi, mektebimizi tanzim etmeliyiz, Maarif Nezareti buna göre bir esas, bir terbiye gayesi müstesna bir surette çizer, muallimler ona göre hazırlanır, mektep müdürlerine o ruh verilmek çareleri düşünülür demektedir. Bizim muallimlerimizin milli terbiyeden yoksun bir eğitim verdiklerini ve üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmediklerini, para için bu bölgelerden ayrılmak istediklerini ifade eden Nejat, Makedonya'daki çocukların belki matematik bilmediklerini, coğrafyadan anlamadıklarını ancak milli hisle dolu olduklarını ve dönemin ihtiyacının da asıl bu hisler olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir:

Makedonya anâsır-ı muhtelif muallimleri köylerde, adi kasabalarda her türlü menafi-i maddiyeyi feda ederek asabi bir ihtiras-ı milli ile feda-yı hayat edercesine çalışırlar iken, bizim muallimlerimiz yüz kuruş, elli kuruş fazla bir muallimliğe nail olmak için yer değiştirdiler. Gençler pekiyi bilir ki bir mektebde bir senede altı riyaziye muallimi değişmiştir. İşte size bir milli maksatla çalışan muallim; bir de menafi-i şahsiye için çalışan muallim.

Makedonya'da Rum, Bulgar, Sırp, Ulah mektepleri talebelere fikirden ziyade his ve milliyet telkin ettiler. Makedonya Hıristiyan gençleri hakikaten müstesna bir terbiye ile yetiştirilmiş milliyetperver, hassas büyük adamlardı. Gerek bu gençler ve gerek bu mektep heyetleri prensip itibarıyla şayan-ı takdir adamlardır.

Biz Rum, Bulgar, Sırp idadilerini ikmal eden talebelerden bir kısmının resmi idadi mektebine girdiklerini görüyor idik. Bu efendiler, bizim efendiler kadar Amerika, Afrika coğrafyasını bilmiyor; hikmet ve kimyada o kadar vasi malumatı olduğunu meydana koyamıyor; iki meçhullü muadeleden hiç anlamıyor. Fakat Bulgar tarihini biliyor. Bütün ihtilalci Bulgar şairlerinin şiirlerinden bir şey anlıyor. Vazof'un, Hiristo Botef'in eşarını okuyor. Güzel milli şarkıları söylüyor, belki gitar da, mandolin de çalıyor. Güzel jimnastik yapıyor ve yol yürümekten yılmıyor.

İşte size iki mekteb terbiyesini bir iki çizgi ile resmettim: biri yalnız fikir yapıyor; çocuğun, gencin kafasını malumat ile dolduruyor, adeta malumat, mütefasih nazariyeler hamalı... Diğeri his yapıyor, var olmak, matemini yaşatmak, bu uğurda ölmek fikri veriyor; kendini, âlemini bilecek kadar amelde malumat sahibidir.

Birincisi hissiz, nefsine itimatsız, bir terbiye-i sekime kurbanı olduğu için memur oluyor, esir kalıyor. İkincisi hassas, nefsine mu'temed, izzet-i nefis sahibi olduğu için hayatını hür kazanıyor, icap ederse çeteci, ihtilalci oluyor. Efendim artık hiç düşünmeye, tereddüde hacet yok bizi mağlup eden işte bu fark-ı terbiyedir.”³⁶

Ethem Nejat gibi düşünen dönemin bir diğeri eğitimcisi Tüccarzâde İbrahim Hilmi de şöyle demektedir:

Bugün Balkan devletlerini yetiştiren, Balkanlarda kendi tebaalarımızı varlığımıza, mevcudiyetimize düşman eden, bunca kanlı vakaların ortaya çıkmasına, bunca elim zayiata sebep olan hep öğretmenlerdir, öğretmenlik kisvesiyle fesatlık yapan eşkiyadır. Türklüğe bu kadar amansız düşman yetiştiren, bütün Balkanları ateşe veren hep öğretmenlerdir. Senelerce fesat tohumunu rahlelerde, kiliselerde, Hıristiyanların düşüncelerine yerleştiren, alevlendiren hep öğretmenlerdir. Biz de ise halkı uyutan, cehalet ve taassuba kurban eden hep ilkokul öğretmenlerimizin nadanlığı, çarpıklığı, fikirsizliğidir. Koca Müslüman köylerinde istila eden düşmana karşı çok az mukavemet alameti gösterecek kadar kansız ve gevşekliği ispat eden Rumeli ahalisinin uğradığı bütün felaketler cehaletleridir, kendilerini harekete getirecek, damarlarında onurlarını dolaştıracak öğretmenlerin kıtlığıdır.³⁷

Bulgarların milli bir his oluşturmak için hemen her yolu denediklerini ifade eden Nejat, ünlü Bulgar şairi Hristo Botev'in Türklerin katledil-

³⁶ Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye IV,” *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 330-331.

³⁷ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Maarifimiz ve Servet-i İlimiyemiz*, Haz. Melek Dosay Gökdoğan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 35-36.

meleri üzerine yazdığı “Altın Aslan” şiirini örnek göstererek, Türk ülküsü için çalışmayan sanatçılarımızın hain olduklarını belirtir:

İpekli kumaşlardan, mavi hülyalardan, turuncu posalardan, zıfaf hatıralarından bahseden şairlerimiz bu nazmı okuduktan sonra kalemlerini kalpleriyle beraber kırsın ve yok olsunlar! Bir arkadaşım ile memleketimiz şairlerini görüşüyorduk, dedi ki:

– Bu harpten sonra, bizde ne şair ve ne de ressam mevcut olmadığına kani oldum.

Ne doğru, ne acı! Biz bu müthiş günlerde hissetmedik; şairlerimiz uyumaya başladılar; sesleri yok oldu, kahroldu; ressamlarımızın da elleri kırılmış, hisleri yanmış, musikişinaslarımızın sesleri kısılmış, hepsi mahvolmuşlar...

Eğer bunlar hep mahvolacaksa, hiç millet için, vatan için, intikam için ağız açmayacaklarsa Rumeli’de Türk kalmayacaktır. Ey milletin şairleri, muharrirleri, ressamaları, musikişinasları! Siz hain olacaksınız; Türklüğü mahvedecek sizsiniz!..³⁸

TÜRKLÜĞÜ KURTARACAK GÜÇ: ISLAH VE İRŞÂD KOMİTESİ

Ethem Nejat, yenilgiden ve zulümden kurtulmanın yolunu da gösterir: çetecilik. Türklerin ırzını, namusunu, vatanını, dinini koruyacak ve kurtaracak çetelerin kurulmasını öneren Nejat, çeteci isminin insanda ilk başta kötü bir intiba oluşturduğunu kabul etmekle birlikte insanda kötü izlenim oluşturan çetenin asayiş bozan, ötekinin berikinin parasını gasp eden, şahsi husumetler peşinde koşan, kendi milliyettaşının hukukuna taarruz ve tecavüz eden çeteler olduğunu, halbuki kendisinin önerdiği çetenin hakkı, namusu, milliyeti, dini, bütün mukaddesatı yırtıcı ve hayvan pençeleri altında ezilen Rumeli Türklüğünün, ahz-ı sâr için teşkil edeceği çetenin muhik [haklı], mukaddes, mübarek bir heyet olacağını belirtir. O çetenin bütün üyeleri, milletin büyük kurtarıcıları, büyük vatanperverleri, kahraman gençleri ve intikamcılar olacaktır. Çeteler kurmaya mecbur olduğumuzu ifade eden Ethem Nejat, böyle davranmaz isek çok beyin-

³⁸ Ethem Nejat, agm, s. 332.

sizce hareket etmiş oluruz diyerek, Rumeli’de kalan Türklerin rahatı ve kurtuluşu için tek çarenin bu çeteler olduğunu söyler. Ağlatmayanın ağlatılacağını, bu nedenle hemen harekete geçilmesi gerektiğini, Bulgarların kurdukları çetelerin, kendilerine zarar vereceğini sezen Rumların da hemen çeteler teşkil ettiklerini, arada ezilenin ise çete kurmayan Türkler olduğunu üzümlere ifade eder.

Mekteplerimizde müdafaa-i milliye öğretilirken “milli çetecilik” de talim ettirilmelidir diyen Nejat, mekteplerimizden çeteci, fedai, milli halas-kârlar yetişmeyecek ise artık o mekteplerin bize o kadar gerekli olmadığını, mekteplerimizde gençlerimizin bugüne kadar ruhsuz, avare, milliyetsiz yaşadıklarını, benliklerini Türklükten uzak gören gençlerin kendilerini adeta bu içtimai heyetin yabancıları farz ettiklerini söyler ve gençlere değil onların okudukları mekteplere lanet ettiğini ifade eder.

Müdafaa-i Milliye konusunda kaleme aldığı bir sonraki makalede Ethem Nejat çetecilik ismini biraz yumuşatmak gereği hissetmiş ve onun yerine yeni bir komite önermiştir: “İslah ve İrşâd Komitesi.” Bu komitenin kurulmasındaki amacı şu sözlerle açıklar ve Türk gençlerine şöyle seslenir:

Garb maddi medeniyetinden hakikaten hisseyâb olmak ve Türklüğün zeval bulmaz mefkûrelerini, seciyelerini tamimden tanıtmak emelinde isek, her gence, her Türk’e bir fedakârlık hissesi düşer. Türklüğü, vatanı ne kadar seviyor isek düşen fedakârlık hissesine de o kadar merbut olmalıyız. Ey milleti sıhhsizlik, ahlaksızlık sefaletleriyle müthiş çukurlara doğru ilerleyen Türk genci! Sen niçin daha harbe başlamak için tereddüt ediyorsun? Müdafaa-i milliyenin lüzumuna kâni değil misin? Senin müdafaa-i milliye için taşıdığın duygu Türklüğü kurtarmak değil midir? Türk hâlâ mağlup olmadı ve olmayacak mı diyeceksin?

Heyhat ki hepsi oldu. Bugün Rumeli’de düşmana mağlup olduğunu gördüğümüz ordu, öğrenememişiz ki pek çok zaman evvel mağlup olmuştur!

Artık her gencin hissesine düşecek fedakârlığın lüzumu kabul olunuyor mu? Şu halde fedakârlığın bir kadrosunu çizelim: bir komi-

te tesis ve teşkil ediyoruz. Bu komitenin sermayesi fedakârlık, şiarı ümit ve azimdir: Türk'ün gücü her şeye yeter.

Komiteye her genç dâhil olabilecek, kalbi büyük milli duygularla çarpan genç, ömrünün bir, iki, üç veya daha ziyade, fedakârlığının müsaade ettiği kadar senesini komiteye hasr ve vakfedecek. Bu müddet zarfında hiçbir vakit şahsi işleriyle meşgul olmayıp komitenin vazife-i icraatıyla iştigal eyleyecektir.³⁹

Ethem Nejat Islah ve İrşâd Komitesi fikrini yurt dışında İslamiyet'in yayılması için de önermiştir. Bu komiteye dahil olanlara –İttihad ve Terakki Cemiyeti'ndeki fedailere nispeten– fedailer ismini koyan Ethem Nejat, bu fedailerin görevlerini doktor, muallim, çiftçi, mühendis, tacir olarak Anadolu'ya gitmek ve halkı aydınlatmak olarak belirtir. Çünkü Anadolu köylüsü çok şeye muhtaçtır. Toprağını sürmeyi bilmez, sıhhatli yaşayamaz, ticaretten anlamaz, okuma yazma bilse bile milliyetinden hiçbir şey anlamaz. Köye, kasabaya giden gencin vazifesi çoktur ve şu işleri görecektir: çocukları metin bir Türk olarak yetiştirecek, köylülere yeni ziraat ve ticaret yolları öğretecek, hırs, kin ve intikam için bütün köylüler arasında bir duygu yaşatacak, dünyadan, ahval-i âlemden haberdar ederek lüzumsuz dini taassupları izale edecektir. Ethem Nejat fedailiğin sadece erkeklere mahsus bir görev olmayacağını eklemektedir:

İrşâd ve Islah Komitesine yalnız genç erkekler değil, genç hanımlar da dâhildir. Genç erkek köyün erkeklerini irşâd ederken köyün hanımları kalacak mı? Kalır ise her şey yarım ve neticesizdir. Köylü valide oğlunun mektebde kazandığı hisleri, fikirleri alt üst eder ise, maksada vusul imkânı ne kadar uzaklaşır? Hâlbuki valide hanım da irşâd edilmiş ise, oğluna yardımı olur.

Fedai hanımlardan muallime olacaklar bulunacağı gibi, köylü kıyafetinde köy köy dolaşarak, musahabeler, umumi görüşmelerle köy kadınlarını irşâd edecelcer de vardır. Hayatının iki senesini

39 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye V.," *Yeni Fikir*, C. III, S. 13, Temmuz 1913, s. 395.

lâyenkati bu maksatların icrasına hasreden hanım ne mesut, ne bahtiyar ve ne vukufludur.⁴⁰

Türkçülük düşüncesinin en büyük eksikliklerinden birinin de gençlerde vatan hissinin mahdut olması olarak gören Ethem Nejat, mekteplerimizde verilen vatan hissi ve sevgisinin yetersiz olduğu kanısındadır. Bir zamanlar Türkiye’de vatan kavramının yok edildiğini, vatan isimli kitapların yazılmadığını, kamusların vatan kelimesini yazmadığını, kalemlerin resmetmediğini belirten Nejat, meşrutiyetin ilanıyla birlikte vatan kavramının kullanılmaya başlandığının fakat yine de sınırlı bir anlamda kullanıldığını ifade etmektedir. Vatan terbiyesi almayanların yanlış bir düşünce ile hareket ederek buldukları yeri vatan olarak kabul ettiklerini, Rumeli’de veya Anadolu’da savaşan birinin, bir Kastamonulunun, benim vatanım Kastamonu, burada ne işim var, ne uğraşıp duruyorum diyebildiğini söyleyen Ethem Nejat, artık bu gibi düşüncelerin yavaş yavaş ortadan kalktığını ve Türk milliyetçiliğinin uyanışının başladığını memnuniyetle ifade eder. Milli mefkûresi ile vatanı arasında daima bir bağ olduğunu söyleyen Ethem Nejat, bu hissin ne yazık ki gençlerde tam olgunlaşmamış olduğunu belirtir. Bursa Darülmuallimini son sınıf öğrencileri arasında bir anket yapan Nejat, “vatan nedir?” sorusuna birbirinden farklı cevaplar aldığını, ancak bu cevaplardan tatmin olmadığını ve asıl eksikliğin gençlerin bir gaye-i emele merbut olmayan vatan duygusuna sahip olmaları olduğunu kaydeder.⁴¹

ETHEM NEJAT’IN TÜRKÇÜLÜĞÜNDE DİLİN YERİ

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türkçülüğün gelişmesine katkıda bulunan kollardan biri dil olmuştur. Selanik’te *Genç Kalemler* dergisinde Ali Canib ve Ömer Seyfeddin öncülüğünde “Yeni Lisan” hareketi başlatılmıştı. Yeni Lisan yalnızca edebi bir konu değil, Türklerin hayatlarıyla ilgili bir mesele olarak algılanmaktaydı. Ömer Seyfeddin’e göre “Osmanlı İmparatorluğunu kurtarabilmek için halkın anlayabileceği yeni bir dil gerekiyordu.”⁴²

40 Ethem Nejat, agm, s. 397.

41 Ethem Nejat, “Vatan Neye Derler?,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 17, Kasım 1913, s. 528.

42 Arai, age, s. 64.

Ethem Nejat, Yeni Lisan hareketini büyük bir beğeniyle takip ettiğini ifade ederek, lisanın sadeleşmesinin hem tahsil müddetini azaltarak altın zamanlar kazandıracağını ve hem kavaid-i lisan kanunlarını tahdit ederek tabii haline, milli kıyafetine sokup Türklüğe yüce hizmetler ifa edeceğini, bu hareketin suni bir hareket olmadığını, bilakis milli ve tabii bir cereyan olduğunu düşünmektedir.⁴³ Nejat ilk yazılarını kalem aldığı Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesinin Yeni Lisan doğrultusunda hareket etmesini şu şekilde ifade ediyordu:

323'de İzmir'de tesis edilen *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nin serlevha-yı mesleğinden birincisi sade ve tabii lisanla yazmaktı. Mezkûr gazetenin ticari ve iktisadi kısmına yazmak üzere heyet-i tahririyesine dâhil olduğum zaman sade ve görüşme lisanıyla yazmakta hiç müşkülât olmadığını anlamıştım. Ziraat Gazetesinin o seneki yazıları karıştırılırsa bizde ilk sade lisan ile çıkan yazılar elde edilir.⁴⁴

Bu gazeteden başka, dilde sadeleşmeyi savunan Türk Derneği, *Türk Yurdu*, Türk Ocağı, *Genç Kalemler* gibi dernek ve dergilerin büyük hizmetler gördüklerini ekleyen Ethem Nejat, bir müddet sonra 1912 yılının Aralık ayından itibaren Manastır'da çıkardığı *Yeni Fikir* dergisinin de Yeni Lisan esaslarını kabul ettiğini ve Yeni Lisan'ın mecmualardan mekteplere sirayet ederek, Selanik'teki büyük mektepler ile Rumeli'deki bazı mekteplerde kıraat kitaplarının bu harekete uygun olarak yazıldığını ve müdürlüğünü yaptığı Manastır Darümuallimini'nde Yeni Lisanı kabul edip, mezun ettiği elli muallimin, iptidai ve köy mekteplerinde uyguladıkları tedrisi Yeni Lisan ile yaptıklarını belirtmektedir. Bu hareketin Türk Milli Edebiyatını doğurduğunu ve bu suretle Türklüğe ve benliğimize büyük hizmetleri olduğunu ifade eden Nejat, geleceğin, mütefekkirlerden ve Türkçülerden çok şeyler beklediğini,

43 Ethem Nejat, "Yeni Lisan ve Tekâmülü," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 235.

44 Ethem Nejat'ın dilde sadeleşmeyi başlatan yayın olarak gösterdiği *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nin dilciler ve edebiyat tarihçileri tarafından incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Anlaşıldığı kadarıyla gazete yabancı terimlerin karşılığı olarak Türkçe bazı kelimler kullanmayı tercih ediyordu. Örneğin Ethem Nejat o güne kadar Türkçe karşılığı olmayan "pulverizatöre" gazetede yazılan bir makalede "püskürgeç" denildiğini ifade etmektedir.

Yeni Lisan ile Türklüğümüzü anlatacak kitaplar kaleme alınmasıyla Türk dünyasının bir emel etrafında bir araya gelebileceklerini de eklemektedir.⁴⁵

Rumeli'de Türklüğün bekası için dilin ne derecede önemli olduğunu ifade edenlerden biri de Mehmed Zeki Bey'dir. Mehmed Zeki Bey, Bulgarların milli şuuru uyandırabilmek için dile çok büyük önem verdiklerini söyleyerek, bizimse Türklükten bihaber, tarihinden kopuk nesiller yetiştirdiğimizi belirtir:

Vatandaşlarımız nice mezalimle ile ezen, öldüren, yakan Bulgarlar bugünkü galebeyi temin etmek için vaktiyle Bulgarcaya ehemmiyet verdiler; lisanlarını neşr ve ırklarını tekâmül ve kavmiyetlerinin muhafazası metodu ve Kiril isminde iki kardeşe atfettiler ve onları takdis ettiler; ettiler de bizden daha takayyüdkâr davrandıklarından bombalar atarak, kanlar dökerek, milletler bozarak milli emellerine ulaştılar. Bulgarlar başlı başına hükümeti ellerine aldıkları zaman memleketlerinde mevcut Türk, Rum, Musevi milletlerin de Bulgar adat ve lisanını kabul etmelerini şart ve ittihaz eylediler. Türk kalbi bu acı hakikatleri yana yakıla söyler: Türklüğün Rumeli'de inhitatı hep müsamaha ve ihmalden olduğunu söylemek ve her Türk'ün bu babda günahı var demek caiz olmaz mı?

Yaşayan bir Türk milleti olmalıdır. Rumeli'de bir Türk milleti yaşataydık bugün bu kadar endişeye düşmezdik. Hâlbuki bugün Rumeli'de Türkler Türk olduklarını bile bilmezler. Bu tarihe kadar çocuklarımızı Türk terbiyesi ile büyütmek, bize insanîyet fikrinin verdiği bir hak olduğunu unuttuk. Türk yavrularına Oğuz Han'ın kahraman namını, Karakurum'un saltanatını söylemedik de ibtidai mekteplerde haftalık Fransızca derslerini tezyide ihtimam ettik.⁴⁶

Mehmed Zeki Bey, işin daha da vahiminin Grebena, Naslıç, Yanya havalisinde bazı Türklerin Rumca, Manastır, Kırçova ve Köprülü havalisinde de Bulgarca konuşmaya başlamaları olduğunu ifade eder. Yine

45 Ethem Nejat, agm, s. 239.

46 Mehmed Zeki, "Rumeli'deki Türkler Ne Olacak?," *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913, s. 316.

bu bölgelerde yaşayan bazı Türklerin Türkçeyi unuttuklarını ve bu nedenle Türklüklerini kaybetmeye başladıklarını da belirtmektedir. Önce dilimize sahip çıkmamızın gerektiğini, sonra da Türklüğümüzü devam ettirebilmek için bu bölgelere Türklük sevdalısı muallimler gönderilmesi gerektiğini vurgulayan Zeki Bey, böyle olmazsa Rumeli'den Türk izlerinin kısa sürede silineceğini ifade eder.

MİLLİ MİMARİ

Dilde öngördüğü Türkçülüğü hayatın hemen hemen her sahasında uygulayarak bir Türklük bilinci oluşturulması taraftarı olan Ethem Nejat, yapılacak olan mektep binalarının dahi milli mimari tarzında yapılmasını ister ve şöyle der:

Mekteb binaları gayet sade, fakat bedii olmalıdır. İngilizlerle Almanlar yeni yaptıkları binaların tarz-ı mimarisine öyle dil-nişinlik veriyorlar ki bu bir abide monoment farz edilebilir. Ekseriya gotik tarz-ı mimarisini tercih eyledikleri müşahede ediliyor.

Bizde yapılacak mekâtib-i ibtidaiye ve taliyenin de milli ve bedii bir tarzda inşası kadar muktezi hiçbir şey yoktur. Çocuk daha sırada iken, içinde yaşadığı binanın görülüşüne hayran kalsın, zevki uyansın, hassas olsun ve ecdadının tesis ettiği üslub-ı mimari ile iftihar etsin.⁴⁷

“Yiğit Türkler” adlı hikâyenin geçtiği Altın Oba şehri, Nejat Bey'in tam istediği tarzda, Türk tarzında yapılarla doludur:

Dokuz Temmuz günü her köşesinde bir abide-i sanat, her sokağında Türklüğe mahsus bir eser-i nezahet ve zarafet ve sadegi müşahede olunan Altın Oba'nın, büyük büyük yeni Türk şehrinin her tarafı doldu. Sokaklarda yürünmedi. Karşılardakini bedayiine hayran eden yüksek kubbeli camiler, muazzam binalar, yine Türk asar-ı mamuresinin en ra'na bir enmûzeci olan mektepler, hele büyük kubbesinin

47 Ethem Nejat, “Mekteb Binalarıyla Dâhilleri,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914, s. 703.

etrafinı diğer yavru kubbelerini toplayarak bir heybet-i teali teşkil eden Darülfünun, enli saçaklı ve Türk kemerleriyle süslü cemiyet merkezleri, terbiye-i bedeniye salonları hep züvvar [ziyaretçiler] ile dolmuş her tarafa saniyede, dakikada binlerce kişi giriyor ve çıkıyordu.⁴⁸

Eskişehir Maarif Müdürlüğü sırasında yeni inşa ettirilecek olan Turan Numune Mektebi'nin binasının Türk milli mimari tarzında yapıldığı dikkate alınırsa Ethem Nejat'ın bu fikrini uygulamaya koyduğu anlaşılır.⁴⁹

ETHEM NEJAT'DA TÜRKÇÜLÜĞÜN TEZAHÜRÜ: TÜRKÇÜ SİMGELERLE BEZELİ HİKÂYELER

Ethem Nejat'ın yazılarında ve hikâyelerinde Türkçü sembeleri fazlasıyla kullandığı görölmektedir. *Yiğit Türkler* adlı hikâye kitabının başlığından, içeriğine kadar Türklük ile ilgili birçok olumlu sıfat ve ibareye rastlanılmaktadır. Ethem Nejat'ın yazılarında oldukça sık rastlanılan ütopya kuruluşlar ve yerler bu hikâyede de ön plana çıkmaktadır. Altın Oba adı verilen şehir bir Türk şehridir ve Ethem Nejat bu şehri muhteşem, temiz, hareketli ve kalabalık sıfatlarıyla tanıtmaktadır. Halihazırda Türk kelimesinin geçtiği hemen her yerde Nejat Bey ideolojisinin gereği olumlu sıfatlar kullanılmaktadır. 32 sayfalık küçük boyutlu hikâye kitabında 75 defa Türk kelimesi geçmektedir. Altın Oba yukarıda sayılanların dışında Türk medeniyetini, Türk zevk-i bediini, Türk faaliyetini, Türk istikbalini parlak ve kıymetli eserleri ile ilan eden bir şehirdir. Bu şehirde düzenlenen spor müsabakalarını anlatan hikâyede Ethem Nejat sık sık Türklüğe vurgu yapmaktadır. Müsabakalar devam ederken mızıkacı durmadan milli marşlar çalmakta ve halkı Türklüğün şanlı geçmişine götürmektedir. Nejat hikâyede adeta bir "Türk Olimpiyatları" tasavvur etmektedir. Bu oyunlara katılan ve "Yiğit Türkler"⁵⁰ adını verdiği teşkilatın Türklük diyarının dört bir yanın-

48 Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 5.

49 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nalçakan, agm

50 Ethem Nejat'ın bu hikâyeyi kaleme aldığı 1913 yılında Yiğit Türkler adlı bir derneğin/teşkilatın olmadığı bilinmektedir. Fakat 1916 yılında Konya'da Terbiye-i bedeniye hâdim olmak üzere "Yiğit Türkler Ocağı" isminde bir cemiyet kurulmuştur. Türklük Şuûnu, "Yiğit Türkler Ocağı," *Türk Yurdu*, C. IX, S. II, 10 Şubat 1916. Türkçülüğün gelecek günleri için sağlam ve gürbüz yiğitler yetiştirecek bu cemiyetin ismini Ethem Nejat'ın bu hikâyesinde almış olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.

dan gelen mensupları, milli kıyafetleri ve milli şarkıları ile geçit törenine katılırlar. 26 fırkaya mensup 78.000 Yiğit Türk'ün geçit töreninden bir gün sonra Türk oyunlarına ait müsabakalara geçilmiş ve o gün pek debdebeli, şaşalı gün; Türk tarihi, Türk azameti, Türk cesareti sanki temâşâ-gerânın gözleri önünde sıralanmış, hülâsa edilmiştir...⁵¹

Ethem Nejat, yazdığı hikâyeleri Türkçülük değerleriyle desteklemiştir. Hikâyelerinde genellikle kahramanlarına tarihi Türk isimlerini vermekte ve Turan ismine özel bir değer atfetmekteydi. Yiğit Türklerde, hikâyenin başkahramanı Oğuz Bey'dir. Çocuklarının ismi ise Turgut ve Nilüfer'dir. Çiftlik Müdürü adlı hikâyesinde ise Konya'ya çiftliğe çalışmaya gelen idealist Türk gencinin Adı Bayezit Ferid'dir. Ethem Nejat'ın kitaplarının hemen hepsinin basıldığı matbaa Yeni Turan Matbaası'dır. Yiğit Türkler hikâyesinde bu teşkilata mensup fırkalardan birinin adı da yine Büyük Turan Fırkası'dır. Çiftlik Müdürü isimli hikâyede Konya'ya gelen Bayezit Ferid, Büyük Turan Oteli'ne yerleşir ve burada kendisine nezih ve işgüzar, birkaç dil bilen Türk otel çalışanları hizmet eder. Otel Konya'nın bahçeler içine gömülmüş birinci sınıf bir otelidir. Anlaşılan Nejat, sadece hikâyelerine Türkçülük ideolojisini değil, iktisadi fikirlerini de yansıtmaktaydı. Hikâyedeki otele bu derece önem vermesi, Anadolu'da bu türden otellerin olmaması ve bu eksikliği Türklerin gidermesi içindir. "Ticarete Başlamak İsteyenlere Kârlı Bir İş" adlı makalesinde Türk gençlerine otelciliği öneren Ethem Nejat, "İstanbul, İzmir, Eskişehir, Ankara, Konya ve bütün bu mevkide yerliler elinde adamakıllı bir otel yoktur. Tesis eden otellerin hemen hepsi ufak, dar, tabii nazif değildir"⁵² diyerek aslında bir hayalini bu hikâye ile gerçeğe dönüştürüyordu. Nejat Bey'in, 1916 yılında Eskişehir Maarif müdürlüğü esnasında çıkardığı gazeteye Osmanlı devletinin kuruluş yerine atfen "*Karacahisar*" açtığı okula ise "Turan Numune Mektebi" adını vermesi de tesadüf değildir. Yine aynı görevi sırasında açılan okullara isim verirken Hayme Ana, Edebalı, Sultan Osman, Kızıl Elma isimlerini tercih etmesi bir hayli manidardır. Turan fikrine bu derecede önem veren Nejat'da bu duyguyu uyandıran belki

51 Ethem Nejat, age, s. 16.

52 Ethem Nejat, "Ticarete Başlamak İsteyenlere Kârlı Bir İş," *Toprak*, C. I, S. 5, Mayıs 1913, s. 94.

de *Tanin* gazetesinde okuduğu Halide Edip Hanım'ın "Yeni Turan"ıdır. Yahut da dönemin ünlü Türkçü aydını Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilendiği.

Ethem Nejat'ın II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Türkçü dernekler içindeki pozisyonunu tam olarak belirleyememiş olsak da dönemin etkili bir derneği olan Türk Gücü Derneği'nin kurucuları arasında olduğu bilinmektedir. Nejat'ın Türkçülüğe ait faaliyetlerini Türk Gücü Derneği ve izcilik faaliyetleri olarak iki başlık altında değerlendirebiliriz.

TÜRK GÜCÜ DERNEĞİ VE FAALİYETLERİ

Balkan Savaşlarının yıkıcı etkisi üzerine düşünen Osmanlı aydınlarının Türklüğümüzden uzaklaşmamızın dışında gördükleri en önemli eksiklik, askerlerimizin ve gençlerimizin bedence zayıf, güçsüz ve hastalıklı olmalarıydı. Böyle vücuda sahip olan bir kitle ile savaşlardan galip çıkmak kesinlikle mümkün değildir. Bizi bu hallere düşüren sebebin mekteplerimiz olduğunu düşünen Osmanlı aydınları, Türklüğün Anadolu'da inkıraz ettiğini, yok olmaya yüz tuttuğunu görüyorlardı. Ethem Nejat, Türklüğün inkırazı hakkında bizzat şahit olduğu hali şöyle ifade etmektedir:

Terbiyesizliğin, fena mektebin husule getirdiği vehim neticeye bakınız ki, hazır-ı ahvale karşı birçok erbab-ı aklı "inkıraz" diye bağırtıyor. Birkaç sene evvel Memâlik-i Osmaniye'de seyahat eden bir İngiliz muharriri *Tanin* ile neşrettiği makalede Osmanlı Türklüğü müthiş bir vefayat içindedir, böyle devam ederse inkıraz muhakkak sayılır demişti. Geçen sene Anadolu'da icra ettiğim seyahatte nüfus üzerine yaptığım tetkikat bana kimseyi memnun etmeyecek hakikatler ifşa etti; Konya vilayetinin bazı kazalarında tevellüdattan daha ziyade vefayat varmış! Bursa civarında yaptığımız yürüyüşlerde öğrendik ki vaktiyle İslam ve Hıristiyanlardan mürekkep olan birçok köyler varmış; şimdi o köyler hep Hıristiyan köyleri olmuşlar, İslâmlar ancak birkaç haneden ibaret kalmışlar...⁵³

53 Ethem Nejat, *Mektepçilik*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1332, s. 10-11.

Yine 1917'de *Karacahisar* gazetesinde Eskişehir'e ait bir nüfus istatistiği yayınlayan A. Ferid Bey, bu istatistikte ölüm oranlarının doğum oranlarından daha yüksek olduğunu ve Türklüğün yavaş yavaş yok olmaya başladığını ifade etmektedir.⁵⁴ Türk nüfusunun azalmasına ve giderek yok olmasına başlıca sebep hiç kuşkusuz ki hastalıklardır. Ethem Nejat'a göre; sürekli kapalı alanda kalan, miskin miskin oturan, doğaya, toprağa hiç çıkmayan halkta bu türden hastalıkların görülmesi gayet doğaldır. Mekteplerde, pis, havasız, ışsız bütün gün hareketsiz oturan çocukların hastalıklı ve zayıf olmalarına şaşmamak gerekir. Yarının askerleri olacak olan bu çocuklarla savaşa girmek, düşmanla mücadele etmek mümkün değildir. Anadolu'dan gelen askerlerin muayeneleri sonucunda % 60'ının veremli olduğunun görüldüğünü ifade eden Nejat, Almanya'da % 98 oranında verem vakası görülmekte iken bizde vaka sayısının bunun yarısı kadar olduğunu fakat veremden ölüm oranının her iki ülkede de aynı olduğundan yola çıkarak, hastalıklara karşı direncimizin çok az olduğu, pek nahif ve cılız olduğumuz sonucuna varır.⁵⁵

Türkçü derneklerin üyesi olan aydınlar bu duruma bir çözüm bulabilmek için toplantılar düzenlemişler ve neticede "Türk Gücü" isminde bir dernek kurulmasına karar vermişlerdir. Türk Gücü Derneği 1913 yılının Mart ayında İstanbul'da kurulmuştur.⁵⁶ Derneğin kurucu listesi ise şu isimlerden oluşmaktaydı: Reis; Miralay Ahmed Cemal Bey (Paşa, İstanbul Muhafızı), Reis Vekili: Atif Bey (Mekteb-i Mülkiye mezunu), Kâtip: Falih Rıfkı Bey (Atay) (Darülfünun talebesi); Azalar: Dr. Tevfik Rüştü Bey (Aras) (Meclis-i Umur-ı Baytariyye Hıfzısıhha Müdür Muavini), Ethem Nejat Bey (Manastır Darülmualimini eski müdürü), Basri Bey (Nancy Ziraat Mektebi mezunu), Kuzucuoğlu Tahsin Bey (Murahas-ı Mes'ul) (Makine Mühendisi).⁵⁷

Türk Gücü, hükümete resmi olarak müracaat etmeden evvel toplanarak birçok yürüyüşler yapmıştır. 1913 yılının Ocak ve Şubat aylarında

54 *Karacahisar* gazetesi 83 numaradan akt., *Türk Yurdu*, C. XII, S. 9, 21 Haziran 1917.

55 Ethem Nejat, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! I," *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914, s. 592.

56 Mustafa Balcıoğlu derneğin Haziran ayında kurulduğunu ifade etmektedir. Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Genç Dernekleri," *Türk Kültürü*, S. 346, Şubat 1992, s. 98. Ancak dernek Mart ayında hükümete başvurmuş ve Haziran ayına kadar birçok faaliyette bulunmuştur.

57 Tunaya, age, s. 483-484.

yapılan bu küçük yürüyüşler karda dört saat dolaşmak, yağmur altında iki saat kadar yürümek gibi küçük zahmetlerle, biraz tatbikattan ibarettir. Türk Gücü kendini hükümete 1 Mart 1329'da [1913] resmen tanıttirmiştir. O gün Güçlülerin en kıdemli azasından Afif, Tahsin, Cevat, Şefik, Mahmut, Alaaddin, Fikri kardeşler Emirgan'a yürüyerek, Gücün teşkili şerefine Aşçı Cevat ve Şefik Beylerin yaptığı yoğurtlu kabak kızartmasını yemişler ve kendilerine güzel bir ziyafet çekmişlerdir.⁵⁸

Türk Gücü önce Adahanı'nda toplanmakta iken *İfham* gazetesi sahibi Ahmed Ferid ve *Türk Yurdu* sahibi Yusuf Akçura Beylerin yardımıyla Divanyolu'ndaki Türk Ocağı'nın ikinci katında iki odaya nakledilmiştir. Merkezin tefrişi için müessisler eşya getirmişlerdir. Türk Gücü'nü ilk ziyaret eden *Yeni Fikir* dergisinin sahibi Ethem Nejat olmuştur. Daha sonra Yusuf Akçura ile Ziya Gökalp ziyaret etmişlerdir. Bilahare Üsküdar müddiumumisi Ömer Lütfi, Darülfünun Müdürü Sami, Ahmed Agayef, Mimar Salim Beyler gelmişlerdir. Ahmet Agayef Bey dertleştiği esnada bilhassa şık giyinmeye itiraz etmiş ve bugünkü gençlerin boyun bağı bağlamaya bir çeyrek zamanları olamayacağını ve olmamasını dilemiştir.⁵⁹

Türk Gücü'nün müessislerden sonra aza olmak üzere ilk müraaat edenler Mülkiye Tıbbiyesinden Semih, Üsküdar idadisinden Ekrem, Darülfünun İlahiyat şubesinden Abdülkerim Beyler olmuştur. İlk fahri azalar da; Sami Bey, Ahmet Agayef Bey, Köprülüzade Fuat Bey, Celal Sahir Bey, Donanma Cemiyeti Reisi Muhittin Bey, Vasfi Bey, Rahmi Bey, Edip Bey, Ziya Bey, Hüseyin Beyzade Ali Bey, Kâzım Nami Bey, Ali Ulvi Bey, Yesarizade Fahrettin Bey, Fenarizade Muhittin Bey, Talat Bey ve Sadi Bey olmuşlardır. Fahri azaların hanımlar kısmına ise Cemal Bey'in haremî hanım efendi, Servet Sabit Paşa'nın haremî hanım efendi ve Fahrettin Bey'in hanımı hanım efendi üye olmuşlardır.

Türk Gücü Derneği, "Türk Gibi Güçlü" şiarıyla kurulmuş, özünde beden eğitimi ve sağlığı koruma derneği idi.⁶⁰ Türk Gücü'nün aslında bir cemiyet, bir jimnastik kulübü olmadığını ifade eden Kuzucuoğlu Tahsin Bey,

58 "Türk Gücü," *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 337.

59 agm, s. 338.

60 Melike Hergüllü Şahin, "Paramiliter Osmanlı Genç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası," *Bilgi ve Bellek*, S. 4, Yaz 2005, s. 113.

Türk Gücü'nün ne Alman jimnastiğinin müdafii, ne İsviçre, Müller usulünün takipçisi, ne de İngiliz sporunun ilancısı olduğunu; sadece "bütün memleketi kavrayan, memleketin bütün gençliğini, dinçliğini kucaklamak isteyen milli bir müessesese" olduğunu belirtmektedir.⁶¹ Osmanlılar arasında beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasını amaçlayan dernek gençlik için kılavuz yetiştirmeyi üstlenmiş ve dönemin Türkçülük akımının bir uzantısını oluşturmuştu.⁶² Türk Gücü Derneği kendisinin bir scoutluk (izcilik) olarak ortaya çıkmadığını, scoutluğu kurmak diye bir emel gütmemediğini ve bu işi Harbiye ve Maarif Nezaretlerine bıraktıklarını, kendi emellerinin olanca varlıklarıyla, güçle ve çalışıp, savaşıp Türklüğü yine eski mevkiine yükseltmek olduğunu ifade ediyordu. Dernek, yurdumuzda terbiye-i bedeniyeye olan ihtiyacın günden güne arttığını, Türk Gücü'nün, bu durumun farkına varan gençlerin milli duygu ve emellerle bir araya geldikleri bir yer olduğunu ifade ediyor ve gençleri "Haydin koç yiğitler, tosun delikanlılar, milletimizin geçeceği büyük yolda ona rehberlik edelim" diyerek cemiyete katılmaya davet ediyordu.⁶³

Türk Gücü Derneği kuruluşundan yirmi gün sonra *Türk Yurdu* dergisine kendisini tanıtan, ne için çalışacağını anlatan ve teşkilatını açıklayan bir yazı göndermiştir. Yazı yine derneğin sloganı olan "Türk'ün Gücü Her Şeye Yeter" sözü ile başlamaktadır. Yazıda öncelikle bu hayatta kalabilmek için gücün öneminden bahsedilmekte ve bunu sağlayabilmek için bedenen kuvvetli olmak gerektiği vurgulanmaktaydı. Fakat görülen bir şey vardı ki o da Türk'ün güçsüzlüğüydü. Yazı, bedeni kuvvetlendirmenin hem peygamberin hadisinde belirttiği bir iman gereği, hem de sağlam fikirli olmak için bir ön şart olduğunu söyleyerek, eskiden dağda, bayırda, at üstünde, hiç durmadan hareket eden, silah kullanan, sağlam ve sağlıklı bir vücuda sahip olan Türklerin, şimdi kahve köşelerinde, zar ve bilardo oyunlarıyla meşgul olduğunu, tütünden elleri sararmış, bet beniz uçuk, içkiden öz sönük, göz donuk ve elleri titrek bir hale geldiklerini, halbuki amaçlarının Türk oğlunu o kirli iskemlelerden kaldırmak, ellerindeki kadehleri bıraktırmak, küflü meyhane kokularından kurtarmak ve yine o eski günlerdeki gibi kırlara,

61 Kuzucuoğlu Tahsin, "Güçlülük," *Türk Yurdu*, C. VI, S. 6, 28 Mayıs 1914, s. 2198.

62 Zafer Toprak, "İttihad ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri," *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, C. 7, 1979, s. 96.

63 Türk Gücü, *Türk Yurdu*, C. IV, S. 1, s. 430-432.

ovalara yayılan, ata binen, kılıç sallayan, cirit fırlatan, hareketli, zinde hayata yeniden döndürmek olduğunu beyan etmektedirler. Türk milletinin yine bir millet-i müsellah halini alması gerektiğini belirten yazıda bugünün Avrupalı devletlerinin oluşturdukları askeri birliklerin ve asker yetiştirme teşkilatlarının hemen hepsinin Türklerden alındığını, Almanların “Pfad Finder,” İngilizlerin “Boy Scout,” Fransızların “éclaireur” adını verdikleri bu teşkilatların bir an önce yurdumuzda da uygulamaya sokulmasını istemektedir. Yazının bundan sonraki bölümünde General Baden Powel’in İngiltere’de kurduğu “Boy Scout” örgütü hakkında bilgi verilerek memlekette güçlü, kuvvetli, atik, tetik gençler yetiştirilmesi için Türk Gücü Derneği’nin kurulduğunu ve Türk yurdunu Türk Gücü’nün koruyacağını bildiriyordu.

Dernek, gençlerin kendilerine katılmaları için on dört maddelik bir kuruluş ve işleyiş yazısı yayınlayarak derneğe katılım şartlarını şu şekilde belirliyordu:

Kuruluş

Birinci madde: Bin üç yüz yirmi dokuz yılı mart ayının birinde “Türk Gücü Derneği” kurulmuştur.

İkinci madde: Yerimiz İstanbul’da Divan Yolu’nda “Türk Ocağı”nda daire-i mahsusadır.

Üçüncü madde: Derneğimizin kapısı millete candan bağlı her gence açıktır.

Dördüncü madde: On beş yaşından aşağı olmamak şartıyla yirmi yaşına kadar olanlar müteallim sıfatıyla kabul edilecek ve bunlar için ayrı bir sınıf teşkil olunacaktır.

Beşinci madde: Girme parası bir mecdiye, aylık beş kuruştur.

Altıncı madde: Girecek genç oturduğu yeri ve anasının, babasının isteğiyle geldiğini bir kâğıt ile bildirecek, nüfus tezkiresini gösterecek ve derneğin hekimine muayene olunacaktır.

Yedinci madde: İlk yıl, derneği kuranlar iş görür.

Sekizinci madde: Cemiyet efradı mükeyyifâtın terkine teşvik olunur ve terk edenlere mükâfat verilir.

Dokuzuncu madde: Girecek genç söz birliğiyle kabul olunur ve yemin ettirilir.

Onuncu madde: İdare heyeti, derneği kuranlardan bir reis ve mu-
rahhas mesul, bir yazıcı, bir fotoğrafçı, bir tarihçi ve bir müdür-i
umurdan ibaret olup beş kişidir.

On birinci madde: Yemin usûlü; Tanrımıza and içerek hakanımıza,
bayrağımıza, nizamlarımıza, amirlerimize, ana ve babalarımıza sa-
dık kalacağımıza söz veriyoruz.

On ikinci madde: Dernek soyumuza sağlam ve işe yarar vücutlar
yetiştirmeye çalışacak, Türk oğlunu her zora göğüs germeğe, her
engeli aşmağa alıştıracaktır. Bu maksada ermek için mevcut olan
terbiye-i bedeniye şubelerinde hizmet edilecektir.

On üçüncü madde: Derneğin heyet-i idarece kabul edilmiş bir kı-
yafeti vardır. Bütün efrad iş başında bu elbiseyi giyer. Elbiselerin
intizamı muhafaza etmesi şarttır.

On dördüncü madde: İnfialât-ı şahsiyeden tecerrüdle maksadımız
olan gayeye varabilmek için kalpler bir, fikirler bir olarak uğraşmak
en yüce emelimizdir.⁶⁴

Türk Gücü Derneği İttihadçı çevrelerden de destek görmüş, devrin
ideologu Ziya Gökalp bu dernek için “Yeni Attila” marşını yazmıştı.⁶⁵ Bu
marş gençlere intikam hisleri veren bir marştır:

Attila Marşı⁶⁶

Yürü! Yürü! gökten bir ses
Ey Türk sana bağ(ı)rır: Yürü!
Kasırga ol dağlarda es,
Yıldızım ol, saldır yürü!

Süngün senden baskın umar,
Atın kışner, ister akın!
Kaçıyor Sırp, Yunan, Bulgar;
Saldır! Saldır! Durma sakın!

64 Türk Gücü, *Türk Yurdu*, C. III, S. II, s. 342-343.

65 “Yeni Attila” marşından başka Ziya Gökalp “Hayat Yolunda” adlı bir şiirini de Türk Gücü’ne ithaf
etmiştir. Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, Göktuğ Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 82. Şiirin son iki kıtası şöyledir:

Hayat yolu uçurumlu, dağlık, kayalık;
İradede azimsizlik, güçte yayalık;
Vicdanımda ne kuvvet var derken mayalık
Bu kuvveti canda değil, cânanda buldum

Cânan kim, o, bir gözlerle görünmez peri,
Bir Ay’dır ki gönüllerde parlar izleri;
Gökyüzünde arar iken ben o dilberi,
Onu gökte değil; yerde, Turan’da buldum.

66 Gökalp, age, s. 83-84.

Kaçışıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Türk askeri!

Tuttu Garb'ı öç korkusu,
Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Yine girdik Rumeli'ye,
Selâm verdi bize dağlar!
Edirne'ye gelin! diye
Bir senedir Meriç ağlar!

Yol ver bize kara Balkan!
Selanik'e varacağız!
Al kanları henüz akan
Yaraları saracağız!

Kaçışıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Türk askeri!

Tuttu Garb'ı öç korkusu,
Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Yanya gelin, yüzünde tül:
Diyor: "Varmam Yunanlı'ya!"
Arnavut'a vermem gönül,
Nişanlıyım Osmanlı'ya!

Manastırda Türk kızları,
Al bayrağa bürünsünler!
Hilâlleri, yıldızları
İle çıkıp görünsünler!

Kaçışıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Türk askeri!

Tuttu Garb'ı öç korkusu.
Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Türk sancağı çekilecek
Biz varmadan İşkodra'ya!
Arnavutlar eğilecek
Secde için yeni aya!

Üsküp şehri donanıyor,
Türk ordusu şerefine!
Avrupalı kıvranıyor,
Nihayet yok esefine!

Kaçışıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Türk askeri!

Tuttu Garb'ı öç korkusu
Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Ey Avrupa bu belâdan
Sen nereye kaçacaksın?
Bir ikinci Attila'dan
Çok gözyaşı saçacaksın!

Dinlen artık! Bütün cihan
Yine eski Turan oldu!
Padişah'a dendi ilhan,
Yeryüzü bir vatan oldu!

Kaçışıyor düşman geri,
Yürü! Yürü! Türk askeri

Durmam, dedi öç duygusu,
Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Derneğin amaçlarından biri dağınık halde bulunan izci ocaklarını bir çatı altında birleştirmekti. Derneğin kurucularının etkili Türkçüler olması ve nizamnamesinde Pantürkizm düşüncesine atıflar yapılması derneğin diğer Türkçü derneklere göre daha radikal bir dernek görüntüsü çizmesine neden olmuştur. Türk Gücü derneğinden sonra kurulan Osmanlı Güç Dernekleri ve Osmanlı Genç Derneklerinin nizamnamelerinde Türklüğe bu kadar açık atıflarda bulunulmamaktadır.⁶⁷

Derneğin umumi nizamnamesinde kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

Türk örfü bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmektedir. Bizde muntazam istatistikler olsaydı bu acı hakikati rakamların kat'i lisanıyla ifade ve ihata edebilirdik. Mamafih askere davet olunan bin kur'a neferinin şimdi ancak yüzünün vücutları sağlam olup dokuz yüzünün hasta ve illetli çıktığı acı tecrübelerle sabit olmuştur. Bu hal bir müddet daha böyle gidecek olursa bu güzel yurdumuzu düşmana karşı koruyacak değil hattâ üzerinde yaşayacak bir adam bile bulunmayacaktır. Neden böyle oluyor? Bu ırk inhitatının sebeplerinden bir kısmı siyasî, diğeri içtimaîdir.

Siyasî sebep: Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmış vasi ülkenin muhafazasını Türk yalnız kendi kollarına yükletmiş ve bu mücadelesi uğrunda tabiatıyla mecalsiz kalmıştır. Uzviyet-i hayatiye gibi uzviyet-i içtimaiyyede her aza kendi vazifesini görmek suretiyle hayat ve muvazenet-i umumiyeyi idame ederler. Bir veya birkaç uzvun vazifesi yalnız birine tahmil edilecek olursa evvelkisi dumurdan, diğerleri durgunluktan mahv ve helak olur. Türk ateşin çöllerde, buzlu dağlarda yalnız başına vatanının bekçisi, müdafii oldu. Bu suretle varlığından dinç kalabalık bir nesil değil hatta bir mezar bile kalmadı O sağken canıyla, kanıyla, ölünce de kemilderiyle vatanına siper ve kale oldu Askerlik vatan müdafiliği şimdi Türklerle beraber diğer vatandaşlara da teşmil edilmiş olduğundan bu mahzurun önü alınmıştır.

67 şahin. agm, s. 115.

Esbâb-ı içtimaiyyeye gelince: Cehalet, tarz-ı maişeti bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, ispiroto hayatımızı kemiren anâsır-ı muhribenin en başlılarıdır. Anadolu'muzun baştanbaşa bir mezar, bir harabezâr olduğunu istemiyorsak bu dertlerimizin bütün fecaatini anlıyarak izalesinin çaresine çalışmalıyız.

Yoksa bir zamanlar "Türk gibi güçlü!" darbimeseliyle anılan, mazhar-ı tekrim olan bu kavi ve asil millet Allah esirgesin pek yakın bir zamanda sessiz, sedasız kaybolup gidecektir. Bir yandan bu hastalıklar, sebepler, öte yandan hastalıkların en büyüğü olan oturganlık, gevşeklik, rahatı sevme el ele vermişler, bizi sürükleyip duruyorlar. İşte ırkımıza, varlığımıza kaseden bu marazların, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için bir terbiye-i bedeniyye ve hıfzıssıhha cemiyeti teşkil etmişlerdir.

Terbiye-i bedeniyyeden ise maksat sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatani ve mübarek, muazzez, ulu milletimizin varlığını müdâfaa etmek ve düşmana saldırmak olduğundan terbiye-i bedeniyye şubemiz gençleri askerliğe hazırlayacak, içtimaî hayata, mafevke riayete, başlı başına yaşamaya alıştırarak olan ve Avrupa'da muvaffakiyetle tatbik ve tamim edilen kılavuz teşkilâtını ihtiva eder.⁶⁸

Derneğin kurucularından olan Kuzucuoğlu Tahsin Bey, İstanbul Türk Gücü yararına verilen bir müsamerede derneğin kuruluş amacını şu şekilde ifade ediyordu:

Büyük Turan'ı özleyen yeni, uyanık Türk dünyası, Turan'ın altın tacını taşıyacak saltanat binasının dört direğini dikti: Türk Bilgi Derneği, *Türk Yurdu*, Türk Ocağı ve Türk Gücü!

Sayıdığım bu mukaddes müesseselerin ilk ikisi ilmî fennî müesseseler, üçüncüsü yani Ocak içtimaî ve terbiyevî bir müessese. Dernek, Türk'e kim olduğunu, benliğini, geçmişini tanıttak, dini öğ-

68 Türk Gücünün Umumi Nizamı, İstanbul, 1913.

retecek, ecdadının ilim ve fen dünyasında neler yaptığını bildirecek, Türk'e ilim ve fen dünyasında yeniden hizmetler gördürecek; *Türk Yurdu*, Türk dünyasında olan biteni haber verecek, Türk'ün özünden, sözünden, sazından bahs edecek, Türk dünyasındaki tezahürat ve tecelliyâtı etrafa yayacak, Turan halkına bildirecek.

Ocak, Türküm diyeni manevî bir çatı altında toplayacak, birbirine tanıtacak, Türk'ü siyasî hudutlarının fevkinde parlayan istikbal yıldızına doğru sevk edecek. Türk Gücü, ta Karakurum'da fişkırp taşan, coşkun akınlarıyla bütün dünyayı kaplayan, bükemedik bilek, kırmadık kılıç, vurmamak kale bırakmayan, fakat bugün düşkün, dağınık Türk kuvvetini yeniden var edecek, yaşatacak, Türkün o açık alnını yeniden yükseltecek, o yılmaz keskin gözünü yine parlatacak, o geniş göğsünü yeniden kabartacak, dernek'in meydancısı, ocak'ın bekçisi, yurd'un koruyucusu, Turan'ın akıncısı olacak! Türk'ün o demir pençesi yine dünyayı kavrayacak, yine dünya o pençenin karşısında tir tir titreyecek. Bu Türk Gücü'nün maksadı!⁶⁹

Tahsin Bey, bu amaca ulaşmak için Türk Gücü'nün milli idmanlara, milli kuvvet oyunlarına, kılıca, kalkana, oka, yaya ve ciride önem vereceğini, ilk idman mektepleri olarak bilinen Hint, İran ve Yunan mekteplerinden daha güçlü bir idman becerisine sahip olan Türklerin özünde olan bu kuvveti büyüterek bu idmanların ihyasına çalışacaktır. Bu idmanların mektebi dağlar, bayırlar, kırlar, çayırlar, denizler, enginler ve o mektebin âlât ve edevatı da at, ateş, kılıç, kalkan, ok, tüfek, mâhûn tekneler, sırmalı ipek yelkenlerdir. Bu idmanların yapılması için ellerinde Fatih'in İstanbul'u düşmanlardan koruyacak gücü yetiştirmek için bıraktığı "Okmeydanı" gibi bir yerin bulunduğu belirten Tahsin Bey, Türk Gücü'nün Evkâf Nezaretine başvurarak burayı mükemmel bir idman sahası haline getirmeyi planladığını da ifade etmektedir. İstanbul Türk Gücü'nün bu çalışmaları yanında Anadolu'da da artık milli bir şuurun doğduğunu, bu şuurun uyanmasıyla birlikte Türk Gücü'nün kurulduğu tarihten sonra geçen on dört ay içinde Rumeli'de Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Anadolu'da Bursa, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale, Burdur,

69 Kuzucuoğlu Tahsin, agm, s. 2194.

İzmir, Mersin, Adana, Ankara, Konya, Samsun, Erzurum, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Zara, Daday, Kilis, Ayıntab, Urla, Ceyhan olmak üzere tam 26 şubenin açıldığını aktarır. Anadolu'daki bu şubelerin faaliyetlerini ve şubelerin bu sene Söğüt'de toplanacağını şu sözlerle ifade eder:

Konyalılar iki yüz lira sarfıyla mükemmel bir endâht yeri yaptırıldılar. Muntazam ateş tâlimleri yapıyorlar. Ankaralılar at yarışları yapıyor. Konya, Sivas, Erzurum cirit oynuyor. Velhâsil Türk Gücü Anadolu'da tam manasıyla uyanmıştır. Türk Gücü bu sene ilk büyük içtimamını bütün kollarının iştirakiyle Söğüt yaylasında yapacak. Ertuğrul Bey'in gününden beri, yani devletimiz kuruldu kurulalı Söğüt ilk olarak böyle bir gün görecek.⁷⁰

Ethem Nejat, Türk Gücü'nün hangi amaca hizmete edeceğini şu sözleriyle ifade eder:

Ey Türk Gücü sen unutma ki her zaman çetecisin, ihtilalcisin... Çocuğum şimdiden yürümelisin; dağlar, bayırlar, tepeler, yamaçlar dolaşmalısın; tahta üzerinde, taş üzerinde, açıkta, karda, kışta, çamurda yatmaya alışmalısın; sonra Balkanlarda nasıl dolaşacaksın! Rumeli'de bırakılan milyonlarca Türk'ü, İslam'ı nasıl kurtaracaksın! On üç yaşındaki genç çeteciliğe hazırlanmalıdır. Bu genç tal'atsız olarak çeteci intihap edilemezse de mutlaka asker olacaktır. Çeteci ve asker güzel bir terbiye-i bedeniye ve asker hazırlığı ister. İşte bu şerait terbiyeyi cami memleketimizde bir heyet teşekkül etti: Türk Gücü... Türk Güçleri ve buna mümasil heyetlerdir ki ancak karda, kışta maksat arkasında dolaşacak mert, azimkâr, güçlü ve kuvvetli gençler yetiştirecektir.⁷¹

Derneğin en önemli amaçlarından biri de hiç kuşkusuz ki hıfzıssıhha konusunda Türk halkını bilinçlendirmek ve kaybettiği sağlığını yeniden

⁷⁰ Kuzucuoğlu Tahsin, agm, s. 2196.

⁷¹ Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye IV," *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 333.

kazandırmaktır. Dernek nizamnamesinde, derneğin bu konudaki görevleri de belirtilmektedir:

Avam için hıfzıssıhha kitapları yazmak ve meccanen dağıtmak, sıt-maya karşı ahaliye kinin tevzi etmek ve sivrisineklerden muhafaza esaslarını öğretmek, vereme karşı müteaddit yerlerde dispanserler yapmak, frengi hakkında halka telkinatta bulunmak ve gezici doktorlar tedarikiyle bu dert müptelâlarının imdadına koşmak ve bu afetin intişârına mâni olmak ve Şark'ın eski bir illeti olan çiçeğe karşı aşı yurtları tesis etmek, bulaşık hastalık zuhurunda derhal tahaffuz çarelerine dair neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nevzat ve etfâlin himayesini düşünmek üçten ziyade çocuk babası olan muhtaçlara yardım etmek memlekete meydanlar, bahçeler ihdası zamanında lâzım gelen makamât nezdinde teşebbüsatta bulunmak, ormanlar yetiştirmek için ağaç bayramları yapmak ve müskirât ve tütün aleyhinde mücessir propagandalar icra etmektir. Caddelerin güneş ve havanın cereyanına maruz olacak surette tevzi' için hükümet ve belediyeler nezdinde teşebbüsatta bulunmak ve belediyelerin bu husustaki mesainse müzahir olmak, maksadının temini için yapacağı müsabakalarda muvaffak olanlara mükâfatlar vermek, hülâsa Türklüğün mesail-i hayatiyesine temas eden umur ile iştirak ederek halen Türklüğü mahv ve inkırazdan kurtarmak ve istikbalen ecdadımız gibi sağlam ve kalabalık feyyaz bir nesil, vatanın, hukukunu, namusunu mefâhirini korumak için ancak kendi kuvvetine istinad eder bir Türk nesli vücuda getirmektir. Ancak bu sayılan emeller bir gayedir ki Türklere mahsus bir azim ve sebat ile çalışılarak elde edilecektir.⁷²

Derneğin, vilayet, liva ve kazalarda şubeleri bulunacak ve bu şubeler doğrudan İstanbul'a bağlı olacaktır. Bir asli bir de fahri reisi olacak olan derneğin üyeleri reis-i umumînin tayin edeceği bir reis vekili ile bir doktor, bir mühendis, bir kâtip ve üç azadan oluşacak ve derneğin hükümete karşı

mesul olacak bir üyesi bulunacaktır. Bu düzenlemeye göre üç yıl görev yapmak üzere derneğin ilk idare heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Fahrî reis-i umumî: (Boş bırakılmıştır), Aslî reis-i umumî: İstanbul Muhafızı Miralay Ahmed Cemal Beyefendi, Reis vekili: Atıf Bey (Mektebi Mülkiye mezunlarından, Feneryolu'nda mukim), Doktor: Tefik Rüştü Bey (Meclis-i Umur-ı Belediye Hıfzıssıhha Müdür Muavini), Mühendis: Salim Bey (Evkâf Nezareti memurlarından), Kâtip: Falih Rıfki Bey (Darülfünun talebesinden, Cibali'de mukim), Aza: Ethem Nejat Bey (Sabık Manastır Darümuallimini Müdürü, Üsküdar'da mukim), Aza: Basri Bey (Nancy Ziraat Mektebi'nden mezun, Beşiktaş'ta mukim), Murahhas-ı mesul: Makine mühendisi Kuzucuoğlu Tahsin Bey (Cihangir'de mukim).

Nizamname, Güç'ün faal ve fahri olmak üzere iki sınıf üyesi olduğunu belirtmekte ve bu üyelere ait aidatları, kabul şartlarını, üyelerin vazifelerini, yapmak zorunda oldukları sporları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Dernek temel felsefesini hareket üzerine kurmuştur. Bu hareketin içinde yürüyüşler ve yürüyüşler sırasında yapılacak tetkikler önemli bir yer tutmaktadır.

1 Mart 1913 tarihinde kurulan dernek hemen beden terbiyesi çalışmalarına başlamış, 15 Mart'ta Emirgan'a yaya yürüyüş yapılmıştır. Orada mavzer tüfeği ile endâht tecrübeleri [atış talimi] yapılmış, yemekler yenmiş, yemek yenilirken, ateş yakarken, koyun ve kuzularla müteaddit resimler alınmıştır. 18 Mart'ta Maarif Nezaretinin müsaadesiyle akşamları İstanbul Sultanisi'nin jimnastikhanesinde jimnastik yapılmaya başlanmıştır. 22 Mart Cuma günü ise, Haydarpaşa'dan Çamlıca'ya, Çamlıca'dan Beylerbeyi üstünden Vani köyüne gidilerek, İcadiye tepesindeki rasathaneye çıkılmış ve rasat memurlarından İsmail Kemal Bey Güçlülere rasathaneyi gezdirmiş ve rasathane hakkında malumat vermiştir.⁷³ Kandilli'den kayıkla Arnavut köyüne geçilerek İstanbullu efendiler yaya olarak ayrılmışlardır. 24 Mart Pazar günü

73 Türk Gücü Derneği bir terbiye-i bedeniye derneği olarak teşkil edilmesine rağmen çeşitli tetkikatlar da bulunmak için farklı yerleri ziyaret etmiştir. İcadiye Tepesinde bulunan rasathanenin ziyaret edilmesinde Ethem Nejat'ın etkisinin olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü, Ethem Nejat'ın rasada özel bir ilgiyi bulunmaktaydı. Daha Manastır Darümualliminin müdürü iken okul içinde bir rasathane kurarak ölçümler yapmış ve raporlar hazırlamıştır. Müdürlüğünü yaptığı *Yeni Fikir* dergisinde de hava rasatlarıyla ilgili yazılar kaleme alınmıştır.

Kayış Dağı tepesine kadar bir yürüyüş yapılmış, müteaddit resimler çekilmiş, endâht yapılmış, 29. Cuma günü hava yağmurlu olduğu halde Güçlüler, Anadolu su bentlerine gitmişler ve Mühendis Mösyö “Peter” heyete her tarafı gezdirmiştir. Türk Gücü mensupları hız kesmeden faaliyetlerine devam etmişler, Mart ayının otuzuncu günü Muallim Asaf Bey’in de katılımıyla Boğaziçi’nde Bahçeköy Orman Mektebi ziyaret edilmiştir. Hemen akabinde Belgrat ormanına girilerek top arabaları yolundan Top ormana ve oradan Ağa suyuna gidilmiştir. O sırada o civarı ve bendin ihtiva ettiği suyu ölçen İtalyan mühendislerle karşılaşan Türk Güçlüler, mühendislerden gerekli malumatı alarak Kirazlı Bent ve tekrar Beş Suları ve Sultan Mahmud bendine gitmişlerdir. Asaf Cemal Bey orman içinde tesadüf edilen ağaçlar hakkında malumatı fenniye vermiştir. Güçlülerden bir kısmı otuz bir Mart olmak münasebetiyle Hürriyet-i Ebediye tepesindeki şühedayı ziyarete gitmişlerdir. Türk Güçlüler o gün tam 34 kilometre yol kat etmişlerdir. Nisan’ın beşinci Cuma günü Ayazağa’ya gidilmiş ve Sultan Aziz’in yaptırdığı muhteşem köşk gezilmiştir ki o gün kat edilen mesafe ise yirmi kilometreyi bulmuştur.

Nisan’ın yedinci Pazar günü hava yağmurlu olduğu halde Halkalı köyüne kadar bir yürüyüş yapılmıştır. Bu yürüyüş oldukça zorlu geçmiştir. Giderken “Nifus” ismindeki Hıristiyan köyüne, gelirken “Yeni Bosna” ismindeki İslam köylerine uğranılmıştır. Halkalı’dan Köprübaşındaki vapurlara kadar olan mesafe üç saat on beş dakikada kat edilmiştir ki iyi bir yürüyüş demektir.⁷⁴ 26 Nisan’da Polonez köyüne bir yürüyüş planlayan Türk Gücü heyetinin bu hareketi *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

Türk Gücü heyeti bugün Polonez Köyüne bir yürüyüş icra edecektir. Spora âşık olan bu gençler bu sabah erkenden İstanbul’dan kalkıp mezkûr köye mâşiyen gidecekler ve orada bir gün bir gece geldikten ve tatbikat yaptıktan sonra cumartesi akşamı avdet edeceklerdir.⁷⁵

1913 yılının Eylül ayında Bursa Darümualliminin Müdürlüğüne atanan Ethem Nejat, Bursa’ya gider gitmez şehirde Türk Gücü’nü kurmak

74 “Türk Gücü,” *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 339-340.

75 “Türk Gücü Heyeti,” *Tasvir-i Efkâr*, 26 Nisan 1913.

için çalışmalarına başlamıştır. Bursa Türk Gücü 1913 yılının Aralık ayında resmen teşekkül eyleyerek nezd-i hükümette resmen tanınmıştır. Bursa Türk Gücü kısa süre içinde 80 üyeye ulaşmış ve bu üyeler hemen her yürüyüşe iştirak etmiş ve intizam içinde hareket eder hale gelmişlerdir. Bursa Türk Gücü idare heyeti; *Yeni Fikir* dergisi kurucusu Edhem Nejat, Mithat Turgut, Bayram Savacı ve Hüseyin Baştuğ Beylerden oluşmaktaydı ve idare merkezi Ulu Cami Caddesi üzerinde bulunan Türk Ocağı'ndaki daire-i mahsusadaydı.⁷⁶ Türk Gücü Derneği daha teşkilatını hükümete tanıttırmadan evvel faaliyetlere başlamış, ilk olarak Nejat Bey'in müdürlüğünü yaptığı Bursa Darülmualimin talebeleri bir idman sahası teşkil edip ismini "Darülmualimin Güçlüleri" koymuşlardır. Güçlüler, Türk Gücü programını esas itibarıyla kabul etmiştir. Şimdilik programda idman, keşşaflık, atıcılık, cirit, kalkan, güreş, futbol bulunmaktadır.⁷⁷ Bu idman sahasında Bursa Darülmualimin öğrencileri ve güçlüleri çeşitli müsabakalar düzenleyerek her daim canlı ve bedenen kuvvetli bir hayat yolunu takip ediyorlardı.

Bursa Türk Gücü mensuplarının çıktıkları bir gezide başlarına gelen olayı anlatan Behram Lütfü Bey, tüm bu tehlikelere rağmen Güçlülerin amaçlarından asla yılmadıklarını ifade etmekteydi. Keşiş Dağı (Uludağ) eteklerinde geziye çıkan Türk Gücü heyeti önlerine çıkan bir mağarada inceleme yapmak istemiş ve reis ile beş kişi bu tehlikeli mağaraya girmişlerdir. Yarım saat hiç haber alınamayan mağaradakiler havasızlık çektiklerini bildirince hemen Güçlülerden birkaç kişi mağaraya inmiş ve içeride kalanları, mağaradan çıkardıkları taşlar ve numune örnekleriyle birlikte dışarıya taşımışlardır.⁷⁸

Anadolu coğrafyasında örgütlenmeye başlayan Türk Gücü derneklerinin zaman zaman diğer şehirlerdeki terbiye-i bedeniye dernekleriyle müsabakalar yaptıkları da görülmektedir. Örneğin Adana Türk Gücü üyeleri Mersin'e giderek orada bulunan terbiye-i bedeniye kulübüyle cirit müsabakası yapmıştır.⁷⁹

76 "Bursa Türk Gücü," *Yeni Fikir*, C. II, S. 18, Aralık 1913, s. 585.

77 "Bursa Darülmualimini Güçlüleri," *Yeni Fikir*, C. II, S. 16, Ekim 1913, s. 522.

78 Behram Lütfü, "Güçlülerle Beraber Keşiş Eteklerinde ve Mağaralarda," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 634.

79 "Adana Türk Gücü ve Mersin Terbiye-i Bedeniye Kulübü," *Halka Doğru*, Yıl: 1, Sayı: 49, 13 Mart 1330, s. 392.

Türk Gücü Derneği, Türklüğe eski gücünü kazandırmak için cirit, ata binme, okçuluk gibi sporların geliştirilmesini düşünürken, kadınların bedenlen geliştirilmesini de amaçlar. Bugün Batı bizim geçmişimizi taklit ederek kadınlarına idmanlar yaptırmaktadır. Eski Türklerde, fetihlerde kadın erkekle birlikte at üstündedir. Ne zaman ki o attan indirilip bir köşeye bırakılmıştır, o zaman Türk'ün gücü azalmıştır. Bunun yeniden temini için Türk Gücü'ne bir hanımlar şubesi açılmalı, vatan savunması için güçlü valideler yetiştirilmelidir.⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamaya hazır olduğu ve gerginliğin hissedildiği dönemde Türk Gücü Derneğinin bünyesinde bulunan izci ocaklarının yetersizliğini gören İttihad ve Terakki Cemiyeti 1914 yılında "İzciler Ocağı Cemiyeti"ni kurmuş ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Başbuğ olduğu cemiyetin kurulma çalışmalarını yürütmek üzere Kalgay sıfatı ile Belçika'dan M. Parfitte getirtmiştir.⁸¹ M. Parfitte, İzciler Ocağının yanında Osmanlı Güç Derneklerini de örgütlemiştir. Osmanlı devletinin Almanya ile birlikte savaşa girmesi üzerine M. Parfitte ülkesine geri dönmüş ve Güç Dernekleri varlığını devam ettiremeyerek yerini yeni bir paramiliter örgüt olan Osmanlı Genç Derneklerine bırakmıştır. Sadece Güç Dernekleri değil, "Spor Kulübü," "Terbiye-i Bedeniye Kulübü," "İzci Ocağı" gibi dernekler de lağvedilerek Harbiye Nezaretine bağlı Genç Derneklerinin emrine verilmiştir.⁸² Enver Paşa, bu örgütün daha ciddi olarak teşkilatlanması ve Genç Alman Teşkilatının benzerini oluşturması için Almanya'dan Von Hoff'u getirerek miralay rütbesiyle Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumîliği ile görevlendirmiştir.⁸³ Gürbüz ve Genç olmak üzere iki kısımdan oluşacak olan bu dernek 1916 yılında kurulmuş ve on iki yaşından askerlik çağına kadar olan Osmanlı gençlerinin bu derneklere devam etmesi zorunlu kılınmıştır.⁸⁴ Selim Sırrı [Tarcan] Bey'in de aktif olarak yer aldığı bu derneklere temel amaç bedenlen kuvvetli, dinç ve kuvvetli gençler yetiştirmekti. Genç

80 Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 63.

81 Balcıoğlu, agm, s. 99. Şahin, agm, s. 116. Toprak, agm, s. 96.

82 Türklük Şuûnu, "Güç Dernekleri," *Türk Yurdu*, C. X, S. 5, 18 Mayıs 1916.

83 Sadık Sarısaman, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri," *OTAM*, S. 11, 2000, s. 439.

84 Toprak, agm, s. 87. Sarısaman, agm, s. 449. Balcıoğlu, agm, s. 100.

Derneklerinin de aynı Türk Gücü Derneği gibi bir marşı bulunmaktaydı. Derneğin yürüyüş marşı İsveçli Felix Korling'in bestelediği, sözlerini Ali Ulvi'nin [Elöve] yazdığı "Dağ Başını Duman Almış" marşıydı. İsveççe adı "Tre Trallade Jantor" (Şakıyan Üç Genç Kız) olan marşı Türkiye'ye Selim Sırrı Bey tanıtmıştı.⁸⁵

Osmanlı Genç Derneklerine mensup olanların tek tip elbise giymeleri ilke olarak belirlenmiştir. "Rehberler üste ceket giyip, önü kapalı, çifte yakalı, dört cepli, bel tokalı boz renkte olacak ve pantolon üzerine güderi tozluk giyeceklerdir. Simge olarak sol kola üzeri sarı işleme ile 'Mektebi Genç Derneği Rehber' yazılı beyaz çuhadan pazubant takılacaktır. Genç Derneklerinin ise üniforması haki renkli ceket ve pantolondan oluşuyordu. Başa kabalak giyiliyor, ayrıca dolak sarılıyor, bağlı ayakkabı giyiliyor, kaput, arka çantası ve su matarası taşınıyordu. Simge olarak Gürbüzler beyaz çuha üzerine kırmızı ipek ile işlenmiş 'Gürbüz Derneği,' Dinçler de yine beyaz çuha üzerine sarı ibrişim ile işlenmiş 'Dinç Derneği' yazılı birer pazubant takıyorlardı. Ayrıca dernek üyesi gençlerin subaylarla, dernek muallim ve rehberlerine resmi selam verme yükümlülüğü de bulunmaktaydı."⁸⁶

Derneğin tüm yurttan çok hızlı bir teşkilatlanma içine girdiği anlaşılmaktadır. 1917 Temmuz'unda vilayetlerde 351, müstakil sancaklarda 355 Genç Derneği kurulmuştur. En geniş örgütlenme Karesi (114) ve Kütahya (105) livalarında gerçekleşmiştir. Bunları Ankara (77) ve Aydın (54) izlemiştir.⁸⁷ Dernek, "Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası" adında bir mecmua da neşretmiştir.⁸⁸ Bu mecmuada Türk milliyetçiliğine dair önemli yazılar kaleme alınmakla birlikte militarist ve otoriter söylemler sıklıkla yer almıştır.

85 Dağ Başını Duman Almış marşı ilk kez 1916 yılında Kadıköy İttihad Spor Çayırında çalınıp söylenmişti. Mustafa Kemal 1919 Mayıs'ında Samsun'dan Havza'ya giderken bu marşı maiyetine öğretmişti. Sonraları bu marş Gençlik Marşı olarak benimsenmiş, 1947 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Yönetim Kurulu parti marşı olarak Dağ Başını Duman Almış'ı kabul etmişti. Toprak, agm, s. 99.

86 Sabri Yetkin, "İttihad ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri: Osmanlı Genç Dernekleri ve Bunların Yayın Organlarındaki Milliyetçi Söylemler," *Tarih ve Milliyetçilik 1. Ulusal Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, s. 423.

87 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri," *TCTA, İletişim Yayınları*, C. 2, s. 536.

88 Şahin, agm, s. 123. Şahin makalesinde Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası'nda yer alan yazılar ve yazarlar listesini de vermiştir.

ETHEM NEJAT VE İZCİLİK

Osmanlı devletinde izcilik konusunda yapılan çalışmalarda bu teşkilatın paramiliter yapısı üzerinde durulmasına rağmen Türkçü niteliği hakkında çok fazla durulmamıştır. Halbuki izcilik teşkilatının oluşumunda Türkçülük hareketinin önemli bir etkisi olmuştur. Dikkat edilecek olursa izcilik hareketinin yaygınlık kazanması Balkan mağlubiyetlerinin hemen sonrasında artan Türkçü eğilimlerin baskın olduğu bir dönemde olmuştur.

İzcilik (Keşşafılık/Boy Scout), dünyada ilk defa İngiltere’de Robert Stephenson Smyth Baden-Powell adında bir İngiliz generalin öncülüğünde başlamıştır. On dört kardeşten on ikincisi olarak dünyaya gelen Beden Powel, küçük yaşlarda babasını kaybetmiş, buna rağmen iyi bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Sahillerde ve nehir yataklarında incelemeler yapması, maceralı hayat yaşaması, şövalyelik ruhunu ve sorumluluk bilincini geliştirmiştir. Askerlik mesleğini seçen Powel, İngiliz ordusu içinde dünyanın çeşitli ülkelerinde görevler yapmış ve bu görevleri sırasında hep doğa ile iç içe olmuştur. *Scouting for Boys* (Erkek Çocuklar İçin İzcilik) adlı kitabında İzciliğe başlamasını şöyle anlatmaktadır:

İngiltere sahillerinde dört kardeşimle birlikte bir deniz izcisi olarak dolaştığım günler, çocukluk yıllarımda en güzel anılarıdır. Gerçi bizler gerçek bir deniz izcisi değildik, çünkü o zaman deniz izciliği denilen bir şey yoktu. Ama bizim bir yelkenlimiz vardı; her mevsim ve havada bu yelkenlide yaşar ve onunla denizlerde dolaşırdık ve çok da eğlenirdik. Bu yaşantının zevkini çıkardığımız gibi zorluklarına da katlanırdık. Sonra öğrenciyken boş zamanlarımda, ormanlarda tavşan yakalayarak ve onları pişirerek, kuşları gözlemleyerek ya da hayvanların ayak izlerini takip ederek hayali izcilik yapardım. Daha sonraları asker olunca Hindistan ve Afrika ormanlarında yaptığım avcılık ve Kanada’nın orman köylerinde geçirdiğim yaşam, benim

çin çok zor ama bir o kadar da zevkli olmuştur. Daha sonra Güney Afrika'daki çatışmalarda tam bir izci gibi yaşamak fırsatını buldum. Evet, bu yaşantı bana o denli zevk vermişti ki "bunu neden ülkemin gençleri de tatmasın" diye düşündüm.¹

Baden Powel'in çocukların açık havada, doğada yetiştirilmesine ait fikirleri, Amerika'da bulunduğu sırada kovboyların (Cow-boys) yaşantısını yakından görmesiyle gelişmiştir. Kovboyların iyi yol yürümesi, çok iyi ata binmeleri, dağ, bayır her yerde açıkta yatıp kalkmaları Powel'in dikkatini çekmiştir. Elbiseleri bir gömlek ile kısa bir pantolondan ibaret olan kovboylar, ellerinde daima birer çubuk bulundururlar ve bununla hendek atlamak, ufak sulardan geçmek, hayvanlarını gütmek için kullanırlardı. Gayet güzel silah kullanırlar ve aynı zamanda pek işgüzdürlüydüler.

Hayvanları daima bir düzen içindedir. Şehirlerden uzak yaşadıkları yerlerde ufak ve muntazam bir cemiyet halindedirler. Kendilerine mahsus ciddi nizamları, kanunları vardır ki buna fitraten lazımmış gibi riayet olunur. Seciyeleri gayet iyidir. Baden Powel Kanada'da, ormanlar müdürü Mister Thomas Seton vasıtasıyla genç erkek çocuklarından oluşan bir heyetle beraber, köylerine iştirak ederek kovboyluğu, ahlakını, her müşkülâtı defetmekte haiz oldukları bir etkinliği pek güzel anlamıştır. General Baden Powel daha Amerika'da iken, Avrupa'nın sıhhsiz, beceriksiz gençlerinin bu tarzla yetiştirilmesini planlamış ve sömürgelerde ancak onların kesbi muvaffakiyet eyleyeceğini düşünmüştür.²

Baden Powel, Güney Afrika'da Boer Savaşı'nın çıkması üzerine bu ülkeye gitmiş ve bu görevi sırasında izcilik konusunda büyük bir deneyim sahibi olmuştur. Powel, Transvaal Muharebelerinde Boerlerin çocuklarını keşşaf gibi istihdam ettiklerini ve bu çocukların araziden pek güzel istifade eylediklerine ve başkasına sormadan izleri bularak, babalarına, ağabeylerine düşmandan haber getirmeyi çok iyi başardıklarına şahit olmuştur. Doğada eğitim sistemiyle İngiliz çocuklarını daha iyi eğitebileceğini düşünen

1 İsmail Güven, "Osmanlıdan Günümüze İzçiliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXXVI, S. 1-2, 2003, s. 65.

2 Ethem Nejat, "Robert Baden Powel," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Haziran 1914, s. 686.

Powel, burada gördüklerini İngiliz gençlerine uygulamayı düşünmüş ve İzlanda Brownea Poole Harhour'da amacına uygun bir yer bulup 25 Temmuz 1907 tarihinde ilk izci kampını resmen başlatmıştır. Kampa katılan 22 genç, çeşitli sosyal sınıflardan gelmekte, içlerinde hanedandan gelenler bulunduğu gibi, milyoner çocukları, at bakıcılarının ve basit işçilerin çocukları da bulunmakta idi.³

Baden Powel, her ne kadar izciliğin askeri bir teşkilat yapısında olmasına rağmen temel felsefesinin sulhperverlik olduğunu belirtmektedir. Pişdarlar, daha doğrusu serseri asr-ı ahir şövalyeleri, dünyanın bir tarafında ifa edilecek bir hizmet, yapılacak bir faal-i hayr, edilecek bir muavenet, kurtarılacak bir can arayıp gezerler. Yollardan geçerken, ormanda çadır kurarken, gürültülü oyunları esnasında, hiçbir zaman (kanun sadakatlerini) ve verdikleri sözleri unutmazlar. Bir çocuğun pişdar (izci) olabilmesi için her şeyden önce izciliğin on kuralına uymayı kabul etmesi lazımdır. Bu kurallar Paul Vuibert'in *Les Boy Scouts* isimli kitabında şu şekilde belirtilmektedir:

1. Pişdarın sözü mukaddestir.
2. Pişdar daima kanuna muti'dir.
3. Pişdarın vazifesi müfid olmak ve başkalarına yardım etmektir.
4. Pişdar herkesin dostu ve sair pişdarların kardeşidir.
5. Bir pişdar mülteftir.
6. Bir pişdar hayvanların dostudur.
7. Bir pişdar itaat etmesini bilir.
8. Bir pişdar talim eder ve ıslık çalar.
9. Bir pişdar kanaatkâr ve muktesir olmalı.
10. Bir pişdar; faal ve akval ve tefekküraneyle daima samimidir.

İşte bütün bunlar pişdarlık harimine dâhil olmak isteyenlerin bilmeye mecbur oldukları şeylerdir. Artık bundan sonra bizim namzedimiz de kendisi için tayin olunan bir günde, pişdarlık vaadini yaparak dâhil olabilecektir. Pişdar vaadi basit bir vaat olmaktan ziyade büyük bir iştir. Bu namus üzerine verilen bir sözdür:

3 Gökhan Uzgören, İzcilik Tarihi, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1984, s. 28.

Namusum üzerine söz veririm ki krala karşı olan vazifemi her zaman için ifa ve herkese daima elimden geldiği kadar yardım ve pişdar kanununa sadık kalmaya bütün mevcudiyetimle gayret edeceğim!

Bu sözleri söylerken namzet, selam vaziyetini alır ki her selam verişinde üç vaadi (Allah, kral, namusu) derhatır eder. Bundan sonra mübtedi neferat [yeni askerler] sırasında karakola yazılmış olur ve pişdarlık işaretini her günlük elbisenin yakasına koyabildiği gibi pişdarlık üniformasını taşımak salahiyetine maliktir.⁴

Osmanlı devletine izciliğin girişi dünyadaki gelişimine göre hızlı olmuştur denilebilir. 1908 yılında Baden Powel'in başladığı Boy Scout teşkilatı hakkında ilk tanıtıcı yazı Edirne'de Nafi Atuf Bey'in çıkardığı Say ü Tetebbu dergisinde Avrupa'da tahsil görmüş bir kişi tarafından kaleme alınmıştır. Uzgören, "Say ü Tetebbu dergisinde 1910 yılının sonlarına doğru Lozan'da bulunan Ragıp Nurettin Bey'in keşşaflık üzerine bir yazısı yayınlandığını, bu yazıda İngiltere'de başlayan ve az zamanda Avrupa'nın önemli memleketlerine yayılan izciliğin yurda tanıtılmaya çalışıldığını belirterek, bahsedilen yazının Ragıp Nurettin'e ait bu yazı olması kuvvetle muhtemeldir demektedir.⁵ 1912 yılında Paul Vuibert'in *Les Boy Scouts* adlı kitabını Osmanlıcaya *İzcilik* adı ile çeviren ve kitabın sonuna "Lozan'dan Bir Yurtçu" ibaresini ekleyen kişinin de Ragıp Nurettin olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla Say ü Tetebbu'daki yazının da bu konuda bilgi sahibi olan Ragıp Nurettin'e ait olması kuvvetli bir ihtimaldir. M. Sami'nin 1914 yılında yazdığı *İzci* kitabında, Osmanlı devletinde yukarıda bahsedilen tanıtım yazısından sonra izciliği tesis eden kişinin sabık Manastır Darümuallimin Müdürü ve halen İzmir Darümuallimin Müdürü olan Ethem Nejat Bey olduğu belirtilmektedir. Ethem Nejat'ın daha Manastır'dayken bu teşkilatı tatbik ettiği yazılmaktadır.⁶ Rıza Bediz ise, M. Sami'nin bu görüşüne katılmamakta ve 1955'de yazdığı *İzcilik ve İzci Kamp-*

4 Paul Vuibert, *Les Boy Scouts*, Osmanlıcaya çev. Bir Yurtçu, *Türk Yurdu* Neşriyatı, Paris, 1912, s. 16. Paul Vuibert'in bu kitabı yayımlandıktan hemen sonra *Türk Yurdu* Kütüphanesi tarafından *İzcilik (Altın Ordu)* ismiyle Osmanlıcaya çevrilmiştir. Çeviren kişi ismini vermek yerine "Bir Yurtçu" tabirini kullanmayı tercih etmiştir.

5 Uzgören, age, s. 51.

6 Uzgören, age, s. 51.

ları kitabında Osmanlı devletinde izciliğin ilk kurucuları olarak Galatasaray Lisesi beden eğitimi muallimi Ahmed Robenson ile Kabataş Lisesi beden eğitimi muallimi kardeşi Abdurrahman Robenson'un isimlerini zikreder. Turgay Tuna da izcilik teşkilatını 15 Şubat 1912'de Ahmed ve Abdurrahman Robenson kardeşlerin kurduğunu belirtmektedir.⁷ Zafer Toprak ise, Robenson kardeşlerin yanında Ethem Nejat, Nafi Atuf ve Ahmed Cevad'ın da⁸ bu konuda öncülük yaptıklarını yazmaktadır.⁹

İzcilik teşkilatının İstanbul'da kurulmasından kısa bir süre sonra diğer kentlerde de izci örgütlerinin kurulduğunu görmekteyiz. Bursa, Beyrut, İzmir ve Sivas, ardından da Kayseri, Kütahya, Zara, Ankara, Edirne ve diğer kentler gelmişti. Ahmed Robenson'un¹⁰ yanı sıra kardeşi

7 Turgay Tuna, "Galatasaray'da İzcilik," *Tombak*, S. 28, Ekim-Kasım 1999, s. 56.

8 Ahmed Cevad, Osmanlı devletinde keşşafılığı tanıtanların başında gelmektedir. *Talebe Defteri* adlı çocuk dergisinde İngiltere'den döndükten sonra bu memlekette gördüğü keşşafılığı dergiyi okuyanlara tanıtmak, sevdirmek için bir dizi yazı ve hikâye kaleme almasının yanında bir de "Keşşafaların Türküsü" isiminde bir marş yazmıştır. Ahmed Cevad, "Keşşafaların Türküsü," *Talebe Defteri*, S.10, 26 Eylül 1913, s. 151.

Keşşafların Türküsü

Ben bir keşşafım, bacağı, kolum
Kafam, vücudum, her yerim sağlam.
Padişaha, yurduma kulum;
Düşmana kalbim besler intikam.
Haydin sefere, çevik keşşaflar,
Bize istikbal, zaferler saklar
Vardır kardeşim; burada bütün
Sineler yanık, yürekler ezik.
Dimağımızdan nasıl silinsin
Yanya, Kosova, Girit, Selanik;
Haydin sefere, çevik keşşaflar,
Bize istikbal, zaferler saklar
Sus kardeşçliğim, bu kadar yeter:
Şanlı gözümüz şimdi kan ağlar!
Nasil dayansın yanık yürekler,
Bu acı, katı taşları dağlar!

Yürekten kopan yanık türküler
Bizim alaydan yok mu çağırın,
Öyle türküler, ki versin haber,
Yıkılan yurttan, garip vatandan

Nerede kaldı Sultan Murad'ın?
Şanlı şehidin o ulu türbesi?
Koca Osmanlı, bu muydu adın?
Seni levm eder tarihin sesi!

Susalım fakat, şöyle yürekten
Hep andımızı edelim tekrar;
Düşmanlar bilsin ki çok geçmeden
İntikam alır küçük keşşaflar!

9 Toprak, agm, s. 95.

10 Ahmed Robenson: Hindistan'da yaşayan soylu bir İngiliz baba ile Hintli bir annenin çocuğudur. Aile, babanın ölümünden sonra İstanbul'a yerleşmiş, Ahmed Robenson, kardeşleri Abdurrahman ve Abdullah ile birlikte Galatasaray Lisesi'ne girmiştir. Bu okulda futbola başlayan Ahmed Robenson kurulan ilk futbol takımının kalecisi olur. Mezun olduktan sonra okulunda beden eğitimi muallimi olan Robenson, Kadıköy, Vefa, İstanbul Sultanilerinde de öğretmenlik yapmıştır. Kardeşlerinden Abdurrahman'ın Sarıkamış, Abdullah'ın ise Irak Cephesinde şehit düşmeleri ve annesinin vefatı üzerine Amerika'ya göç etmiştir. Gülsün Düzenli, "Mekteb-i Sultânî'den Bugüne Galatasaray Lisesi," *Toplumsal Tarih*, S. 26, Şubat 1996, s. 39.

Abdurrahman Bey, Ali Haydar Bey izcilik alanında yoğun çaba sarf eden diğer iki eğitimciydi. Ali Haydar Bey, Kadıköy Numune Mektebi'nde izci örgütü kurmuş, ardından Bursa Sultanisi'nde de aynı çabayı göstermişti.¹¹

Ethem Nejat eğitim felsefesini öğrencilerin açık havada, doğayla iç içe bir eğitim alması üzerine kurmuştur. Öğrencilerin kapalı, sıkışık, pis ve havasız sınıflarda alacağı eğitimin bir işe yaramayacağını söyleyen Nejat, doğada kendi kendine bilgiyi öğrenen çocuğun mektepte bulunan çocuktan daha iyi eğitim alacağını ve bu sebeple çocukların miskin miskin oturmaları, ders dinlemeleri yerine hoplamalarını, zıplamalarını, yürümelerini, oyunlar oynamalarını istemektedir. İzciliğin İngiltere'de başlayıp, yayılmaya başlaması üzerine bu teşkilatı izleyen Nejat, eğitim sistemine çok uydugunu gördüğü izciliği yurttan yaygınlaştırmaya çalıştı. İzcilik ile hem uzun süredir mücadelesini verdiği ve bulunduğu okullarda uygulamaya soktuğu eğitim modelini gerçekleştirebilecek hem de bu teşkilat eski Türklerin yaşam tarzının birebir aynısı olduğu için Türkçülük fikirlerini bu sayede çocuklar ve gençler arasında yayabilecekti. Balkan devletlerinin Türk ırkına yapmış oldukları eziyetleri ve insanlık dışı davranışları da izciler sayesinde canlı tutacak ve onlara milli bir his telkin edecekti.

Bu konuda ilk yazılarını Manastır'da *Yeni Fikir* dergisinde yazan Ethem Nejat, öğrencilerin yaz tatillerini değerlendirmek için muallimleriyle birlikte şehir dışında yaptıkları kamlardan bahsetmektedir. Tatil muhacireti adını verdiği bu faaliyetin ne olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Mekteplerin her sene verilen iki üç aylık tatillerinde fakir ve zengin bütün talebeler muallimleri gözetiminde şehirleri terk ediyorlar; ekseri yaya, bazen vesait-i nakliyeden istifade ederek, dağlarda, kırlarda, yeşil meşcerelerde [ağaçlıklı yer], su kenarlarında yaşıyor, güneşin ziyasını iliklerine kadar içiyor, derelere, göllere, denizlere girip banyo ediyor, en çetin tepelere, yamaçlara tırmanıp tabiatın en müstesna günlerini yaşıyorlar.

11 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'ten Mütareke Yıllarına: Türkiye'de İzciliğin İlk Evresi," *Tombak*, S. 24, Şubat 1999, s. 24.

Bu müddet zarfında çadırlarda oturuyor, köylü ve çiftçi gibi yaşıyorlar. Ava gidiyorlar, çalgı çalıyorlar, şarkı söylüyorlar. Velhasıl tatili pek azade ve mesut geçiriyorlar.

Uzun yolları yürüyemeyecek olan beşten on, on iki yaşındaki çocuklar bir çiftliğe veya iyi havalı bir kıra götürülüyor; o çocuk orada çiftçi çocukları gibi büyüyor; onlar gibi yiyip içiyor; koşuyor; sıçırıyor; her zaman saf havalar alıyor; taze süt, halis maden ve memba suları içiyor; müskirat katiyen istimal etmiyorlar.

Muhaceret esnasında çocuklar sahra hayatına meftun olmaktadır. Birçoğu şehre vaki olan hücumların ne kadar fena olduğunu takdir ediyorlar. Boş zamanlarını şehrin zevk ve sefa yeri dedikleri muhit-i sefilde değil, tabiatın ağuşu tabiyesinde geçirmeyi emeli has biliyorlar. Velhasıl bizce meçhul olmayan fenalıkların kökten mahvı tedabirine bu vecihle mevcudiyetleriyle, muhakemeleriyle, vicdanlarıyla kani oluyorlar.¹²

Aslında Ethem Nejat, 1911 gibi erken bir tarihte izcilik fikrinden bahsetmekte fakat bunu izcilik ismini vererek dile getirmemektedir. Tatil muhaceretleri ile amaçladığı şey gitgide hastalıklar nedeniyle azalan nüfusumuzu yeniden yükseltmektir. Bu nedenle de önce gençleri cılızlıktan, hastalıktan, alkolden ve tütünden kurtarmak gerektiğine inanmaktadır. Daha 1890'lardan itibaren bu durumun farkına varmış olan İngiltere, İsveç, İsviçre, Rusya, Belçika, Müttehide-i Amerika, Şili, Arjantin, Avusturya-Macaristan, İspanya, Japonya gibi ülkeler belediyelerin öncülüğünde veya *Coloonies de Vacences* adı verilen özel cemiyetler eliyle çocuklarını kamplara göndermektedirler.¹³ Bizde de tatil muhaceretlerine ihtiyaç var mı diye soran Nejat Bey cevabı şöyle vermektedir:

Biz tatil muhaceretine diğer milletler gibi belki daha ziyade muhtacıız. Hepimiz biliyoruz ki pek saf ve bozulmayan ahlakımız yavaş yavaş heva vü heves ve müskirat tesiriyle vahamete doğru yürümek-

12 Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti I," *Yeni Fikir*, C.I, S. 4, Mart 1911, s. 102.

13 Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti II," *Yeni Fikir*, C.I, S. 6, Mayıs 1911, s. 166.

te ve Osmanlılığı girdaplara doğru sevk etmektedir. Vakıa Avrupa milletleri derecesinde bir fenalığı kendimizde görmüyor isek de maazallah o kadar olduktan sonra tedavisi biraz güç olur. İşte Fransa, işte pek geç başladığı için tamir için hem çok müşkülât çekiyor ve hem güç muvaffak oluyor.

Bir de bizde kıra, çiftçiliğe muhabbet gittikçe azalıyor. Onların yerine fena hisler, şehirlilik hisleri, memuriyet iptilaları kaim oluyor. Gençlerimiz cılız, zayıf, na-tüvan, sıtmalı, cesaretsiz kalıyor.

Memleketimizde Beyrut'ta rahibelerin idaresinde bulunan mektepler yazın Lübnan'a diğer surların dağlardaki müesseselerine giderler; kezalik Lazarist rahipleri birçok talebeleri ile Lübnan'da bir dağda, bir sayfiyede olan İntura kolejine seyahat ederler.

Vasi ve böyle teşebbüs-i vesailere muhtaç olan vatanımızda tatil muhaceretleri tek bir iki müessese-i ecnebiye elinde kalması, herhalde bize iyi neticeler, haberler vermez.

Yeni Fikir tatil muhaceretleri için kendisinde ayrı sahifeler açıyor; onların teşkilat ve idareleri hakkında uzun uzun malumat verecek; istiyor ki önümüzdeki tatil mevsimi için, fedakâr muallimlerimiz şimdiden hazırlansınlar.¹⁴

İlerleyen sayılarda bu konuda bilgiler vereceğini ifade eden Nejat izcilik hakkındaki ilk yazısında Hollanda'daki Boy Scout teşkilatını anlatmıştır. Boy Scout'un tatil muhaceretleri heyetlerinin hizmetini gören ve aynı hedefe yürüyen bir kitle olduğunu belirten Ethem Nejat, Hollanda mekteplerinin yakın zamanlara kadar fikir terbiyesine ehemmiyet verdiklerini fakat terbiye-i bedeniyeye son zamanlarda ehemmiyet verilmeye başladığını ifade etmektedir. Hollanda'dan yola çıkarak Boy Scout hakkında bilgiler veren Nejat Bey, Boy Scout'ların öncelikle şu üç maddeyi kabul etmeleri gerektiğini belirtir:

1. Allahu Tealaya, kraliçeye, vatana karşı olan vezaifimi ciddiyetle ifa edeceğim.

14 Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti I," *Yeni Fikir*, C.I, S. 4, Mart 1911, s. 103-104.

2. Yolumun üzerinde benim muavenetime muhtaç her kimi görürsem ona dest-i muavenetimi uzatacağım.
3. Boy Scout kanununa noktası noktasına itaat edeceğim.

Daha sonra teşkilatın amaçlarını, kıyafetlerini ve oynadıkları rolü şu şekilde ifade eder:

Boy scout bütün hayvanlara iyi muamele tavsiye eder. Keza tasarrufa, nezakete, bütün çocuklara, kadınlara, ihtiyarlara karşı rikkat-i kalbi de emreder. Bu katiyen bir yardım, bir hizmet mukabilinde bahşiş almayı, keza ebeveynine, muallimlerine, ustalarına, patronlarına adem-i itaati men eder. Bunlar hüsn-i ahlakın en parlak tezahüratıdır.

Boy scout olabilmek için erkekler 12 yaşında olmalı ve 18 yaşını geçmemeli. Bir sene boy scout terbiye-i mahsusasına mazhar olan çocuk ikinci sınıfa terfi eder.

Boy scoutta görünüşte garip bazı tedbirler, terbiyeler de var. Mesela bir şehri, bir kasabayı yirmi beş dakikada bulmak, 12 dakikalık mesafedeki mevaki pek mükemmel bilmek, iki kibrit ile bir ateş yakmak, bizzat 250 gram ve iki kıyye patates ile bir taam hazırlamak, keza 60 santim tasarruf sandığına yatırmak. Bu tedabirin garip gibileri çocukların dikkat, itaat, azim, çeviklik, temiz hassalarını terbiye eder.

Boy scout daha bundan başka çocuklara, zirdeki mevadı [aşağıdaki maddeleri] talim ediyor: dakikada on harflik kelime okuyacak. Bir harik vukuunda [yangın anında] kaçabilmek için hareket ve idmanlar yapacak. Bir araba kazasında veya boğulmak tehlikesinde halas çareleri arayabilecek. Bir harita üzerinde iki muhtelif mesahayı okuyabilmek, hesap etmek. Esen rüzgârın cihet ve rodunu tayin eylemek. Yüzde 25 hata ile yükseklik ve mesafe tayin ve tahmin eylemek, küçük bir balta ile bir ağacı yontmak, parçalamak...

Boy scouta dâhil olanların kendilerine mahsus üniformaları, lezazımı vardır. Kaky denilen sarı renkte (bizim askeri elbisenin ren-

ginde) bolca bir gömlek, koyu mavi, kısa bir pantolon, uzun çorap veya bir dolak, boyunda iri bir boyun bağı... Çocuklar yanlarında bir çakı taşıyabilirler... Keza yol için bir su matarası, bezden arkada taşımak için bir çanta, kısa bir pelerin...

Her kıta 20, 40 yahut azami 50 kişiden ibarettir. Hissesine düşen vezaifi tamamıyla ifa edebilmesini temin için dâhil olanlar evvela muayene-i tibbiyeye dâhil olur ve noksan bir mevkii ihraz edenlere hususi surette vücut terbiyesi verilir.¹⁵

Her kıtanın kendisine ait bir numarasının olduğunu belirten Ethem Nejat, her takımın bundan başka bir hayvan ismine sahip olduğunu ve elindeki beyaz bayrak üzerine sahip olduğu hayvanın şeklini kırmızı yazı ile resmettiklerini ifade eder. Mesela, Amsterdam kıtası dört takımdan ibaret olup her biri şu hayvanları sembol olarak kullanmışlardır. Kurt, ördek, baykuş, kanguru... Nejat Bey, birçoğumuza çocuk oyunu gelebilecek bu teşkilatın Hollanda'daki heyet-i resmîyesinde sabık bahriye nazırı, bir liva veya ferik rütbesinde paşa, bir hıfzıssıhha-yı umumiye müfettişi, müstemlekat nezaretinin büyük bir memuru, bir süvari binbaşı, bir ticaret mektebi müdürü, bir mühendis, bir tabip ve bir gazetecinin bulunduğunu söyleyerek bu teşkilatın hiç de basit ve gelişmiş güzel bir teşkilat olmadığını ifade eder.¹⁶

Ethem Nejat, Boy Scout'a olan ihtiyacımızın farkına vardıldıktan sonra aslında bu teşkilata bizim hiç de yabancı olmadığımızı, bu teşkilatın temel unsurlarının bizim eski Türk yaşantısındaki unsurlarla olan benzerliğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Çok düşünmeye hacet yok; Avrupalılar bu kibar ve zevkli hayatı tamamen bizim terk ettiğimiz oba ve çadır hayatından aldılar; bizim tarih terkimiz onların tarih kabul tarihi oldu. Az zaman evvel hakaret gözlerimizi diktiğimiz çadır ve oba hayatı, bugün Avrupa'nın en sevgilisi oldu da bereket versin kendimizi çabuk toplayabildik. Türk Güçleri, keşşafılar Avrupa'nın bizi taldit ederek vücuda getirdiği Boy

15 Ethem Nejat, "Hollanda'da Boy Scout," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1911, s. 194-195.

16 Ethem Nejat, agm, s. 195-196.

Scoutlar, bu esas üzerine istinad etmek suretiyle vücuda geldi; hâlbuki yeni denilen bu hayat bizimken eskiydi ve hatta birçok örflerini, kaidelerini unutmuştuk.

Bir iki sene var ki Avrupa'nın bu yeni hayatı memleketimize giriyor. Fakat bu iki sene evvelki yanlıştır; asıl dâhil olan Avrupa'nın yeni hayatı değil, bir müddet istihaleye uğrayan eski Türk hayatı... Bugün ise kendini tekrar bildi, tanıdı ve alkışladı.¹⁷

Sir Baden Powel'in Amerika'ya gittiğinde oradaki kovboyların yaşantısından yola çıkarak oluşturduğu Boy Scout teşkilatının eski Türk hayatının örneği olduğu fikrinde olan Nejat, "General acaba şarka, vasati Asya'ya doğru bir seyahat yapmış olsaydı kendini memnun edecek daha yüksek şeyler görmez miydi?" diye sorarak bu yaşantıların benzerliğini ve bu durumun farkında olmayışımızı şu sözlerle ifade etmektedir:

Vasati Asya'ya Karakurum'a gitmeye hacet yok, Anadolu'da göçebe halinde yaşayan Yörükler, Türk aşiretlerinde hâlâ muhterem generalin faidesini pek derin gördüğü güzel hayat mevcut değil mi? Bugün izci ocağının kabul ettiği unvanların hepsini onlar arasında bulabiliriz. Aydın vilayetinin içeri taraflarında hâlâ: "Hacı Ahmet Oymağı, Uzun Hasan Oymağı" gibi oymaklar ve bu oymakların beyleri vardır.

Bizim boy scouta yahut daha doğrusu kendi eski yaşayışımıza ihtiyacımız pek çok var. Epey zamandan beri terbiyemizde bazı eksiklikler görüyor ve bunları birer birer buldurur; fakat emin ve kati hal çarelerini elde edemiyorduk. Bugün bulup tatbik edilen scoutluk eksikliklerimizi ıslah edecek pek müyesser ve mükemmel bir tedbir olduğuna şüphe yoktur.

Kendimizde, fitratımızda böyle bir tarz-ı terbiye ve hissiyat varken göremedik ve istifade eyleyemedik General Baden Powel olmasaydı, onun âlem-i insaniyete ifa eylediği büyük hizmet ve irşattan bugün bizden kimse haberdar bulunmamış olsaydı acaba biz dede-

17 Ethem Nejat, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız!," *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914, s. 590-591.

lerimizin yaşadığı gibi kıra, çadıra ve itaate avdet edecek miydik? Zamanla mütenasip terakki maddeleri, kanunları ilave eyleyebilecek miydik? Şüphesiz hayır... Şu halde Türklerde General Sir Baden Powel'a medyun-ı şükran ve onun cemiyetimize ettiği iyiliği hiçbir vakit unutamayacaklardır.¹⁸

1913 yılında kaleme aldığı “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III” adlı makalesinde Nejat Bey, çocukların milli vazifelerini yapmak için on üç, on dört yaşlarına bastıklarında Boy Scout heyetlerine girmelerinin zaruri olduğunu belirterek, daima beden terbiyesi yapılmasının gençlerde milli bir hayat hissi oluşturacağını, itihah ve sevgi hasletleri doğuracağını, asil millet-i müsella-hayı varlıkla yaşatacağını ifade etmektedir. Ancak Avrupa’da Boy Scout’ların yirmi, yirmi bir yaşına kadar olan gençlerden teşekkül ettiğini söyleyen Nejat, bunun bizim için uygun olmayacağını, Boy Scout’luğun redifliğin biteceği sene kadar olması gerektiği kanaatindedir. Memleketimizde Boy Scout’luk cereyanının başlamasının üzerinden bir sene bile geçmediğini, ülkemizde biri Türk Ocağı’ndaki “Türk Gücü,” diğeri Galatasaray Lisesi’ndeki “Keşşaf- lar” olmak üzere iki Boy Scout heyeti bulunduğunu, ancak bunlara ne isim verilmesi konusunda kararsızlığa düşüldüğünü söyler. Öneri olarak bunlara hem kısa, hem munis, hem de âli bir anlam taşıyan “Yiğitler” denilebileceğini veya “Nizamlı Yeniçeri” gibi milli bir ad verilebileceğini ifade eder.¹⁹

Peki, Boy Scout’lar neler yapacaklar? Ethem Nejat bu sorunun cevabını şu şekilde vermektedir:

Boy Scoutun en birinci emeli cevval, gürbüz, itidal-i dem sahibi, zeki bir millet yetiştirmektir. Bunun için en evvel terbiye-i bedeniye dü-şünüyor ve “salim bir dimağ sağlam bir vücutta bulunur” düsturunu hiçbir vakit hatırandan çıkarmaz.

Boy Scoutcular fennin emrettiği gibi jimnastikler yapacaktır. Bu hususta artık beynelmilel, daha doğrusu fenni bir şekil alan İsveç

¹⁸ Ethem Nejat, “Robert Baden Powel,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Haziran 1914, s. 688.

¹⁹ Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913, s. 298.

jimnastiğini kabul edilecektir. Fende milliyet yoktur. Bunun için İsveç usûlü bila ihtiraz alabiliriz. Boy Scoutcular mektepte iseler mektepte, hariçte iseler mahalle, kasaba, köy jimnastikhanelerinde muntazaman riyazata devam etmelidirler.

Boy Scoutculara telkin edilecek ve adeta maksad-ı tesisi meyana ishal edilecek ki, sıhhi ve muntazım ve ihtimamlı hissiyat sürmek heyetin en birinci vazifesidir. Boy Scoutlar iyi yiyecekler, iyi içecekler, bol bol yıkanacaklar, sık sık abdest alacaklar, müskirat kullanmayacaklar, tütünden hazer edecekler, heva vü hevese dalmayacaklar, şantan ve baloyu takbih edecekler, hayatı kemiren her türlü ihtirasat-ı nefsaniyeden uzak yaşayacaklar.

Boy Scoutcular her hafta yürüyüşler, cebri meşiyetler yapacak, gezecek, ilerleyecek, dağ, tepe aşacak; gezmekte, dolaşmakta hiçbir müşkülât hissedilmeyecek.

Meşiyet yaparken, gezmeye çıkarken, muntazam asker sıraları, pek sadalı hatveleri, sancakları ile trampetler, büyük ve umumi yürüyüşlerde büyük ve milli mızıkalarıyla beraber geçecekler, mızıka susunca gençler bütün vicdanlarıyla, bütün kalpleriyle bağırarak, millet şarkıları, harp şarkıları, intikam şarkıları söyleyecekler.

Oh! Bu mevkib-i muhteşemi temaşa eden kalpler ne kadar büyüyecek. Düşünüyorum, hissediyorum, ben bu mevkib-i milli karşısında sevinmekle kalamayacağım; sürur ve intikam yaşları gözlerimi ıslatacak...

Bu milli askerlerimiz, gençlerimiz büyük seyahatler de yapacaklar: çadırları, bargirleri [beygirleri], ağırlıkları ile beraber... Vardıkları yerde çadırlarını kuracak, milli ordugâhı kuracak ve işlerini görmeye başlayacaklar. Gençler yemek pişirecek, sofraya hazırlayacak, civar köyden ekmek tedarik edecek, su taşıyacak, sonra eğlenecekler, civar köyleri ziyaret edip onların irşâd ve onların hissiyat-ı milliyeye ve cen-gaveranelerini itmam edecekler, onlara milli şarkılar, harp ilahileri, söyleyecekler, konserler verecekler.²⁰

20 Ethem Nejat, agm, s. 298-300.

Ethem Nejat, Manastır Darülmuallimini'nde iken başladığı izcilik çalışmalarına Bursa'da da devam etmiş ve şehre gelir gelmez Türk Gücü'nü teşkil ederek yürüyüşlere ve terbiye-i bedeniye faaliyetlerine başlamıştır. Bunun yanı sıra çeşitli dallarda spor müsabakaları düzenleyerek şehirde canlı bir idman hayatı başlatmıştır. Şehirdeki Türk Gücü mensupları ile Keşiş Dağı ve civar yerleri uzun yürüyüşler tertip eden Nejat, özellikle geleceğin muallimleri olan öğrencilerine izciliği öğretmeyi amaç edinmiştir. Ethem Nejat, Bursa Türk Gücü üyesi olan Mithat Turgut Efendi nezaretinde Bursa Darülmuallimini öğrencilerini yaya olarak İstanbul'a göndermiştir.²¹ Öğrenciler sabah erkenden hazırlıklarını yapmışlar ve Sanayi Mızıkasının eşliğinde yola çıkmışlardır. Mudanya'ya doğru yola çıkan öğrenciler saatte ortalama 5 kilometre yol alarak Mudanya'ya varmışlar ve onları orada Kaymakam Bey karşılamıştır. İstanbul'a varan heyet önde trampet çalarak Maarif Nezaretine gitmiş, burada birkaç defa resmigeçit icra ettikten sonra Nazır Bey'in delaletiyle Galata Sultanisi'ne sevk edilmiştir. Geceyi burada geçiren heyet sabahleyin ilk iş olarak Hürriyet-i Ebediye tepesine gitmiş ve burada muhterem şehitlerin ruhuna Fatiha okumuştur. Dönüşte Darülmuallimine giden heyet son derecede iltifatlarla karşılanmıştır. Ertesi günü alessabah kahvaltıdan sonra müzeleri gezmek üzere yola çıkan darülmualliminliler yolda tesadüf ettikleri camileri, türbeleri ziyaret etmişler refakatlerinde darülmuallimin muallimi İhsan Bey olduğu halde müzeyi gezmişlerdir. İhsan Bey, bir yanda asar-ı âtika hakkında bilgi verirken, fırsat buldukça metin olunuz, azimkâr olunuz, Türklüğü seviniz, ümidinizi kesmeyiniz diye ciddi tavsiyelerde bulunmuştur. Müzedeki görülecek şeyler hitam bulduktan sonra Topkapı Sarayı'na giren öğrenciler burada ecdatlarının oturdukları yerleri, bıraktıkları asarı tamamıyla yakından müşahede etmişlerdir. Hiçbir ferde açılmayan Topkapı Sarayı'nın harem dairesini gören heyet Kösem Sultan'ın, Selim-i Salis'in şehit edildikleri yerleri yakından görmüşlerdir. Darülmualliminliler bir gün sonra Cuma olduğundan Selamlığa Dolmabahçe'ye gitmişler, önlerinde İstanbul Sultanisi keşşafı trampet çalarak yürümüş oradan Kadıköy'e Türkiye ile Romanya arasındaki

²¹ Daha önce anılarından bahsettiğimiz B. Karatan İstanbul'a yapılan bu gezide bulunduğunu ve gezinin fevkalade güzel geçtiğini belirtmektedir. Tonguç, age, s. 240.

maça gitmişlerdir. İlk maçta Türkiye yenilmiş ancak ikinci maçta 4 gol atmıştır. Bursa öğrencileri intikam marşını söyleyince halk coşmuş ve “Yaşa Bursa Darümuallimini” diye tezahürat yapmışlardır.²²

Bursa’da izcilik konusunda başlattığı faaliyetleri İzmir Darümuallimin Müdürlüğü sırasında da devam ettiren Nejat Bey, darümuallimin talebeleriyle birlikte askeri talimlere ve izci kampları kurmaya başlamıştır. *Ahenk* gazetesinde yer alan bir habere göre darümuallimin talebesi muallimleriyle birlikte Bayraklı’ya üç-dört saat mesafede bulunan Karagöl Yaylası’na gitmişler ve orada askeri talimler yapmışlardır.²³ Karagöl kampından hemen sonra ise darümuallimin talebesi ve muallimleri yaya olarak İstanbul’a doğru yola çıkmışlardır. Bu olay *Ahenk* gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

İzci kıyafetinde İstanbul’a kadar mâşiyen icra-yı seyahat etmek ve esna-yı mâşi ve harekette tüfenk, kasatura, kazma, balta gibi bir askere muktezi kâffe-i levazımı taşımak üzere darümuallimin talebesinden tefrik olunan on beş efendi dün öğleden sonra evvela kışlada kumandan paşa hazretleri ile bazı erkân-ı ümera-yı askeriyeyi ziyaret ve badehu Hükümet Dairesinde Vali Beyefendi Hazretlerini ziyaret ve veda edib seyahate çıkmışlar ve Mekteb-i Sanayi mızıkası tarafından şehir haricine kadar teşyi’ edilmişlerdir. Genç seyyahlarımıza selamet ve muvaffakiyetler temenni ederiz.²⁴

Gazete, 23 Temmuz’da darümualliminlilerin İstanbul ziyareti ile ilgili bir haber daha yayınlamıştır. Buna göre darümuallimin izcileri geçen cumartesi günü İstanbul’a ulaşmışlardır. İzciler Temmuz’un başında İzmir’den hareket etmişler, Manisa-Akhisar-Balat (Dursunbey) yolu ile dokuz günde Bursa’ya varmışlardır. Yalnız Manisa ile Akhisar arasında muntazam bir şose olduğundan yolun kısm-ı mütebâkisini pek çok müşkülâtle ve en sa’b-ül mürur mahallerden geçmek suretiyle kat etmişlerdir. Bursa’da çok iyi bir şekilde karşılanan izciler, şehirde bir hafta

22 “Bursa Darümuallimini-Bursa’dan İstanbul’a Yaya,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914, s. 707-709.

23 “Darümualliminliler,” *Ahenk*, 18 Haziran 1914.

24 “Darümualliminlilerin Hareketi,” *Ahenk*, 30 Haziran 1914.

kalmışlar ve şehrin şayan-ı temâşâ mahallerini gezmişler ve şereflerine Türk Ocağı, Mekteb-i Sultânî ve Bursa Darümuallimini tarafından ziyaret verilmiştir. İzciler Bursa'dan Yalova'ya kadar mâşiyen gelerek buradan vapurla Kartal'a geçmişlerdir. Kartal'da Haydarpaşa İttihad ve Terakki Mektebi izcileri tarafından karşılanan heyet, Kartal'dan Cuma günü sabah hareket edip Haydarpaşa'ya gelmişler ve Yeldeğirmeni Çayırında çadır kurarak geceyi orada geçirmişlerdir. Sabah vapurla karşıya geçen izciler Maarif Nezaretine gitmişler, Tedrisat-ı İbtidaiye Müdürü Akil Bey tarafından heyete bir nutuk irad edilmiş, muallimlerden Mehmed Nuri Bey de buna karşılık vermiştir.²⁵ Beraberlerinde mektep müdürü Ethem Nejat ve muavin Hamdi Beyler ile muallimlerden Murad, Zeki, Mehmed Nuri ve Selahattin Beylerin de bulunduğu izciler İstanbul'da bir ay kadar kalacaklardır.²⁶

Daha önce belirtildiği gibi Ethem Nejat, Eskişehir Maarif Müdürlüğü esnasında bu şehri izcilik ile tanıştırmış ve çeşitli okullarda izci birlikleri kurulmuştur. Bazı muallimleri ise İstanbul'da Von Hoff Paşa nezdinde bey-ı tahsil için muallimler i'zâm etmiştir.²⁷ Bunun yanı sıra 1916'da Eskişehir İdadisi izcileri yanlarında elli kadar kişi ve şehrin Maarif Müdürü Ethem Nejat Bey olduğu halde atlı bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. *Karacahisar* gazetesi bu yürüyüş hakkında memnuniyetini şu şekilde göstermiştir:

Eski Türklerin cündiliği, süvariliği cihanın her tarafında şâyî' olmuştu. En büyük eğlence, en mühim spor bargir idi. Senelerin rehaveti, atâleti bu mühim sporu yok etti. Onun yerine miskin kahveler iskambil ve tavla oyunları kâim oldu. Gece gündüz at üzerinde gezen yorulmayan müsellah ve gürbüz millet oturmayı tercih eyledi. Eski kavî, çevik, iri atlarımızdan eser kalmadı. Zenginler kapılarında birkaç at beslerken onların yerine mer-

25 Bursa ve İzmir Darümuallimin izcilerinin İstanbul'a gitmelerinden başka Beyrut izcilerinin de İstanbul'a hareket ettiklerini görmekteyiz. BOA, İ. MBH., Dosya No: 2, Gömlek No: 2, 27 B 1332. Anlaşılan o ki izci birlikleri faaliyetlerinden merkezi haberdar etmek ve bağlılıklarını bildirmek için zaman zaman bu tür gezilere çıkmışlardır.

26 "İzmir Darümuallimini İzcileri," *Ahenk*, 23 Temmuz 1914.

27 Tunçay, agm, s. 40. Ethem Nejat'ın Eskişehir'de neler yaptığını anlatan seçim bildirgesinin üzerinde bir izci resmi bulunmaktaydı.

kepler kâim oldu. Hükümet orduya at mübâyaası hususunda çok zamanlar memâlik-i ecnebiyeye müracaata mecbur kaldı. Eskişehir, Türklüğün makarrıdır [karargâhıdır]. Kim bilir burada ne süvari eğlenceleri vardı! Kim bilir ne kadar meraklı cirid oyunları oynanırdı! Hâlbuki bugün Eskişehir'de at meraklısı kaç adam gösterilebilir.²⁸

Balkan savaşlarının çıkması ile bir müddet kesintiye uğrayan izcilik çalışmaları, Osmanlı devletinin savaşlardan yenik çıkması üzerine yeniden ülke gündemine gelmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşının çıkmasına yakın bir dönemde Harbiye ve Maarif Nezaretleri, Enver Paşa'nın yönetiminde her Türk okulunda bir izci derneği kurulması yolunda çalışmalar yürütmüştür.²⁹ Bu konuda ilk ciddi örgütlenme Nafı Atuf Bey'in mükemmel bir gençlik teşkilatı kurulmak için Avrupa'da incelemeler yapmak üzere gönderilmesi ve dönüşünde Enver Paşa'ya izciliğin bu iş için ideal bir faaliyet olduğunu rapor etmesi üzerine başlamıştır. Bunun üzerine Belçika İzcilik Teşkilatı kurucusu olan İngiliz Harold Parfitt, Enver Paşa tarafından Türkiye'ye getirilmiştir.³⁰ Parfitt'e, aylık yirmi beş lira maaş ve bir defaya mahsus olmak üzere de yol masrafı için yüz liranın verilmesi uygun görülmüştür.³¹ Aynı zamanda Osmanlı Güç Derneklerinin de teşkilatlanmasını yürüten Parfitt, bir izci ocağı iç nizamnamesi hazırlamıştır. Bu nizamnamede şu esaslar yer almaktadır:

Madde 1: İzciler hüner itibariyle beş mertebeye bölünürler:

1. Adsız, 2. Çeri, 3. Tekin, 4. Alp, 5. Tarhan.

Madde 2: Ocağa girmek için müracaat eden gençlere (adsız) namı verilir. Adsız ocaktan bir ad alabilmek için bir takım bilgilere ve görgülere muhtaçtır. İptida, ocağın töresini öğrenecek ve bu töreye sadık kalacağına and içecektir. Adsız and içtikten sonra ocağı ana,

28 Karacahisar gazetesinden akt. *Türk Yurdu*, Türklük Şuûnu, "Atlı İzciler," C. X, S. 3, 20 Nisan 1916..

29 Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhü,"* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 89

30 Suat Karaküçük, "Osmanlı'da İzciliğin Paramiliter Görünümü," *Osmanlı'da Spor Sempozyumu, Bildiriler*, Konya, 2000, s. 41.

31 BOA., MV., Dosya No: 187, Gömlek No: 57, 23 Ca 1332. .

başbuğu baba, bütün izcileri kardeş, üstlerini büyük kardeş tanıyacaktır. Adsız bir ay içinde izciliğin ilk hünerlerini öğrendikten sonra aşağıdaki hususlardan hakkıyla imtihan verdiği takdirde çeri sınıfına geçer. Bunun üzerine ocaktan ad ve ongun alır. Çeri ikinci bir imtihan verdikten sonra tekin sınıfına geçer. Bu imtihanlar daima amelîdir. Tekin hususî bir hünerde maharet kazandıktan sonra bu hüner için bir belge alır; alp sınıfına geçer. Beş hünerden belge alan alplere tarhan namı verilir. Ellerine tarhan beratı verilir.

Madde 3: Ocağın teşkilâtı dört derece üzerindedir.

1. Oba, 2. Kol, 3. Oymak, 4. Altın ordu.

Madde 4: Oba on izciden mürekkeptir. Çadırlarda, talim ve oyunlarda obanın buyrukçusuna ars denir.

Madde 5: Kol dört obadan mürekkeptir ki 40 izciyi havi demektir. Buyrukçusuna ağa denir. Ağanın ahlâk ve seciye sahibi olması ve yaşça yirmi birden üstün bulunması lâzımdır. Arsin seçilmesi ağaya aittir. Ağa gaybubetinde kendisine vekâlet üzere bir kalfa intihab eder. Kalfanın on sekiz yaşının altında olmaması lâzımdır. Ağayı, bey intihab eder.

Madde 6: Oymak iki koldan mürekkeptir. Birincisine sağ kol, ikincisine sol kol namı verilir. Ağalara da sağ kolağası, sol kolağası denir. Oymağın buyrukçusuna bey denilir. Beyin üçten altıya kadar yamağı (yaveri) bulunur. Bey, yamaklar ve ağalar arasından doğrudan doğruya intihab edilir. Bir yerde obalar ve kolların sayısı bir oymak teşkiline kâfi gelince yamaklardan ya da ağalardan biri bey tayin edilir. Oymağın buyrukçuları merkezdeki sarı obayı teşkil ederler.

Madde 7: Oymakların tümüne Altın ordu denilir. Altın ordu Başbuğun kumandası altındadır.

Madde 8: Her oymağa âtideki isimlerden birisi verilir: Oğuz, Kartal, Tuğrul, Sungur, Koyun, Keçi, Arslan, Teke, At, Geyik, Maral ve bilâhare hayvan ve nebatat isimleri...³²

Parfitt, çalışmalarına öğretmen okulunda başlamış,³³ ilk izcilerin yetiştirilmesinde önceliği öğretmenlere vermiş, öğretmen okulundan seçilen öğrencilere yani genç ve yeni oymak beylerine, mors, semafor, topografya gibi izciliğe ilişkin yararlı bilgileri ve türlü izci oyunlarını öğretmiştir.³⁴ Parfitt öncülüğünde İzciler Ortası ilk kez 9 Nisan 1914 günü toplanmış ve başbuğluğa Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı getirmişti. Başbuğ yardımcılığını Parfitt üstlenmiş ve Kalgay unvanını almış, Büyük Orta'nın koldaşlıklarına Doktor Nâzım, Eyüp Sabri [Toprak], Burdur mebusu Atif, Lazistan mebusu Sûdi, Doktor Resuhî ve Ziya Beyler seçilmişti.³⁵ *Türk Yurdu*, bu faaliyetleri memnuniyetle karşılıyor ve "Boy Scout memleketimize iyiden iyiye giriyor ve Türkleşerek giriyor" diyordu. Başta Harbiye Nazırı Hazretleri olmak üzere ciddi ve geniş bir izcilik teşkilatının yapıldığını ve bu teşkilatta kullanılan unvanların Türkçe olmasının sevindirici olduğunu belirten dergi, reise "Başbuğ," vekiline "Kalgay," şubelere "Oymak," şube reislerine "Oymak Beyi," izcilerin heyetine ise "İzciler Ocağı" adının verildiğini belirtiyordu. Başta Kalgay Parfitt olmak üzere oymak beyleri Başbuğ Enver Paşa'nın önünde "Tanrıya ibadet ve hakana itaat edeceğime, vicdanlı, vazifesini tanır, kanuna hürmet eden, yiğit bir adam olarak hareket eyleyeceğime, vatanımı sevip sulh ve harp zamanlarında fedakârlıkla hizmet yapacağıma ve izci töresine baş eğeceğime namusum ve şerefim üzerine söz veririm" diyerek izcilik yemini etmişlerdir.³⁶

Osmanlı devletindeki izcilik faaliyetleri biraz temkinli karşılanmaktaydı. Osmanlı geleneksel aile yaşantısına izciliği, o günkü adıyla keşşaflığı benimsetmek kolay olmayacaktı. Keşşaflık girişimi bu yüzden pek çok ana-

33 Mösyo Parfitt'in izciliğin yaygınlaştırılması için öğretmen okullarını seçmesi üzerine Edirne Darülmallimini'nde de keşşafklar birliği kurulmuştur. Edirne Darülmualimin keşşafkları ilk yürüyüşlerini 22 Kasım 1913'te yapmışlar, sabah dokuzda başlayan yürüyüş, akşam beşe kadar sürmüştür. Mahal-i ziyaret, muhasara esnasında en feci harplere meydan olan Maraş Köy civarı olmuştur. Harap olmuş evler, bütün serveti mahvolmuş köyler... Bunlarla çevik keşşafklar iyi temas etmişler; topların tesiratu, sıçan yolları, askerın kış günlerinde barındığı kuytu yerleri, kahraman neferlerin ateşli ve yeni cephanelerin tahribatı hep görülmüştür. Keşşafklar, yarının kahraman askerleri canlı bir tarih ve ahlak dersi okumuşlardır. "Edirne Darülmualimininde Keşşafklar," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 585.

34 Güven, agm, s. 67.

35 Zafer Toprak, "İttihad ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri," *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, C. 7, 1979, s. 96. Güven, agm, s. 67.

36 Türklük Şuûnu, "Türk İzciliği ve Oymak Beylerinin And İçmesi," *Türk Yurdu*, C. VI, S. 6, 28 Mayıs 1914.

baba tarafından şikâyeteye konu olmuştu. O günlerde izciler kısa pantolonlarla, trampetler çalarak haftada bir iki kez şehrin sokaklarında yürüyüşler düzenlemekteydiler.³⁷ Bu durum izcilerin halk nezdindeki duruşunu etkiliyordu. Ancak Darülfünun Emini'nin izciliği desteklemek amacıyla izci kıyafetini giyip kısa pantolonla dolaşması bu tepkileri azaltmada rol oynamıştır. Ayrıca izcileri beyaz tenis şapkasıyla yürürken gören halk Müslüman çocukların İngilizler tarafından Hıristiyanlaştırılması olarak algılamıştır. Bir başka sorun da velilerin çocuklarını gece yürüyüşlerine göndermek istemesiydi. Bunun üzerine İttihad ve Terakki Cemiyeti basın aracılığı ile bu önyargıları kırmak için propagandaya girişmiştir. Günlük ve haftalık Türkçe yayın organları izciliğe geniş yer vermeye başlamışlardır.³⁸

Parfitt, 24 Nisan 1914'de izci lider adaylarını Kâğıthane sırtlarında yürüyüş ve tatbikata çıkarmıştır. Ancak daha büyük bir organizasyon 1914 yılının Haziran ayında İstanbul Maltepe'de açılmış, yurdun dört bir yanından 260 genç katılmıştır. Öteden beri izcilik konusunda faaliyetler düzenleyen Ethem Nejat da bu kursa İzmir Darülmuallimin Müdürü olarak iştirak etmiştir. Bu olayı *Ahenk* gazetesi şu şekilde okuyucularına duyurmuştur:

Maarif Nezareti, izcilik teşkilâtının Mekâtib-i İptidaiyeye teşmiline karar verip, izcilik teşkilâtı için Harbiye Nezâret-i Celilesince Avrupa'dan celp olunan mütehasısın refakatinde ihtisas peyda etmek üzere İzmir vilayetimizden Darülmuallimin veyahud ibtidaiye müdür ve muallimlerinden kabiliyetli olanlardan la-akall üç kişinin gönderilmesini makam-ı vilayete iş'ar eylemişve keyfiyet Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi'ne havale edilmişti. Meclis-i mezkûr en ziyade kabiliyete haiz olanların Darülmuallimin Müdürü Ethem Nejat, muallimlerinden Hüseyin Avni ve İzmir Sultânî Mektebi kısm-ı ibtidai muallim-i sânisî Nafiz Beyleri intihab ederek sarf-ı râhiyelerinin hususî bütçeden tesviyesi encümen-i vilayete havale olunmuştur.³⁹

37 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'ten Mütareke Yıllarına: Türkiye'de İzciliğin İlk Evresi," *Tombak*, S. 24, Şubat 1999, s. 25.

38 Toprak, agm, s. 28

39 *Ahenk*, 19 Haziran 1914.

Bu seçilenlerin dışında kendi arzu ve masraflarıyla bu ilmi tahsil etmek isteyen İttihad Terakki Mektebi ve Sultani muallimlerinden Hayri ve Ahmed Efendiler de yirmi gün kalmak üzere Dersaadet'e gitmişlerdir.⁴⁰

Bu büyük çaplı kampa anlaşıldığı kadarıyla özellikle darülmualimin müdür ve muallimleri çağrılmış ve onlar eliyle öğretmen adaylarına izciliğin öğretilerek bu sayede memleketteki çocuklara ve gençlere bu milli faaliyetin aktarılması tasarlanmıştır.

Harbiye ve Maarif Nezaretleri, kendi bilgileri dışında izcilik teşkilatı kurulmasına hiçbir şekilde göz yummamışlardır. Mülkiye memurininin izcilik teşkilatlarına ruhsat verirken Maarif Müdürlüklerinin de görüşlerini alması şart koşulmuştur.⁴¹ Yine Harbiye Nezareti izcilik teşkilatları kurulurken şu hususlara özellikle dikkat edilmesini istemiştir:

1. Herhangi bir mevkiye olursa olsun izcilik teşkilatı icrası için evvel emirde mahallin en büyük mülkiye memurundan müsaade istihsal etmek lazımdır.
2. İzçiliğe aid bilcümle tatbikat ve dürûs mahallin en büyük askerî ve maarif memurları tarafından teftiş edilecektir.
3. Bilumum terbiye-i bedeniye harekâtı ile askerliğe müteallik bilcümle harekât-ı talimiyeye ve izcilik tatbikatı için verilmesi icab eden emir ve kumandalar Türkçe lisanı üzre verilecektir.
4. Bâlâdaki maddelerdeki şerâiti ifâ etmeyenler hemen vazifelerinden men edilmekle beraber tecziye edileceklerdir.⁴²

Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile birlikte Harbiye Nezareti okullardaki ve okul dışındaki izcilik faaliyetlerini yürütme görevini Alman subaylarına vermiştir. Bu politika neticesinde savaş halinde olduğumuz İngiltere tebaasında olan Mösyö Parfitt ile çalışmak çok uygun olmayacağı için kendisine üç maaşı ve doksan lira tazminat ve o miktar da harcırah verilerek Harbiye Nezareti ile olan alakası kesilmiştir.⁴³ Savaşın devam ettiği

⁴⁰ Ahenk, 4 Temmuz 1914.

⁴¹ BOA., DH. EUM. LVZ., Dosya No: 22, Gömlek No: 58, 17 Ş 1332.

⁴² BOA., MV., Dosya No: 194, Gömlek No: 34, 22 Z 1332.

⁴³ BOA., DH. EUM. MH., Dosya No: 86, Gömlek No: 58, 23 B 1332.

günlerde Osmanlı gençlerini etkin bir güç olarak kullanabilmek amacı ile Parfitt'in yürüttüğü Güç Dernekleri yerine Osmanlı Genç Dernekleri kurulmuş ve izcilik çalışmaları bu derneğin sahasına verilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için Almanya'da gençlik derneklerinin kuruluşunda görev almış etkili bir isim olan Miralay Von Hoff Türkiye'ye getirilmiş ve paşa yapılmıştır. Savaşın kaybedilmesi üzerine etkisini yitirmiş gibi görünen izcilik işgal yıllarında da varlığını devam ettirmiş ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkçü ve militer özelliğini yitirerek önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

İngiltere'de kurulan Boy Scout teşkilatı adından da anlaşılabilceği gibi yalnızca erkek çocuklarına özgü bir cemiyet olarak kurulmuştur. Ancak, 1909 gibi erken bir tarihte Londra'da Cristal Palace yakınlarında toplanan ve yaklaşık 11.000 izcinin katıldığı kampta erkek çocukların yanında kız çocukları da üniformalarını giyerek katılmışlar ve Baden Powel'in yanına giderek "Bizler Girl Scout'larız Mr. Pawel" demişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen Powel, erkek izcilerin esaslarıyla aynı temellere oturan bir kız izci teşkilatı oluşturmuştur.

İngiltere'de başlayan Girl Scout cereyanı hakkında Ekim 1913'de *Yeni Fikir* dergisinde Ay Bey bir makale kaleme almıştır. Ay Bey, Amerika'da ve özellikle Avrupa'da kadınların erkeklerin yaptığı hemen her işi yapabilecekleri fikrinin doğduğunu ve kadınların iş hayatında erkeklerle birlikte çalışmaya başladıklarını belirterek, Amerika'da kovboy adı verilen sığır güdücüsü kişilerin açık havada, doğa şartlarında mükemmel bir hayat yaşamalarının bazı Amerikalı kadınlar tarafından çok beğenildiğini ve aynı erkekler gibi deriden kısa kıyafetler giyerek onların da doğada yaşamayı tercih ederek, gülbüz, cevval ve atik olma yolunu seçtiklerini belirtmektedir. Ay Bey, kovboylukta tekâmül eder iken hanımların muharebelerde hasta bakıcılığı, itfaiye alaylarında tulumbacılık edebileceklerinin düşünülmüş olduğunu ve İngiltere'de bu gibi teşkilatın meydana getirildiğini belirterek, İngilizlerin büyük mağazaları hırsızlardan korumak için hanımlardan polis memurları bile vücuda getirmiş olduklarını ifade eder. Hanımların bu gibi hizmetleri çok iyi görebildiklerini anlayan bazı büyük kimseler Boy Scout gibi Girl Scout'lar teşkil ederek genç kızları hazırlamayı düşünmüşlerdir. Yalnız Li-

verpool şehrinde bugün üç yüz tane Girl Scout teşkilatı olduğunun altını çizen Ay Bey bunların her gün talimler yaparak asker gibi terbiye olduğunu ve gelecekte vatanı muhafazaya hazırlandıklarını belirtir.⁴⁴

Ethem Nejat sadece erkek çocuklarının değil kız çocuklarının da bedenlenmiş, sağlıklı ve gürbüz olmalarını istiyordu. Çünkü geleceğin anneleri ve eşleri olacak kız çocukları, kendi evlatlarını iyi yetiştirmeli, iyi terbiye etmeliydiler. Bu nedenle Hollanda'da teşkilatlanmış olan "Girl Scout"u şu şekilde tanıyordu:

Hollanda'nın Amersfoort şehrinde (Girl Scout) isminde münevver genç kızlara mahsus bir kıta, bir tabur teşkil etmiştir. Aileler ve pratik ve gayur, ev kadını, heyet-i içtimaiyeye yardım edecek, asabi hislerle, sinirle alakadar olmayacak valideler yetiştirmek için sarf-ı mesai ediyor.

Girl Scout'a dâhil Hollandalı kadınların programlarında şu esas noktalara tesadüf ediliyor: bir kaza vukuunda sarf-ı ihtimam için pansuman, biraz hıfzıssıhha vakıf olmak.

Bir kulübecik veya çadır inşa etmek, dere geçmek için köprü kurmak, bahçıvanlık yapmak, numune çiftlikleri gezmek, büyük istasyon, hastane, müessesat-ı hayriye-i sıhhiye, fabrika, matbaa, jimnastikhane, alaim-i cevviye rasathanesi ziyaret etmek, çamaşır yıkamak, tabh etmek ve saire ve saire... Girl Scout'un hususi elbiseleri de vardır. Bir pantolon, bir eteklik taşırlar. Hepsi açık havaî renktedir.⁴⁵

Osmanlı devletinde ilk kız izcilik birliğini Haydarpaşa İttihad ve Terakki Mektebi'nde Ahmed Robenson Bey oluşturmuştur. *Talebe Defteri* dergisi memleketimizdeki kız keşşafı ile şu bilgileri vermektedir:

Kız izcileri hasta bakıcılığını ve dolayısıyla hayrat ve hasenâtı pek güzel öğrenirler ve öğrendikleri şeyleri iyi tatbik edebilmek üzere sağlam bir vücuda mâlik olabilmek için lazım gelen talimleri de

44 Ay Bey, "Boy Scout-Girl Scout," *Yeni Fikir*, C. II, S. 16, Ekim 1913, s. 515-517.

45 Ethem Nejat, "Hollanda'da Boy Scout," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1911, s. 196-197.

icra ederler. Bununla beraber düğüm bağlamak, iz okuyabilmek, selam, kânun gibi muhtelif mevadî erkek keşşafı gibi öğrenirler. Biz bunları Haydarpaşa Mektebi'nin kız izcilerinde görünce sevin-
dik. Hele yaptıkları jimnastikten dolayı göğsümüz hüsn-i iftiharla doludur. Esasen keşşaflık bu memleketin ahval-i ruhiyesine o kadar muvafık gelmiştir ki memlekete bütün manasıyla lazım, hatta elzem bir şey olduğunu herkes tastik etmiştir. Ancak şurası bilinmelidir ki keşşaflık her şeyden evvel adam yetiştirmek, ahlâk sahibi adam yapmak demektir. Bazı zevâtın bu hususta yanlış fikirleri vardır. İz-
ciliği askerlik zannediyorlar. Hâlbuki hüsn-i ahlâk sahibi olan kimse şüphesiz iyi bir asker hem de fedakâr bir asker olur. Muharebeye gönderilmez, fakat kendi gider.

Sözümüze nihayet vermezden evvel kız keşşaflığını memleketimizde tesis eden zâtın bir ecnebi değil fakat bir Osmanlı ve İslam vatandaşı olduğunu tekrar ile kendisini kemâl-i hararetle takdir ederiz.⁴⁶

46 "Memleketimizde İlk Kız Keşşafı," *Talebe Defteri*, S. 30, 3 Temmuz 1914, s. 488-489.

ETHEM NEJAT'IN SOL HAREKET İÇİNDEKİ YERİ VE FAALİYETLERİ¹

OSMANLI DEVLETİNDE II. MEŞRUTİYET İLE FİLİZLENEN SOSYALİST HAREKETLER

Osmanlı devletinde örgütsel anlamda ilk sosyalist hareketler, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde başlamıştır. Bundan önce imparatorlukta sanayinin gelişmiş olduğu ve kozmopolit yapılanmanın görüldüğü bazı şehirlerde işçi birliklerinin kurulduğu ve işçi hakları için mücadeleye giriştikleri görülmektedir. Bu şehirler arasında imparatorluğun önemli ekonomik merkezlerinden biri olan Selanik ayrı bir yere sahiptir. Selanik'in en belirgin özelliği çeşitli etnik azınlıkların –Ermeni, Yahudi, Rum, Sırp, Bulgar– bu şehirde yaşıyor olmalarıydı. Bu şehirde kurulmuş olan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu bünyesinde faaliyet gösteren işçiler grevler, hak talepleri ve yayınlarla bu şehirde ve Balkan coğrafyasında önemli bir hareketin merkezi olmuşlardır. Selanik 1910'da 150 bine varan nüfusuyla Osmanlı İmparatorluğunun önemli bir şehri olmasının yanında Osmanlı ticaretinin yaklaşık 1/7'sini de karşılamaktaydı.² Bu denli hareketli bir şehirde başlayan sosyalist kıpırdanmalar zamanla imparatorluğun diğer sanayileşmiş şehirlerine de sıçırıyordu. Şüphesiz ki bu durumda büyük güçlerin isteği ile Makedonya'daki Osmanlı jandarma kuvvetlerinin yabancı subayların komutası altında bulunmaları ve II. Abdülhamid'in adamlarının bu şehirde rahatlıkla faaliyette bulunamamasının da etkisi vardır. Şehrin Avrupa ile kurduğu ticari ve ekonomik bağlar Yahudi, Rum ve Bulgar aydınlarının sosyalist hareketlerden etkilenmelerine sebep olmuştur. Ancak ilk zamanlarda sosyalist fikirlere bulaşmaktan yalnızca Türkler

¹ Bu bölümde Ethem Nejat'ın 1918'den sonraki hareketleri için "sol" terimini komünist ve sosyalist terimlerine göre daha geniş kapsamlı bulduğumuz için kullanmayı tercih ettik.

² George Haupt-Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 40.

korunabilmişti. 1908 Jöntürk devrimine dek sosyalizm Müslümanlar arasında ancak bir avuç aydını cezbedebilmişti.³

Türklerin içinde bulunduğu ilk örgüt 1910 yılının Eylül ayında kurulan “Osmanlı Sosyalist Fırkası”dır. Bu fırkanın kurucusu *İştirak* gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi’dir. Fırkanın diğer kurucu ve idarecileri Sosyalist gazetesi sahibi Nâmık Hasan, *Muâhede* gazetesi sahibi Pertev Tevfik, *İnsaniyet* gazetesi sahibi İsmail Faik, *Medeniyet* gazetesi sahibi Hamid Suphi’dir.⁴ Bazı yazarların fırkanın kurucuları arasında Baha Tevfik’in de olduğunu ifade etmelerine rağmen Münir Süleyman Çapanoğlu Baha Tevfik’in ömrü boyunca hiçbir siyasi fırkaya mensup olmadığını ileri sürmektedir.⁵ Türk işçi sınıfının en önemli liderlerinden biri olan Mustafa Suphi de ilk siyasal çalışmalarına Osmanlı Sosyalist Fırkası içinde başlamıştır.⁶ Fırkanın yayın organı konumunda olan *İştirak* dergisi “Sosyalizm efkârının mürevvici” alt başlığıyla yayınlanmış, 16. sayıya kadar düzenli çıkmış fakat Ahmed Samim adına çıkarılan 17. sayıdan sonra Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmıştır. Hüseyin Hilmi bu derginin kapanmasından sonra *İnsaniyet* adlı bir dergi daha çıkarmış, Divan-ı Harb-i Örfi’nin *İştirak*’i kapatma süresini yeter bularak yeniden yayınlanmasına izin vermesi üzerine *İnsaniyet* kapatılarak *İştirak* yeniden çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası idare heyeti bir süre sonra dağılmış ve fırka Hüseyin Hilmi’nin elinde kalmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla çok önemli bir faaliyette bulunamayan fırka, sosyalizm konusunda da etraflı bir etkide bulunamamıştır. Fırkanın en önemli vasfı İttihad ve Terakki Cemiyetine muhalif olmasıdır. Fırka, Osmanlı devletinin mevcut siyasi ve ekonomik yapısı içinde dayanacak ciddi bir güç bulamamıştır. Bu konuda Rıza Tevfik, “Avrupa’da sosyalizm hakiki bir meseledir. Bizde ismi var, bahsi var, fakat hakikati yok. Çünkü içtimai hayatımızda böyle bir amilin bilfiil tesirlerini

3 Paul Dumont, “20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayınlanmamış Kaynaklar,” *Toplum ve Bilim*, Güz 1977, s. 31.

4 İlhan Darendelioğlu, *Türkiye’de Komünist Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul, 1979, s. 15. Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Haz. Ayşe ve Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 49. Sayılğan, age, s. 71. Tevetoğlu, age, s. 18.

5 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye’de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 48.

6 Şişmanov, age, s. 49.

hissetmiyoruz. Bir memlekette büyük ve merkezi bir takım endüstri teşkilatı (büyük fabrikalar, muntazam ve müretteb bir işçi ordusu) olmadıkça, sosyalizm meselesi olamaz”⁷ diyerek bu durumu ifade ediyordu. Bazı yazarlar, bu fırkanın sosyal bir hareket neticesinde kurulmadığı, kurucularının bile sosyalizmi tam anlamıyla idrak etmediklerini, fırkanın sadece hürriyetin ilanının yarattığı o coşkulu hava içinde ortaya çıktığını ifade ederlerken, Hüseyin Hilmi'nin Baha Tevfik'in elinde bir manivela olduğunu ve Baha Tevfik'in onu kukla gibi oynatarak istediğini yaptırdığını, hatta ona *İştirak* gazetesini çıkarttırmanın da Baha Tevfik olduğunu ileri sürmektedirler. Çapanoğlu'na göre “bu partiyi kuran Hüseyin Hilmi sosyalizmin s'sinden bile habersiz kara cahilin biriydi.”⁸

İttihad ve Terakki'nin muhalifi olan fırka, iktidar tarafından uzun zaman takipte kalmış ve nihayetinde hükümet Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı ve diğer sosyalist kulüpleri kapatmıştır. Bu dönemde Eski bir Jöntürk olan ve Harbiye-i Tıbbiye'de okurken bu okulda kurulan İttihad ve Terakki Cemiyetini Fransa'da bulunan Ahmed Rıza'ya kabul ettirmek için murahhas gönderilen Dr. Refik Nevzad da Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris'te bir şubesini açmıştır.⁹ Bu şubede Avni Kemal, Fuat Nevzad, Cemil Zeki ve Kadri Hoca da faaliyet göstermekteydi. Dr. Refik Nevzad, Fransa'ya geldikten sonra bu ülkeye yerleşmiş, Fransız sosyalistlerinden etkilenererek sosyalistliği benimsemiş ve 1908 öncesi beraber mücadele ettiği arkadaşlarıyla arası bozulunca İttihad ve Terakki'nin en sert muhaliflerinden biri olmuştur. Paris bürosunun Belçikalı sosyal demokrat lider Emile Vandervelde ile sıkı ilişkiler içinde bulunması, büronun kurulmasında İkinci Enternasyonale bağlı oportünist sosyal demokrat partilerinin rolü olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁰ 1911 sonbaharında

7 Rıza Tevfik, *İttihad*, S. 92'den aktaran Çapanoğlu, age, s. 49.

8 Çapanoğlu, age, s. 50. Tevetoğlu, age, s. 19. Çapanoğlu'nun bu söylediği dışında İştirakçi Hilmi'nin Baha Tevfik'in etkisiyle “Ben sosyalizm oldum” dediği de rivayet olunmuştur. Ancak Mete Tunçay, Çapanoğlu'nun ve Bezmi Nusret'in Baha Tevfik'in Hüseyin Hilmi ile olan ilişkisini para ve şaka çerçevesinde görmelerini doğru bulmamakta ve Hilmi'nin oluşturduğu etkiye bakarak onların düşündüğü kadar gayr-i ciddi bir adam olmadığı kanısındadır. Tunçay, age, s. 46.

9 Tunçay, age, s. 34. Paris'te Dr. Refik Nevzad'ın kurduğu bu partinin İstanbul'daki Osmanlı Sosyalist Fırkası ile sadece göstermelik bir ilişkisi olduğu, aslında bu fırkanın başlı başına ayrı bir örgüt olduğunu ileri sürenler de vardır. Bkz. Çapanoğlu, age, s. 58. Tevetoğlu, age, 22.

10 Şişmanov, age, s. 53.

elle yazıp, litografla bastığı ve Fransız *L'Humanité* gazetesinin bir kopyası niteliğinde olan *Beşeriyet* isimli bir gazete yayınlamıştır. Altı sayı çıkabilen gazetenin Türkiye'ye sokulması hükümet tarafından yasaklanmıştır. 1912 yılının Şubat ayında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris Şubesinin Hatt-ı Hareket Beyannamesi, Islahat ve Belediye Programı basılmıştır. Tunçay'a göre bu program pek köktenci bir belge sayılmayıp, daha çok evrimci bir gelişmeye bel bağlayarak, bir takım toplumsal reformların yapılmasını öngörmekteydi.¹¹ Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris Şubesi, Mütarekeden sonra Türkiye Sosyalist Fırkası adı altında tekrar faaliyet göstermeye başlayan Hilmi çevresiyle ilişki kurmuş, bu dönemde Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Avrupa Murahhası sıfatıyla çeşitli uluslararası solcu birliklerin toplantılarına katılmış ve parti tarafından 1919 seçimlerinde İstanbul adayı gösterilmiştir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidarın sorumluluğunu almaktansa perde arkasında kalmayı tercih etmişti. Bu süre içinde muhaliflere karşı oldukça sert bir tavır alan cemiyet, 1913 yılında Balkan savaşlarının kaybedilmesinden hükümetin politikalarını sorumlu görerek eylemci subayların öncülüğünde Babıâli Baskını ile iktidarı ele geçirmiş ve Mahmud Şevket Paşa sadarete getirilmiştir. Ancak Mahmud Şevket Paşa'nın Haziran ayında suikasta uğrayıp öldürülmesi üzerine tam bir İttihad ve Terakki diktatörlüğü başlamıştır. Şevket Paşa'nın katlinden ve hükümeti devirmek, ihtilal ve suikastlar tertip etmek ithamıyla birçok muhalif Divan-ı Harbe verilmiş ve iki yüzden fazla muhalif Sinop'a sürgün edilmiştir. Daha önceleri de birçok defa hakkında kovuşturma açılan ve sürgüne gönderilen Hüseyin Hilmi, bir Avrupa gezisi dönüşünde Sirkeci'de tutuklanarak sürgüne giden muhaliflerin arasına katılmıştır. Bir müddet Sinop'ta kalan Hilmi oradan önce Çorum'a, ardından da Balâ'ya sürülmüş ve Mütarekeye kadar İstanbul politikasından uzak yaşamıştır.

Sinop sürgününden Mütarekeye kadar Türkiye'de hiçbir solcu kıpırdanma olmamıştır. Tunçay bu döneme "Ara Dönem" adını vermektedir ve bu dönemde uluslararası solla ilgili iki olaya işaret eder. Bunlardan birincisi aslen bir Rus Yahudisi olan ve genç yaşta Almanya'ya göçerek

11 Tunçay, age, s. 34.

sosyal demokrat akımın sol kanadında oldukça ünlenmiş olan Parvus'un bir süre Türkiye'de kalmasıdır. Parvus, 1905 Güzünde Rusya'da devrimin patlak vermesi üzerine ana yurduna dönmüş, Troçki ile birlikte faaliyetlerde bulunmuş, ancak devrim bastırılınca Sibiryaya sürülmüştür. Buradan Almanya'ya kaçan Parvus, Alman sosyal demokrat hareketinden hoşnutsuzluk duyarak Balkanlarda gazeteciliğe başlamıştır. 1912 yılından itibaren İstanbul'daki aydın İttihadçılarla ilişki kuran Parvus, *Tanin*, *Tasvir-i Efkar*, *Jeune Turc* gazetelerinde ve *Bilgi* mecmuası ile *Türk Yurdu*'nda iktisat üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. Ancak bu yazılarında solcu bir ize rastlanmamaktadır. Parvus, yazılarında daha çok Türkiye'nin Batı emperyalizminden nasıl zarar gördüğü üzerinde durmuş ve İttihadçılara maddi çıkar karşılığında mali danışmanlık yapmıştır. İkinci olay ise Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru toplumcu ilkelere uygun bir barışın sağlanması için İskandinav ve Hollandalı solcuların ön ayak olması ve Rusya'nın desteklemesiyle Stockholm'de yapılmak istenen "Uluslararası Sosyalistler Konferansı"na İttihad ve Terakki hükümetinin katılmakta fayda görmesi ve ilkinde Nissim Masliyah, Dr. Âkil Muhtar ve Hüseyinzade Ali'yi, ikincisinde ise yine Nissim Masliyah ve Salâh Cimcoz Stockholm'e gönderilmişler, ancak bir Türk sosyalist partisini temsil etmek iddiasında olan bu "evcil-solcu" delegeler konferansa kabul edilmemişlerdir.¹²

İttihad ve Terakki'nin bastırıldığı sol hareket Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra yeniden canlanmaya başlamıştır. Osmanlı devleti için harbin son bulması demek olan bu mütareke sonrasında hükümet devrilmiş, yeni bir hükümet kurulmuş, sürgün ve kaçak politikacıların birçoğu yurda dönmüştür. İttihad ve Terakkinin baskıları neticesinde atıl durumda kalmış olan partilerden bir kısmı yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır.

Bu partilerden bir tanesi de 1910 yılında İştirakçi Hilmi'nin kurduğu Sosyalist Fırkası'dır. Sürgünden İstanbul'a dönen Hüseyin Hilmi, partinin ismini Türkiye Sosyalist Fırkası olarak değiştirmiştir. Hürriyet ve İttifakçılarının desteğini alan Hüseyin Hilmi'nin bu defa yanında Baha Tevfik gibi bir mücadele adamı yoktur fakat İsviçre'de tahsil görmüş olan Mustafa Fazıl [Çun] ve Şevket Mehmed Ali ile Hasan Sadi adlı iki arkadaşı vardır.

¹² Tunçay, age, s. 37.

Bu sayılanların dışında Arnavut asıllı B. Mercani, Hilmi Bey'in eski dostu Yüzbaşı Murad Bey ve su gemisi kaptanı Hasan'ın çalışmalarıyla parti Sirkeci'de Hocapaşa Hamamı Sokağında 20 Şubat 1919'da kurulmuştur.¹³ Hüseyin Hilmi partinin reisi olmuş, Mustafa Fazıl ise kâtib-i umumîlik görevini almıştır.¹⁴ Fırka, hemen "İdrak" adında bir dergi çıkararak faaliyete başlamıştır. Partinin kuruluş beyanname-i İdrak'de yayınlanmıştır. Beyanname'de eski Osmanlı Sosyalist Fırkası ile Paris Şubesi programlarının izlerine rastlanmasına rağmen onlardan daha bilinçli ve daha ayrıntılı bir şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Parti programında önce sosyalizmin amacı tanımlanmaktaydı: "Eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan bugünkü toplumun ana kuruluşunda değişiklikler yaparak, onu çekilebilecek bir duruma getirmek. Bunun için de parti iki temel istekte bulunmaktadır: üretim ve dağıtım araçlarının devletleştirilmesi ve aynı amacı güdenlerle uluslararası işbirliği yapılması."¹⁵ Kısa süre içinde İstanbul'da Aksaray, Beşiktaş ve Kadıköy şubelerini açan parti, Haliç'teki Bahriye Nezareti'ne bağlı fabrikalarda çalışan işçilerin isteklerine sözcülük etmiş ve yaklaşık 1300 işçinin katıldığı bir grev gerçekleştirilmiştir. Parti 1919 seçimlerine iki aday ile katılmışsa da başarılı olamamıştır. Fakat bu tarihten sonra yürütülmesine ön ayak olduğu Debbağhane, Tersane ve Tramvay grevleri, Hüseyin Hilmi'ye büyük bir ün kazandırmıştı. Başarıyla sonuçlanan bu grevlerden sonra her gün yüzlerce kişi partiye üye olmaya başlamıştır. Elbette bunda Mesai Fırkası'nın Numan Usta'yı 135 oyla meclise taşımasının da etkisi vardı. Mesai Fırkası'nın bu başarısı Türkiye Sosyalist Fırkası'nı telaşlandırmış ve faaliyetlerini hızlandırmasına neden olmuştur. Hamallar Kâhyası Salih partiye maddi destekte bulunduğu gibi hamalların partiye girmesine ön ayak olmuş, Tramvay Deposu Müdürü Rasim Şakir de Tramvay işçileri-

13 İlhan Darendelioglu kitabında Türkiye Sosyalist Fırkası'nda Refik Nevzad, Sadreddin Celal ve Ethem Nejat gibi maruf komünistlerin önce perde arkasında, daha sonra ise ön saflarda yer aldığını belirtmektedir. Darendelioglu, age, s. 30. Fakat, Ethem Nejat'ın Türkiye Sosyalist Fırkası'yla resmi veya gayri resmi bir ilişkisi olduğunu gösteren bir kanıt bulunamamıştır. Kaldı ki Nejat Türkiye Sosyalist Fırkası kurulurken hâlâ Almanya'da bulunuyordu ve burada arkadaşlarıyla birlikte Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı teşkil etmişlerdi. Yurda döndükleri Nisan 1919 tarihinde bu partiyi de İstanbul'a taşıyan ve kurucuları arasında bulunduğu partide faaliyet gösteren Ethem Nejat'ın Türkiye Sosyalist Fırkası içinde siyaset yapmaya gerek duymayacağı kanaatindeyiz.

14 Çapanoğlu, age, s. 61. Tevetoğlu, age, s. 70. Şişmanov, age, s. 56.

15 Tunçay, age, s. 38.

nin partiye üye olmalarını sağlamıştır. Partinin yayın organı olan İdrak'de Sadrazam Ferid Paşa aleyhine bir yazı çıkması üzerine dergi bir hafta süreyle kapatılmış, dergi yöneticileri tevkif edilmekten saklanarak kurulmuşlardır. Başlattığı grevlerin başarıyla sonuçlanması üzerine gözleri korkan Şirket-i Hayriye, Tramvay Kumpanyası ve Haliç İdaresi gibi kurumların yüksek memurları da yüklü bağışlar yaparak partiye girmişlerdir. Böylece toplanan paralarla, partinin merkez-i umumisi için Divanyolu'nda bir konak, Hüseyin Hilmi'ye de kırmızı bir otomobil alınmıştır.¹⁶

31 Ekim 1920 tarihinde toplanan Türkiye Sosyalist Fırkası'nın ikinci kongresinde 42 maddelik yeni bir tüzük yapılmıştır. Yeni tüzüğün en önemli özelliği partiyi tamamen Hüseyin Hilmi'nin sultasına sokmasıdır. Buna göre müessis-i evvel fırkanın daimi reisi olarak kabul ediliyor ve beş sene boyunca parti kurucularından başka hiç kimsenin yönetim işlerine karışmaması prensip olarak belirleniyordu. Hüseyin Hilmi'nin diktatörlüğü önce aydınların partiden kopmalarına neden olmuş ve parti üyelerini tedirgin etmiştir. 1922 yılında bir kongre toplanarak iç tüzüğü değiştirmiş ve Hüseyin Hilmi yönetimden uzaklaştırılmıştır. Kongrenin seçmiş olduğu denetçiler Hilmi'nin yolsuzlukları ve yiyicilikleri üzerine dava açmış ve hükümete başvurmuşlardır. Ama Hüseyin Hilmi'nin ve partinin asıl darbeyi yemesi Tramvay Kumpanyasına karşı yürütülen grevin başarısızlıkla sonuçlanması olmuştur. 1922 yılı ortalarında gücünü iyice kaybeden parti ismen mevcut ise de reis Hilmi'nin etrafında bir masa ve sandalyeden maada hiç kimse kalmamıştır. Hüseyin Hilmi'nin Bozdoğan Kemerlerinde esrareniz bir şekilde öldürülmesi üzerine II. Enternasyonal'in Türkiye temsilcisi olan Türkiye Sosyalist Fırkası kapanmıştır.

Türkiye Sosyalist Fırkası'ndan başka bu dönemde faaliyet gösteren bir diğer parti Osmanlı Demokrat Fırkası'dır. 1918 yılı sonlarında eski bir İttihatçı olan Dr. Hasan Rıza tarafından kurulan partide kâtib-i umumî Yorgi Zaferaki ile Cemil Arif, Fehim Paşa'nın yaveri Tahsin Bey, Hüsnü, İbrahim, Kâzım, Osman Nuri, Abdullah, Dr. Lebib, Ziyetullah Nuşirevan

¹⁶ Tunçay, age, s. 40. Aclan Sayılğan, bu olaydan sonra Hüseyin Hilmi'nin artık İngilizlerin bu sanayi kurumlarında Fransız etkisini kırmak için kullandıkları bir ajan haline geldiğini belirtmektedir. Sayılğan, age, s. 92-93.

gibi kişiler bulunmaktaydı. Parti kurulmadan önce merkezi Brüksel'de olan sosyalistlerle bağlantı kurmuşlar ve onlardan sosyalist partilere dair program ve tüzük getirtmişlerdir.¹⁷ 1919 seçimlerinde herhangi bir başarı elde edemeyen partiden önce işçiler ayrılmışlar, daha sonra da emekli paşalar partiden uzaklaşmışlardır. Böylelikle parti çok uzun ömürlü olamadan kapanmıştır.

ETHEM NEJAT VE TÜRKİYE İŞÇİ VE ÇİFTÇİ SOSYALİST FIRKASI

Osmanlı devletinde Marksizmi ilmi usullerle kabul etmiş olan ilk parti Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'dır (TİÇSF).¹⁸ Bu partinin kurucuları arasında Ethem Nejat'ın da bulunması konumuz açısından oldukça önemlidir. II. Meşrutiyet döneminde Manastır, Bursa, İzmir, Eskişehir ve Adana gibi şehirlerde Maarif ve Darülmuallimin Müdürlüklerinde bulunan Ethem Nejat, 1918 yılının Eylül ayında Darüleytam Sanayi Şubesi muallimliği ve Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Azalığı yaptığı dönemde Türk Ocaklarının yardımı ile araştırmalarda bulunmak üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Bu sırada Almanya'da bulunan Osmanlı öğrencileri başkanlığını Hamdullah Suphi'nin, sekreterliğini Mehmed Vehbi'nin yaptığı "Kant Strasse 8 numara"da bulunan Türk Kulübünde toplanmaktaydılar. Bu kulüp, Almanya'da çalışmak, öğrenim veya staj görmek için bulunan Türklerin toplandıkları bir yerdi. Bu tarihlerde Avrupa'nın pek çok yerinde patlak veren Spartakist ayaklanmalar Almanya'yı da etkilemekteydi. Bu hareketten etkilenen Türk öğrenciler ve işçiler arasında yayılmaya başlayan bu düşünceler neticesinde Türk Kulübünde siyasi toplantılar ve tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. Almanya'yı saran Spartakist devrime Kiel ve Hamburg'daki bazı Türk denizcilerin ve öğrencilerin de katıldıkları ve bazılarının vuruldukları da belirtilmektedir. Bu sırada Almanya'da bulunan 18 Türk Spartakist'i şunlardır: Eğitimci Ethem Nejat (1887-1921), Eğitimci Hilmi oğlu (Arap) İsmail Haklı (1887-1921), İktisatçı Vehbi (Prof. Dr. Sa-

¹⁷ Darendelioğlu, age, s. 24.

¹⁸ Şişmanov, age, s. 70. Darendelioğlu kitabında Mihri Belli'nin TİÇSF hakkında şunları söylediğini belirtmektedir: "Ekim Devrimi bütün dünyada devrim ateşini tutuşturmuştu. Türkiye bu bakımdan bir istisna değildi. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ilk Marksist-Leninist Parti 'Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası' 1919'da kuruldu." Darendelioğlu, age, s. 35.

ridal; 1886-1969), İktisatçı Vedat Nedim (Dr. Tör; 1897-1985), İktisatçı Ni-
zamettin Âli (Sav; 1896-1959), İktisatçı Nurullah Esat (Sümer; 1899-1973),
Mühendis İlhami Nafiz (Pamir; 1896-?), Coğrafyacı Hamit Sadi (Prof.
Dr. Selen; 1892-1968), Mühendis Mümtaz Fazlı (Taylan; 1898-1976), İş-
çi-Hukukçu (Mehmed) Sadık Ahi (Eti; 1895-1957), Ressam Namık İsmail
(Yeğenoğlu; 1890-1935), Baytar Ali Cevdet (1899-1936?), Baytar Selâhat-
tin Nejat (Prof. Yalkı; 1897-1980), Eğitimci ve Siyasetçi Nafı Atuf (Kânsu;
1890-1949), Sosyolog Servet (Prof. Berkin; 1894-1941), Talebe ? İhsan Raif
(?-?), Sosyolog Mustafa Nermi (Prof.; 1890-1971), Edebiyatçı Lem'i Nihat
(?-1919).¹⁹ Bu gençlerin birbirleriyle tanışmaları, Sefir Rıfat Paşa'nın Müta-
rekeden sonra yurda dönüş çarelerini görüşmek üzere kulüpte yaptığı bir
toplantı neticesinde olmuştur.

Mete Tunçay, Franz Borkenau'nun, "1919 yılı boyunca ve daha son-
ra Almanya'da her devrimciye 'Spartakist' demek âdet oldu. Böylece Sparta-
kistlerin gücü hakkında tamamiyle yanlış bir fikir yaratıldı ve katılmadıkları
eylemler onlara yakıştırıldı" sözünden yola çıkarak bazı Türklerin çatışmaya
katıldıkları doğru olsa bile Berlin'deki solcu Türkler çevresinin Spartakist
diye adlandırılmasının gerçeğe uygun düşmeyeceğini, denizci ve işçiler şöy-
le dursun Türk aydınlarının ve üniversite öğrencilerinin bile, Spartakistle-
rin kendine özgü Marksist yaklaşımını diğer sosyalist ideolojilerden ayıra-
bileceklerinin şüpheli olduğunu belirtmektedir. Bu gençlerin tek derdinin
savaştan yenik çıkan Türkiye'nin kurtuluşu olduğunu ekleyen Tunçay, bu
gençlerin sosyalizmin kapitalist emperyalizmini ortadan kaldıracağı umu-
duyla, yeni kurulacak dünyada Türkiye'nin de mutlu bir yarına kavuşabile-
ceğine inandıklarını ifade etmektedir.²⁰

Bu gençlerden yedi sekiz kadarı yaptıkları toplantıları siyasi bir parti
altında örgütlemeyi düşünerek Berlin'de Mustafa Kemal'e yardım elini
uzatan tek devlet olarak gördükleri Sovyetler Birliği'nin dayandığı ideolo-
jinin etkisi altında "Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası"nı (Arbeiter und Bauern
Partei der Türkei) kurmuşlardır.²¹ Partinin Almanya'daki başkan olarak

19 "1919 Berlin'inde 18 Türk Spartakisti," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, s. 105, (Mart 1989)'dan akt. Mete
Tunçay, age, s. 467.

20 Tunçay, age, s. 468.

21 Tunaya, age, C. II, s. 483.

Hilmi Hakkı, Ethem Nejat ve birkaç öğrenci bulunmaktaydı. Bu parti mensupları umumiyetle Alman Sosyal Demokratlarını takip ediyorlardı.²² Aynı grup, fikirlerini ifade etmek için ilk sayısı 1-2 birlikte olmak üzere 1 Mayıs 1919'da Berlin'de *Kurtuluş (Befreiung)* adlı bir dergi yayınlamışlardır. 24 sayfa olan bu dergide mesul müdür olarak İlhami Nafiz'in ismi görülmektedir. Almanya'da bulunan bu gençler, Mustafa Kemal'i Samsun'a götüren *Bandırma Vapuru* hareket ettiği gün *Akdeniz Vapuru*'yla Haydarpaşa'ya inmişlerdir. *Kurtuluş* dergisi Almanya nüshasında "Muhterem Okuyucularımıza" başlığı altında bu yolculukla ilgili şu bilgi veriliyordu: "İstanbul yolu açıldı. *Kurtuluş*'u ancak bir nüsha çıkarabildik ve hatta münderecatının bir kısmını müretteplerimizin yolculuğu yüzünden terke mecbur kaldık." Fakat Almanya'da kalanlar *Kurtuluş* dergisini Almanca olarak bir sayı daha çıkarmışlardır.

Almanya'dan dönen bu gençler hem partiyi hem de *Kurtuluş* dergisini İstanbul'a taşımışlardır. İstanbul'da partinin ismine "Sosyalist" ibaresi eklenerek parti "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" adıyla kurulmuştur. Bu sıralarda İstanbul'a gelen eski bir Jöntürk olan Şefik Hüsnü de bu gruba dahil olmuş ve partinin ilk müracaatı Dahiliye Nazırı tarafından iyi karşılanmamış ve 21 Eylül 1919'da "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının programı tetkik edildi. Bu programın mevcut kanunlarımız hükümlerine ve bilhassa şer'î hükümlere aykırı görüldüğünden, kabul ve faaliyetine müsaade edilmemiştir" denilerek reddedilmiştir.²³ 1919 Temmuzunda yapılan ikinci müracaat ise Dahiliye Nazırı Şerif Paşa tarafından inceleniyor denilerek sürüncemede bırakılmıştır. Parti kendisini kuruldu kabul ederek 22 Eylül 1919'da faaliyete başlamıştır. Şefik Hüsnü'nün TİÇSF'ye katılması oldukça önemli bir gelişmeydi. Şefik Hüsnü, parti kurulmadan önce Türkiye'deki sosyalist hareketin durumunu ve TİÇSF'ye dahil olmasını şu şekilde anlatmaktadır:

1912 yılında doktor olarak Türkiye'ye geldim. Sırası ile Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında askerlik yaptım. 1919 Mütareke başlangıcında Türkiye'de büyük siyasi cereyanlar baş gösterdi. Bunlar

22 Tevetoğlu, age, s. 83.

23 Tevetoğlu, age, s. 86.

arasında Amele Cemiyetleri ile Sosyalist Partiler de vardı. Lakin hareketlerin başında durumu bütünlüğü ile kavrayacak, mücadeleleri bir elden idare edecek kudrette merkezi teşekküller ve şahsiyetler belirmemişti. Sosyalist Parti lideri Hüseyin Hilmi kara cahildi. Sosyal Demokrat Parti lideri Dr. Hasan Rıza adap ve merasim içinde boğulmuş, kütlelerden uzak, zavallı bir ihtiyardı. Yüksek münevverler bilhassa Darülfünun camiasında öğretim üyelerinden pek çoğunun sosyalist istikamette bir kaynaşma içinde buldukları işitiliyorsa da bunların kimler olduğunu ve ne yapmak istediklerini bilmiyordum. Fakat böyle tutanaklı bir teşebbüsü bütün kuvvetimle desteklemek niyetindeydim ve uyanık bekliyordum. 1919 yılında Namık İsmail imzalı bir mektup aldım. Bu zât müşterek dostumuz Abdülhak Şinasi'den benim sosyalist mefkûresine kendini vermiş, Marksizmi esaslı bir tarzda tetkik etmiş bir vatandaş olduğumu öğrendiğini, bir sosyalist parti yaratmak için uğraştıklarını bildiriyor ve gayretlerimizi birleştirmek için randevu istiyordu. Bunun sık sık lâfı edilen münevverler grubu olduğunu anladım. Derhal temasa geçtim. Namık İsmail genç bir ressamdı ve Beşiktaş'taki atölyesini bir toplantı salonu haline getirmişti. Haftada bir sosyalist dostları burada toplantı yapıyorlardı. O sırada bu toplantıya katılanlar 30-40 kişi kadardı. Konuşmaların şevki, idaresi gevşek ve plânsızdı. Müdahale ederek şevki idareyi ele aldım. Bilâhare Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'nin nizamnamesinin esaslarını hazırlayarak hükümete verilmesini temin ettim. Bu faaliyetimize muvazi olarak, memleketin diğer bazı vilâyetlerinde sosyalist mahiyet taşıyan hareketler baş göstermişti. Bunların en önemlisi Ankara'da kurulan Halk İştirakiyun Fırkası idi (...) Benim kurmaya muvaffak olduğum Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi onlara nazaran daha çok sağlam esaslara dayanıyordu. Zira aramızda devletin de itibarını kazanmış bazı zevat vardı. Bakın partimize mensup kimseleri hatırlayabildiğim kadarıyla şöyle sıralayabilirim: Eski İktisad Bakanlığı Genel Ticaret Müdürü ve milletvekili Mehmed Vehbi (Sarıdal), Millî Eğitim Müdürlüğünden Ethem Nejat, Çiftçi Kütüphanesi

sahibi Akif, ressam Namık İsmail, ağabeyi Hüsnü İsmail, coğrafya profesörü Hâmid Sadi, matematik profesörü Ali Yâr, iktisad profesörü Münir, lise müdürlerinden Celâl (Sakallı Celâl Yalnız), sonradan katılan Sadri Celâl, Nizameddin Ali (Sav), gazeteci Nizameddin Nazif (Tepedelenlioğlu), gazeteci Suphi Nuri (İleri), eski Maliye Bakanı Nurullah Esad (Sümer), Fikri Servet, halen Moskova'da bulunan veteriner Cevdet. Partimiz için beyanname yapılmış, kongre toplanmış, reisliğe Mehmed Vehbi (Sarıdal) ve genel sekreterliğe de ben seçilmişim. Parti müteşebbis heyetine dâhil olanların ekserisi Almanya'da, Spartakist inkılâp mücadeleleri sırasında orada bulunmuş, bu mücadelelere katılmış kimselerdi.²⁴

Şefik Hüsnü'nün ifadesinden de anlaşılabilceği gibi partinin reisi umumîsi Mehmed Vehbi ve genel sekreteri ise Şefik Hüsnü'ydü. Daha sonra Namık İsmail reisliğe getirilmiştir. Partinin merkezi Babıâli Caddesi'ndeki Çiftçi Kütüphanesi'dir. Partinin İstanbul'daki diğer üyeleri Almanya'da üye olanlar dışında Ahmed Alif, Sadreddin Celal, Cevad Cevdet ve Servet Beylerdir. Parti kurulduktan dört ay sonra ilk kongresini yapmış ve ilk idare heyeti, Dr. Şefik Hüsnü, Namık İsmail, Hüseyin Memduh, Mehmed Vehbi, Hasan Nuri, Numan Usta ve Rasih Beylerden oluşmuştur. Parti beyannamesinde şu esaslar yer almaktaydı:

Yoldaş!.. Sen kolun ve dimağın ile çalışıyorsun; hayatın seni ezen, sermayenin kazancı için bitip tükenmeyen bir didinmedir... Fakat sen, bu namuskâr mesaine bedel emeğinin mukabilini almadığın için açsın; sefilsin; senin saadetini sermaye sahipleri gasp etmiştir! Ey yevmin cedit rızkın cedit yaşayan halk, ey işçi ve çiftçi, ey proleter! Kendini bil; sınıfını bil! Sınıfına iltihak etmedikçe, mensup olduğun sınıf etrafında toplanmadıkça daima sermayedarlığın zebun ve esirisin. Seni yalnız sosyalizm kurtaracaktır, sen ancak (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi) etrafında toplandıkça kurtulacaksın, sen her an aşağıdaki sekiz maddeyi istedikçe kurtulacaksın!

24 Sayılğan, age, s. 101-102.

Birincisi: Yirmi yaşına giren herkese her nevi meclisler intihabında umumi, bilavasıta, hafî, nisbi ve müsavi reyli hakk-ı intihaba malik olmalıdır.

İkincisi: İçtima etmek, yazmak, söylemek ve cemiyet yapmak hususunda tam hürriyet olmalıdır.

Üçüncüsü: Umum mekâtib parasız, ibtidailer mecburi ve müttehid mektep usûlü cari olmalı ve işçinin ve çiftçinin işine yarayan iş mektepleri ve ahalinin bilgisini arttıracak halk mektepleri açılmalıdır.

Dördüncüsü: Mehâkimin meccaniyeti, masumiyeti anlaşılın mahkûm ve mevkuflara tazminat itası kadın ve erkek hukukunun müsavatı kabul olunmalıdır.

Beşincisi: Kazanç ve sermaye üzerinden müterakki vergi alınmalıdır. Vakıf ve vesait-i istihsalienin devlet tarafından idare kılınması temenni olunmalıdır.

Altıncısı: Beynelmilel ihtilafların hakem usûlleriyle halli ve harb ve sulh kararlarının millet meclislerince itası esas kabul olunmalıdır.

Yedincisi: Günde 8 saat çalışma müddeti ve haftada bilafasıla 39 saat istirahat müddeti olmalıdır. 14 yaşından aşağı çocuklar çalıştırılmamalı ve fenni lüzum olmadıkça gece işleri men edilmelidir.

Sekizincisi: Devlet hastalık ve sair sıhhi işleri deruhte etmeli, hastalık, kaza ve ihtiyarlık için işçi ve çiftçi sigortaları teşkil kılınmalıdır. İşçi ve çiftçi ahvalinin terfi ve tanzimi için her yerde iş idareleri ve işçi ve çiftçi alım ve satım dernekleri açılmalıdır.²⁵

Partinin kuruluş teşkilatına dair nizamnamesinin birinci maddesinde parti amacını şu şekilde belirtmekteydi: “İlmî sosyalizm esaslarına göre Türkiye işçi ve çiftçilerinin siyasi, iktisadî, hukuk ve menfaatlerini sıyanet ve müdafaa için ‘Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’ unvanı ile bir siyasî parti teşkil edilmiştir.”²⁶ Gerçekten de parti Türkiye’de kurulmuş olan ilk ilmi sosyalist parti idi. Parti kurucuları Alman kültürü ile

25 Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi Yoldaş Defteri ve Beyanname,” Toplumsal Tarih, S. 41, Mayıs 1997, s. 25.

26 Tunaya, age, C. II, s. 491.

yetmişmiş gençler olduğu için diğer sosyalist partilere göre daha bilinçli bir faaliyet yürütmekteydi. Ethem Nejat da bu özelliğinden dolayı partiyi bir “münevverler teşkilatı” olarak tanımlıyordu.²⁷ TİÇSF, mütareke döneminde iki etkin sosyalist partiden biridir. Onu Türkiye Sosyalist Fırkası’ndan ayıran ilk özellik, bir münevverler teşkilatı olmasıdır. İkinci ve belki de daha önemli fark ise, Türkiye Sosyalist Fırkası’nın 2. Enternasyonale bağlı olmasına karşın, TİÇSF’nin Marksist-Leninist 3. Enternasyonale bağlanmış olmasıdır. Parti, Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan sosyalist parti ve kulüplerin sosyalist anlayışından daha farklı bir ideoloji getirmek istemiştir. Tunaya’ya göre farklılık nedenlerinin başında, Osmanlı sosyalizminin, 2. Enternasyonal döneminde, demokratik ve parlamenter bir rejim içinde oluşması gelir. Gerçi 1917 Rus Devrimi’nin, Osmanlı parlamentosunda ve bazı İttihatçı mebuslar üzerinde etkisi olmuştur, fakat etkilenme, bu alan dışına yayılmamıştır. Savaş bitip, Osmanlı bozgunu başlayınca, TİÇSF’li gençler, yalnızca Marksçı değil, aynı zamanda Leninci bir gözle kurtuluş reçetesi arama çabasına girişmişlerdir. Böylece; yeni bir sosyalizm (ve de devrim) anlayışı ortaya çıkmıştır. Yeni ideolojik anlayış, eskiye oranla değişik yöntem ve eylem ilkelerini de, doğal olarak, beraber getirmiştir.²⁸ Parti, “içtimai inkılâbın vücuda gelmesi için evvela Proletarya’nın kati sınıf şuuru ve içtimai inkılâbın hedefleri hakkında vazih malumat edinmesi ve organize olması lüzumuna katiyen kani bulunduğundan” ilk iş olarak İstanbul amelesini, işçi birliklerini etrafına toplamaya teşebbüs etmiştir.²⁹ Hatta Ethem Nejat, TİÇSF’nin, Türkiye Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırkası ile birleşmesi taraftarıydı. Fakat Türkiye Sosyalist Fırkası’nda Hüseyin Hilmi’nin yıkılmaz diktatoryası, Sosyal Demokrat Fırkası’nın ise yönetiminin küçük burjuvalar elinde bulunması nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tüm bunların dışında Ethem Nejat Bakû’de toplanan Türkiye Komünist Fırkası’nın Birinci Kongresinde Türkiye Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırkasını şu şekilde nitelendiriyordu:

27 Ziyetullah Nuşirevan, “Ethem Nejat Arkadaş,” age, s. 113.

28 Tunaya, age, C. II, s. 484. .

29 Tevetoğlu, age, s. 86

Sosyalist efkârı proleter sınıf arasında zuhur edince, İstanbul'da muhtelif fırkalar zuhur etti.

1- Türkiye Sosyalist Fırkası, 2- Sosyal Demokrat Fırkası, 3- Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası...

Her nerede amele hareketi görülse, işçiler düşmanlarını anlayıp mübarezeeye kalkışsa, orada proletaryayı iğfal etmek, avutmak için yalancı hain sosyalist partileri de kurulur. Bunlar tekâmülcü, ıslahatçı demokrat sosyalist olarak meydana çıkar, sermayedarlık esaretinin idamesine sebep ve vesile olurlar. İstanbul'da teessüs edip vilâyatta şubeler küşadına çalışan Türkiye Sosyalist Fırkası ile Sosyal Demokrat Fırkası tamamen bu şekilde sosyalistlerdir. Bunlardan birincisi yani Türkiye Sosyalist Fırkası, İngiltere kapitalistlerinin entrikasıyla teessüs etmiştir. Bu fırka son zamanda İngiltere müdafiliği ve meddahlığı ile şöhret bulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası ismindeki burjuva fırkasıyla iştirak-i mesaî eylediğini gazetelerle ilân etmekle mahiyetini meydana koymuştur. Sosyal Demokrat Fırkası da Avrupa'daki sosyal demokrat fırkalarından daha çok sağ ve şuursuzdur. Galata'da toplanan bu Sosyal Demokratlar Ferit Paşa hükümetinin topladığı Şûrâ-yı Saltanatta alenen dediler ki: "Biz Sosyal Demokratlar, Amerika'da sada-yı hakkı çıkaran insaniyetperver Wilson'u takdir ederiz ve onun prensiplerini kabul ve bu prensipler dâhilinde hareket edilmesini talep ederiz." Bu itiraf bir cinnet idi. Bu izahatla aziz yoldaşlar, payitahta teşekkül eden bu iki partinin tamamen yalancı muğfil oportünist sosyalistler olduğu tezahür eder. Bunların zararı en ziyade proletaryaya dokunduğundan bunlar bizim en büyük düşmanlarımız olmalıdır. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'na gelince. Onlar tamamen Marksistlerdir ve maksat ve gayelerine hararetle sadıktırlar. Yoldaşım Hakkı'nın izah ettiği gibi, bunlar Avrupa'dan, Almanya, Avusturya ve Macaristan ve İsviçre'den gelen kol ve fikir işçilerinin, İstanbul'un eli nasırlı ve mahrum zahmetkeşlerinin birleşmelerinden vücuda gelmiştir. Parti İstanbul'a merkezini nakil eder etmez içtimaî inkılâbın vücuda gelmesi için evvelâ: Pro-

letaryanın kâfi sınıf şuuru ve içtimai inkılâbın hedefleri hakkında vazih malûmat edinmesi ve organize olması lüzumuna kafiyen kâni bulunduğundan, ilk iş olarak İstanbul amelesini işçi birlikleri etrafına toplamaya sarf-ı mesâi eyledi.³⁰

Ethem Nejat, 1919 senesi içinde muhtelif amele teşkilatları ve muhtelif sosyalist partiler tarafından “İntihabat Kanununu” protesto etmek üzere toplanan İstanbul’un ilk Sosyalist Amele Mitinginde “Azizim, bu miting bizim yapmak istediğimiz tek cephenin mukaddimesidir” diyerek ümitlenmiş, fakat bu miting de tek cephe oluşumuna yol açmamıştır.³¹

TİÇSF, Türkiye Sosyalist Fırkası’nın aksine, emperyalist güçlere karşı mücadele eden TBMM Hükümetini desteklemiştir. Dr. Şefik Hüsnü, Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdiği bir telgrafta “İstanbul’un şuurlu işçileri, köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretiyile cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalpten alkışlamışlardır. Bu münasebetle İstanbul münevverleri arasında müşahede edilen irticai hareketi nefretle takbih ederiz. Terakki yolunda yapılacak mücadele tekmil emekçi sınıfının inkılâpçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin ederiz. Yakın âtide işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegâne çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılâbın husul bulacağını katiyen ümit ettiğimizi arz ederiz” demektedir.³²

Yaklaşan 1919 seçimleri için faaliyetlerini sıklaştıran parti, aday tespiti ve parti programı üzerinde görüşmek üzere Şehzadebaşı’nda bulunan Ferah Tiyatrosunda büyük bir kongre tertiplemiştir. Yaklaşık 2000 işçinin ve TİÇSF’nin idare heyetinin katıldığı bu toplantıda işçi hakları ve intihabat kanunu hakkında ateşli konuşmalar yapılmış ve 18 Aralık 1919’da yapılan seçimlere parti, Tophane Fabrikasından Süleyman Usta, Mehmed Vehbi ve Ethem Nejat Bey ile katılmıştır. *İfham* gazetesinin yapmış olduğu sosyalist adayları anketinde en fazla tercih edilenler de bu üç kişi olmuştur.³³ Parti İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Niğde’den birer aday göstermiştir. Çorum’da

30 Tunçay, age, s. 306.

31 Ziyetullah Nuşirevan, “Ethem Nejat Arkadaş,” age, s. 114.

32 Şişmanov, age, s. 71.

33 Kerim Sadi, *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 578-581.

da bir kişi parti programına dayanarak seçime katılmıştır. Ethem Nejat'ın partinin Eskişehir adayı olduğu yolunda ailesinin verdiği bir bilgi bulunmasına rağmen daha önce bahsedildiği gibi seçim broşüründe Nejat Bey'in Eskişehir'de Ahrar Fırkası'nın adayı olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Seçimler sonucunda parti adayları herhangi bir başarı elde edememişlerdir.

Parti'nin yayın organı ilk sayısı Almanya'da çıkarılmış olan *Kurtuluş* dergisidir. Derginin isminin altında "Her ayın ortasında neşrolunur" ibaresi ve "Sosyalizmden bahseder ilim ve sanat mecmuası" yazısı yer almaktadır. Derginin ilk sayısı partinin kuruluş tarihi olan 20 Eylül 1919'da çıkarılmış, idare merkezi olarak da, aynı zamanda partinin de idare merkezi olan Ahmed Akif'in Babıâli'deki Çiftçi Kütüphanesi seçilmiştir. Derginin mesul müdürü Mehmed Selahaddin'dir. *Kurtuluş*, Eylül 1919'dan Şubat 1920'ye kadar 5 sayı çıkabilmiştir.

Ethem Nejat'ın, *Kurtuluş* dergisinin Almanya'da çıkan ilk sayısında yazısı bulunmamasına rağmen Türkiye nüshalarında yazıları vardır. Ethem Nejat'ın daha II. Meşrutiyet döneminde sosyalizme ve komünizme ait yazılar kaleme aldığı ileri sürülmekteyse de bu durumu kanıtlayacak yeteri kadar veri bulunmamaktadır. Örneğin 1913'de kaleme aldığı bir yazısında Nejat sosyalizm cereyanı ile ilgili şunları söylemekteydi:

Milletler gayelerini mevcudiyet ve mevkiye göre bütün kemaliyle, ihtimamıyla düşünerek tayin ediyorlar. Avrupa'nın bir saltanatı da muvakkarat-ı terbiyesi yaşatmak isterken, bir cereyan-ı sosyalistlik doğdurmak emeliyle çırpınıyor. Bize böyle Avrupa'dan sirayet etme, onlardan sirkat edilme, gayeler lazım değil; biz ne Avrupalıyız, ne garb-ı meşreb muaşeretindeyiz; ne iklim ve arz ve eslafımızın tabii miraslarıyla, Latinlerin, Slavların, Germenlerin, Anglo-Saksonların, İskandinavların milliyetini tamamen taklit edebilecek bir haldeyiz.³⁵

Görüldüğü gibi Nejat, sosyalizm cereyanının milli değerlerimiz açısından bünyemize uygun olmadığını düşünmektedir. Fakat II. Meşrutiyet

34 Tunçay, age, s. 207.

35 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye II," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 269.

döneminde Ethem Nejat, aynen Mustafa Suphi ve Ahmed Cevad gibi “Fransız Dayanışmacılığı”nın etkisiyle kooperatifçilik fikrine bel bağlamıştır. Özellikle *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*’nde yazdığı yazılarda kooperatifler hakkında bilgiler vermiş ve milli bir burjuvazi oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu dönemde dayanışmacılığı benimseyen aydınlar “Teşebbüs-i Şahsi” fikrine eleştiriler yöneltmişler, bu fikrin iktisadi problemleri çözmede başarısız olacağını ileri sürmüşlerdir. Örneğin Mustafa Suphi, teşebbüs-i şahsi görüşünü ilk eleştirenlerden biridir. Ancak Ethem Nejat’ın II. Meşrutiyet yıllarında bu türden eleştirilerine rastlanmama-
makla birlikte Teşebbüs-i Şahsi fikrine ait ilk eleştirisi 1919 yılında *Kurtuluş* dergisinde yazdığı “Sosyalizm ve Ferdîyetçiler” isimli yazısında görülmektedir. Bu nedenle Ethem Nejat’ın sosyalizm ile tanışması ancak Almanya’ya gittikten sonra olmuştur.

Ethem Nejat *Kurtuluş* dergisinde kaleme aldığı yazılarında genellikle burjuva iktidarları ile ezilenler üzerinde durmaktadır. Ancak ileri sürdüğü görüşlerin oldukça sığ olduğu anlaşılmaktadır. Bunda sosyalizmi geç benimsemesinin etkisi olduğu kadar, tam anlamıyla bu fikri geçmiş fikirleriyle bağdaştıramamasının da etkisi olduğunu düşünmekteyiz.

Nejat, dünyanın burjuva ile proletarya arasındaki mücadeleden ibaret olduğunu ifade ederek, burjuva ve proletaryayı şu şekilde tanımlamaktadır:

Tarih asilzadeler zamanını, derebeylik idarelerini esefle kaydeder. Hükümetler kadar geniş araziye sahip beylerin ve kübranın kudret ve istibdadını, maiyetlerinde hayvan sürüleri gibi çalıştırılan esir insanların şayan-ı terahhum ahvalini, asilzade ve müdebedeb saltanatların zulüm ve cevrini o devrin dönemini hazırlayanlar kemal-i suziş ve kederle bahs ve hikâye ederler.

Filhakika asilzade hükümetlerinin yıkılması lazımdı. Feodalitenin ve Tımar, zeamet, sipahilik nüfuz ve iktidarının beşeriyetin halâsı için tahribi muktezi idi. Merhametli ve cerbezeli âlimler eserler yazdılar, nutuklar söylediler, propagandalar yaptılar. Beşeriyet beyan-nameleri neşrettiler, kendilerine hükümet adamlarından, ahaliden

çok taraftar buldular, nihayet bu müstebit ve aristokrat toplum biçimlerini yıktılar...

Asilzadelerin idare-i hükümet devri hitama erer ve rolleri nihayetpezir olurken, halk için nihayetsiz ve iyi vaatlerle yeni bir hükümet sistemi ve bu sistemi idare eden bir takım zümreler zuhur etti. Bu Hükümet sistemi burjuvazi (Bourgeoisie) idi; bu sistemi idare edenler: zadedân ile ahalinin aşağı ve fakir sınıfları arasındaki muteberân güruhunu teşkil eden sınıf-ı mahsus, tarif-i marufuyla burjuvalar (Bourgeois) idi. Burjuvalar cemiyeti iktisadi menafî üzerine bina ettiler ve her şeyden ziyade sermayeye kıymet verdiler. Burjuva Hükümetlerinin kuvveti, silâhı, diplomasisi cihanda sermayeyi kıymet-i mahsusa telakki etti ve her yerde sermayeyi himaye eyledi.

...

Proletarya kimdir? Proletarya çalışan, hayatını çalışmaya vakfeden, fakat çalıştığı oranda kazanç sağlayamayan ve daima yaşamada güçlüğü uğrayan sınıftır.³⁶

Yine bir başka yazısında proletaryayı; “memlekete en çok çalışan, bütün istihsalat da en ziyade faaliyeti sebk eden ve memleketin imar ve refah-ı umumiyesinde yalnız kendisinin semere-i sa’yından istifade edilmekte olan sunuftur” diye tanımlamaktadır.³⁷

Bu sınıfın tarih boyunca çalıştıran, sermayedar ve kapitalist sınıf tarafından ezildiğini ifade eden Nejat, bu nedenle sosyalistlerin “bütün cihan proletaryası birlik olun” diyerek çağrıda bulunduğunu ifade eder. Ona göre proletaryanın haklarını, refahını düşünen ve her şeyden evvel emeğe değer veren tek doktrin sosyalizmdir. Ethem Nejat, Türkiye nüfusunun yüzde doksan beşinin proletarya olduğunu ifade ederek, bu nüfusun menfaat ve refahını sosyalizmde aramasının uygun bir davranış olacağı kanaatinde.

Diğer yandan ferdiyetçiliğin memleketimiz için çok zararlı bir cereyan olduğunu ileri süren Nejat, sekiz on seneden beri bu akımın memleketimizde taraftar bulduğunu ve mesut bir cemiyet yapma iddiasında

36 Ethem Nejat, “Proletarya Kimlerdir?,” *Kurtuluş*, S. 1, Eylül 1919, s. 4-6.

37 Ethem Nejat, “Bugünkü İbtidai Mekteblerimiz,” *Kurtuluş*, S. 2, 20 Ekim 1919, s. 32.

olduğunu belirtmektedir. Sosyalizmin ferdiyetçilikle olan karşılığını ise şu şekilde ifade etmektedir:

Sosyalizm ferdiyetçiliğin tamamen muarızıdır, taban tabana zıttıdır. Sosyalizm yapacağı mücadelelerde karşısına çıkacakların ilk safında daima ferdiyetçileri bulur. Biz memleketimizin muvakkat değil daimi ve ebedi hayat-ı iktisadiyesi nokta-yı nazarından individüalizmi baştan aşağı kendimize muzır buluyoruz.³⁸

İndividüalizmin son zamanlarda liberal burjuvazisinde önemli işler yaptığını ifade eden Ethem Nejat, burjuvazinin kısa ömürlü olacağını ve çöküşünün yakın olduğunu ifade ederek, her yerde kısa süre içinde burjuvazi devletler yerine proletaryanın hâkim olacağını ifade etmektedir. Türk işçi, çiftçi ve rençperinin daima proletarya kalacağını belirten Nejat, Türkiye proletaryasını beynelmilel sosyalizm hareketine katılmaya davet eder ve harici proletarya bayrağı altında toplanmasını ve hareket etmesini ister.³⁹

Ethem Nejat, külhanbeyleri, çapkınları, hırsızları, eşkıyaları, yan-kesicileri, dolandırıcıları, fahişeleri, dilencileri ve dalkavukları proletarya sınıfı içinde saymaktaydı. Bu görüşü sosyalist arkadaşları tarafından eleştirilince bu saydığı sınıfların oluşumuna burjuvaların sebebiyet verdiğini ve her ne olursa olsun bu yollara düşen kişilerin de proletarya sınıfında sayılmaları gerektiğini ifade etmektedir. Mesela Çakıcı, babasına zulmedildiği için eşkıyalık yolunu seçmiş, Cimbok Ali, sefil bir ailede dünyaya geldiği için hırsızlık yapmaya başlamış, yine Çapkın Fuad da zevk peşinde koşan bir aile ocağında dünyaya geldiği için genç yaşta hapisanelere düşmüştü. Nejat'a göre, bunların tek suçlusu burjuvalardır. Serseriler adı verilen işsiz güçsüz takımını meydana getiren asıl sebepler bu sınıfın malının mülkünün olmayışı, burjuva tarafından sığındığı yerlerden kovulmaları, kapitalistlerin onlara iş vermemeleri, devlet tarafından korunmamalarıdır. Kapitalizm, proletaryayı her daim iş ile ezmiş, ezemediklerini ise serseri

38 Ethem Nejat, "Sosyalizm ve Ferdiyetçiler," *Kurtuluş*, S. 3, 20 Kasım 1919, s. 49.

39 Ethem Nejat, agm, s. 51.

ve sefil hale getirmiştir.⁴⁰ Bu nedenle kapitalizme ve sermayedarlığa lanet edilmesi gerektiğini belirten Nejat, bu şekilde burjuvaziye karşı açık bir savaş ilan etmektedir.

Ethem Nejat, Almanya'dan Türkiye'ye döndükten sonra TİÇSF içinde faaliyete başlamıştı ancak nihai hedefi Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Osmanlı Demokrat Fırkası'nı birleştirmektir. Ancak bunda başarılı olmayan Ethem Nejat, arkadaşları arasındaki fikri çatışmadan dolayı sırası geldikçe şikâyet etmekte ve ilk fırsatta Rusya'ya geçerek orada çalışmak istediğini ve inkılap stajı yapıp geldikten sonra bu cephe birliğini kuvveden fiile çıkarmaya muhakkak muvaffak olacağını söylemeye başlamıştı.⁴¹ Zaten TİÇSF emperyalist güçlerce Mart 1920'de kapatılmış, parti kadrolarındaki devrimci işçiler 1920 yılı sonunda partiyi yeniden kurup 1925 yılına kadar faaliyetini devam ettirmişlerdir.

ETHEM NEJAT BAKÛ'DE

Bu sıralarda Bakû'de toplanması planlanan "Doğu Halkları Kurultayı" Ethem Nejat'ın beklediği fırsatın doğmasını sağladı. 1 Eylül 1920'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kongresi son oturumunu 7 Eylül'de yapmıştır. Kongreye 55'i kadın olmak üzere 1891 delege katılmıştır. 266 delege milliyetini belirtmemiş, 100'den fazlası ise soru kâğıdını doldurmamıştır. Bu sayılanların dışında delegelerin milletlere göre dağılımı şöyledir: 5 Polonyalı, 3 Macar, 3 Alman, 104 Rus, 1 Ukraynalı, 1 Letonyalı, 1 Çek, 41 Yahudi, 100 Gürcü, 157 Ermeni, 15 Özbek, 35 Türkmen, 235 Türk, 192 İranlı ve Fars, 1 Başkırt, 3 Arap, 3 Kalmuk, 8 Kürt, 12 Cemşit, 10 Koçar, 10 Sart, 47 Kırgız, 61 Tacik, 14 Hintli, 1 Hırvat, 33 Kumik, 12 Oset, 2 Abaza, 8 Çinli, 3 Koreli, 7 Avar, 2 Kazakistanlı, 82 Çeçen, 9 Kabartay, 13 Enguş, 11 Hazarlı ve 25 Lezgi.⁴² Ethem Nejat da bu kongreye katılmıştır. Bakû'de toplanan bu kongrenin hemen arkasından çok önemli bir kongre daha toplanmıştır. Türkiye Komünist Fırkası Bakû'de 10-15 Eylül 1920 tarihlerinde birinci kongresini yapmıştır. Aslında bu kongrenin toplanma tarihi 1 Eylül

⁴⁰ Ethem Nejat, "Serseriler-Terbiye-Sermaye," *Kurtuluş*, S. 5, Şubat 1920, s. 91.

⁴¹ Ziyetullah Nuşirevan, "Ethem Nejat Arkadaş," *age*, s. 113-114.

⁴² *Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakû 1920 (Belgeler)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 13.

1920 olarak planlanmasına rağmen Doğu Halkları Kongresinin zamanında toplanamaması nedeniyle bu kongrenin sonrasına ertelenmiştir. Bu durum Türkiye Komünist Teşkilatının işine geliyordu çünkü Doğu Halkları Kongresine gelen üyeler Türkiye Komünist Fırkası kongresine de katılabileceklerdi. Gerçekte kongrenin adı “Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi” idi. Çünkü henüz Türkiye Komünist Fırkası teşekkül etmemişti ve kongrenin amaçlarından biri de bu fırkanın kuruluşunu gerçekleştirmektir. Kongreye katılanlar genellikle Doğu Halkları Kongresine katılanlardı. Ancak Karadeniz sahillerinden de delegeler gelmişti. Ethem Nejat, İsmail Hakkı ve Cemal Beylerle birlikte önce Samsun’dan Trabzon’a gelmişler, Doğu Halkları Kongresi için Ankara Hükümeti tarafından Erzurum’dan gönderilen grupla birlikte Bakû’ya gitmişlerdir.⁴³

Kongre 10 Eylül 1920 günü saat beşte Bakû Kızıl Ordu Kulübü’nde açıldı. Kongrenin ikinci oturumunda başkanlık divanı seçimi yapılmış ve divan Mustafa Suphi, Mehmed Emin, Abid Alim, Cevad, Süleyman Nuri, Nazmi, İsmail Hakkı Beylerden oluşmuştur. Kongrenin altıncı oturumunda İstanbul teşkilatı adına Lütfi Necdet, Hilmioğlu Hakkı ve Ethem Nejat İstanbul’daki komünist faaliyetler hakkında kongreye bilgi vermiştir. Aynı oturumda Nejat ve Hilmioğlu Hakkı Bey bütün Türkiye Komünist Teşkilatlarının birleşmesi hakkında bir teklif sunmuşlardır. Kongrenin oy birliği ile kabul ettiği teklif şöyleydi:

Komünist teşkilâtlarının yekdiğerlerinden habersiz ve rabıtasız olarak yahut herhangi bir nazariyat ihtilâfından dolayı birbirlerine karşı lakayt veya muhalif vaziyet alarak çalışmalarını, inkılab-ı içtimai gayelerine vusulü fevkalâde müşkülleştirmektedir. Hollanda ve Almanya Komünistlerinin bu suretle fraksiyonlara ayrılmış olması ve bu memleketlerdeki inkılâbî hareketlerin inkişaf ve muvaffakiyetine mâni olmuştur. Üçüncü Enternasyonal’in icraiye komitesi Zinov-yefin ikinci kongrede arz ettiği raporda tafsîl ettiği veçhile, bu gibi inşikak [ikiye bölünme] ve infikaklara [çözülme] katiyen müsaade

43 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 216.

edemeyeceğini bildirmiştir. Kapitalist dünyaya karşı tek ve dik bir ihtilâl cephesi teşkil ederek zafer-i kâfiyi ihraz için bir memleket dâhilinde müstakilen teşekkül eden komünist gruplarının bir merkez-i umumî etrafında birleşmesi elzemdir. Binaenaleyh, gerek İstanbul'daki komünist gruplarının gerek Anadolu veya Rusya'da vukuatın tesiriyle yekdiğerlerinden ayrı olarak vücut bulan teşkilâtların Türkiye Komünist Fırkası ile İttihad ve hepsi birlikte bir vahi di tam teşkil eylemesi ve Türkiye inkılâbına çalışan yoldaşların müteferrik sahalarda kalarak kuvvetlerini israf ve zayi eylememeleri icap eder. Biz sahib-i selâhiyet delege olmak sıfatıyla İstanbul Komünist grubunun Türkiye Komünist Fırkası ile birleşmeye! âmâde olduğunu ilân ve diğ er teşkilâtların da aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz nâmına teklif ve rica ederiz.

Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Haklı⁴⁴

Kongrenin en büyük başarısı Türkiye ve Rusya'da bulunan komünist grup ve teşkilatların Türkiye Komünist Fırkası çatısı altında birleştirilmesi olmuştur. Bunun yanı sıra kongre aslında Türkiye Komünist Teşkilatının bir fırkaya dönüşmesini sağlamıştır. Fırkanın reisliğine Mustafa Suphi, sekreterliğine ise Ethem Nejat Bey seçilmişlerdir.

MUSTAFA SUPHI İLE SONA GİDEN YOL

Fırkanın programı kongrenin dört, beş ve altıncı oturumlarında görüşülerek kabul edilmiştir. Mustafa Suphi tarafından kongreye sunulan program taslağı tamamen Marksist bir görüşle ve Türkiye'nin şartları göz önünde bulundurularak hazırlanmış ve çok küçük değişikliklerle kabul edilmiştir. Kongre tarafından kabul edilen Türkiye Komünist Fırkası'nın programı, hükümetin şekline, dini ve milli münasebetlere, iktisadiyata, köy tasarrufatına, bankalara, vergilere, mesken ve iaşe meselesine, işçilere ait teminata, ordu ve zabıta işlerine, mahkeme, eğitim, sağlık ve kültür işlerine olmak üzere 10 maddelik bir giriş, 12 bölüm ve toplam 49 maddeden oluşmaktaydı.⁴⁵

44 Tunçay, age, s. 309.

45 Aslan, age, s. 244.

Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Teşkilatının 27 Mayıs 1920’de Bakû’ya gelerek yerleşmesinden sonra Anadolu ile irtibata geçmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu’ya gönderdiği bazı kişiler aracılığı ile ilişki kurma amacında olan Mustafa Suphi hakkında Mustafa Kemal’in ilk intibaları, bu kişinin Lenin’in itimadını kazanmış bir zat olduğu ve milli menfaatlerimiz doğrultusunda kendisinden yararlanılabileceği yönünde olmuştur. 17 Haziran 1920’de Türkiye Komünist Teşkilatı Süleyman Sami Bey’i Anadolu’ya resmi temsilci olarak göndermiş ve Türkiye Komünist Teşkilatının askeri gücünün Anadolu’ya gönderilmesi yolunda karar almıştı. Hemen arkasından ise Salih Zeki Bey Anadolu’ya gönderilmişti. Her iki zatın Anadolu’ya gönderilmesinin birinci nedeni Türkiye Komünist Teşkilatının kongresine delege getirmek ve teşkilatın merkez komitesini Türkiye’ye getirmeden evvel TBMM hükümetinin bu konuda takınacağı tavrı anlamaktı. Gerek Mustafa Kemal, gerekse Kâzım Karabekir bu gruba karşı Ruslardan gelebilecek olan yardımları düşünerek ılımlı yaklaşmışlardır. Hatta Salih Zeki Bey’in Erzurum’da propaganda yapmasına bile müsaade edilmiştir. Mustafa Kemal’in 13 Eylül 1920’de Mustafa Suphi’ye hitaben yazdığı mektupta, TBMM Hükümetinin ve Bakû’da bulunan Halk İştirakiyun Fırkası’nın aynı emele doğru yürüyen iki örgüt olduğu belirtiliyor ve dostluk mesajları veriliyordu.⁴⁶

Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve diğer arkadaşlarının sonunu hazırlayan olaylar dizisi Türkiye Komünist Fırkası’nın Türkiye’ye taşınması kararı üzerine başlamıştır. Mustafa Suphi’nin teşkilatın kuruluş gününden itibaren Anadolu’ya gelme fikri içinde olduğu anlaşılmaktadır. Daha 1919 yılında Türkiye’ye ait çalışmalar yapabilmek ve fırsat olursa Türkiye’ye geçebilmek için Kırım’a gelinmiş, buradan “Yeni Dünya” gazetesi başta olmak üzere, Türk işçi, çiftçi ve askerlerine hitaben yazılmış bildiriler ve broşürler Türkiye’ye sokulurken, teşkilat elemanlarından birkaçı gizlice Türkiye’ye girerek İstanbul’da faaliyet göstermiştir. Odessa’da işler Sovyet Rusya aleyhine gelişince Mustafa Suphi ve arkadaşları tekrar Moskova’ya dönmüşlerdir.

“Yazılarından ve çalışmalarından anlaşıldığına göre Mustafa Suphi Türkiye’ye geçerek, Türk işçi ve köylüsünü teşkilatlandırmak ve Türkiye’yi

46 Aslan, age, s. 279-280.

işgal eden emperyalist-kapitalistlere ve onlara 'uşaklık eden' İstanbul Hükümetine karşı isyan başlatmak düşüncesinde idi. Gizlice Türkiye'ye soktuğu ajan ve bildirilerle halkı isyana çağırıyordu. Yani Lenin'in Rusya'da yaptığını, o Türkiye'de başarmak, Türkiye'nin Lenin'i olmak istiyordu."⁴⁷ Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Anadolu'ya Ankara Hükümetinin daveti ile mi yoksa kendilerinin mi geldikleri konusu tartışmalı olmakla birlikte genel kanı Ankara Hükümetinin yapmış olduğu davet ile gelmiş oldukları yönündedir.⁴⁸ Mustafa Suphi ve arkadaşları 19 Aralık 1920'de İsmail Hakkı, Ahmed Cevad ve Süleyman Nuri'den oluşan bir Harici Büro bırakarak Bakû'den yol çıkmışlar ve Ermenistan üzerinden 28 Aralık 1920'de Kars'a gelmişlerdir. Türkiye Komünist Fırkası heyeti Kars'a iki grup halinde gelmiştir. İlk grup, Sovyetlerin Ankara Sefiri olan Midivani heyetiyle birlikte 28 Aralık 1920'de Kars'a varmışlardır. Bu grupta Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve diğer üç arkadaşları bulunmakta idi. İkinci grup ise 13 kişi olarak Kars'a gelmişlerdir.⁴⁹ Sovyetlerin Ankara Sefiri ile gelen grup Kars'ta törenle karşılanmış ve onurlarına bir yemek verilmiştir. Mustafa Suphi ve arkadaşları Kars'ta halk tarafından da büyük bir hürmet görmüşler yaklaşık üç hafta kaldıkları Kars'ta Ali Fuat Paşa ve Rıza Nur ile görüşen heyet bu ilgiden gayet memnun olarak akraba, dost ve arkadaşlarına çektikleri telgraflarda Türkiye'ye geldiklerini ve yakında Ankara'ya ulaşacaklarını bildirmişlerdir. Mustafa Suphi'nin Ankara hükümetine karşı oldukça samimi davrandığı ve Ankara'ya ulaşarak bu şehirde örgüt kurmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

TBMM Hükümeti, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kars'a geldiği ilk günlerde bu kişilerin Ankara'ya gönderilmemesini Kâzım Karabekir'e bildirmiş ve bunun için gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir. Kâzım Karabekir önceleri heyetin güvenilir bir refakate Ankara'ya gönderilmesi ve bu sayede heyetin yurt dışında maceraya atılmalarının engelleneceği düşüncesindeydi. Ancak Ankara'dan gelen emir üzerine önünde iki yol bulunuyordu. Ya bu heyet Anadolu'nun güvenli bir yerinde gözetim altında tutulacaktı, ya da sınır dışı edilecekti. Bu konuda Erzurum Valisi Hamid

⁴⁷ Aslan, age, s. 284.

⁴⁸ Tunçay, age, s. 102.

⁴⁹ Aslan, age, s. 301.

Bey'e görüşünü soran Karabekir Paşa, Hamid Bey'in heyetin sınır dışı edilmelerinin daha uygun olacağı yolundaki telgrafını alınca bu işin ne şekilde halledileceği hususunda bir plan yapmıştır. Buna göre heyet Erzurum'a geldiğinde halk tarafından aleyhlerinde gösteriler yapılacak ve onlarda memlekette kalınmayacağı hissi uyandırılacaktı. Halkın tatmin edilmesi ve sükûnetin sağlanması için Trabzon'dan sınır dışına çıkmaları telkin edilecekti. Bu şekilde Ruslar da Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Türkiye'de hiçbir şekilde taraftarları olmadığını anlayacaklardı.

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat kendileri için hazırlanan bu plandan habersizdiler. 1 Ocak 1920 tarihinde Bakû'deki yoldaşlarına yazdıkları anlaşılın mektupta Kâzım Karabekir'in ima ettiği olumsuzlukları sezdikleri ama yaklaşan tehlikeyi tam olarak algılayamadıklarını anlaşılmaktadır:

Meclisde bir cenah teşkil ediyorlar. Fakat hükümet için nasıl bir muvazene temin ediyorlar, bunu iyice takdir edemiyoruz. Herhalde İttihadçılar komünistlik namı altında en emin adamları ile külah kapmak istiyorlarsa ki bu pek muhtemeldir. Zavallı memleket için yeni bir felaket hazırlamış oluyorlar. Bununla işçi halkımız içinde uyanmak istidadı gösteren içtimai hareketi tamamen söndürecekleri gibi müdafa-ı milliye hükümetinin de gerek Avrupa efkâr-ı umumiyesi, gerekse Enternasyonal nazarında her türlü kıymet ve haysiyeti düşüreceklerdir. Biz bu mütalaaları pek hayır-hâhâne olarak Kâzım Karabekir Paşaya ve onun vasıtasıyla sair alâkadarâna da bildirmek istedikse de Ermenistan Türkiye hudutlarının henüz meşkûk bir halde kalması ve olur olmaz şayanın zuhuru bizim ihtarâtımıza korkulu nazarlarla bakıldığını bize ihsas ediyor. Herhalde alnımız açık, maksadımız mukaddes, her fikrimizi muhitimize anlatmaktan çekinmiyoruz. Hilmi oğlu Hakkı yoldaş geldi, diğerlerinden ... Bey de gelmek üzere olduklarını haber aldık. Kâzım Karabekir Paşa teşkilât hal ve hissini veren toplu olarak gelmeniz Ankara'ca arzu olunur mu suretinde bazı menfi beyanatta bulundu! Yeni Dünya'da hakiki ve ilmi Komünist edebiyatı intişar etmeli ve memlekete girmesi memnu olmayacak şekilde olmak şartıyla hayır-hâhâne tenkitler yapılmalıdır.

Aziz Yoldaş cümlemizin gözlerinizden öperek şimdilik arz-ı veda ile mektuplarınızı sık sık bekleriz.⁵⁰

Mustafa Suphi ve Ethem Nejat yine de aldıkları bir duyum üzerine Kâzım Karabekir'i ziyaret etmişlerdir. Karabekir bu ziyareti şu şekilde anlatmaktadır:

11'de (Ocak 1920) Türk Komünistlerinden Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ziyaretime geldiler. Erzurum'da kendilerine suikast ve hakaret edileceğinden arkadaşlarının Erzurum üzerinden, kendilerinin birkaç refikiyle (Tiflis) tarihiyle Ankara'ya gitmeyi düşündüklerini söylediler. "Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın hissiyatını görürsünüz veyahut Ankara seyahatinden vazgeçerek Bakû'ye avdet edersiniz. Zaten ordumuzda Bolşevik teşkilâtı yaptığımız hakkında dedikodular başladı. Kol kol ayrılarak seyahatiniz aleyhimize daha büyük dedikodulara sebep olacaktır." şeklinde konuşmam üzerine, toptan Erzurum tarihiyle gitmeyi tercih ettiler, "seyahatten vazgeçmek doğru olmaz" dediler. Kendilerine seyahatleri hususunda teshilât [kolaylık] göstereceğimi ve esasen Ankara Hükümeti de bunlardan haberdar olduğundan ora ile muhaberelelerini de kendilerine söyledim.⁵¹

Kâzım Karabekir, Erzurum Valisi Hamid Bey'e çektiği telgrafta Mustafa Suphi ve arkadaşlarının asla fiili bir saldırıya uğramamaları gerektiğini, böyle bir durumun milli menfaatlerimiz açısından uygun olmayacağını bildirmiş ve bu konuda Hamid Bey'den gelen cevap üzerine heyete güvence vermiştir. Bu teminatı alan heyet 18 Ocak 1921'de Kars'tan trenle Erzurum'a hareket etmişlerdir. Erzurum'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri bir süredir şehirlerinde devam eden halkçı ve komünist harekete karşı cemiyetten istifa ederek "Muhafaza-i Mukaddesat ve

50 Emrah Ercilasun, *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 116-117.

51 Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1960, s. 909-910.

Müdafaa-i Hukuk” adında yeni bir cemiyet kurmuşlardı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içinde bölünmeler daha istifa olayı vuku bulmadan önce başlamıştı. Başını Raif Hoca'nın çektiği komünizme şiddetle karşı çıkan muhafazakârlar ile kısmen Bolşevik ilkeleri savunan Albayrak grubu arasında üstü kapalı bir mücadele vardı. Erzurum halkı Raif Hoca'nın başını çektiği grubu destekliyordu. Erzurum Valisi Hamid Bey'in de desteğini alan “Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk” cemiyeti Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a geleceğini haber alınca hazırlıklara başlamışlardı. Hazırlanan plan uyarınca Kars'tan Erzurum'a 22 Ocak'ta gelen heyet büyük tepkiyle karşılaşmıştı. Ancak, heyete destek veren küçük bir grubun varlığı da bilinmektedir ki bu grup Albayrakçılar'dır. Erzurum'da halkın galeyani ve hakaretlerine maruz kalan Türkiye Komünist Fırkası heyeti önceden hazırlanan plan gereği halkın tepkisinden korunmak gerekçesiyle önce trenle Ilıca'ya, oradan da gerekli nakil araçlarıyla Trabzon'a doğru yola çıkarılmışlardır.

Hazırlanan planın son sahnesi Trabzon'da gerçekleşecekti. Buna göre Mustafa Suphi ve yoldaşları yine halkın tahkir ve hakaretlerine maruz bırakılacak ve yurt dışına gönderilecekti. Trabzon'da heyeti iki grup bekliyordu. Birinci grupta Trabzon'daki Rusya Sovyet Hükümeti Konsolosu Bagirov da bulunmaktaydı. İkinci grup ise şehrin girişinde bulunan Değirmendere mevkiinde toplanmış olan halktı. Bu grup, heyetin gelmesiyle birlikte onları diğer bekleyenlere göstermeden iskeleye götürerek bir motora bindirmiş ve Rus sahillerine doğru yola çıkartmışlardır. İskeleden ayrılan heyet 28/29 Ocak gecesi arkalarından yetişen Yahya Kaptan ve adamları tarafından boğularak öldürülmüşlerdir.⁵²

Yakın siyasi tarihimizin karanlıkta kalan noktalarından biri Türkiye Komünist Fırkası'nın merkez heyeti ile yanlarında bulunan komünistlerin öldürülmesi olayıdır. Bu konuda şimdiye kadar yazılmış olan kitap ve makalelerde bu konu açıklığa kavuşturulamamıştır. Her şeyden önce Karadeniz'de öldürülenlerin tam sayısı ve kimler olduğu bile tartışma konusudur. Bazı araştırmacılar öldürülenlerin sayısının 16-17 kişi olduğunu belirtse de genel kanı 15 kişinin öldürülmüş olduğu yolundadır.

52 Tunçay, age, s. 355. Tevetoğlu, age, s. 251.

Çünkü Türkiye Komünist Fırkası heyetinden Süleyman Sami ve Mehmed Emin Maçka'da heyetten ayrılmışlardır. Buna göre öldürülenlerin sayısı 15 olmaktadır. Bu heyette Türkiye Komünist Fırkası'nın yedi kişilik merkez komitesinden beş kişi Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Hilmioğlu (İsmail) Hakkı, Mehmed Emin ve Nazmi yoldaşlar öldürülmüşlerdir. Karadeniz'de öldürülen 15'lerin isimleri şöyledir:

1. Samsun'un Hançerli Mahallesinden Mustafa Suphi
2. Üsküdar'ın Ahmed Çelebi Mahallesinden Ethem Nejat (İzmir Maarif Sadr-ı Sabıkı)
3. Erzincanlı Aşçıoğlu Bahaeddin (Muallim)
4. Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Kâzım Hulusi⁵³
5. Sürmene'nin Asu Karyesinden Kıratioğlu Maksud
6. Cihangirli Hilmioğlu (İsmail) Hakkı (Doktor)
7. Van'ın Erciş Kazasından Ahmed oğlu Hayreddin (Nefer)
8. Bandırma'nın Manyas Nahiyesinden Hakkı bin Mehmed Ali (Topçu Yüzbaşı)⁵⁴
9. İstanbullu Emin Şefik (Mühendis)
10. Kadıköylü Tefik bin Ahmed (Tayyare Yüzbaşı)
11. Manisalı Kâzım bin Ali (İhtiyat Zabiti)
12. Erzincan'ın Akdağ Karyesinden Hatipoğlu Mehmed
13. İzmir'in Tilkilik Mahallesinden Hacı Mustafa oğlu Mehmed
14. Kandıralı Cemil Nazmi bin İbrahim (Elmalı Kaymakam-ı Sabıkı)

Öldürülen son kişinin kim olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri Küçük Talat Paşa'nın mektubunda bahsettiği Yüzbaşı Kâzım'dır. Bir diğer ismi geçen kişi ise Rusça yazılmış bir raporda zikredilen Nedim Ağâh'tır.⁵⁵

Asıl üzerinde durulması gereken konu Kayıkçılar Kâhyası Yahya Kaptan'ın bu işi kendi başına mı gerçekleştirdiği, yoksa birileri tarafından

53 Aslan ve Cilasun Kâzım Kadri'nin Uşak'ın Hacı Hüseyin Mahallesinden olduğunu yazmaktadırlar. Ancak bu mahallenin adı Hacı Hasan Mahallesi'dir.

54 Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey de Ethem Nejat gibi Çerkes'dir.

55 Cilasun, age, s. 192.

kullanılarak mı yaptığı sorunudur. Ne yazık ki bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır. Yahya Kâhya olaydan bir süre sonra Trabzon'da karanlık işler yaptığı iddiasıyla Kâzım Karabekir tarafından tutuklanmış ve Sivas'a gönderilmiştir. Sivas'ta ağır ceza mahkemesinde yargılanan Yahya Kâhya beraat etmiş ve Trabzon'a döndüğünde "Sanki bütün işlerde ben tek başıma mı idim. Daha üstüme varırlarsa her şeyi olduğu gibi ortaya dökerim"⁵⁶ demesi olayda başkalarının da parmağı olduğu izlenimini doğurmaktadır. Yine Mete Tunçay, Yahya Kâhya'nın oğlu Osman Kâhya'dan aldığı bir mektupta, Kâhyanın oğlunun olay ile ilgili "Yahya Kâhya o zamanki faktörlere göre vatani vazifesini yaptı" dediğini belirtiliyor ve "asıl katilin bugün tapılan biri olduğunu zaman gösterecektir" dediğini ekliyor.⁵⁷ Tüm bunların üzerine Yahya Kâhya'nın 3 Temmuz'da Soğuksu'ya giderken kışla yakınlarında öldürülmesi ve faillerinin yakalanamaması olayın Yahya Kâhya'nın kendi iradesiyle vuku bulduğu tezini çürütmektedir. O halde Yahya Kâhya'yı bu işle görevlendiren kişiler kimlerdi? Bu soruya yanıt vermek oldukça güçtür. Çünkü olayla ilgili şahısların hayatta bulunmaması ve öldürme emirlerinin genellikle yazılı olarak verilmemesi kesin kanıtların ortaya çıkarılmasını engellemektedir. Ancak bu konuda dört farklı görüş üzerinde durulmaktadır. Birinci görüş Ankara Hükümetinin bu işi yaptırdığı yolundadır. İkinci görüş Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Bolşevikler tarafından öldürüldüğü tezidir. Diğer bir tez Yahya Kâhya'nın bu işi kendisinin organize ettiği yolundadır ve son iddia ise İttihatçıların bu işi gerçekleştirdiği şeklindedir. Örneğin Kâzım Karabekir bu olayı İttihatçıların gerçekleştirdiği kanısındadır. Yahya Kâhya'nın öldürülmesi olayını Kâzım Karabekir şöyle yorumlamaktadır:

3 Temmuzda Trabzon'da Kâhya'yı katletmişler. Otomobil ile akşam Soğuksu'ya giderken kışlaya yakın bir yerde yanındakilerle beraber bir kaç kişi tarafından taarruza uğramış. Buna pek canım sıkıldı. Kâhya, Enver Paşa taraftarı idi. Onu memlekete sokmaya çalışıyordu. Bu hususda elde vesikalar da vardı. Fakat buna rağmen Sivas mahkemesinde beraat etmişti. Bu adamın, Enver Paşanın Ruslarla

⁵⁶ Aslan, age, s. 339.

⁵⁷ Tunçay, age, s. 352.

mücadeleye *kalkmasından* sonra öldürülmesine nazaran Bolşeviklerin yapması ihtimali de vardı. Hususiyle Mustafa Suphi heyeti ki, İttihatçılar bunun dehşetli aleyhtarı idiler, çünkü Enver başta olmak üzere halk hükümeti kuvvetini İttihatçılar almaya çalışıyorlardı, hâlbuki Bolşevikler bir taraftan İttihatçılara vaadlerde bulunurken diğer taraftan Mustafa Suphi kafilesine kuvvet ve ehemmiyet vererek Türkiye'ye göndermişlerdi. Bu heyetin Trabzon'da bir sandalda itlaf olunduğu malûmdur. Bunu Kâhya'nın yaptığı şayi idi. Bunu tahkik ederek Bolşevikler de mukabele mi yapmışlardı? Fakat Trabzon'da kışla yakınında böyle bir teşebbüse muvaffakiyet düşünülecek bir şeydi. Bir taraftan da ciheti askeriye'nin bu katli yaptığı hakkında Trabzon'da şayialar çıkmış, güya vuranlardan asker elbiseli varmış, kışla tarafına kaçmışlar. Dâhiliye vekili Fethi Beyin Trabzon'a gelip gitmesini müteakip bu hadisenin vukuundan Fethi Beyin Trabzon kumandanı ve vali vekili miralay Sami Sabit Beyin aldığı talimat üzerine bunu yaptırdığı rivayetleri de dönmeye başladı. Bu işe ehemmiyet vermek lüzumunu gördüm, Bolşevikler yaptırdı ise işin ehemmiyeti meydanda idi, ikinci şık da az ehemmiyetli değildi.⁵⁸

Aynı görüşü paylaşan bir diğer kişi de Yusuf Hikmet Bayur'dur. Bayur'a göre İttihatçılar Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yurda girişini istemedikleri ve onları Anadolu'daki düzenlerine bozacaklarını düşündükleri için öldürmüşlerdir.⁵⁹ S. Halit Kakinç da Rusya Bilimler Akademisi Baş Araştırma Görevlisi Cem Kazancıyan tarafından ilk kez sunulan arşiv belgelerine göre cinayeti İttihatçıların işlediği sonucuna varmaktadır.⁶⁰ Tüm bu iddiaları değerlendiren Yavuz Aslan da en güçlü görüş olarak İttihatçıların bu olayı gerçekleştirmiş olabilecekleri üzerinde durmaktadır.⁶¹

58 Karabekir, age, s. 1147-1148.

59 Yusuf Hikmet Bayur, "Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Baş Dışarıda Akımlar," *Belleten*, C. XXXV, S. 140, (Nisan 1971), s. 654.

60 S. Halit Kakinç, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?," *Toplumsal Tarih*, S. 61, Ocak 1999, s. 30-34.

61 Aslan, age, s. 359.

Metin Toker ise Milliyet gazetesinde yayınladığı yazı dizisinde Sovyetlerin tepkisi noktasında yola çıkarak “Tabii o konjonktür içinde böyle bir temizleme hareketi, Sovyetlerin göstereceği tepki bakımından cüretli bir teşebbüstü, ama demek Sovyetlere iyi teşhis koyulmuştu” diyerek olaydan Ankara hükümetinin haberdar olduğu sonucuna varmaktadır.⁶² S. Halit Kakinç’ın yukarıdaki yazısına cevap olarak kaleme aldığı “Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar Öldürmedi” adlı yazıda Hikmet Algül de Metin Toker gibi olayda Ankara Hükümetinin rolü olduğunu belirtmektedir.⁶³ Ahmed Cevad (Emre) da 2 Nisan 1921’de Üçüncü Enternasyonal Doğu Şubesi Müdürü Pavloviç’e yazdığı mektupta TBMM Hükümetinin Mustafa Suphi heyetinin ortadan kaldırılmasında birinci derecede rol oynadığını belirtmektedir.⁶⁴

Ahmet Kemal Varınca, kendisine gelen bir telgrafa dayanarak Mustafa Suphilerin öldürülmesi olayının Ankara Hükümetinin bilgisi dışında olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁵ Ergün Aybars ise Mustafa Kemal’in daima meşruluk ilkesine bağlı kalmış bir lider olduğunu ve onun bilgisi dışında alt kademelerin bu işi planlamasının mümkün olmadığını ileri sürerek olayın Ankara’nın bilgisi altında işlendiği fikrine katılmamaktadır.⁶⁶ İsmet Bozdağ kitabında Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Sovyet liderleri tarafından öldürtüldükleri tezi üzerinde dururken,⁶⁷ 1963’de Tevetoğlu’na açıklamalarda bulunan Eski Türkistan Milli Komitesi Reisi Osman Hoca ise bu işi Hacı Selim Sami’nin organize ettiğini ifade etmektedir. Ona göre Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Moskova’dan aldıkları vazifeleri bilen ve iyi bir anti-komünist olan Selim Sami bu işi tezgâhlamıştı.⁶⁸

62 Metin Toker, “Sağda ve Solda Vuruşanlar,” *Milliyet*, 11 Mayıs 1971.

63 Hikmet Akgül, “Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar Öldürmedi,” *Toplumsal Tarih*, S. 65, Mayıs 1999, s. 4-10.

64 Ahmed Cevad Emre, “1920 Moskova’sında Türk Komünistleri,” *Tarih Dünyası*, S. 2, Ocak 1965, s. 150-151.

65 Aslan, age, s. 342.

66 Ergün Aybars, “Mustafa Suphi’nin Anadolu’ya Gelişi Öldürülüğüyle İlgili Görüşler vesErzurum’dan Trabzon’a Gidişle İlgili Belgeler,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIII.; 24’den ayrışım, 1979-1980, s. 92.

67 İsmet Bozdağ, *Mustafa Suphi’yi Kim Öldürttü? Atatürk mü? Lenin mi?*, Emre Yayınları, İstanbul, 1992, s. 77-83.

68 Tevetoğlu, age, s. 256.

Mete Tunçay da Mustafa Suphilerin ortadan kaldırılması olayının Mustafa Kemal'in bilgisi dışında, Kâzım Karabekir, Erzurum Valisi Hamid Bey'in bir tertibi olduğu kanısındadır ve kanısını Şu Şekilde ifade etmektedir:

Benim kendi izlenimim bu işin Kâzım Karabekir ve Vali Deli Hamit Bey'in tezgâhı olduğudur. Ankara bu iş olduktan sonra haber alıp buna razı olmuştur. Ankara'nın isteği onların gözünü korkutun, Anadolu'da komünizmin yayılmasına müsait bir hava olmadığı izlenimi verin ve iade edindir.⁶⁹

Yine Mustafa Suphilerin öldürölüşünde Ankara'nın parmağı olmadığını Şu sözlerle ifade etmektedir:

Mustafa Suphiler Ankara'ya temelli kalmaya geliyorlardı; ama darbe yapmaya değil, Mustafa Kemal PaŐayla işbirliği etmeye! Sosyalist olmasına sosyalisttiler ama Rusçu değillerd, Türk milliyetçisiydiler. Gelip bazıları meclise girselerdi, aralarında iyi icra vekilleri de çıkarıldı; Türkiye Cumhuriyetinin yine bağımsız ama daha sosyal içerikli bir gelişme çizgisi olurdu. Mustafa Kemal Paşa'nın da bunu istediğini sanıyorum. Fakat son anda darbecilik-fesatçılık suçlamalarıyla kulağını doldurmuŐ olmalılar ki, geri gönderilmelerini söylemiŐtir. EĞer günün birinde M. Suphilerin öldürölmesini onun emrettiği kanıtlanırsa çok ŐaŐacaĐım!⁷⁰

Sovyet yazarlardan R. P. Korniyenko ve A. M. Őamsutdinov da Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın onayı ile öldürölüklerini yazmaktadırlar.⁷¹

General Sabit Karaman ise olayın o günlerde Trabzon'daki Bolşevik aleyhtarlığının bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir.⁷² Tevetoğlu da ola-

69 Mete Tunçay, "1920'lerde Sol Hareket," Soru-Cevap Kısmı, 1920-21'ler Türkiyeyi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, (Sempozyum Bildirileri), TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 40.

70 Tunçay, age, s. 356.

71 Aslan, age, s. 347.

72 Aslan, age, s. 342.

yın tamamen komünizme karşı olan halkın milli bir refleksi olduğunu ifade etmektedir.⁷³

Ethem Nejat 1918 yılında Almanya'da tanıştığı sol hareket içinde faaliyet göstermiş ve 28/29 Ocak 1921 tarihinde genç yaşta hayatını kaybetmiştir.

73 Tevetoğlu, age, s. 245.

ETHEM NEJAT'IN İKTİSADİ FİKİRLERİ

KALKINMADA ÖNCELİKLİ YOL: ZİRAAT

Ethem Nejat'ın II. Meşrutiyet döneminde üzerinden durduğu konulardan biri de Osmanlı devletinin iktisadi hayatıdır. Nejat'ın iktisadi fikirlerinin şekillenmesinde Ticaret Mektebinden mezun olmasının büyük etkisinin olduğunu düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra mensubu olduğu İttihad ve Terakki Cemiyetinin temel iktisat politikası olan “Milli İktisat” fikrini benimsediği anlaşılan Ethem Nejat, özellikle Balkan Savaşlarından sonra ciddi anlamda bir milli iktisat politikasına yönelmiştir. Ethem Nejat'ın bu dönemdeki iktisadi fikirleri ülkenin kalkınması yolunda çözüm arayışlarına yöneliktir. O, ülkenin kalkınmasında en birinci yol olarak ziraatı ve onunla bağlantılı olarak da ticareti görmüştür.¹ Ziraat ve ticaretin yanı sıra hayvancılığa da gereken önemi veren Nejat, sorumlu müdür olduğu *Yeni Fikir* ve *Toprak* dergilerinde yeni usul hayvancılık yöntemlerini tanıtmaya yönelik yazılar da yayınlamıştır. Çiftçiliğin özendirilmesi, modern usullerde ziraat yapılması, mekteplerde ziraat eğitimi verilmesi, ticaret ve ticaret eğitimi, milli istihsalât ve milli şirketlerin kurulması onun başlıca üzerinde durduğu konulardır. Ethem Nejat, temelde bir Türk burjuvazisinin yaratılması fikrindedir.² Ecnebilerin elinde bulunan ticaret hayatına bir an evvel müteşebbis Türklerin de girmeleri gerektiğini ısrarla vurgular. Ama bunun için en esaslı şartın eğitim olduğunu ileri sürer ve çiftçilerin modern usullerle eğitilmelerini, köylerin düzen ve tertip içine sokulmasını, temiz, sağlıklı, modern köylerin ve tarlaların oluşturulması gerektiğini belirtir. Hatta bu

1 Ziraat ve ticaretin kalkınmada en birinci yol olduğunu belirten Nejat, bu alanlarda ilerlemenin sağlanması için bir diğer gerekli şeyin içtimai yapı olduğunu ekler. Toplumun iktisadi alanlara bakışının ıslaha ihtiyacı olduğunu ve halkta bu alanlara karşı bir muhabbet hissinin oluşturulması gerekliliğinden bahseder. Ethem Nejat, “İktisadımız İçin Ahvâl-i İçtimaiye ve Ahlâkiye,” *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 35, 16 Haziran 1910.

2 İlginçtir ki Ethem Nejat II. Meşrutiyet döneminde ısrarla yaratılmasını istediği Türk burjuvazisinin 1918'den sonra en sert muhaliflerinden biri olmuştur. Sol hareket içinde en büyük eleştirilerini Türk burjuvazisine yönelten Nejat ülkenin önündeki en büyük engel olarak onları görür ve bu sınıfı proletaryanın tarihi ve ebedi düşmanı olarak niteler.

konuda köylerin nasıl kurulacağı konusunda örnek teşkil edecek önerilerde bulunur. Köylülerin ve çiftçilerin modern usulleri öğrenmelerinde araç olarak ise köy öğretmenlerini görür. Kendisi uzun süreler darülmualimin müdürlüğü yapan Ethem Nejat, öğretmen adaylarına modern ziraat usullerinin öğretilmesine gayret eder ve gittikleri köylerde öğrendikleri bu usulleri köylülere de tatbik etmelerini ister. Öğretmen arkadaşı A. Ferid Bey ile birlikte Manastır'da iken çıkarmaya başladığı *Yeni Fikir* ve hemen sonrasında yayınlamaya başladıkları *Toprak* mecmualarında yayın felsefesi tamamen ziraat ve ticaret olmuştur. Bu dergilerde bir yandan ülkemiz için gerekli olan ziraat ve ticaret usullerinden bahsedilirken, diğer yandan yabancı ülkelerdeki sistemler hakkında tanıtıcı yazılar çıkarılarak ziraat ve ticaret alanındaki yenilikler yurda anlatılmaya çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ülkenin siyaseten kurtuluş yolları aranırken iktisadi kalkınma için de çeşitli yollar düşünölmeye başlanmıştı. Ancak, ülkenin iktisadi hayatına yön veren hemen her türlü ekonomik araçlar büyük devletlerin yönetiminde bulunmaktaydı. Başta Düyun-u Umumiye ve Reji İdaresi olmak üzere çeşitli aracı kurumlar eliyle ülke ekonomisini yönetmekte olan Düvel-i Muazzama karşısında Osmanlı devleti her türlü iktisadi araçlardan yoksun kalmış ve kalkınma araçlarını yeniden canlandırma yolunda kurtuluş yolları aramaya başlamıştı. Fakat devam eden savaşlar ve toprak kayıpları ülke ekonomisinin giderek daha da içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep oluyordu. İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1908 İnkılabından sonra programına aldığı zirai kalkınma yolları da çok faydalı olmamış ancak 1913'ten sonra canlanan Milli İktisat politikasını gerçekleştirmek için önemli adımlar atılmıştır.

Ethem Nejat, daha II. Meşrutiyet öncesinde İzmir'de yayınlanmaya başlayan *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nde yazılar yazmaktaydı. Aslında bu gazetenin adı Nejat Bey'in iktisadi fikirlerinin bir yansıması niteliğindeydi. Ethem Nejat ülkenin kalkınmasında en birinci amil olarak ziraatı görmektedir. Ziraatın ülkemiz için önemini şu sözleriyle belirtmektedir:

Bizim memleketimizde mesleklerin şahı ziraattır. Düşünce eğitiminde ve genel eğitimde gözetilen amaçta ziraat oldukça zorunlu

bir yer tutmalıdır. İngiltere nasıl sanat ülkesi, Macaristan ziraat ülkesi, İskandinav ülkeleri gemici ve balıkçı ise Türkiye de iklimi karakteri ile ziraat ülkesidir. Fikri eğitimde iyi, özgür, bağımsız düşünebilmenin yeterli olmadığı kanısındayım. Daima hedef; özellikle eğitim ziraata yönelik olmalıdır. Hatta daha ileri giderek derim ki, bizde ziraat bir mefkûre, milli mefkûrenin kesin bir emri olmalıdır.

Osmanlı vatanı ekonomik özgürlüğünü kazanarak kendi iç sanayisini koruyuncaya kadar bir çiftçi memleketi kalacaktır. Osmanlı çiftçisi çalışma ve gayretinden çok yararlanabileceği ekonomik bir duruma ulaşıp, zengin olduktan sonra, toplumsal ve zihinsel yükselme ve ilerlemeye kavuşacaktır. Osmanlı toplumsal yapısını oluşturan çiftçi, terakki ve tekâmülü elde ettiği zaman büyük ilerlemelere ve büyük sanayiye o zaman kavuşacaktır. Bunun için biz her şeyden önce çiftçiliği ve çiftçiyi eğitime kavuşturmalıyız. Bundan başka toplumun her sınıfı çiftçilik hakkında her şeyden çok bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü çiftçi memleketinde bütün işlerin bir ucu çiftçiliğe uzanmaktadır.³

Yine bir başka yazısında ise kalkınmada ki tek yolun ziraat olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Osmanlı vatanının tealisi için hep yek kalbiz. Bizim memlekete ait mamuriyet ziraat ile kâimdir. Fakat yeni usûl ziraat bir takım hazırlıklara muhtaçtır. O hazırlıklar olmadan işe başlamak biraz güç olur.⁴

Ethem Nejat, ziraat ve ticaretin birbirine sıkı bağlarla bağlı olduğunu ve birinin geri kalması durumunda diğersinin de onunla birlikte çöküşe geçeceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle yazılarında ziraat ve ticaretin birlikte geliştirilmesi gerektiğini ifade eder. Nejat Bey'in hayali, modern usulleri öğrenmiş, bilgili ve görgülü Türk çiftçisinin ürettiği ürünleri;

3 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53.

4 Ethem Nejat, "Manastır'ın Tetkikat-ı Hevaiyesi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1911, s. 151.

ticaret usullerini bilen, dil öğrenmiş, harici ve dahili ticaret kanunlarına vâkıf Türk tüccarlarının pazarlamasıdır. O nedenle bu iki iktisadi faaliyeti birbirinden ayırmaz. Bu konuda kaleme aldığı bir yazı da bu iki faaliyet dalından hangisinin daha öncelikli olarak ele alınması gerektiğine ilişkin tartışmaya şu sözlerle katılır:

Bir ağızdan tuhaf bir söz işitmiş idim. Bu söz hükümet lisanından bile işitilmiş idi. “ticareti ve ticaret usûllerini daha evvel ıslah edelim, bu yolda ilerleyelim, sonra ticaret ziraatı tabiatıyla ıslah edektir.” Demek istiyor ki ticaret ziraattan daha evveldir. Bu doğru mu? Ticaret veya ziraat evveldir deyip işin içinden garabetle çıkmak mümkün olamaz. Tetkik edelim: Memleketimizde ticaret ziraatın mütemmimi gibidir. Fakat ticaretsiz ziraat de mahkûm-ı fenadır. En ufak bir buğday tanesiyle hem ziraat, hem ticaret işgal eder.

Bizde halk hemen umumiyet ve ekseriyet itibariyle çiftçidir. Mahsulât onun yed-i gayretiyle çıkar. Çiftçinin bu yed-i gayreti ihracatı temin eder. Gerek memleket dâhilindeki alım-satımı temin eden ve gerek ihracatı yapan çiftçidir.

...

Yine söylüyoruz: ticaretimiz kalır, ziraatımız yürürse ilerleme yoktur. Ne evvela ticaret, ne evvela ziraattır. Ziraat ve ticaret beraber ilerlemeli, ziraatımızı muhafaza, vekaye [savunma] için ticaret... Ticaretimizi muhafaza vekaye için ziraat... Ziraat için rehber-i terakki ticaret, ticaret için rehber-i terakki ziraattır.⁵

Ziraat ve ticaretin hangisine öncelik verilmesi gerekliliği konusunda çeşitli fikirler öne sürülürken Nejat Bey bu iki iktisadi kolun bir arada geliştirilmesi gerektiğini şu sözlerle vurgular:

Şu memleket koca bir ziraat ülkesidir. Bunu hepimiz takdir ediyoruz. Acaba bu memleket aynı zamanda bir ticaret memleketi değil midir? Şunu bilelim ki ziraatsız ticaret olmadığı gibi ticaretsiz zira-

5 Ethem Nejat, “Ziraat mı Evvel? Ticaret mi?,” *Toprak*, S. 2, Nisan 1913, s. 29-32.

at da duçar-ı akamet olur. O ziraatta ilerlemek için müsait zeminler bulunmaz.⁶

Osmanlı devletinin büyük devletlere olan ekonomik bağıllığının Osmanlı/Türk unsurlar üzerinde açtığı derin yaraları Anadolu ve Rumeli'deki görevleri sırasında yakından gören Ethem Nejat bu durumun sebepleri üzerinde durur ve en birinci etken olarak hücrelerimize kadar sinmiş olan memuriyet hevesini görür. Şüphesiz onun bu düşüncesinin tarihsel kanıtları da vardır. Nitekim Osmanlı devlet hayatında ticari faaliyetler genellikle gayrimüslim unsurların elinde kalmıştır. İmparatorluğun başta Yahudi ve Ermeni tebaası olmak üzere gayrimüslim unsurları ticaret ile uğraşmakta ve iktisadi hayatı örgütlemekteydiler. II. Meşrutiyet döneminde bir Türk burjuvazisinin eksikliğini gören İttihad ve Terakki Cemiyeti bu yolda faaliyetlere başlamış ancak amacına ulaşamamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni Türk devletinin en büyük problemlerinden biri de yine milli burjuvazinin bulunmayışı olmuştur. İzmir İktisat Kongresi ve hemen sonraki iktisadi politikalar bu sınıfın oluşturulmasına yöneliktir.

MEMUR OLMA, ÇİFTÇİ OL!

II. Meşrutiyet aydınlarına göre bizi ziraat ve ticarettten alıkoyan yegâne duygu memur olma hissidir. Aileler çocuklarının herhangi bir devlet hizmetine girmesi için uğraşmakta, verilen eğitimin ana hedefi de çocukları memur yapma üzerine oturmaktadır. Böyle bir durumda ticaret yabancı unsurların elinde kalırken, ziraat de eğitimsiz ve bilgisiz köylülerin elinde kalmaktadır. İşte Osmanlı devletinin hem ziraatta hem de ticarete bu derecede geri kalmasının nedeni burada yatmaktadır. Aileler için önemli olan çocuklarını rahat rahat para kazanabilecekleri bir masa başı işine sokabilmektir. Dönemin aydınlarından birçoğu bu zihniyete şiddetle karşı çıkmışlardır. Eğitim sistemi içinde çocukların herhangi bir mesleğe olan istidatlarının ortaya çıkarılmadığı ve talebelerin sadece şahadetname olarak bir memuriyete kapağı atma düşüncesinde oldukları eleştirilerin

6 Ethem Nejat, "Terbiye-i Umumide Noksanlık Var," *Sırat-ı Müstakim*, C. VII, S. 177, 1911, s. 328.

ana hedefi olmaktadır. Ahmed Sıtkı şahit olduğu bir olaydan yola çıkarak bu durumu şu şekilde eleştirmektedir:

Efradı istidad-ı tabiyelerinin aksine meslek takip eden bir kavim, terakki edemez. Mütehassıs yetiştiremez. Mücadelat-ı hayatiyesi kör dövüşüne benzer. Bu gibi mesele meraklı olduğum için darülm-u allimin-i âliye şubesine talebe kaydolunduğu esnada mezkûr mekteb mezunlarından bulunduğum hasebiyle ben de gittim. Muavinin başında bulunuyordum. İdadi mezunlarından birkaç efendi geldi. İçlerinden biri riyaziyata kaydolundu. Programa baktıktan sonra:

“Aa! Zor imiş, edebiyata kaydolunacağım, orası daha kolay” dedi. Öbürleri de hangi şubeye kaydolunacaklarına mütereddittiler. Hâlbuki bu, pek mühim, son derece düşünmeye layık bir mesele-i hayatiye. Halledilmeden gelmeli mi ya? Görülüyor ki gençlerimiz bir mekteb-i âliye girmekten maksat bir şahadetname almak, o sayede bir memuriyete gitmekten ibaret zannediyorlar.⁷

Agâh Sabri de mektep talebelerine seslendiği yazısında bu acı durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Malum ya birçok hak mukabilinde bir vazife, bir vazife mukabilinde bir hak vardır! Eğer ki biz fevkalade ve gayretle vazifemizi ifa etmezsek büyük, hem de pek büyük haksızlık etmiş oluruz. Biz memur olarak karnımızı doyurmayı düşünüyoruz. Hakkımız olmadığı halde verilen binlerce kuruşu alıyoruz da düşünmüyoruz ki her zaman beklediğimiz, istediğimiz lütuflar hep milletimizin, bizim hazinemizin, servetimizin cüzidir. O hazine ne kadar fakir olursa biz de yar ve ağyar nazarında o kadar itibarsız kalırız. O hazine ne kadar çok servet bulunursa hükümet o paraları terakki ve ümran-ı memlekete sarf edeceğinden hem inzâr-ı ecabinde o kadar muteber ve hem de saadat ve ezvâk-ı medeniyeye mazhar oluruz. Görüyorsunuz ya! Bugün şöhreti velev endaz afak olan

7 Ahmed Sıtkı, “Taşra Mekâtib-i Rüşdiyesinin Islahı,” *Serbesti*, 29 Aralık 1908.

İngiltere hükümetinin merkezinde fabrika dumanlarından güneş görünmüyor. Fakat İstanbul’umuzda en ufak bir fabrika bile göze çarpmıyor, orada ahalinin kısm-ı azarını fabrikalarda çalışıyor, bizde hemen kâffesi sokaklarda dileniyor. Teşebbüs-i şahsi bir takım arızata mevani’ mahzuratı iktihâm edebilir. Mücadelesiz ömür ağır şeydir bunda kuvvetli bulunmak ister. Dar-ül-sanatlar olsa bunlar tabii oralarda çalışıp zell-i suali irtikab etmezler aksi takdirde mücazat-ı kanuniyeye çarpılıyorlar. Serveti olanlar bu gibi terakki-i memlekete ait hususatı deruhte etmelidir. Mücadele-i ömre kendi teferruatıyla girmelidir. Yoksa kuru bırakıp resmiye-yi mazhariyetten ne çıkar? Mahasal (memur olacağım) hevesine bırakarak mesela Mekteb-i Hukukta bulunan gayet muktedir bir avukat, Tıbbiyedeki mütehasıs bir doktor olmak için çalışmalıdır. Yoksa memur olmak ümidiyle mektebe gelip giderek yalnız bir şahadetname elde etmeyi gaye-i maksat ittihaz ederek sa’y ve gayreti elden bırakmak sonra iki satırlık bir istidanameyi şekl-i kanuniyede, kavaid-i tahviyeye tevfi ken yazamayacak kadar zillet ve aciz göstermek yukarıda dediğimiz gibi uhdemize müterettib vazifemizi suiistimalden başka bir şey değildir. Çalışalım, ahlakımıza müntesibin ilm ve maariften olduğumuzu gösterelim.⁸

Hüseyin Şükrü ise olaya okullarımızda takip edilen Fransız sistemi noktasından yaklaşır ve bu sistemin memur yetiştirmeye yönelik bir sistem olduğunu halbuki Anglo-Sakson sisteminin çocukların kabiliyetlerine göre mesleklere yönelttiğini ifade eder.⁹ Dönemin önemli eğitimcilerinden olan İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey de, adam olmanın tek amacının okuma-yazma öğrenmek olmadığını, Türkiye’de yanlış anlaşılan bu okuma-yazma eğitiminin sadece kâtipliğe ve memuriyete yarayacağını, bunun ise tutsaklık ve tutukluğa sebebiyet vereceğini belirterek mekteplerimizin eğitim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini ifade eder.¹⁰

8 Ağâh Sabri, “Mekteb Efendilerine,” *Üç Gazete*, 26 Eylül 1908.

9 Hüseyin Şükrü, “Mekteb Programları,” *Tanin*, 1 Ekim 1908.

10 Ergün, age, s. 76.

Ailelerin çocuklarını memur yapma isteğine ve mekteplerin bu yolda eğitim uygulamasına en büyük tepkiyi veren aydınlardan biri şüphesiz ki Ethem Nejat'dır. Yazıları dikkatle incelendiğinde Ethem Nejat'ın memuriyet hayatını, kalkınmaya hiçbir faydası olmayan ve bizi miskinliğe/uyuşukluğa alıştıran bir yaşam tarzı olarak algıladığı anlaşılır. *Türk Yurdu*'nun Manastır hususi muhabirliğini yaparken yazdığı Manastır'ın aile hayatı ile ilgili makalede her yerde olduğu gibi Manastır'da da memuriyete karşı büyük bir heves olduğunu, bir babanın çocuğunu okutmaktan maksadının onu memur ve hazır yiyici yapmak olduğunu ve şehrin % 25'inin memur olmasının bu iddiasını kanıtladığını belirten Nejat, bu sebeple memur olan Manastırlıların başka yerlere tayin olmayı istemeyip, az bir maaşla kanaatkârane yaşadıklarını ifade eder.¹¹ Memuriyeti hazır yiyicilik olarak telakki eden Nejat Bey, bir başka yazısında ise memuriyeti bir müptelalık olarak zikretmektedir.¹² Yukarıdaki aydınlardan görüşlerine benzer görüşleri süren Nejat'a göre de okullarımız hissiz ve miskin memurlar yetiştirmektedir. Ama asıl önemlisi ailelerin çocuklarını küçüklükten beri bu hisle büyütmeleridir:

Bizde terakki etmiş, hakikaten tefeyyüz etmiş bir şey var: Bereket-i memurin! Evet, hepsini şikâyet ediyoruz ki mekteplerimiz aşağıdan yukarı hep memur fabrikasıdır. Vatanın bu fabrikalardan canı çok yandı. Bugün istenilen istihsal-i servete medar olacak fabrikalardır.

Bir çocuk mektebe devam eder, o çocuğun babası, anası, büyükleri, komşuları makam-ı takdirde, duada inşaallah paşa olursun, vali olursun, büyük kâtip olursun der. Evinde zehirlenerek çocuk mektebe gelir; ne öğrenir, ne görür bilir misiniz? Dört duvar! Fikir, tahsil o dört duvardan, o donuk kitaplardan ibaret kalır...¹³

Çocukların bir mektebe girerken öncelikle "o mektepten çıkan ne memuru oluyor"¹⁴ diye soru sorduğunu ve bir memuriyet hissi ile yanıp

11 Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile I," *Türk Yurdu*, C. I, S. 8, 23 Şubat 1327, s. 245.

12 Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti I," *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1911, s. 103.

13 Ethem Nejat, "Çok mu? Yoksa İyi mi?," *Say ü Amel*, S. I, Aralık 1910, s. 5.

14 Ethem Nejat, "Muallimlikte Saadet Var mı?," *Yeni Fikir*, C. III, S. 15, Eylül 1913, s. 463.

tutuştuklarını belirten Ethem Nejat, ticaret ve ziraat memleketi olan ülkemizdeki vahim durumu şu şekilde gözler önüne sermektedir:

Memleketimiz kadar mevki-i ticarisi müsait hiçbir memleket tasavvur edilemez. Bu kadar mühim sahillere, denizlere, üç mühim kıtanın mahal-i iltisakına [birleşme yerine], aksa-yı şark [uzak doğu] yolunun kâffe-i vesaitine [vasıtaların çoğuna] malik olan memleketimiz ticarete karşı olan cehlimiz [bilgisizliğimiz] sebebiyle terakkiden kalmış, pek biçaredir. Milletimiz bu cehli ile dir ki ihraz edeceği mevki-i ticariyeyi bir takım ecnebilere, Yunanilere, Avusturyalılara, Almanlara, İngilizlere kaptırmıştır. Biz ticaret, ziraat, sanayi gibi memleketi zengin edecek işlere ehemmiyet vermedikçe, memuriyet-i hükümet denilen o bâb-ı atalette bekledikçe servetten, fikirden, teşebbüsten düştükçe düştük, hükümet-i sabıka birçok talebe yetiştiriyor, mekâtib-i âliye her sene birçok gence şahadetname veriyordu. Hâlbuki bu talebe koyundan farklı değildir. Çünkü hükümet elindeki değneğiyle onları hangi tarafa sevk eder ise, onlar da başlarını miskinane eğip o tarafa giderlerdi. Çünkü biçareler düşkün idi, terbiyeleri onları ancak bâb-ı hükümete müracaata mecbur ediyor; başka hususi işlerde çalışmayı göze aldırıyor, hicap ettiriyordu.¹⁵

Ethem Nejat'ın asıl rahatsızlık duyduğu konu ziraat ve ticaretin ülkedeki algılanış şeklidir. Daha küçüklükten itibaren ailelerinde çiftçiliğe ve ticarete karşı önyargı ile yetiştirilen çocuklar büyüdükleri zaman bu mesleklerden uzak durmaktadırlar. Toplumda oluşan genel yargının az çok okuyabilen çocukların memur oldukları, okuyamayan, bilgisiz ve cahillerin ise ticaret ve ziraat ile meşgul oldukları yolundadır. Nejat bu hususu şu şekilde değerlendirmektedir:

İdadi okullarına girenler seçkin sınıf oluyorlar, tüccar, esnaf, sanatkâr ve çiftçi olmaya tenezzül etmiyorlar. Ne kadar beyinsizlik! Bizde, hatta büyüğlerimizde ve hatta rastladığım büyük maarif

¹⁵ Ethem Nejat, "Ticaret Mekteb-i Âlisi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909.

memurlarımızda pek aşağı bir ruh hali ve mantık var: “Esnaflar, tüccarlar, sanatkârlar, çiftçiler hep okuma-yazma bilmeyenlerden veya okuyamayan ve yazamayanlardan seçilsin.” Ne kadar büyük körlük, ne acı bir endişe! Efendim; tüccar, esnaf, ziraatçı, kendini bilmez, ilerlemeleri, gelişmeleri takip etmez, dünyayı tanımazsa söyleyiniz biz, okuyan, bilen, anlayan milletlerin ekonomik yönden esiri olmaz mıyız?

Bu konuda hükümette de suç var. Gençleri çalışma ve girişime yönlendirmek için elinde araç çok. Devlet kapısında memurluk dilenen gençleri, büyük memurlar, bakanlar uygun bir dil ile yol göstererek amacından vazgeçirmeli, ısrar edenleri kovmalıdır.¹⁶

Ülkedeki bu anlayışın değişmesi için ilk yol olarak çocukların bu mesleklere ısındırılması ve muallimler tarafından bu mesleklere sevk edilmeleri gerektiğini düşünen Ethem Nejat kaleme aldığı hikâyelerinde ziraat, hayvancılık ve ticarete geniş yer vermektedir. Yazdığı hikâyelerdeki ortak nokta kahramanlarının hemen hemen hepsinin çiftçi olmalarıdır. *Çiftlik Müdürü*'nde Bayezit Ferid, *Yiğit Türkler*'de Oğuz Bey, *Zengin Böcekçi*'de İbrahim hep dürüst, zengin ve mesut çiftçilerdir. Nejat, bu yolla insanlarda ve özellikle çocuklarda ziraata ve ticarete bir muhabbet hissi oluşturmayı arzular. Özellikle, *Çiftlik Müdürü* isimli hikâye kitabı tamamen bu amaçla kaleme alınmış bir eserdir. Hikâye adeta okuyamayan, cahil ve bilgisiz kişiler çiftçi olur tezini çürütmek için kaleme alınmıştı. Hikâyede Konya'daki çiftliğine işbilir bir müdür arayan Gazilerin Turhan Efendi'nin gazetelere verdiği ilanı gören Bayezit Ferid'in Konya'ya gelerek bu çiftlikte müdür olmasını konu edinmekteydi. Ancak Bayezit Ferid'in bir özelliği vardı. O da diplomalı çiftçi olmasıydı. Daha açık bir ifadeyle Bayezit Ferid okumuş, tahsil görmüş bir çiftçiydi. Ethem Nejat kendi fikrinde ülkenin kurtuluş yolunu ziraatta gördüğü için kurgusunu ziraat ile gelişmiş bir ülke üzerine oturtmuştur. 1933 yılında geçen hikâyede zaman zaman geçmişe dönüşler yapılmaktadır. Balkan Savaşlarının kaybedilmesi üzerine gençler harekete geçmişler ve savaşların getirdiği milli his ile “*bu memleket ancak ziraatı,*

16 Ethem Nejat, age, s. 52.

iktisadiyatı sayesinde gelişir” diyerek ziraat mekteplerine koşmuşlar, çiftçi olmuşlar, Avrupa’ya giderek ziraat eğitimi almışlardır. Otuz sene evvel başlayan intibah Anadolu köylerini, çiftliklerini mütefennin çiftçi gençlerle doldurmuştur. Köylüler makineleri hayretler içinde karşılamışlar, fitraten pek genç ve terakkiperver olan Türk köylüleri kolaylığı yakından görünce, anlayınca ve gençlerin pek kıymetli irşatlarına mazhar olunca yeni çiftçi alet ve makinelerini memnuniyetle kabul etmişlerdir.¹⁷

Hikâyedeki diyaloglar çiftçiliğin en doğru yol olduğu, iyi kazandıran, mutlu eden ve geleceği olan bir meslek olduğu yolundadır. Ferid Bey’in ve Konya’da iken mektuplaştığı “İş Adamı” olan arkadaşının babaları, etraftan gelen her türlü baskıya rağmen çocuklarının çiftçi olmalarını istemişlerdir. Ferid’in işadamı olan arkadaşı yazdığı mektupta bu durumu şöyle ifade etmekteydi:

Belki hatırlarsın küçükken ebeveynimizin bazıları bize ve babalarımıza nasihat ederek: “çocukların istikbalini mahvetmeyiniz; çiftçi olup da ne yapacaklar? Arazileri yok, paraları yok, yazıktır, memuriyet almak da güç... Çocukları geliniz Hukuk Mektebine, Mülkiyeye veriniz... Bütün istikbal oradadır!” dememişler miydi? Onların deyişlerine göre biçare bizler çiftçilikle mesut olmayacak, istikbali karanlık bir meslek sahibi olacaktık. Hâlbuki onların ne kadar hatalı ve ileriye görememiş oldukları, bizim ise ne kadar haklı ve musîb hareket etmiş olduğumuz meydana çıktı... O zavallılar bilmiyorlardı ki istikbal çiftçilerindir; saadet, bahtiyarlık da bütün çiftçilere aittir.¹⁸

Hikâye, Ziraat Mektebinden çıkan arkadaşların Ferid Bey ile mektuplaşmalarıyla devam etmektedir. Gelen mektuplarda okuldan çıkan öğrencilerin hemen hepsi bir çiftlikte çalışmakta, son usul aletleri kullanmakta ve mesut bir hayat sürmektedirler. Hikâye bu özelliğiyle tam bir mutluluk ve refah tablosu çizmektedir. *O Zengin ve Mesut Oldu* hikâyesinde

17 Ethem Nejat, *Çiftlik Müdürü*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 12.

18 Ethem Nejat, age, s. 16.

de durum farklı değildir. Hikâye, aynı mektepte okuyan Halim ile Macit'in küçükken bir pencere önünde konuşmalarıyla başlamaktadır. Halim'in babası çiftçidir ve Halim sürekli çiftliklerinden, çalışmaktan, harmandan, köy hayatından bahsetmektedir. Macit ise onun anlattıklarından sıkılmaktadır. Macit, Halim'in tam tersine memurluğu sevmektedir ve çiftçilikten nefret etmektedir:

Bana annemin verdiği öğütler ta küçükten, beşikten beri paşalığı, memurluğu sevdirmişti. Bizim kasabanın güzel bir kaymakamı vardı, çok genç, çok yakışıklı idi. Ben onu gördükçe ah! Ben de öyle kaymakam olsam der arkamdan gelecek zaptiyeyi, bana yüz bin temenna edecek memurları, ahaliyi düşünür ve gururlanırdım. Zaten babam da, annem de, akrabalarım da bana "sen iyi oku, biz seni İstanbul'da okutacağız. Sonra sen büyük bir kaymakam, mutasarrıf, paşa olacaksın" derlerdi. Ben mektebde çalışıyordum fakat memur olmak, kaymakam, paşa olmak için çalışıyordum.

Hikâye bir anda otuz yıl sonraya ilerlemekte ve zengin bir çiftçi olan Halim ile memur olan Macit'i aynı pencerenin önünde birleştirmektedir. Macit, Halim'in o haline imrenmekte ve memuriyete girdiği güne lanet etmekte ve pişmanlığını "Ah! Keşke ben de onun gibi çiftçi olsaydım" sözleriyle ifade etmektedir.¹⁹

*Zengin Böcekçi*²⁰ ve *Bal Bahçesi*²¹ adlı hikâyelerde ise ana konu hayvancılık olmakla birlikte yine temiz çiftlikler, görgülü ve işbilir çiftçiler, saf, temiz, sağlıklı bir doğal yaşam etrafında geçmektedir. *Zengin Böcekçi*'de, fakir bir hayat yaşarken ipek böcekçiliğinden zengin olan İbrahim de, *Bal Bahçesi*'nde İsviçre'de bir çiftlik mektebine okumaya giden çocuk da aynı ağızdan konuşurlar: "Dünyanın en güzel mesleği çiftçiliktir."

Görüleceği üzere Nejat mesajını doğrudan doğruya tezatlıklar üzerinden vermektedir. Çiftçi-memur, hür-emir alan, açık (doğada yaşam)-kapa-

19 Ethem Nejat, "O Zengin ve Mesut Oldu," *Toprak*, S. 2, Nisan 1913, s. 38-40

20 Ethem Nejat, "Zengin Böcekçi," *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914, s. 614-618.

21 Ethem Nejat, "Bal Bahçesi," *Yeni Fikir*, C. III, S. 17, Kasım 1913, s. 545-549.

lı (bina hayatı) alan, zengin-fakir, sağlıklı/kuvvetli-sağlıksız/cılız arasında hep karşılaştırmalar yapmaktadır.

Ethem Nejat ve Ferid Bey'in çıkardıkları *Yeni Fikir* dergisinde ziraat ve çiftçilik ile ilgili birçok yazı ve şiir de yayınlanmıştır. Bu yazı ve şiirlerde ana tema çiftçiliğin kutsal bir meslek olması, çiftçilerin bol para kazanmaları ve sağlıklı bir yaşam sürmeleridir. Toplumda çiftçilik hakkında oluşan önyargıları kırmayı amaçladığı anlaşılan bu yazılarda çiftçilik ile diğer meslekler mukayese edilmekte ve çocuklar ile gençler çiftçiliğe özendirilmektedir. Ay Bey imzasını taşıyan bir yazıda toplumun çiftçiliğe bakışı şu şekilde ifade edilmiştir:

Biz de birisine çiftçilik yap yahud gençlere çiftçilik öğren denilince yüzlerinde bir memnuniyetsizlik eseri görülmeye başlar. Bu gibi kimseler ve gençler ne yapıp yapıp ya sözü başka vadiye dökerler ve yahud sıvışıp kaçarlar. Çiftçilikten ne için hoşlanılmadığını karıştıracak olur isek ekseriya çiftçiliğin sevilmediği yahud güç zannedildiğini anlarız. Bu iki his de bize gençlerimizin kendi kendilerini yaşatabilmeye hazırlanmamış olduklarını anlatır. Ben bu gençler tembel diyemem. Zira görüyorum ki nice dünyanın en zor işi olan kalem efendiliğini hiç canları sıkılmadan icra edebiliyorlar. Sabahtan akşama kadar beyin patlatıyorlar ve neticede pek az para kazanıyorlar. O kadar emek ziraata, çiftçiliğe, pek çok korkulan toprakla uğraşmaya verilmiş olsa hiç şüphesiz kalemde kazanılanın üç dört misli kazanılabilir. Burada pek ala görülüyor ki gençlerimizin pek iyi hazırlanmaması memleketi ecnebi elinde kalmaya mahkûm ediyor.

Gençler ve çiftçilik yapmak isteyen muhterem kariler! Çiftçilik dedikleri kadar ne güç ne de kolay değildir. Hevesi olanlar pek iyi çiftçi olabilirler. Zor ile çiftçiliğe sevk olunanlar da binde bir iyi çiftçi olabilirler.²²

Bu olumsuz yargıyı yıkmak isteyen Ay Bey satırlarına şu şekilde devam etmektedir:

²² Ay Bey, "Çiftçilik," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 292.

Çiftçilik denilince viran köylerde oturmak, fena yemek, fena içmek, fena yaşamak hatıra getirilmemelidir. Çiftçiler usûlü dairesinde çalışıp kendilerinin sarf edecekleri şeyleri yetiştirecek olurlar ise şehirlerde oturanlardan bin kat iyi yaşarlar ve her şeyi ucuz tedarik ederler. Köyde yaşamakta bir fenalık vardır. Şehirlerde olduğu gibi kalabalık gezme yerleri, Beyoğlu âlemleri, Kuşdili Çayırları, kahvehane sohbetleri ve ilh yoktur. Buna karşı iyi ve tatlı bir aile hayatı, Kuşdili ve Kâğıthane yerine de büyük büyük çayırlar, bağlar, bahçeler, sular ve saire vardır. Hele sıhhat ve afiyet köylerde ve çiftliklerde her yerden daha çok ve daha ucuzdur.

Eğer yukarıki yazıları iki kelime ile hülasa etmek lazım gelir ise; çiftçilik alınının teri ile bol para kazanmak, iyi ve hoş yaşamak ve vatana herkesten ziyade hizmet etmektir.²³

ETHEM NEJAT'IN MODERN KÖY PROJESİ: MESUT KÖY

Köye ve köylülere büyük önem veren Nejat, ziraatta kalkınma yolunun köylünün eğitilmesiyle gerçekleşeceğini düşünmektedir. Ancak, köylerin ve köylülerin durumu hiç iç açıcı değildir. Köylü hâlâ eski usullerle ziraat yapmakta, köyler ise pislik içinde bulunmaktadır. Uzun seneler farklı ülkeleri görmüş olan Ethem Nejat, Amerika ve Avrupa'daki köylerin çok modern ve düzenli olduklarını ve en yeni teknoloji ile ziraat ve hayvancılık yapıldığını müşahede etmiştir. 1913 Balkan Savaşlarının kaybedilmesinden sonra bu bölgelerdeki Türk ve İslam ahalisinin Anadolu'ya göç etmeye başlamasıyla birlikte bu muhacirlerin iskânı meselesi hükümeti ve aydınları bu konu üzerinde düşünmeye itmiştir. Eskiden beri bu konu üzerinde kalem oynatan Nejat Bey ve yakın arkadaşı Ferid Bey bu muhacirler için "Mesut Köy" adını verdikleri bir köy tasarlamışlardır.²⁴ Bu köy projesi her ne kadar muhacirler için hazırlanmış gibi görülse de

23 Ay Bey, agm, s. 292-293.

24 Mesut Köy projesi Ethem Nejat'ın mesul müdürü olarak çıkarttığı "Toprak" mecmuasının 1 Mayıs 1329 (1913) tarihli nüshasında yer almıştır. Ancak yazının altında Ethem Nejat Bey'in adı yer almamakta, sadece "Toprak" ibaresi bulunmaktadır. Mesut Köy'e ait diğer yazıları da *Yeni Fikir* dergisinde A.Ferid Bey kaleme almıştır. Her ne kadar Nejat Bey'in ismi geçmemesine rağmen *Mesut Köy* tasarısının onun görüşleri neticesinde şekillendiğini düşünmekteyiz.

aslında Ethem Nejat'ın hayat felsefesini yansıtan bir girişim olarak görül-
melidir.

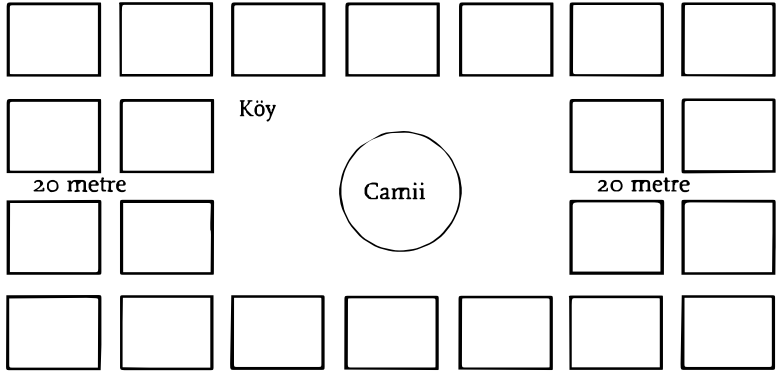
Balkan Savaşlarının kaybedilmesinden sonra bu bölgelerden gelen muhacirlerin iskânı için çeşitli yollar düşünülmüştür. Bunlardan ilki mevcut köylere haneler ekleyerek köyleri genişletmekti. İkinci yol gayri-müslimlerin elindeki köylerin boşaltılarak Müslüman muhacirlere tahsis edilmesidir. Üçüncü ve son yol ise gelecek olan muhacirlere yeni köyler inşa etmektir.²⁵ Sayıları 450.000'e yakın olan Balkan göçmenleri ile Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgalinden kaçan 1.500.000 mülteci ile birlikte sayıları 2.000.000'na yakın olan bu muhacirler için, savaşın kaybedildiği bir dönemde yeni köyler inşa etmesi çok mümkün görünmüyordu. Ancak yine de bu konuda başta Harbiye Nezareti olmak üzere Aşair ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından hem muhacirler hem de savaştan malul olarak dönen askerler için köyler oluşturulması tasarlanmıştır. Bu köy projeleri resmi kurumlarca yapıldığı gibi bazı kişilerce ve özel kurumlarca da yapılmaktaydı. Örneğin 1916'da İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiyesi bir Numune Köy Projesi hazırlayarak Harbiye Nezaretine sunmuştur.²⁶

Ethem Nejat ve A. Ferid Beyler de köy ve köylü ile doğrudan ilgilendikleri, ziraat ve hayvancılık konularında yazılar yazdıkları için Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan bu durum üzerine bir proje hazırlamışlardır. Onları bu projeyi hazırlamaya iten ana sebep muhacirlerin hükümet tarafından Anadolu'daki köylere geliş güzel yerleştirilmeleridir. Anadolu'ya böyle geliş güzel muhacir yerleştirmenin memleket için ne kadar fena ve tehlikeli olduğunu gördükleri için *Mesut Köy* isimli bir köy planı oluşturma yoluna gitmişlerdir. *Mesut Köy* tam bir ziraat ve hayvancılık köyü görüntüsündedir. Öncelikle köyün kurulacağı yer üzerinde duran Nejat ve Ferid Beyler Anadolu'nun havasının yazın sıcakça ve suları da iyi idare olunmadığından ekser yerlerinin sıtmalılı olduğunu, bunun için köy yerlerini mutlaka yüksek, yayla ve hava alır yerlerde yapmak icap ettiğini, köyün yerinin sıhhi olabilmesi için mutlaka bir doktorun bu yeri belirlemesi gerektiğini belirtmektedirler.

25 Fuat Dündar, "Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri," *Toplumsal Tarih*, S. 82, Ekim 2000, s. 52.

26 Sabri Yetkin, "İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmiyesi'nin Numune Köy Projesi (1916)," *Toplumsal Tarih*, S. 29, Mayıs 1996, s. 41-45.

Köyün mevkii tayin edildikten sonra merkeze bir cami-i şerif ve üç tarafına çeşme, şadırvan ve hayvanlara mahsus yalıklar yapılmalı; icap ediyor ise bir iki de dibek yerleştirilmelidir. Cami-i şerifin bulunduğu mevki yahut noktanın etrafını müdevver yahut dört köşeli on bin metre büyüklüğünde gayet büyük meydan olmalıdır. Tekmil köyün sokakları cami-i şerif meydanına çıkmalıdır. İkinci derece sokaklar cami-i şerif meydanına gelen sokaklara çıkarlar. Büyük sokaklar hiç bir vakit yirmi metreden daha aşağı ende olmayacağı gibi ikinci derece sokaklar da on iki metreden aşağı olmayacaktır. Evlerin etrafı katiyen bahçe ve ahırlar da zikredilen bahçeler arasında yapılmalıdır.²⁷ Muhacirin Komisyonunun çizdiği köy projesinde de cami, mektep ve karakol köyün merkezinde bulunmakta ve bunun etrafında büyükçe bir meydan bulunmaktadır.²⁸ Bu açıdan bakılınca klasik Türk köylerinin genel yapısı her iki projede de bozulmadan korunmuştur. *Mesut Köy*'ün evleri bir, iki ve dört aile oturabilecek bir surette yapılabilir. Evler, ailelerin birbirlerini görebilecek şekilde yapılırsa çok iyi olmayacağı için en iyisi ayrı ayrı yapmalı ve ahırları dört hane kullanabilecek bir vaziyette bina etmelidir. Köy planında görüldüğü gibi²⁹ her ada dört ev alabilecek büyüklüktedir.

27 "Mesut Köy," *Toprak*, S. 4, 1 Mayıs 1329, s. 58.

28 DüNDAR, agm, s. 53.

29 Mesut Köy'ün planı *Toprak* dergisinin ilgili makalesinde yer almasına rağmen burada Mustafa Ergün'ün kitabında verdiği plan kullanılacaktır.

İşkân komisyonunun planında bir ada üzerinde altı ev yer almak-
tayken *Mesut Köy*'de ise dört parçaya bölünen adanın sokağa bakan her dört
tarafında birer ev ve tam ortasında da baştanbaşa ahırlar bulunmaktadır.
Evler ve ahırlar bu suretle birbirlerinden ve sokaktan ayrılacak olur ise
köyün içine temiz ve taze hava bol bol girer. Köy ahalisi de saf hava içinde
yaşadıklarından sıhhat ve afiyetleri yerinde kalır ve hastalıklardan kur-
tulurlar. Hükümetin yapacağı ve yaptıracığı evler bu sistemde olmalıdır.
Dört eve ait kapıları ayrı ve dahili duvar taksimatlı ahırlar, dört ayrı ahırdan
daha ucuz çıkacağından tavsiye edilir.

Nejat ve Ferid Beyler her eve sebze bahçesi, hayvan gezinti yeri ve
ahır yapmak üzere köy içinde iki dönüm yer verilmesi gerektiğini belirte-
rek verilen iki dönüm yerin bir dönümünün sebze ve meyve bahçesi, bir
dönümünün ise ahır ve hayvan gezinti yeri olarak ayrılmasını önerirler.
Her evin bahçesinin ve hayvan gezinti yerlerinin birbirinden çit, tel veya
duvar ile ayrılmasının faydalı olacağını, ahırların önüne ise ot ve saman
yığmaya mahsus yerler ile yanına da gübre çukuru açılması gerektiğini
belirtirler. Köylerde temizliğe çok önem verilmemesinden öteden beri
şikâyetçi olan Nejat Bey, lağımın bu gübre çukurlarına veya daha
büyük çukurlara akıtılması gerektiğini ve bu şekilde köylülerin sağlıkla-
rının korunması gerektiğini ifade etmektedir. Gübre çukurundan maada
diğer evlerin sokaklardan üç metre içeriye yapılması ve boş kalan bu yerle-
ri çiftçilerin süthane ve saire gibi şeylerle değerlendirmeleri gerektiğinin
belirtilmesi, yazarların *Mesut Köy*'ü diğer numune köy planlarından fark-
lı olarak bir ziraat ve hayvancılık köyü olarak tasarladıklarının en güçlü
kanıtıdır.

İleri de görüleceği gibi Ethem Nejat ve Ferid Beylerin ağaç ve orman
konusunda büyük bir hassasiyetleri vardır. Bu nedenle *Mesut Köy*'de hükü-
metin verdiği ev ve paralara karşılık köylüleri sokak kenarlarına ve boş
kalan yerlere ağaç dikmeye zorlamasını isterler. Evlerin boyutları hem
İşkân Komisyonunun planında hem de Nejat Bey'lerin planında ayrıntılı
olarak belirtilmiştir. Buna göre evler ve depo olarak kullanılacak alanlar şu
boyutlarda olacaktır:

Evler alesseviye bir katlı olmak lazım ise de altında iyi bir bodrum ve çatı arasında kullanışlı bir ambar bulunmalıdır. Bununla beraber evlere öyle bir biçim vermelidir ki çiftçiler zengin oldukları vakit evlerini büyütebilsinler.

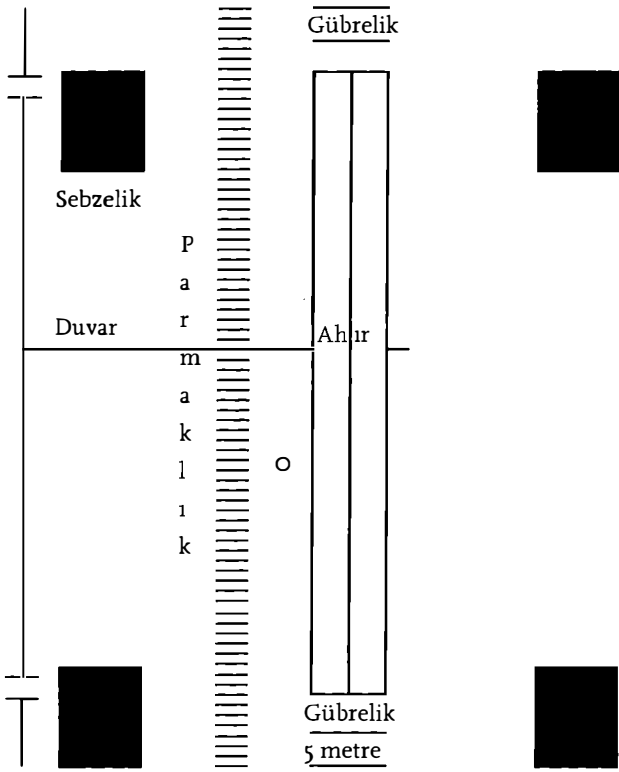
Bodrum katı iki buçuk metre, birinci kat üç buçuk metre ve çatı arası da yine iki buçuk metre yüksek olmalıdır. Bu eve yerleşecek çiftçiye hükümetin yüz dönüm tarla verdiğini ve bunun da yarısının ekildiğini farz edersek çiftçimizin eline beher dönümden yedi kile mahsul geçtiğine göre üç yüz elli kile zahire hâsil olmuş olur. Eğer çiftçimiz elli dönüm yerin otuzuna arpa ve buğday, onuna mısır ve diğer onuna da patates ekirse eline iki yüz kile kadar dane, elli-altmış kile mısır ve beş-altı bin okka da patates geçer. O halde danesini saklamak için on metre, mısır için de iki buçuk metre merbaı yere muhtaç olduğu için ceman yekûn on iki buçuk metre merbaında bir ambara malik olması icap eder. Tavan arasında bırakılan yer de bunun için tam hatta büyük bile gelir. Bodrum katında dahi patates ve sair kuru sebzelerini sakladıktan başka süt, peynir ve saire yiyecekleri saklamak için dahi pek çok yeri kalır. Çiftçinin oturacağı yerde de iki büyük oda, bir mutfak ve bir kiler bulunur. Asıl binaya bir kapı ile bitişik yere de bir ayakyolu ile bir gusülhane yapılmalıdır.³⁰

Mesut Köy'de her adanın ortasında yapılan büyük ahırlar dört parçaya bölünmüş ve beheri bir çiftçiye verilmiştir.³¹ Çiftçi toprağını bir çift öküz ve beygir ile işlediğinden ve iki nihayet dört yaşında süt için inek beslemesi icap ettiğinden ahır olması lazımdır. Ahırların buldukları yerler kapılarla ayrılmalı, ahırın çatı katında ot ve saman koymak için bir deposu olmalı ve hayvan pisliklerinin gübre çukurların ulaşması için ayrı kanalları olmalıdır.

Evlerin ve ahırların taştan veya tuğladan yapılmasını öneren yazarlar bu şekilde daha sağlam binalar yapılabileceğini, evlerin önlerinin ise sebze bahçesi olarak kullanılabileceğini ifade ederler.

30 "Mesut Köy," s. 59-60.

31 Şekil için bkz. Ergün, age, s. 109.

Elbette ki *Mesut Köy*'ün en büyük problemlerinden biri su ve bu suyun kullanılmasıdır. Nejat ve Ferid Beyler bu konu üzerinde düşünmüşler ve en hesaplı, en sağlıklı yöntemle köylünün suyu kullanmasını sağlayacak önerilerde bulunmuşlardır. Köylerde suyun tedarik edilmesinde en birinci yolun kuyular olduğunu belirten yazarlar, çoğu zaman bu kuyuların acı ve buruk bir tadı olduğunu ekleyerek, bu kuyuların köy merkezinde bulunmasının sağlık açısından hiç uygun olmadığı kanaatine varırlar. Çünkü köyün lağım ve pis sularının kuyu suyuna bulaşması nedeniyle pek çok köyde hastalıklar görüldüğünü buna sebebiyet vermemek için *Mesut Köy*'de açılacak kuyuların son evden yüz metre uzakta ve köyün bulunduğu yer biraz meyilli ise bayırın yukarı tarafına doğru açılmalıdır.³²

32 "Mesut Köy'de Su ve Kuvvet," *Toprak*, S. 6, 1 Temmuz 1329, s. 98.

Tabii ki bu suyun evlere getirilmesi için elektrik ve makine gücüne ihtiyaç vardır. Eğer köyde bir kuvvet veya elektrik makine ve tertibatı yok ise kuyunun üzerine bir yel değirmeni kurulmalı ve yapılacak depoda toplanan suları köyün içindeki beş çeşmeye taksim etmelidir. Eğer kuvvet ve elektrik makineleri var ise kuyunun suyu istenilen yere bila zahmet gönderilir. Eğer köyün yakın veya biraz uzağından nehir, çay ve dere geçiyor ise oradan borularla alınan su köyün istenilen yerine akıtılır. Köye bu gibi yerlerden alınacak sulara dahi pek çok dikkat etmeli ve daima içmek için kullanılacak suları kuvvetli borularla getirmelidir. Evlerde ve hayvanlar için lazım olan sular harlar vasıtasıyla istenilen yerlere akıtılabilir. Görüleceği gibi Nejat ve Ferid Bey, her ayrıntı üzerinde dikkatlice durmuşlar ve önerdikleri şeylerin hal çarelerini de göstermişlerdir. Örneğin köye yakın bir yerde gür akan bir nehir varsa buraya hemen bir değirmen çarkı gibi bir çark yapılarak ona bir elektrik makinesi bağlanmasını, bu suretle köylünün ihtiyacı olan elektrikli makineleri çalıştıracaklarını, eğer nehir yok ise çözümün kömür olduğunu, köye en yakın kömür ocağından çıkarılacak kömürden elde edilecek enerji ile suyun evlere taşınmasının sağlanabileceğini belirtirler.³³

Mesut Köy planını çizdikleri esnada eğitim camiası içinde yer alan Nejat ve Ferid Beyler, doğal olarak diğer planlarda sadece bulunması gereken bir yapı olarak yer alan mektep binası üzerinde de ayrıntılı olarak durmuşlardır. Her ikisi de köylülerin iyi yetişmiş öğretmenler tarafından aydınlatılması taraftarı olan yazarlar *Mesut Köy*'ün en önemli yapısının mektep binası olduğu konusunda hemfikirdirler. "Mesut Köyün Mektebi" adlı makaleyi A. Ferid Bey kaleme almıştır. Ferid Bey'e göre mektep sadece küçüklere değil büyüklere de hitap eder bir vaziyette olmalıdır. Bu nedenle gayet geniş bir alana inşa edilmelidir. Mektep binası iki katlı, büyük salonlu ve altı üstü üçer yüz kişi alabilecek büyüklükte olmalıdır. Alt kata ön tarafından ve üst kata da mektebin arkasındaki hususi kapıdan girilip çıkılabilmelidir. Bununla beraber alt kattan üst kata çıkar bir merdiven de bulunmalıdır. Alt kat sınıflara bölünmeli ve çocuklar yerleştirilerek mükemmelen okutulmalıdırlar. Üst katta dahi köylü dayılar toplanarak

33 agm, s. 99.

görüşüp konuşmalıdırlar.³⁴ Ferid Bey, köylülerin bir dernek kurmaları gerektiğini ve hane başına aylık bir kuruş toplanması durumunda yüz elli haneden ayda yüz elli ve senede bin sekiz yüz kuruş toplanmış olacağını, bu paranın okulun üst katında bulunacak olan kütüphaneye ait olmasını ve köylülerin bu kütüphanede son usul ziraat yollarını ve ziraat yayınlarını takip etmelerini önerir.

Ferid Bey okulun üst katını adeta köyün resmi toplanma mekânı halinde tasavvur etmektedir. Zira ona göre, jandarma, muhtar, tahsildar gibi kişiler bir açıklama yapılacağı zaman bu yeri kullanmalı, milli ve dini bayramlar burada kutlanmalıdır. Aynı dernek odasında bir de ecza dolabı bulunmalı, içinde insanlara ve hayvanlara ait ilaçlar bulunmalıdır.³⁵

Mesut Köy fikri veya bazı yazarlara göre ütopyası³⁶ Ethem Nejat'ın Osmanlı devletinin kalkınmasında ana unsur olarak gördüğü köy iktisadiyatının ve bu iktisadiyatın gerçekleştirileceği modern köyün müşahhas bir örneğidir. Bu köyde evler ve diğer yapılar düzenli bir şekilde yer almakta, ziraat ve hayvancılıkla geçinecek köylü için hayatı kolaylaştıracak her türlü kolaylık düşünülmekte ve temiz, modern ve mutlu bir köy portresi yansıtılmaktadır. *Mesut Köy*, her ne kadar muhacirler için planlanmış bir köy görüntüsünde olsa da aslında Ethem Nejat ve Ferid Beylerin hayallerinde yaşattıkları ve olmasını arzuladıkları bir Türk köyü şeklinde idealize edilmektedir. Elbette ki savaştan yeni çıkmış olan bir devlette bu türden yeni köyler inşa edilmesi pek mümkün olmamıştır. Fakat bu ve bunun gibi projeler varlığını mütareke dönemine kadar sürdürmüştür. Daha 1910 gibi erken bir tarihte topraklarını boş bırakarak çiftliklerine gitmeyen ve işlemeyenlere ait olan toprakların aynen İtalya'da olduğu gibi ellerinden alınarak ya çiftçilere yahut da muhacirlere verilmesini istemekteydi.³⁷ *Mesut Köy*'ün, bu şekilde toprak verilecek olan muhacirlerin yerleşmeleri için düşünülmüş bir proje olabileceği de akla gelmektedir.

34 A. Ferid, "Mesut Köyün Mektebi," *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 341.

35 A. Ferid, agm, s. 344.

36 Faruk Öztürk, "Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Tarım Köyü Ütopyası: Mesut Köy," *Tarih ve Toplum*, C. XXXI, S. 182, Şubat 1999, s. 4-10.

37 Ethem Nejat, "Çiftlik Sahipleri," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 41, 5 Ağustos 1910, s. 654.

Ziraat ile bağlantılı olarak Ethem Nejat ve arkadaşlarının ağaç ve ormancılık üzerinde durduklarını da görmekteyiz. Ormancılığın hem iktisadi hem de sıhhi yönü üzerinde duran Ferid Bey orman yetiştirilmesi hakkında şunları yazmaktadır:

Ziraat sanatları içinde en kârlısı ormancılıktır. Çünkü ormanlar kendi başlarına yetişirler. Orman yetiştirenler yetiştirdikleri ormanlara pek az masraf ederler. Hâlbuki yetişmiş ormanlardan istifade edenler hiçbir para masraf yapmazlar.(...)

Orman yetiştirmede pek çok maksatlar var ise de başlıcaları: 1. Ormanları mahvedilmiş bir yerde orman yetiştirmek. 2. Başka memleketlerde yetişen iyi cins orman ağaçlarını memleketimizde dahi yetiştirmek. 3. Toprağı fena ve ziraat yapılmayan yerlerde orman yetiştirmek. 4. Çıplak dağlarda orman yetiştirmek ve ilh.'dir.

Ormanları mahvedilmiş bir yerde yeniden orman yetiştirmek o yerin havaca olan yerlerini ıslah etmek içindir. Bu vasıta ile havası düzeltilbilir memleketimizde pek çok yerler vardır. Orman yapmadan evvel orman yetiştirmek isteyenler gelişi güzel bir katalog açıp hemen beş, on türlü tohum celb ederek orman yetiştirmeye kalkmamalıdır. Bir kimse orman yapmadan evvel orman yapacağı yerin havasını, denizden yüksekliğini ve toprağını muayene etmelidir. Badehu en yakın ormanda yahud etrafta hangi cins orman ağaçlarının iyi yetiştiklerini –eğer varsa tedkik– etmelidir.³⁸

Anlaşıldığı gibi Ferid Bey ormanlar oluşturulurken bile fenni usuller uygulanması gerektiğini belirtmekteydi. Osmanlı topraklarında ziraat ve hayvancılık konusunda neler yapılabileceğini düşünen Alasonya İdadisi Müdürü Ethem Nejat Bey ve muallimlerden A. Ferid Bey bir köy kadar küçük ve sessiz kasabanın bir ucunda bulunan hanelerinde bir gece mesail-i ziraiye hakkında münakaşa yaparken, gayri ihtiyari mecra-yı kelimaları ağaç bayramları esasına teveccüh eylemişti.

³⁸ A. Ferid, "Ormancılık," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1911, s. 133-134.

Ağaç bayramları ilk kez Forin isminde bir Fransız tarafından düşünülmüş ancak ilk zamanlarda Fransa'da taraftar bulmadığı için diğer memleketler tarafından alınmıştır. Daha sonra ise Fransa'ya tekrar girmiştir.³⁹ Ferid Bey ağaç bayramlarının diğer ülkeler için önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

Fransa'nın meşhur Turing kulübü her sene birçok ağaç bayramları tertip ederek ahalinin hem faydeli ve hem de eğlenceli bir gün geçirmesine vasıta olur.

Ağaç bayramlarına Almanya'da, İsviçre'de ve Amerika'da pek büyük ehemmiyet verilir. Hele İtalyanlar ağaç bayramlarının meftunudurlar. Her sene mevsiminde binlerce çocuklar kral ve kraliçenin önünde ağaçlar dikerler. Kral da bunlara pişva olur, o da bir tane ağaç diker. İtalya kralından sonra Amerika eski reisi olan Rosvelt gelir. Bu adam orman yetiştirmek için yapılan her şeye o kadar canı yürekten sarılıyor ki mümkün değil anlatılamaz. Yapılan ağaç bayramlarında daima bulunduktan başka hem birkaç tane ağaç diker ve hem de dikenleri teşvik eder. İngiltere kralı dahi bu hususta meraklıdır. Ekseriya ağaç bayramlarında bulunur. Herkesten evveli bir tane ağaç diker. Bin dokuz yüz dört milat senesinde İspanya'da yapılan ağaç bayramlarında tamam iki yüz bin çocuk bulunmuş ve yüz binlerce ağaç dikilmiştir. Bayram günü kral kendisi dahi Lübnan selvileri dikmiştir.⁴⁰

Ethem Nejat ve Ferid Beyler Alasonya'da buldukları sırada "Ziraata Faydalı Nebatat ve Hayvanatı Muhafaza ve Ağaç Dikmek İçin Alasonya Çocukları Arasında Cemiyet" adı altında bir cemiyet teşkil etmişler ve nizamnamelerini hazırlayıp ilgili makamlara vermişlerdir. Hatta hazırladıkları nizamname bazı gazetelerde yayınlanmış ve takdir görmüşlerdir. Cemiyet resmen kurulmuş olmamasına rağmen çalışmalara başlanmış, Nejat ve Ferid Beyler küçük çocuklara Alasonya ziraatına büyük fenalıklar

³⁹ Mehmed Zeki, "Ağaç Bayramı," *Yeni Fikir*, C. III, S. 21, Mayıs 1914, s. 668.

⁴⁰ A. Ferid, "Ağaçları Sevelim!," *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1912, s. 106.

yapan kargaların yumurtalarını toplatmaya başlamışlardır. Topladıkları yumurtaları idadi müdür ve muavinine getiren çocuklara aferinler verilmeye ve isimleri deftere geçirilmeye başlanmıştır. Bir taraftan da mezkûr muallimlerle çocuklar dağ ve bayır gezerek Muallim Ferit Bey'in zararlı ve yararlı böcekler hakkında verdiği bilgileri dinlemeye ve zararlı olanlarını öldürmeye başlamışlardır. Bütün çocuklarla muallimlerin tek emeli mevsimi gelince ağaç bayramı yapmak olmuştur.⁴¹ 1909 senesi için planlanan ağaç bayramı, Manastır kaymakamı Sirozlu İrfan Efendi'nin resmi makamlara Ethem Nejat ve Ferid Beylerin kurdukları cemiyetin "cemiyet-i hafiye" olduğunu ihbar etmesi nedeniyle yapılamamıştır.⁴² Polis komiserinin araştırmasından sonra, iş adli makama yansımış ve nihayet iki arkadaş ceza mahkemesinin sanık sandalyesine oturmuşlardı!

Aynı sandalyede kendilerinden önce Yunanistan'dan geçen komitelerin oturmuş olduğunu bilen Edhem Nejat ve A. Ferid Beyler kendilerini şu şekilde savunmuşlardır:

Siz ey heyet-i hâkime! Memleketi imar ve çocukları vatanın ilâsı yolunda irşat için, yüzlerce kilometre uzaktan ailelerini, hatta kendilerince pek rahat ve müreffeh olan işlerini bırakıp gelen bu genç muallimlerin bu maznun, bu canı sandalyesinde oturmasına ne diyorsunuz?"

O vakit mahkeme salonunu dolduranlar pek âlâ bilirler ki mahkeme azalarında bazısı bu manzaradan ağlamış idi. Nihayet müdde-i umumi muhakemenin lüzumsuzluğuna kani oldu.⁴³

Bir sene sonra Ethem Nejat Bey Manastır Darülmuallimin Müdürlüğüne, Ferid Bey ise aynı okulun ziraat muallimliğine tayin olunmuşlardır. Manastır'a geldikten sonra da bu iki genç eğitimci 1911 yılının Şubat ayında Alasonya'dakine benzer bir cemiyet kurmuşlardır. "Manastır

41 Mehmed Zeki, agm, s. 669-670.

42 "Darülmualliminin Ağaç Bayramı," *Neyyir-i Hakikat*, 4 Nisan 1911.

43 Mehmed Zeki, agm, s. 670-671.

Darülmuallimini Talebe Cemiyeti"⁴⁴ adını verdikleri bu cemiyetin amacı Manastır Darülmuallimini talebeleri arasında dayanışmayı sağlamak, ziraata zararlı böcekleri itlaf etmek, ağaçları ve yararlı böcekleri korumak ve ağaç bayramları düzenlemektir. Talebeler mezun olduktan sonra da bu cemiyete bağlı olacak ve yapılacak olan ağaç bayramlarına katılacaklardı.⁴⁵

Ethem Nejat ve Ferid Bey, o vakit vali olan Reşid Paşa'ya ve Maarif Müdürü Zekeriya Zihni Bey'e cemiyetin nizamnamesini takdim etmişlerdir. Her ikisi de bu girişimi memnuniyetle karşılamışlar ve Vali cemiyetin onursal başkanlığını, Eğitim Müdürü de ikinci başkanlığını kabul etmiştir.⁴⁶

1913 yılında ise Nejat ve Ferid Beyler ağaç bayramlarının rağbet görmesi üzerine bu bayramlar hakkında Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne bir muhtıra vermişlerdir. Bu muhtıraya göre ağaç bayramı ve bu bayramın amacı şu şekilde belirtilmektedir:

Madde 1: Büyük küçük vatandaşların müctemian ve eğlence ile ağaç dikmelerine "ağaç bayramı" unvanı verilir.

Madde 2: Ağaç bayramları şu gaye ve maksada binaen yapılır: ormanları mahvedilen yerlere yeniden ormanlar yetiştirmek, sıhhat-i umumiyyeye ve ziraata hadim ormanlar yetiştirmek, orada yetişmesi mümkün olan nadir ve iyi cins ağaçlardan yetiştirmek, toprağı fena ve çıplak olan yerlerle, çıplak olan dağlarda orman yetiştirmek, ziynet ve tenezzüh ormanları ve sokaklara sıra ve arı ağaçlar yetiştirmek.⁴⁷

44 Manastır Darülmuallimininin 1911 yılı mezunları gittikleri yerlerde aynı Alasonya ve Manastır'da olduğu gibi benzer amaçlarla cemiyetler teşkil etmişlerdir. Bunlardan biri de Mehmed Zeki Bey'in kurduduğu "Ormanlı Mektebi Talebe Cemiyeti"dir. Cemiyete mensup talebeler bir yıl içinde 1200 karga yumurtası toplamışlardır. Mehmed Zeki, "Kargalar," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1912, s. 220.

45 Bu cemiyetin oldukça iyi örgütlenmiş olduğu ve üyeleri arasında bir birlik oluşturduğu *Yeni Fikir* dergisindeki bazı haberlerden anlaşılmaktadır. 17. sayıda yer alan "Darülmuallimin Ailesi" adlı bir yazıda, okuldan mezun olmuş efendilerin şu anda hangi görevleri icra ettikleri yazılmaktadır. Bunun yanı sıra derginin yazar kadrosunda okulun eski mezunlarının olması da bu öğrencilerin Manastır Darülmuallimini ile bağlarını devam ettirdiklerinin bir kanıtıdır.

46 Yahya Akyüz-Faruk Öztürk, "Ethem Nejat ve Ferit Bey'in İlk Ağaç Bayramı Girişimi," *Tarih ve Toplum*, S. 225, Eylül 2002, s. 23.

47 "Ağaç Bayramları Hakkında," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 274-275.

İlk ağaç bayramı 19 Mart 1911 tarihinde Manastır'da Hanlarönü'ne yakın Eğrideğirmen mevkiinde gerçekleştirilmiştir. Bayramdan birkaç gün önce mektep talebeleri bir balkana girip küçük ağaçlar çıkarmışlar, keza civar kaza belediyeleri de kâfi miktarda ağaç getirmişlerdir. Sabaha saat on birde talebe cemiyetinin tahsis ettiği davul, zurna ve mızıkalar hiç susmadan çalarak herkesi bayrama davet etmeye başlamıştır. Manastır'daki bütün okullar ve resmi daireler o gün tatil edilmiş ve Manastır ahalisi de bayrama iştirak etmiştir. Başta darümuallimin öğrencileri olmak üzere bir alay oluşturulmuştur. Bu alay Manastır'ın o zamana kadar gördüğü en güzel alay olmuş ve *Neyyir-i Hakikat* gazetesine göre 10 Temmuz şenliklerinden sonra ikinciliği alacak bir şenlik olmuştur.⁴⁸

Neyyir-i Hakikat gazetesi haberin devamında o günü şu şekilde anlatmaktadır:

Saat üçte Darümuallimin talebeleri, bu muallim ordusu asker gibi muntazam bölükler; mangalar ile mektebden çıktılar, yürüdüler. Bütün ahali talebenin elindeki rengârenk bayraklar, muhteşem hilal karşısında bir vaziyet-i ihtiramkârane alıyor ve alayı alkışlıyorlardı. Alayın önünde Mekteb-i Sanayi mızıkası ehviye-i milliyeler terennüm ediyor ve mızıkânın önünde birçok ağaçlar yığılmış ve üzeri rengârenk bayraklar, elvah ve çiçeklerle donatılmış bir araba gidiyordu. Temin ederiz ki bu kadar güzel, böyle muhteşem ve debdebeli bir alay hiçbir yerde görülmemiştir. İttihad ve Terakki Mektebi talebeleri mini mini istikbal adamları da ağabeylerinin zevkine iştirak ile alayı ikmal eylediler.

Belediye önünde alay ârâm eyledi. Talebenin milli nameleri yükseldi; alay belediye reisi tarafından selamlandı. Badehu alay idadi mektebi önünde durdu. İdadi arkadaşlarını da selamladılar ve muhtelif şarkılar, hürriyet avazeleriyle onlara muhabbetlerini takdim eylediler. Ohh ne tatlı saatler, darümuallimin talebeleri bağırıyorlardı: "Hep mektebli, hep kardeşiz."

48 "Darümualliminin Ağaç Bayramı," *Neyyir-i Hakikat*, 4 Nisan 1911.

Bütün memleket ayakta, sokaklar hıncahınç dolu, evlerin üstü, pencereleri, her taraf büyük bir kalabalık gösteriyordu. Alay bu debdebesiyle şehirden harice çıktı ve Eğrideğirmen denilen mahaldeki orman ittihaz edilecek mevkiye yaklaştı.

Gazete, alayın gelişinden sonra şehrin ileri gelenlerinin ilk ağacı dikmelerini ve halkın coşkusunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır:

Manastır'da bulunan bilcümle mekâtib-i ibtidaiye talebesi Eğrideğirmen'e toplanmıştı. Darülmuallimin talebeleri bir ciheti işgal eyledi. Mekâtib-i ibtidaiye talebesi de karşı ciheti tutmuştu ahalinin bir kısmı talebenin arkasına toplanmış bir kısmı da yukarıda Hanlarönü'nde alaya kuş bakışı nazar ediyordu. Heyet-i muhtereme dahi bir kısım-ı mahsus işgal etmişti.

Evvela Darülmuallimin Talebe Cemiyeti idare memuru Süleyman Efendi tarafından suret-i münderiç nutuk irad edildi ve fevk alkışlandı badehu mekteb muallimlerinden Hafız Abdullah Efendi tarafından ağaç gars etmenin fevaidi hakkındaki ayet-ı kelime ve hadis-i nebeviye de zikr edilmek üzere Arabî bir dua kıraat olundu.

Darülmuallimin talebeleri efendiler tarafından Marş-ı Sultânî kıraat edildi ve mızıka selam havası çaldı. Cümle tarafından padişahım çok yaşa avazeleri yükseldi ve ilk ağaç belediye reisi Baha Beyefendi tarafından gars edildi.

İlk ağacın dikilmesine Maarif Müdürü Zekeriya Bey, Orman Serkatibi Hüseyin Hilmi Bey, Merkez Kaymakamı Mehmed Ali Bey, Maliye Müfettişi Nazım Bey, Mekteb-i İdadi müdürü Baha Bey, Darülmuallimin Müdürü Edhem Nejat Bey, Eşraftan Mustafa Asım Bey ve *Neyyir-i Hakikat* Sermuharriri ve Müdürü Eyüp Bey yardım etmişlerdir. Birinci ağaç dikildikten sonra heyet gariptir ki bir ağızdan "altın diktik" demişlerdir.

Heyetin ağaç dikmesinden sonra talebeler sırayla gelerek orman müfettişi Hüseyin Bey ve Nancy Ziraat Mektebi mezunlarından Ferid

Beylerin gözetiminde 1050 ağaç dikmişlerdir. Gazete bu önemli gün için başta Darümuallimin Müdürü Ethem Nejat Bey'i, ziraat muallimi Ferid Bey'i, orman müfettişi Hüseyin Bey'i ve Talebe Cemiyeti adına da Süleyman Bey'i tebrik etmiş ve yalnız Manastır mekteplerinin değil Osmanlı coğrafyasındaki tüm mekteplerin bu mukaddes görevi yerine getirmeleri gerektiğini ve hatta tüm ülkede on dokuz Mart'ın ağaç bayramı olarak kabul edilmesini istemiştir. *Tanin* gazetesi ise bu günün milli bir bayram ilan edilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.⁴⁹

Birinci ağaç bayramının yapılmasından yaklaşık bir sene sonra 10 Mart 1912 tarihinde yine Manastır'da ikinci ağaç bayramı düzenlenmiştir. Bir sene önceki bayramda olduğu gibi yine büyük bir neşe içinde geçen ikinci bayramın riyaset-i fahriyesini Dâhiliye müsteşarı olan Ali Münif Beyefendi kabul etmiş ve bu bayram askerlerin şerefine yapılmıştı. Orizar'da yapılan süvari kışlaları için ufak bir orman yapılması amaçlanmıştı. Saat ikide heyet Darahur Boyu'nu takip ederek şehre yarım saat mesafedeki askeri kışlaların yakına gelmiş ve askerlerin de katıldığı ağaç dikiminde 500 kadar ağaç dikilmiştir.⁵⁰

Bir sonraki sene savaş nedeniyle Rumeli ağaç bayramları düzenlenememiştir. Ancak Ethem Nejat Bey'in Bursa Darümuallimin Müdürlüğüne atanmasından sonra bu şehirde Anadolu'daki ilk ağaç bayramı düzenlenmiştir. Şubat ayında yapılan bu bayram Ethem Nejat Bey'in kurduğu Muallimler Yurdu'nun öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Ağaç dikim alanı olarak İticiler Mevkii seçilmiş ve bayrama Bursa mekteplerinin hemen hepsi iştirak etmişlerdir. Fakat Manastır'daki ağaç bayramlarının aksine Bursa'daki bayrama mülki amirler, memurlar ve hatta orman memurları bile iştirak etmemişlerdir. Talebeler tarafından gün bitimine kadar iki bin ağaç dikilmiştir.⁵¹

Ethem Nejat'ın Manastır'da başlatmış olduğu ağaç bayramları kısa süre içinde yaygınlık kazanmıştır. 1913 yılında kurulan ve kurucuları arasında Ethem Nejat'ın da bulunduğu Türk Gücü cemiyetinin nizamname-

49 "Ağaç Bayramı," *Tanin*, 10 Nisan 1911.

50 "Manastır Darümuallimininde Ağaç Bayramı," *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1912, s. 121.

51 Mehmed Zeki, agm, s. 668.

sinde cemiyetin amaçlarından birinin ağaç bayramları düzenlemek olduğu belirtilmektedir.⁵² Eskişehir Maarif Müdürlüğü esnasında da Nejat Bey'in ağaç bayramları düzenlediği anlaşılmaktadır.⁵³ Ziraat ve Ticaret Nazırı Celal Beyefendinin emriyle okullarda ağaç bayramları yapılmaya başlanmıştır. 1914 yılında Edirne Sanayi Mektebine tayini çıkan Ferid Bey de bu şehirde bir ağaç bayramı düzenlemiştir.⁵⁴ 1916 yılının Nisan ayında Bakırköy'de daha sonra Belediye Bahçesi yapılacak olan yerde Makriköy, Mahmud Şevket Paşa, Üsküdar Numune Mektepleri, Hoca Mustafa Paşa Mektebi, Barbaros Hayreddin Paşa Mektebi ve Makriköy Rum ve Ermeni Mekteplerinin katılımıyla Galatasaray Sultânisi terbiye-i bedeniye muallimi Faik Bey'in riyaseti altında bir ağaç bayramı düzenlenmiş ve bu bayramda 1.200 ağaç dikilmiştir.⁵⁵ 1917 yılında ise Erdek'de tüm okullardan gelen yaklaşık 1.200 kadar talebe getirtilen 1.254 adet ağacı dikmişlerdir.⁵⁶ Bu gelenek Kurtuluş Savaşı döneminde de devam etmiş, 1922 yılında Tokat'da ağaç bayramı düzenlenmiştir.⁵⁷

Ethem Nejat'ın ülkemizdeki ormanların giderek azalması üzerine başlatmış olduğu ağaç bayramları hem ülkenin yeşillenmesine, hem de iktisadi olarak bu ormanlardan yararlanılmasına sebep oluyordu. Bu faaliyetin çevre korumasında büyük bir adım olduğunu ifade eden Akyüz, Nejat ve Ferid Beylerin eğitim yoluyla bu sorunun üstesinden gelinebileceğini gösterdiklerini ifade etmektedir.⁵⁸ Ferid Bey de bu bayramların yararını şu şekilde ifade etmiştir:

Büyük bir alay ile orman yapmaya gitme, ağaçlara büyük bir ehemmiyet verme talebelerin ahvâl-i ruhiyesine büyük tesirler icra eder. Talebede ormanlara, ormancılığa ve orman yetiştirmeye büyük bir merak uyandırdığı görülür. Bununla beraber talebe ağaçlara hürmet

52 Türk Gücünün Umumi Nizami, İstanbul, 1913.

53 Mete Tunçay, "Meb'us Namzedimiz Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı?," *Tarih ve Toplum*, S. 61, 1989, s. 40.

54 Mehmed Zeki, agm, s. 674-675.

55 Türklük Şuûnu, "Ağaç Bayramı," *Türk Yurdu*, C. X, S. 3, 20 Nisan 1916.

56 Akyüz-Öztürk, agm, s. 26.

57 Betül Bakır, *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 288.

58 Yahya Akyüz, "Çevre Koruması ve Eğitim Sistemimiz," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. X, S. 1-4, 1977, s. 28.

etmeye ve onlara acımaya başlar. Yapılan ağaç bayramlarından sonra çocukların bahçelerdeki, sokaklardaki ağaçları muayeneye başladıkları, onlara dikkat ettikleri ve su verdikleri görülür. Kabuğu soyulmuş bir ağacı iyi etmeye çalışırlar, hayvanların bir ağaca zarar verdiğini görecektir olurlar ise onu men ederler. Velhasıl kelim çocuklar ağaçların büyük bir müdafii kesilirler. Tabii bu gibi hislerle mütehassis ola ola büyümüş olan bir kimse bütün ömründe ağaçları ve onlardan teşekkül eden ormanları muhafaza etmek ister. Başka memleketlerde bu hallerin orman yangınlarının önüne geçtiği söylenmektedir ki pek doğrudur.⁵⁹

RASATHANELER VE ZİRAİ ÖLÇÜMLER

Ethem Nejat benimsediği eğitimsel ve iktisadi faaliyetleri istisnasız olarak, bulunduğu her şehre taşımıştır. Bunun yanı sıra Darülmualimin müdürlüğü yapması dolayısıyla bu faaliyetleri öğretmen adayları vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'ye yaymıştır. Ziraatın fenni usullerle yapılmasına büyük özen gösteren Nejat Bey bu konuda çalışmalarda bulunmadan önce ziraat yapılacak olan mahallin iklim özelliklerinin bilinmesi gerektiğini ifade eder. Osmanlı devletinde bu konudaki ilk çalışmalar Uluslararası Tuna Komisyonunun 1864 yılında Osmanlı devletinin Karadeniz kıyılarında bu tür gözlemevlerinin kurulmasını gerekli görmesi üzerine 1867'de Sulina, Varna, Burgaz, Trabzon, Tekirdağ, Kavala, Selanik, Manastır, Avlonya, İşkodra, Beyoğlu, Diyarbakır ve Bağdat istasyonlarından oluşan bir sistem kurulmuş, oluşturulan Osmanlı Rasathane-i Hümayûnu'nun başına Fransız Aristid Coumbary getirilmiştir. Bu ağın geliştirilmesiyle 1875 sonrasında İzmir, Beyrut, Sinop, Selanik, Avlonya, Bursa ve Trabzon'da her gün yapılan rasatlar telgrafla İstanbul'a bildirilmeye başlanmıştır.⁶⁰ Ancak ilerleyen yıllarda rasatlara ve rasathanelere gereken önem verilmemiştir.

Ethem Nejat ülkemize ait pek çok bilgiyi bilmediğimizi ve memleketimizi yeterinde tanımadığımızı, bu nedenle yabancıların neşrettikleri

59 A.Ferid, agm, s. 108-109.

60 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 73.

memleketimizle ilgili her türlü yayını hevesle okuduğumuzu, ancak yabancıların yazmadıkları alanlara ait malumatımız olmadığını belirterek, bu şekilde yabancılara merbut yaşamının ülkemiz için utanç verici olduğunu ifade etmektedir. Bu eksikliklerden birinin de ziraat yapmak için büyük öneme haiz olan iklim cetvelleri olduğunu belirten Nejat iklimi belirlemek ve uygun ziraat mahsullerini ve usullerini seçmek için kullanılacak olan rasathanelerin önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Bir mahallin iklimi hakkında istihsal-i malumat eylemek, o memlekete alaka ve nispet cihetiyle pek mühimdir. Teessüf edilir ki memleketin her taraf-ı iklimi hakkında malumatımız olmadığı için hiçbir tarafında bir teşebbüs-i mahsus göstermek için bir heves ve faaliyet ibraz edemiyoruz. Zaten elimizde memleketin iklimini ve tahvilat-ı hevaiyesini gösterir bir muntazam kitap ve eser, bir istatistik yok ki...

Memleketimizin coğrafiyesini Fransızcadan tercüme ettiğimiz ne kadar gülünç olur ise iklim cetvelleri neşrini de oradan beklersek o kadar ayıp olacaktır.

Alat-ı cevviye ve hevaiyenin iklime hizmetinden başka ahaliyi medeniyete, teceddüde, terakkiye, düşünmeye, Avrupa gibi yükselmeye sevk eylemek için külli ve cüzi menafi vardır. Alaim-i cevviye heva rasathanelerinin ziraata da nihayetsiz hizmetleri bulunur. Osmanlı vatanının zengin ve mamur olması için hep takdir ediyor ve anlıyoruz ki ziraatın yeni ve fenni usûlde terakkisine lüzum vardır. Yeni usûl ziraat birçok hazırlıklara muhtaçtır. O hazırlılar olmadan birden bire olmuş meyve beklemek kabil olamaz.⁶¹

Memleketimizde numune tarlalarının iyi niyetli bazı ölçüm girişimleri olmasına rağmen muntazam surette ölçüm yapan bir rasathanelerin olmadığını bildiren Ethem Nejat, bu konuda görevin ibtidai ve köy mekteplerinin talebe ve muallimlerine düştüğü fikrindedir. Köylerde ziraatı geliştirebilmek için ilk önce köylere gidecek olan öğretmenlerin

61 Ethem Nejat, "Mekteplerde Alaim-i Cevviye Rasathaneleri," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 130, s. 427.

bu hususta eğitilmeleri gerektiğini düşünen Nejat Bey bu nedenle bütün darümualliminlerde bir rasathanenin bulunması gerektiğini ve öğrencilerin günlük izlenimleri kaydederek o yörenin iklimini belirlemelerini ve en uygun zirai yöntemin ve ürünlerin seçilmesinin kolaylaşmasını arzu eder. Bu sebeple ilk kez Alasonya Hususi İdadisinde müdür iken okulda bir rasathane kuran Ethem Nejat, halkın bu işe çok hevesle yaklaştığını ve ölçümleri merak ederek sık sık okulu ziyarete geldiklerini kaydeder. İptidai, rüşdi, idadi ve köy mekteplerinde ikinci ve üçüncü derecede istasyonlar vücuda getirmenin çok zor olmadığını ifade eden Ethem Nejat, Manastır Darümuallimininden 1911 yılında mezun olan öğretmenlerin gittikleri yerlerde ölçümler yaptıklarını belirtmektedir. A. Ferid Bey de bu işe ilgi duyanlar için *Yeni Fikir* dergisinde ölçüm araçlarının ve bir istasyonda bulunması lazım olan aletlerin yapılış şekillerini anlatmıştır.⁶² Nejat Bey, Manastır Darümuallimin Müdürlüğüne atanınca okulda hemen bir rasathane kurmuş, 2 Şubat 1910'dan 3 Şubat 1911'e kadar olan hava olaylarını öğrencilerini de görevlendirerek ölçmüş ve Manastır'ın iklimi hakkında bir rapor tutmuştur.⁶³ Nejat Bey'in Manastır Darümuallimini'nde kurduğu rasathanede ölçüm için birçok alet ve edevat bulunmaktaydı. Hatta kırağı, çiy ve don olup olmayacağını haber veren ve memleketin hemen hiçbir tarafında bulunmayan bakoskop cihazı bile bulunmaktaydı.⁶⁴ Eskişehir Maarif Müdürlüğü esnasında Ferid Bey ile birlikte Eskişehir'in alaim-i hava istatistiklerini tutan Ethem Nejat, rasıtlık için muallimlere bir devre-i tedrisiye bile açtırmıştır.⁶⁵

ASKERLERE ZİRAAT DERSLERİ

Ethem Nejat Osmanlı devletinin kalkınmasında en birinci yolun ziraat olduğunu ve yeni ziraat yollarının köylü ve çiftçilere öğretilmesi gerektiği kanısındadır. Bu iş için de araç olarak darümualliminlerde

62 A. Ferid, "Köylerde Hava Rasadhaneleri," *Yeni Fikir*, C. I, S. 3, Şubat 1911, s. 74-79.

63 Ethem Nejat, "Manastır'ın Tedkikat-ı Hevaiyesi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1912, s. 150-155. Ethem Nejat tuttuğu bu istatistiği *Tanin* gazetesine de göndermiştir. "Manastır'da Tedkikat-ı Hevaiye," *Tanin*, 29 Nisan 1912.

64 Ethem Nejat, age, s. 154.

65 Tunçay, agm, s. 40.

okuyan öğretmen adaylarını görmektedir. Bu fikir pratikte oldukça işe yarar gözükmekteydi. Köylüleri bir araya toplayıp onlara yeni usullerle ziraat yapmayı öğretmek zor olacağından en iyi yol köylere gidecek olan öğretmenleri eğitmek ve onlar aracılığıyla köylülerin eğitilmelerini sağlamaktır. Nejat Bey diğer bir pratik yöntem olarak da askere gelen köylü gençlere askerlik yaptıkları süre müddetince ziraat dersleri verilmesini önerir.

Aslında bu fikir II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra bazı gazetelerce ve yazarlarca dile getirilmiştir. Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesi 24 Şubat 1909'da Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya açık bir mektup yayınlamıştır. Bu mektupta, İtalya'nın girdiği savaştan sonra iktisadi durumunu düzeltmek için ziraata önem vermeye başladığı ve askerleri aracılığıyla ahali arasında ziraatı yaygınlaştırmayı amaçladığı belirtilerek kısa süre sonra kışlalarda askerlere ziraat dersi verme usulünün 1888'de Yunanistan, 1890 senesinde Belçika ve 1898'de Almanya ve İngiltere ve 1900'de Rusya tarafından uygulanmaya başlandığı ifade edilmekteydi. Gazete, zaman kaybetmeden aynı usulün bizde de uygulanması gerektiğini Nazır Bey'den istirham ediyordu. Gazete, Osmanlı devletinin tealisini ordu ve ziraatta görmekte, Osmanlı memleketinin hem ziraat hem de asker memleketini olduğunu belirterek şöyle diyordu:

Asker vatani müdafaa ve muhafaza eder. Asayiş-i memleketi temin eyer. Zirai ise milleti besler, memleketi imar eder. Ordusu bulunmayan bir memleket düşmanların ayakları altında kalır, asker olmayan bir millet daima diğerlerinin esiri olur. Memlekette sulh ve asayiş temin edemediğinden her vakit terakkiyat-ı medeniyeden mahrum bulunur.

Ziraat ve ticareti ileri götüremeyen bir millet; ordu ve donanmasını besleyeceğinden yine müdafaa-yı istiklal edemez. Efrad-ı milletin her biri cesur ve nazır bir asker olduğu halde yine vatani düşmanların tecavüzünden tahlis eyleyemez. İlim ve maariften, ziraat ve ticaretten mahrum bir millet siyaseten hür olsa bile iktisaden yine diğer milletlerin esiridir.

Bir devletin askeri, bir vücudun fevki, bir memleketin ziraatı ise o vücudun ruhu, hayat-ı meşabesindedir. Askersiz bir memleket uzuvsuz bir adam, ziraatsız bir memleket cansız bir ceset gibidir.

Efrad-ı milletin; hem azamı ziraatla meşgul olduğu için ordularımızda büyük bir ekseriyeti zirai teşkil etmektedir.

Askerlerimizin şecaati, hamiyeti, cesareti, fazileti bütün âlem-i insaniyetçe masduk bir keyfiyet olduğu gibi memleketimizin mizac-ı havası, kuvve-yi imbatiyesi mezruat ve mazulâtı malum cihettir. Askerlik ve ziraat gibi iki mukaddes mesleği cem etmiş olan bir kimsenin kendi vatan ve milletine karşı ne kadar nafi bir vücut olduğunu tarife hacet yoktur.

Zat-ı samilerince malum olan şu hakayık-ı tafsilattan maksat, bir kaç defa vatanı dehşetli felaketlerden kurtaran şanlı ordumuzun kendini besleyen, vatanın ümran-ı servetine hizmet eden ziraata da tahtı himayesine alması, usul-i cedide-yi ziraatı, asker bulunan zirai arasında kolaylıkla neşr ve tamime çalışması lüzumunu arz etmektedir.⁶⁶

Bu yazıdan yaklaşık bir hafta sonra aynı gazetede Selanik Ziraat Mektebi Müdür-i Sanisi İhsan Bey tarafından çok güzel bir yazı kaleme alınmıştır. İhsan Bey askerlik ile ziraatın aslında birbirleriyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi düşünüldüğünü ancak kendisinde bu fikrin oluşmasında şahit olduğu bir olayın etkili olduğunu belirtmektedir. 31 Mart olayından sonra bazı askerlerin Rumeli'ye çalışmaya geldiklerini ve ziraat mektebine yakın bir yerde iş gördüklerini belirten İhsan Bey, askerlerin buldukları her boş zamanda işlerini bırakarak mektebe geldiklerini ve merakla tarım aletlerine ve ürünlerine baktıklarına şahit olmuştur. İhsan Bey askerlerle aralarında geçen diyalogları şu şekilde yazmaktadır:

Geçen gün bu askerlerin işledikleri yolun yanındaki tarla mektebe yeni gelmiş olan pullukla sürülürken hepsi birden gelip gayet dikkat ve merakla ameliatı seyrediyorlardı. Bunlardan birisine sordum:

66 "Ordu ve Ziraat-Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909, s. 305.

- Kaç seneden beri askersin?
- Üç sene bitti dördüncüye varıyorum.
- Evvelce memlekette ne iş yapardın?
- Çiftçilik efendi, bizim gibi adamlar başka ne yapabilir ki.
- Tezkere aldıktan sonra ne iş yapacaksın?
- Memleketime gidince yine çiftçi olacağım.

Aynı sualleri birer birer hepsine tekrar ettim. Bila hilaf hepsinden aynı cevabı aldım. Yine sormaya devam ettim:

– Hemşeri, sizin memleketteki çiftçilik ile buradaki çiftçilik arasında fark görüyor musun?

– Bizde böyle yeni yeni aletler ne gezer? Bizde babadan kalma karasabanla, oraktan, döğenden başka bir şey yok, olsa bile işlemini kim bilecek? Öğreten, salık veren yok ki!

Diğer birisi söze karışarak:

“Bizi böyle yolda çalıştıracaklarına şöyle bir yere gönderse idiler ne iyi olurdu! Şu Frenk sabanının nasıl kullanıldığını görür idik de memleketimize gittiğimizde bari bir sanat öğrenmiş olurduk” dedi. Artık orada durmayıp hemen odama geldim. Kendi kendime düşünmeye başladım. Şimdiye kadar askerlik için vatanını terk ederek kışlalara gelen askerlerin yüzde doksanının çiftçi olduklarını, bundan böyle de herkes asker olsa dahi yine bunların kısm-ı azamının çiftini, çubuğunu terk etmiş olan biçare köylülerden ibaret olacağını düşünüyordum. Derhal hatırıma şöyle bir fikir geldi:

Askerlik müddetini ikmal etmek için çiftini, çubuğunu bırakarak kışlalara gelmiş ve çiftçilikten başka hiçbir sanattan lezzet almayan –müstesnalı var tabii– bu vatan muhafızı gençlerin fikirlerinde çiftçilik muhabbetini bir kat daha arttırmak, topraktan elde edilebilecek menfaati onlara anlatmak velhasıl ameli çiftçiliği öğretmek ve cehaletten kurtarmak için bunlara kışlalarda ara sıra ameli ziraat dersleri ve konferansları verilse acaba faidesi olur mu?⁶⁷

67 İhsan, “Kışlalarda Ameli Ziraat Dersleri,” *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 21, 5 Mart 1909, s. 321-322.

İhsan Bey, Ethem Nejat'ın ziraat ile ticaretin ayrılmaz bir bütün olduğu görüşünden biraz farklı olarak önceliği ziraata vermekte ve "memleketimizde diğer sanatların ileri gitmesi için evvel emirde ziraatımızın ileri gitmesi lazım geleceğini zannederim inkâr edecek kimse yoktur. Çünkü çiftçilik bir ağacın kökü, sanat ve ticaret ise o ağacın dalları, yapraklarıdır" demektedir. Çiftçiliğin geliştirilmesi için askerlerin kışlalarda geçirdikleri boş zamanlarda onlara ziraat dersleri ve konferansları verilmesinin en akıllı ve en doğru yol olduğunu belirten İhsan Bey, sözlerine şöyle devam etmektedir:

Kışlanın bir tarafında, hususi bir mahalde bir miktar arazi tefrik ederek burada en ziyade kullanılan yeni usul ziraat aletlerinin usul-i istimallerini öğretmeli, zihinlerini açmalı ve yeni usul ziraata heveslerini uyandırmalı, eğer o şehirde ziraat mektepleri, numune tarlaları var ise ara sıra bunları oraya götürüp orada yapılan tecrübeleri göstermeli, ziraat mektepleri ve çiftlikleri, ekseriya şehirden az çok uzak bulunduğundan ziraat tatbikatı için gidildiği zaman aynı zamanda talim ve harekât-ı askeriye de yapmış olurlar. Senede 8-10 defa bu dediğim tarzda konferanslar verilse, tatbikat gösterilse, eminim ki biz ziraat memurunun, şehir dâhilinde ekseriya çiftçilerden mürekkep olmayan birkaç yüz kişiye vereceği konferanstan daha ziyade faideli olur.⁶⁸

Ethem Nejat Bey'in bu konudaki fikri de Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesi ve İhsan Bey fikriyle tamamen aynıdır. Nejat Bey, birçok askerimizin askerlik ocağına ümmi geldiğini fakat buradan ayrılırken okuma-yazma öğrenerek döndüklerini, bu özelliği ile askerlik ocağının bir irfan ocağı olduğunu belirtmektedir. Ancak bu zamana kadar unutulmuş bir yönün askerlere verilecek olan ziraat eğitimi olduğunu ifade eder:

Bugün Avrupa'da ziraatın ne kadar müterakki memleket var ise askerlerine, bilhassa köylü askerlerine ziraat dersi okutur, onları fenî bir çiftçi olmak üzere hazırlar. Ordularında ziraat dersleri tesis

68 İhsan, agm, s. 323.

eden hükümetler az zaman zarfında, ziraatta züaf [zayıf] derece terakkiye mazhar olduklarını görmüşlerdir.

Askerlere gece ve müsait zamanlarda ziraat dersleri verilir. Askerler darülfünunlarda ziraata dair verilen konferanslara götürülür. Kışlalarda ziraat hakkında ameli tecrübi konferanslar verilir. Yalnız sözle değil, konferansçı yanına bir de bahsedeceğim makineyi alarak öyle konferans verir, tatbikatını gösterir. Askerler fenni çiftliklere götürülür. Askerler ziraat mekteplerini resmen ziyaret ederler.

Avrupa'da ziraat mektebinde tahsil etmiş muhterem bir arkadaşım bana hikâye ederdi: "her Pazar, her tatil günü mektebimize askerler gelirdi; biz askerleri bütün talebeler alır, mektebimizin her tarafını gezdirir, süthanede, ahırlarda, böcekhanede, hayvanatı ehliye kümeslerinde, tarlalarda, bahçelerde, ziraat makineleri üzerinde malumat verir idik; onlar bizimle birlikte ameliyata başlarlar, çalışırlardı. Askerler diyebilirim ki müddet-i askeriyeleri zarfında ameliyat ve alat-ı cedide istimali hususunda hemen hemen bizim kadar sahib-i malumat olurlardı.

Memleketimizin her tarafından ordulara gelip az zaman zarfında okumak yazmak öğrenen halkaten zeki ve çalışkan askerlerimiz ziraat mekteplerine, numune tarlalarına, ziraat tedris edilen mekteplerimize gönderilse, ziraat muallimlerimiz, ziraat mütehasıslarımız, büyük ve muvaffakiyetli çiftçilerimiz kışlalara davet olunarak –ki her Osmanlı bu vazifeyi maal-memnuniye kabul eder– tatbiki konferanslar, sohbetler tahsis edilse istihsal-i servet eylememize yegâne vasıta, çare olan ziraatımız elbet daha ileri gider, daha büyük feyizler gösterir. Elbet köyüne avdet eden asker babasına, hemşeri dayısına yeni aletin menfaatini anlatır; elbet hiç olmazsa yüzde otuzu kabul ettirir.⁶⁹

Gerçekten de bu yol gayet pratik ve masrafsız bir yoldur. Askerliğin ahlak üzerinde büyük tesirleri olduğunu gören Mehmed Halid Bey ise askerlerin zaten eğitim aldıklarını, yapılacak şeyin bu derslerin içine ziraat derslerinin de eklenmesi ve garnizonlarda oluşturulacak numune tarla-

69 Ethem Nejat, "Darümualliminler-Ziraat-Askerlik," *Tanin*, 25 Mart 1911.

larında ameli dersler verilmesi olduğunu ifade etmektedir. Halid Bey, bu suretle görülecek faydaları, yeni usul ziraat yöntemlerinin ahali arasında yayılması ve askerinin kışlada ürettikleri ürünlerden askerlik süresince tüketmeleri halinde hazinenin üzerindeki yükün az da olsa kalkması ve hepsinden önemlisi halkın askerliğe karşı olan muhabbetinin daha da artması olarak saymaktadır.⁷⁰

Askerlere ziraat dersleri verilmesine yönelik bu taleplerin Harbiye Nezareti tarafından uygulanmaya koyulduğuna dair bir haberi *Ahenk* gazetesinden öğrenmekteyiz. Buna göre Harbiye Nezareti'nden İzmir Ziraat Müdürlüğü'ne gönderilen tebligatta, orduda konferans usulüyle ziraat dersleri verilmesinin kararlaştırıldığı, askerlere ziraat memurları veya müfettişleri tarafından mevsimlere göre, nöbet usulüyle bir senede hiç olmazsa on konferans verilmesinin mecburi olduğu belirtilmekte, bu memurların askeri kıtaat merkezlerini bizzat dolaşmaları, konferanslarını şifahi olarak ita etmeleri, ameliyatları ise kışlalara yakın ziraat mekteplerinde ya da numune çiftliklerinde yaptırılmaları emredilmektedir. Memurlardan verecekleri dersleri gayet açık bir lisanla yapmaları da istenmiştir. Bu dersler için kışlalara sinematograf, projeksiyon gibi alet ve edevatın alınması da kararlaştırılmıştır.⁷¹

Bu düşüncenin faaliyet sahasına konulduğu haberini yine *Ahenk* gazetesinden öğrenmekteyiz. Gazete derslerin konferans tarzında verileceğini ve bu konferansları verecek olan muallimlerin intihab edildiklerini bildiriyordu. İlk konferansın Seydiköy ziraat sahasında o civarda bulunan askerlere yönelik olarak ziraat muallimlerinden Cevad Bey tarafından böcekçilik konusunda verildiğini aktaran gazete, bundan sonra verilecek derslerin günlerini ve konularını şöyle veriyordu: 5 Haziran tavukçuluk, 19 Haziran arıcılık, 17 Temmuz ıslah ve teksir-i hayvanat, 14 Ağustos zeytin ağaçları yetiştirmek, 18 Eylül münavebe ziraat usulleri, 23 Teşrinievvel hafriyat, 15 Teşrinisani hububat ziraatı, 18 Kânunuevvel bağ ve meyve ağaçları budama, 23 Kânunusani ziraat ağaçları budama, 13 Şubat bağ hastalıkları.⁷²

70 Mehmed Halid, "Bizde Yapılacak İşler," *Tanin*, 14 Şubat 1912.

71 "Orduda Ziraat Dersleri," *Ahenk*, 10 Mart 1914.

72 "Askeri Ziraat Dersleri," *Ahenk*, 30 Mayıs 1914.

Ethem Nejat'ın üzerinde önemle durduğu konulardan biri de ticarettir. Bir ülkede yapılan ziraatın ticaret olmadan faydalı olmayacağı kanaatinde olan Nejat Bey, bu nedenle ticaretin geliştirilmesinin iktisadi kalkınma açısından elzem olduğunu ifade eder. Kendisi, Ticaret Mektebi mezunu olduğu için bu konuda bilgi sahibi olan ve hem ülkedeki hem de uluslararası ticareti takip eden Ethem Nejat, gazete ve dergilerde bu konuda ticaret yöntemlerini ve araçlarını tanıtıcı yazılar kaleme almıştır. İstatistik bilimine çok değer verdiği diğer yazılarından da anlaşılan Ethem Nejat'ın yazdığı makalelerde istatistik bilgilerine sıklıkla başvurması diğer önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nejat Bey, bir ziraat memleketi olarak nitelediği Osmanlı devletinin aynı zamanda bir ticaret memleketi olduğunu ve ticarete gereken önem verilmediği için memleketimizde ticaretin ecnebler elinde kalmasını şu sözlerle ifade ediyordu:

Memleketimiz kadar mevki-i ticarisi müsait hiçbir memleket tasavvur edilemez. Bu kadar mühim sahillere, denizlere, üç mühim kıtanın mahal-i iltisakına, aksa-yı şark yolunun kâffe-i vesaitine malik olan memleketimiz ticarete karşı olan cehlimiz sebebiyle terakkiden kalmış, pek biçaredir. Milletimiz bu cehli iledir ki ihraz edeceği mevki-i ticariyeyi bir takım ecnebilere, Yunanilere, Avusturyalılara, Almanlara, İngilizlere kaptırmıştır. Biz ticaret, ziraat, sanayi gibi memleketi zengin edecek işlere ehemmiyet vermedikçe, memuriyet-i hükümet denilen o bâb-ı atalette bekledikçe servetten, fikirden, teşebbüsten düştükçe düştük, hükümet-i sabıka birçok talebe yetiştiriyor, mekâtib-i âliye her sene birçok gence şahadetname veriyordu. Hâlbuki bu talebe koyundan farklı değildir. Çünkü hükümet elindeki değneğiyle onları hangi tarafa sevk eder ise, onlar da başlarını miskinane eğip o tarafa giderlerdi. Çünkü biçareler düşkün idi, terbiyeleri onları ancak bâb-ı hükümete müracaata mecbur ediyor; başka hususi işlerde çalışmayı göze aldırıyor, hicap ettiriyordu.⁷³

73 Ethem Nejat, "Ticaret Mekteb-i Âli'si," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909, s. 316-317.

Nejat Bey bir ülkedeki ziraatın, ticaretin ve sanayinin gelişmesi için öncelikli olarak gerçekleştirilmesi gereken şeyler olduğunu belirterek bunlardan en önemlisinin yollar olduğunu ifade eder. Nejat Bey'e göre "eğer bir millet ziraat ve ticaret ve sanayide çalışmaz ise akıl, mantık, görgü, tarih bize gösterir ki o milletin ömrü az ve endişelidir. Bu halde biz isteriz ki memleketin para yapacak olan ziraatı, ticareti, sanayisi, adam akıllı ilerlesin. Ziraatın ve ticaretin ilerlemesine efradın ahalinin çok tesiri vardır. Fakat başka şeylere de ihtiyaç vardır. Mesela demiryolları, şoseler, vapurlar, çok kere demiryolları, şoseler, vapurlar ahaliye çalışmak için teşvik eylemiştir."⁷⁴ Nejat Bey özellikle Hicaz ve Bağdat şimendiferlerinin İslam dini açısından önemi vurguladık-tan sonra iktisadi hayata olan etkisine değinmektedir.⁷⁵ Bu demiryollarının yapılmasından ve ticaretin gelişmesinden sonra gençleri çalışmaya ve ticaret yapmaya çağıran Ethem Nejat şöyle demektedir:

Eğer daha uyumakta, atalette devam ederseniz, millet-i hâkime zayıflayacak, hâkimiyet-i iktisadiye ve milliye elden gidecek, çırıl-çıplak, sefil kalacağız... Ecnebiler, Yunan, Alman, Avusturya, İngiliz vesaire tacirleri her gün görüyorsunuz ki memleketimize dehşetle hulul ediyorlar. İstanbul, Rumeli, Anadolu bütün böyle tüccarlarla hatta çiftçilerle dolar. Ticareti, ziraatı hep onların eline bırakırsak söyleyiniz ey Osmanlı olduğuna mağrur olan gençler, bu vatanın bizim olduğunu, biz onun nankör olmayan evlatları olmadığımızı nereden belli olacak?

Cihanın bizden titremesini istiyor isek askerlerimizle beraber hepimiz sanata, ziraata, ticarete çalışmalıyız. Bugünkü gençlerden millet böyle gazalar istiyor. Ziraat ve ticaret âlemine atılan gençler yarının fedaisidir. Hürriyet uğrunda şehit olanlar için bugün nasıl teyid hatıralar, abideler inşa olunuyor ise bir gün de mutlaka emin

74 Ethem Nejat, "Çalışmak İsteyen Gençlere," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 158, 13 Ağustos 1911, s. 479.

75 Ethem Nejat, "Hicaz ve Bağdat Şimendiferleri," *Sa'y ü Amel*, 6 Nisan 1911, s. 2. Ethem Nejat bu yoldan başta Asya'da inşa edilmekte olan demiryollarının da iktisaden Osmanlı için ne derecede önemli olduğunu örnekleriyle vurgulamaktadır. Ethem Nejat, "Asya Şimendiferleri," *Sa'y ü Amel*, S. 6, 9 Mart 1911, s. 1-3.

olalım ki onların namına da pek muhteşem abideler tesis olunacaktır.⁷⁶

Gençlere ticaret yapmaları konusunda çağrıda bulunan Ethem Nejat, gençlere ve tüccarlara ticaret yapma usullerini ve yollarını da tanıtmaktan geri kalmamaktadır. Özellikle *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* ile *Sa'y ü Amel* dergisinde bu konuda yazılar kaleme alan Nejat Bey, Osmanlı devletinin halihazırdaki ticaret sahalarını gençlere tanıtmak için büyük çaba sarf etmektedir. Başta yumurta⁷⁷ olmak üzere, ipek ve ipekli ürünler,⁷⁸ fes,⁷⁹ taze balık,⁸⁰ gibi ticaret alanları hakkında istatistik bilgileri de içeren yazılar kaleme almıştır.

Osmanlı tüccarlarına kâr edebilecekleri yöntemleri tanıtmaya devam eden Nejat Bey bir başka yol olarak ilancılık üzerinde durmaktadır. Ona göre ilancılık ticaret-i hazıranın ruhu demektir. Ticareti ve sanayisi gelişmiş memleketlerde ilancılık ilerlemiş ve ilan ile ticaret birbiriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur. Osmanlı tüccarlarının ve şirketlerinin çarpıcı reklamlar vererek satışlarını arttıracığını ve bu yolla çok paralar kazanacağını söyleyen Ethem Nejat, asrımızda ayakta kalabilmek ve rekabet edebilmek için ilancılığın vazgeçilmez bir faaliyet olduğunu ifade etmektedir.⁸¹ Ticaretgâhların ve dükkânların nasıl daha fazla kâr edebilecekleri hususunda yol gösteren Nejat Bey, asri memleketlerde bir ticaretgâhta görevleri birbirinden ayrı on-on beş görevlinin olduğunu ve bu görevlilerin mağaza içindeki müşterilerin her türlü ihtiyaçlarını giderdiklerini ve onlara yardımcı olduklarını anlatmaktadır.⁸² Ülkemizdeki tüccarların en önemli eksikliğinin vatanımızı yeteri kadar tanımamaları olduğunu iddia eden Ethem Nejat, hem yurt içinde hem de yurtdışında yapılacak olan

76 Ethem Nejat, agm, s. 481-482.

77 Ethem Nejat, "Yumurta Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 10, 9 Aralık 1909, s. 154-158.

78 Ethem Nejat, "İpek Mahsûlü ve Memleketimiz," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 11, 16 Aralık 1909, s. 170-172.

79 Ethem Nejat, "Fes Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 37, 3 Ocak 1907, s. 537-538.

80 Ethem Nejat, "İstanbul'da Taze Balık Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 14, 13 Şubat 1909, s. 221-223.

81 Ethem Nejat, "İlancılık," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 22 Mart 1908, s. 665-667.

82 Ethem Nejat, "Ticaretgâh İdaresi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 22, 10 Mart 1909, s. 349-350.

seyahatlerin tüccarların ufkunu genişleteceğini, o ülkeleri yakından tanıyarak ihtiyaçlarına göre ticaret yapılabilceğini ve yeni yeni ticaret sahaları bulunabileceğini belirtmektedir.⁸³

ZENGİN VE MESUT OLMANIN YOLU: TASARRUF

Ethem Nejat iktisaden kalkınmanın ve zengin olmanın en önemli yollarından birinin tasarruf olduğunu ifade ederek, dünyada iktisadi olarak söz sahibi olan devletlerin tasarruf yaparak bu seviyeye ulaştıklarını belirtir. Bu konuda Nejat şunları söylemektedir:

Servetin menbaı tasarruftur. Çünkü kâffe-i sermayeler hep bir tasarrufun neticesidir. Tasarrufa, para arttırmaya muktedir olmayanlar, müsrif olanlar arasında servet, sermaye hâsıl olmaz. Bir kimse kazandığı paranın cümlesini nefsinin ve ailesinin zevklerine sarf ederse makul bir hareket yapmamış olacağı gibi muhiti için de muzır bir mevkide bulunur.⁸⁴

Tasarruf yapmaktan kastının biriktirilen paranın çekmecelerde, yastık altında, küplerin içinde toprak altında saklanması anlamına gelmediğini özellikle belirten Ethem Nejat, böyle bir durumun ancak o paranın yok olup gitmesiyle sonuçlanacağını ifade eder. Yapılacak olan şeyin terakki etmiş milletlerin yaptıkları gibi bankalar, emniyet ve aile sandıkları, iktisat kasaları gibi yöntemlerle bir yandan çalıştırmak bir yandan da arttırmak yollarının seçilmesi gerektiğini öğütler. Ülkemizde bu amaca hizmet eden kurumların da yavaş yavaş vücuda geldiğini söyleyen Ethem Nejat izlenmesi gereken yolu şu sözlerle açıklar:

Şükür olunur ki memleketimizde de tasarrufa riayetkâr zevat görülmeye başladı. Bunlar meyanda çiftçi, tüccar, amele, memur, asker her türlü sınıf var. Fakat bazı vesait ihtiyacı var, o vesait hem tasar-

83 Ethem Nejat, "Ticari Tenezzüh ve Seyahatler," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 42, 28 Ağustos 1910, s. 664-668.

84 Ethem Nejat, "Zengin Olmanın Yolu," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 19 Nisan 1908, s. 729.

ruf fikrinin çoğalmasına yardım eder ve hem tasarruf yapanlara kolaylıklar gösterir...

Bizde bu hususta yegâne müessesese emniyet sandığı ise de o da İstanbul'a münhasır ve muamelatı mahdud ve iktisadın terakkisiyle gayri mütenasiptir. Aile sandığı tasarruf sandığı muamelesi yapan Osmanlı bankasıyla bazı ecnebi müesseseleri var ise de, zannetmem ki bunlar bizim ihtiyac-ı millimizi temin edebilsinler, nitekim ki edemiyorlar...

Emniyet sandığı bu hususta muamelesini tevsi' eylemeli, postane ile müşterek olmalı, çalışmalı, posta şubesi kadar çok tasarruf şubesi, sandığı vücuda getirmeli çünkü ne kadar posta şubesine muhtaç isek, o kadar da tasarruf sandığına muhtacız. Servetsizlik, parasızlık yarasına yegâne deva olan tasarrufun çoğalmasını istiyorsak halkı para biriktirmeye, arttırmaya alıştırmaya müesseseler vücuda getirelim.⁸⁵

Ethem Nejat, okuyucularına "*kâinatta büyük nam kazanan ilm-i servet ulemasından*" diye takdim ettiği Richard Cobden'in tasarruf hakkındaki görüşlerinden etkilenmiştir. 1804-1865 senelerinde yaşayan Richard'ın "dünya iki sınıfa ayrılır: biri tasarrufkâr olanlar, diğeri tasarrufa rağbeti olmayan, yani müsrif olanlar. Medeniyet ve saadet-i beşeriyetin metin esaslarını vücuda getiren bütün ticaret evleri, değirmenler, köprüler, sefineler, kâffe-i şimendiferler ve büyük işler hep tasarrufa rağbetkâr olanların mahsûlleridir. Hâlbuki israfa düşkün olanlar muhitleri dâhilinde saadet-i dâiminin tahtında mucib-i merhamet bir mevkide bulunurlar" sözlerini aktaran Nejat dünyanın en zengin insanlarından olan Rockefeller, Vanderbilt, Carnegie, Morgan gibilerin beş parasızken tasarruf sayesinde ve müteşebbislikleriyle zengin olduklarını ifade eder. Daha önce de belirttiğimiz üzere memur zihniyetine ve devlet kapısına şiddetle karşı olan Ethem Nejat, "zaten cihanda kimse gösteremez ki maaş ile aylık ile mahsusat ile geçinen zengin olabilsin. Memleketin hakiki ihtiyacına, iktisadiyatına, ruhuna bir hizmet edebilsin" diyerek kalkınmanın yolunu göstermektedir: Modern, dil bilen,

85 Ethem Nejat, "Tasarruf," *Sa'y ü Amel*, S. 7, 14 Mart 1911, s. 7-8.

dünyayı tanıyan işadamları. Ona göre bir bakkal, Uzunçarşı, Mısır Çarşısı esnafı modern bir işadamı olamaz. Çünkü onlar muhafazakâr bir işadamı olarak kalmak isterler.⁸⁶ Nasıl ki yazdığı hikâyelerde ziraat yapanlar zengin ve mesut ise ticaret yapanların da zengin olacağını, yeter ki çocuklarımızı ve gençlerimizi memuriyet hevesleriyle yetiştirmememizi isteyen Ethem Nejat Amerika'da bulunduğu esnada yakın arkadaşı Charlie Joe'nin fakir bir hayat sürerken tasarruf ederek biriktirdiği paralarla, küçük bir dükkân aldığını ve işlerini büyüterek zengin olduğunu ve hatta Türkiye ile işler yaptığını anlatarak Charlie Joe'nin şu sözlerini sütunlarına taşımaktadır:

Siz Türklerin memleketinizden bekleyeceğiniz menafi çoktur. Siz vatanınızı imara çalışamaz, darılmayın ama miskin miskin oturacak olursanız çalışkan olacak evlatlarınız ya sizin ataletinizden mahkûm olarak yaşar yahut bin beddua ederler.

Son sözüm şudur: her Türk benim gibi ciddi bir sebatla meteliksiz işe başlarsa temin ederim ki kazanır ve muvaffak olur. İşte meydan, tecrübesi bedava!⁸⁷

II. Meşrutiyet döneminin iktisatta önemli simalarından ve İttihad ve Terakki'nin Maliye Nazırı olan Cavid Bey'in Osmanlı toplumunun ancak sermaye aracılığı ile düzlüğe çıkabileceği yönündeki fikrine Ethem Nejat'da da rastlanmaktadır. Ethem Nejat'ın da tasarruf ile ulaşmak istediği ana hedef sermaye birikiminin sağlanmasıydı. Sermaye birikimi olmadan Osmanlı toplumunun modern bir yapıya bürünemeyeceğini ifade eden Nejat, sermaye sahibi olan ve bu sermayeyi en iyi şekilde yatırım aracına çevirebilen kişilerin, tüccarların, iş adamlarının varlığını arzular.

KOOPERATİF ŞİRKETLER

Ethem Nejat Osmanlı devletinin yıllardır önem vermediği sanayi ve ticaret alanlarına ancak yoğun sermayelerden oluşacak şirketler aracılığıyla ulaşılabileceğini düşünüyordu. Bu şirketlerin de kooperatif şirket-

86 Ethem Nejat, "İş Adamı," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 163, 24 Eylül 1911, s. 561.

87 Ethem Nejat, "Bir Tacirin Hikâyesi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 23, 17 Mart 1910, s. 368.

ler olmasının memleketimizin iktisadi yapısına daha uygun düşeceğini belirtmekteydi. Aslında Osmanlı devletinde kooperatifçilik Mithat Paşa'nın "Memleket Sandıkları" girişimiyle başlamıştı. Kredi kooperatifçiliğinin kökenleri 1860'lara kadar uzanırken üretim ve tüketim kooperasyonu ancak II. Meşrutiyet'in ertesinde ele alınabildi. II. Meşrutiyet döneminde kooperatifçilik Osmanlı ekonomisinin giderek zayıflamasına ve dışa bağımlı olmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁸ Toprak, Meşrutiyet döneminde kooperatifçilik sorununa ilk eğilen Osmanlı aydınının Ethem Nejat olduğunu belirtmektedir. Ancak kooperatifçiliği ülkeye tanıtan isim ise Ahmed Cevad'tır. Ahmed Cevad anılarını kaleme aldığı *İki Neslin Tarihi* isimli kitapta tüketim kooperatiflerini ilk olarak kendisinin tanıttığını ifade etmekteydi. İngiltere'de gördüğü bu sistemi Osmanlı devletinde uygulamak için teşebbüslerde bulan Cevad Bey, İstanbul'da Çırçır'da ilk kooperatif şirketi kurduğunu da eklemektedir.⁸⁹

II. Meşrutiyet döneminde henüz Osmanlı devleti için yeni bir girişim olan kooperatif şirketler hakkında Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesinde bir yazı kaleme alan Ethem Nejat yine ziraat, ticaret ve sanayinin bir ülkenin kalkınmasındaki önemini belirttikten sonra bu alanlarda ilerlemenin yolunun bireysel girişimler değil ortak sermayeli şirketler vasıtasıyla gerçekleştirileceğini düşünmektedir:

Görüyoruz ki memleketimizdeki büyük şimendifer, tramvay, rıhtım, maden, liman kumpanyaları hep anonim şirketler teşkiliyle vücuda getiriliyor, bunlar gayet büyük Avrupa sermayeleridir.

Memleketimizin ahval-i iktisadiyesi henüz böyle büyük anonim şirketler teşkiline müsait olmadığından ve ziraatla sanayide eski usûl devam ettikçe bunun kabil olma ihtimali de bulunmadığından güya vazifelerimizi bitirmiş, saadet hali içinde yaşayacak bir seviyeye vasil olmuş gibi bekleyip duruyoruz.

İşte bu fikir, bazı iyi düşünen ahalimizce takdir edilerek bir takım ufak şirketler, mahalle şirketleri vücuda getirilmeye başlan-

88 Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.125-126.

89 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 175-179.

dı. Vakıa bu nevi şirketlerin teşekkülü alkışlanır. Fakat şirketlerin emr-i teşkilinde ne kadar hüsnü niyet var ise idaresinde de o kadar bilgisizlik görülüyor. Mamafih bu vukufsuzluk az zamanda zail olacak hallerdendir.⁹⁰

Küçük bakkalların ufak işlerle başlayan kişilerin zamanla bu türden şirketler vücuda getirebileceklerini söyleyen Ethem Nejat, kooperatif şirketler için Türkçe karşılık olarak “şirket-i muavene,” “şirket-i imal” veya “şirket-i müteakile” isimlerinin kullanılabileceğini ifade eder.⁹¹ Kooperatif şirketlerini doğuran duygunun insanın birlikte daha güçlü olarak hareket etmesi olduğunu belirten Ethem Nejat, hissedarların aynı zamanda şirketin hem sahibi hem de müşterisi olduğunu ve bu sistemin tam bize uygun bir yapıda olduğunu şu sözlerle anlatır:

Kooperatif şirketler, daha evvel de söyledik, şimdiki halimiz, servetimiz, ahlakımız nokta-yı nazarından düşünülecek olur ise tamamıyla bizim için tesis olunmuş denilebilir. Mahallelerde teşkil edilen ve ekserisi bakkal dükkânı açmakta bulunan ittihad ticaret şirketleri kooperatif şirketlerin en ibtidai birer numunesidir. Bu şirketler ittihadlarını daha tevsi, faraza komşu mahallelerin şirketleriyle ittifak etseler ve idarelerini de idareye muktedir, çalışkan, zeki, bütün ticaretin yeniliklerine vâkıf mesul bir müdür veya bir heyete havale eyleseler bizde de kooperatif şirketlerin esası kurulmuş demektir. Kooperatif şirketlerimiz yalnız bakkallık ile kalmamalıdır. Vakıa bakkallık gayet büyük ve mühim bir şeydir. Temiz ve her şeyde yeni bakkal dükkânlarının çoğalması arzu olunur, fakat biraz da yeniden bir şey vücuda getirmeye, yani küçükten fabrikacılığa başlamalıyız.⁹²

90 Ethem Nejat, “Memleketimiz ve Kooperatif Şirketler,” *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 16, 27 Ocak 1910, s.252.

91 Bazı yazarlar kooperatif şirketler için çeşitli adlar önermişlerdir. Ahmed Muhtar, “İştirak ve Teavün Şirketleri,” Mustafa Suphi, “Tesaî Cemiyetleri,” Muhiddin, “İmece Şirketleri,” Cemal, “İştirak-i Zirai,” “İtibar-ı Zirai Şirketleri,” “İstihsal İştirakleri,” “Tedarik ve Satış İştirakleri” adlarını vermişlerdir. Toprak, age, s. 125-126.

92 Ethem Nejat, agm, s. 254.

Ethem Nejat'ın yazılarından uluslararası ticaret hakkında da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devletinin ticaret ilişkisi içine girdiği devletlerin iktisadi hayatı hakkında birçok yazı kaleme alan Nejat Bey, bu yazılarında siyaset-iktisat bağlantısını da yansıtmaktaydı. Bu nedenle de yazıları sadece ilgili devletlerin iktisadi hayatıyla sınırlı kalmayıp, nüfus, eğitim, sosyal yapı ve din gibi konuları da içeriyordu. Ethem Nejat'ın bu yazılarda üzerinde durduğu konu genellikle Osmanlı ihracat ve ithalat ilişkileridir. İttihad ve Terakki'nin "Milli İktisat" politikasından etkilendiği anlaşılan Nejat bir ülkenin iktisaden kalkınması ve ticarete gelişebilmesi için ihracattan çok ithalat yapmasının zorunlu olduğunu ileri sürer. Eğer bir ülkede ithalat ihracattan fazla ise o ülke yabancı devletlerin iktisaden esiri olur. İktisadi esirlik de beraberinde siyasi esirliği getirir. Osmanlı devletinde bu dengenin ithalat yönünden bozulduğunu söyleyen Ethem Nejat, iktisatçıların ithalat ve ihracatın birbirine müsavi olduğunu ileri sürdüklerini belirterek ülkemizdeki durumu; "bahusus bizim memlekete için bu nazariye ölmüştür. Milletlerin sa'yı ve maarifi kuvva-yı hükümet ve muhitin terakkiyatı bu nazariyeyi iptal ediyor. Maarif ve salahiyet-i ilmiyemizin noksanlığı münasebetiyle mamul eşya vücuda getiremiyoruz. Fabrikacılık yapsak bile fende, ticaret usullerinde bizden daha görür gözlü ve âlim olan sair milletlerin üstüne çıkamıyoruz; onlar vücuda getirdikleri eşyayı ayaklarımıza kadar getirip bizden ucuz veriyorlar"⁹³ sözleriyle gözler önüne sermektedir. Nejat Bey, Osmanlı devletinin 1912 yılına ait ihracat ve ithalat rakamlarını şu şekilde vermektedir:

İthalat		İhracat	
İngiltere	848 Milyon	İngiltere	527 Milyon
Avu.-Macaristan	765 Milyon	Fransa	440 Milyon
Fransa	392 Milyon	Avu.-Macaristan	219 Milyon
Almanya	389 Milyon	Mısır	158 Milyon
İtalya	364 Milyon	İtalya	147 Milyon
Rusya	279 Milyon	Almanya	120 Milyon
Bulgaristan	200 Milyon	Amerika	110 Milyon

93 Ethem Nejat, "Harici Ticaretimiz ve İstihlâk-ı Milli," *Toprak*, S. 3, Nisan 1913, s. 51.

Hindistan	192 Milyon	Rusya	91 Milyon
Belçika	162 Milyon	Bulgaristan	79 Milyon
Mısır	106 Milyon	Belçika	61 Milyon
Romanya	116 Milyon	Romanya	56 Milyon
Flemenk	82 Milyon	Yunanistan	38 Milyon
İran	69 Milyon	Flemenk	37 Milyon
		Sırbistan	30 Milyon
		Hindistan	25 Milyon

Bu rakamları verdikten sonra ihracat ve ithalat dengesizliğinden bahseden Ethem Nejat şunları söylemektedir:

Bize memâlik-i saireden vuku bulan ithalat ihracatımızdan tam iki kat fazladır. Bugün bütün ihracatımız iki milyar kuruş iken ithalat dört milyar kuruştur.

Eğer mahsulât, mahsulâtla tamamen ve aynı miktarda mübadele edilmiş olsaydı bugün ithalat ve ihracat yekûnları arasında iki milyar kuruşluk bir fark olmaz. Mesela İngiltere'ye olan ihracatımız onun kadar olur idi. Biz dûn bir mevkiye kalmaz idik.

Biz çalışıyoruz. Gayret ediyoruz. Mahsulümüzü ortaya koyuyoruz. Hâsıl olan miktardan boğazımıza ait olandan gayrisini doğru Avrupa'ya, hariç memleketlere veriyoruz. Çünkü onların mallarına ihtiyaç göstermeye mecburuz. Onlar da biz gibi sarf-ı mesaiye mecburdurlar. Fakat ithalat ve ihracatımızın arasındaki fark kadar bizden fazla kazanıyorlar. Bu kazancı tasarruf ediyorlar. Veya bu kazanç yeni sermayeler oluyor. Yeniden mesaiye ilave edilen sermaye ile bize mal sokanlar yüksek bir mevki kazandıkları halde biz onların kazandıkları miktarın iki misli aşağıya düşüyoruz. Onların her bir yüksek, her bir kademe adımı bizim milli istihsalatımıza zarar oluyor. Onlar ilerliyor, biz duruyoruz. İlerleyenler yanında yirminci asırda durmak pek mahsus, pek açık bir sükût, pek ranâ bir gerilemedir.⁹⁴

94 Ethem Nejat, agm, s. 52.

Şüphesiz ki bu durumun oluşmasında kapitülasyonların olumsuz etkileri görülmekteydi. Bu acı gerçeğin farkında olan Ethem Nejat Rusya örneğinden yola çıkarak kapitülasyonların zararlarını şu şekilde ifade etmektedir:

Rusya'da şeker yetiştirmek icap ediyor. Fakat Avusturya şekerleri hem daha ucuz ve hem daha iyi olarak Rusların yanına kadar geliyor. Ruslar Avusturya şekerinin daha pahalı satılması için memleketinin eşyasını himaye için şeker ithalatına ayrı bir gümrük koyuyorlar. Hakları da var. Sonra Avusturya şekeri Rusya'da satılamıyor; Rus şekeri her yerde satılıyor. Herkes Rus şekeri satın almaya mecbur oluyor.

Biz de bunu yapalım diyeceksiniz! Fakat maa-t-teessüf yapamayız. Kapitülasyon denilen eski devirlerde hükümetimizin, Osmanlıların zararına olarak kabul ettiği muahedeler buna meydan bırakmaz. Fakat vatanperver, hassas, atiden emin olmak isteyen milletler yerli metainı bir hiss-i dindarane ile istimal ederler; harici emtia ne kadar güzel, süslü ve ucuz olsa da ehemmiyet vermezler; satın almazlar. İşte buna "istihlak-ı milli" diyoruz. İstihlak-ı milliye atf-ı ehemmiyet eden milletler kolay halas olup az zaman zarfında ithalat ve ihracat kıymetleri arasında müvazene hâsıl ederler. Biz kapitülasyonları daha birçok vakit kaldıramayacağımız için istihlak-ı milliye fevkalade bir ehemmiyet ve merbutiyet vermeliyiz.⁹⁵

İstihlâk-ı Milli'ye olan ihtiyacımızın had safhada olduğunu düşünen Ethem Nejat, yukarıda verdiği Rus örneğinden başka Almanya'yı da örnek almamız gerektiği kanaatindedir. Yazılarında Alman iktisadi modeline açık bir hayranlık görülen Nejat, Almanya'nın kısa süre içinde milli ve ilmi mevcudiyetiyle iktisadi şahılgı kazanacağını ve iktisadi terakkiyatı ve serveti nispetinde ordu ve donanma yapacağını belirterek, Almanya'nın refah ve saadeti için iktisadi kuvvetini arttırdığını ve bu gidişle bir gün bütün Avrupa'ya boyun eğdireceğini ifade etmektedir.⁹⁶

95 Ethem Nejat, agm, s. 51-52.

96 Ethem Nejat, "Almanya ve İngiltere'nin İktisad Mesra'sı," *Toprak*, S. 4, Mayıs 1913, s. 68.

Milli iktisat fikri Birinci Dünya Savaşı ile gündeme gelmişti⁹⁷ ancak gerek Ethem Nejat'da gerekse yayınladığı *Yeni Fikir* dergisinde savaştan önce Almanya tarzı bir milli iktisat fikri görülüyordu. Ay Bey'in *Yeni Fikir*'de yayınladığı "Kendimizi Koruyalım!" adlı makale tam bir Alman hayranlığı ile kaleme alınmış ve yerli malların kullanılmasını teşvik etmek için yazılmıştır. Ay Bey, Almanların iktisaden kalkınmasına neden olan "On Öğüdü" ve bizim üzerimize düşen vazifeleri açık bir şekilde ifade ediyordu:

Almanlar kendilerini ve memleketlerini korumak ve koruyabilmek için birbirlerinin gözlerini açmaya çalışıyorlar. Bunun için de "Almanların on öğüdü" namını verdikleri öğütlerden kâğıtlara milyonlarca bastırarak vatanlarının her tarafına vatandaşlarına dağıtmışlardır.

Almanların On Öğüdü:

1. En küçük masraflarında bile vatanın ve vatandaşlarının menfaatini gözden asla kaybetme.

2. Ecnebi memleketlerinin mahsulât ve malumatlarından velev ki bir paralık bile olsa, bir şey satın aldığı zaman memleketinin zenginliğinden o kadar azaltmış olduğunu unutma.

3. Paran daima Alman işçilerine, çiftçilerine ve tüccarlarına yarasın.

4. Ecnebi makinelerini, alat ve edevatını kullanarak Alman fabrikalarına ve Alman toprağına leke getirme.

5. Sofrana ecnebi etlerini, yağlarını, meyvelerini, vesairelerini koyma. Bunlar Alman çiftçilerinin kârını ve sıhhatini bozar. Çünkü Alman sıhhiye zabıtası tarafından muayene edilmiş değildirlir.

6. Alman kalemiiyle, Alman kâğıdı üzerine yaz. Yazıyı da Alman sünger kâğıdıyla kurut.

7. Yalnız Alman kumaşlarından yapılmış elbiseleri giy ve Alman serpuşlarını başına koy.

8. Yalnız Alman unu, Alman meyveleri ve Alman biraları Alman kuvvetini yetiştirir.

97 Zafer Toprak, age, s. 13.

9. Alman arpa kahvesinden hoşlanmaz isen Alman müstemlekesinden gelme kahveyi iç. Eğer sen ve tanıdıklarınız çikolatayı seviyor iseniz yediğiniz çikolatalar mutlaka Alman metaı olsun.

10. Ecnebilerin lafları, ilanları seni asla bu makul nasihatlerden döndürmesin. Kanaat et ki, ne söylenirse söylensin, dünyanın en iyi ve en büyük Almanya'nın vatandaşına layık olan mahsulâtı, Alman mahsulâtıdır.

Evet, biz de Almanlar gibi çalışalım. Yani yerli metamızı, mahsulâtımızı sarf edelim. Bunun için biraz çalışmak lazımdır. Fakat yalnız hükümetin çalışması kâfi değildir. Ahali dahi çalışmalıdır. Bhusus vatandaşlarımız hep yerli şeye itibar etmelidirler. Bunun için İtalyanları gözümüzün önüne alalım. Muharebe başlayınca İtalya metalarına yüzde yüz gümrük koyduk. İtalyan mallarını almaya başladık. Memleketimizde oturan İtalyanlar bu halin önünü alabilmek için aralarında bir moda çıkardılar. Kadife bir manto ile fendki kumaşından elbise giydiler. Çünkü bu iki maldan memleketimize pek çok girmiş imiş. Şimdi kendileri bunları sarf ederek kendi cinslerini zarardan kurtarabilirler. Biz de böyle yapmalıyız. Yerli yiyecekler, yerli kumaşlar dururken niçin Avrupa'dan gelen tereyağlarını, peynirleri ve sair maddeleri yiyelim. Belki bizim yağlarımız, peynirlerimiz Fransız peynirleri kadar leziz değildirler. Fakat hiç olmazsa temizdirler. İçlerinde domuz yağı vesaire yoktur. Hâlbuki dışarıdan gelen yağlarda ve peynirlerde katiyen domuz yağı ve sair pis maddeler vardır. Şu iki satırlık izahat pekiyi gösteriyor ki, Avrupa'dan gelen her şey hem pistir ve hem de yalnız paralarımızı çekmek içindir. Haydi, gözümüzü ve kulaklarımızı açalım da kendi yiyeceğimizi, kendimize lazım olan şeyleri kendimiz yetiştirmeyi öğrenelim.⁹⁸

Ethem Nejat da Ay Bey gibi halka şöyle sesleniyordu:

İnkâr etmeye kimsenin mecali yoktur ki: terakkiyat-ı iktisadiye ve dolayısıyla ihracatın fazlalaşması terakkiyat-ı umumiye ve maarif ile

98 Ay Bey, "Kendimizi Koruyalım!," *Yeni Fikir*, C. II, S. II, Mayıs 1913, s. 346-349.

kaimdir. Biz bunu kabul etmek ve nazar-ı dikkate almakla beraber sukut-ı iktisadiyemizi her gün, her saat hazırlayan garp emvaline onların zarafet, şıklık ve ucuzluğuna ehemmiyet vermeyerek daha pahalı ve kaba da olsa dâhili mamulâtımızı istimal eylemeliyiz. Yani istihlak-ı milli!

Vatandaş! Vatanını seviyor musun? Esir olmak istiyor musun? Vatanı iktisaden zabt ettirmek emellerine muhalif misin? Eğer kalbin hakiki, insan-ı vatanperver kalbi taşıyor ise bu dediklerimi tamamen kabul edersin! Yerli, milli mallarımızı istihlâk için istih-salât yap...⁹⁹

Yerli mallarının kullanılması durumunda ithalatın azalıp, ihracatın çoğalacağını, bu suretle de vatanın kurtuluşa ereceğini düşünen Ethem Nejat, hükümetin o sıralarda Bulgaristan ile yapacağı ticaret anlaşmasında şu noktalara dikkat etmesi gerektiğini ısrarla vurguluyordu:

Yeni yapacağımız ticaret muahedesinde nazar-ı dikkate alacağımız iki mühim nokta vardır:

1. Bulgaristan'ın bize gönderdiği emvale karşı koyacağımız rüsum ile memleketimizde yetişen aynı cins emvalin kıymet, rağ-bet ve sürümünü muhafaza ve temin eylemek.

2. Bulgaristan'a yukarıdaki cetvelde müşahede olduğu vecihle fazla mikyasta gönderdiğimiz emvalin Bulgaristan'daki mahreçleri-ni ebedi temin ve vekaye eylemek ki bu ancak gümrük tarifesinin tayini, suret-i ithalin ve ambalajın takarrürü ile mümkün olur. Bulgaristan gümrükleri kimyager ve saire muayenesi ile bahaneler bularak bazı ithalatımızı iade ettiriyorlar. Bunlara mahal kalma-mak üzere Osmanlı gümrükleri kimyagerlerinden fenni muayene memurlarından verilen ilmühaberler üzerine bütün Osmanlı ihra-catı Bulgaristan'a bila muayene ve itiraz girmelidir.¹⁰⁰

99 Ethem Nejat, "Harici Ticaretimiz ve İstihlâk-ı Milli," *Toprak*, S. 3, Nisan 1913, s. 55.

100 Ethem Nejat, "Bulgaristan İle Ticaret Muahedesini," *Toprak*, S. 12, Eylül 1913, s. 196.

Ethem Nejat, Osmanlı devletinde en büyük eksiklik olarak milli bir burjuva sınıfının olmayışını görmektedir. İstihlâk-ı milli sayesinde sermayenin milli unsurlar elinde kalacağını, ziraatta ve ticarete artık Türklerin ön plana çıkarak yüzyıllardır süren sistemin tersine döneceğini düşünmektedir. Elbette ki Nejat Bey'in iktisadi düşüncelerini belirleyen ana amil siyasi fikirleriydi. Türkçülüğün siyaseten etkili olduğu bir dönemde İttihad ve Terakki'nin Alman tarzı milli ekonomi modelini tercih etmesi Ethem Nejat üzerinde de etkili olmuştur.

ETHEM NEJAT'IN EĞİTİM ÜZERİNE GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ

O smanlı entelektüel yaşamında 1908 İnkılabından sonra üzerinde durulan en önemli noktalardan biri eğitim olmuştur. Yeni dönemin eğitim politikası Devr-i Sabık'ın eleştirisi üzerine kurulmuştur denilebilir. Dönemin eğitimcileri, eğitimin düştüğü durumdan siyasi iktidarı ve onun politikalarını sorumlu tutmuş ve Meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile birlikte eğitimin yeni bir anlayışla sil baştan ele alınacağını tasavvur etmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde eğitimde gözle görülür derecede yenilikler ve yeni anlayışlar izlenmesine rağmen istenilen eğitim kalitesi ve anlayışı yakalanamamıştır. Gazetelerde ve dergilerde eğitimcilerin ve siyaset yazarlarının İnkılabın ilk günlerinde yazdıkları yazılardaki iyimserlik yavaş yavaş kaybolmaya başlamış ve yeni idarenin eğitim politikaları da eleştirilmeye başlanmıştır.

Tanın gazetesi başyazarı Hüseyin Cahid, İdadi-i Askeri Mektebi sınavlarına giren kırk dört öğrenciden yalnızca birinin kâfi malumata sahip olarak okula kabul edilmesi üzerine kaleme aldığı makalede şunları yazıyordu:

İdadi-i Askeriye Mektebine kabul edilmek üzere müracaat edenlerden kırk dört kişi ayrılarak imtihanları icra edilmiş, içlerinden ancak birinin malumatı derece-i kifayede görülerek mektebe kabul olunmuş. (...)

Maarifin eski halini yakından bilenlerce bu netice hiç şayan-ı hayret görülmez. Mekteblerimiz çoktan ilan-ı iflas etmişlerdir. Fakat şimdi anlaşılıyor ki üç senelik meşrutiyetten sonra hâlâ iade-i itibar edememişlerdir. İşte maarifimizin şifası pek zor dertlerinden birine daha parmağımızı koymuş olduk. Üç seneden beri memleketimizde hayat-ı tahsili yakından takip edememiş olduğum için imtihanların ne suretle icra edildiğini pek iyi bilmem. Fakat beş on sene pek yakından şahidi olduğum ahvâl o kadar derinlere işlemiş

bir fenalığı gösteriyordu ki bütün üç sene zarfında en büyük himmetlerle bile izale edilmiş olması ihtimal haricinde idi. Hâlbuki üç seneden beri bu fenalığı kökünden kurutmak için büyük büyük himmetler değil küçük küçük dikkatler bile gösterildiğini ispat edecek vekayi, neşriyata tesadüf etmemiş olduğumuz için eski fenalığın büyük nispette elan berdevam olduğuna hükmetmek zaruridir.¹

Ethem Nejat da yeni idarenin gelmesiyle birlikte hayatımızda çok fazla bir değişiklik olmadığını ve özellikle eğitim alanındaki durumu, 1908 İnkılabından sonra kendilerini Fransa'dan Türkiye'ye getiren trende yaşadığı bir olaya dayanarak şu şekilde anlatmaktadır:

Avusturya'daydık ki hiçbir bilgimiz olmadığı halde altı kişilik bir kompartımana beş Osmanlı tesadüf eseri olarak toplanmıştık. İki Ermeni komitacı Manchester'dan, tüccar bir Rum bir de ben Türk, bundan başka Türkiyeli fakat hangi milletten olduğunu gizleyen İsviçre üniversitelerinden bir kişi vardı. Sohbet, ortak vatanımızın terakkisi ve milletin refahı üzerine cereyan ediyordu. Hepimiz gelecekle ilgili olarak sıradan şeylerden bahsediyorduk. Üniversiteden olan vatandaşımız bize dönerek şöyle söyledi:

“Efendiler! evolusyonsuz [evolution-değişim, evrim] revolusyon [révolution-devrim] hiçbir fayda vermez.” Hepimiz bu söze çok darıldık. O hiç aldırmadı, yalnız “görürsünüz” dedi.

Ah... Şimdi onu hatırlamak ne acı. Demek ki haksız yere darılmışız. Siyasi yönetimin değişmesiyle, ilkelerimizin değişmediğini çok fena öğrendik.

“Evolusyon”a en güzel çare eğitim ve okuldur. Biz inkılâptan sonra okullara önem vermek istedik, üzüntüyle belirtiyim ki verilen nice önemler heba oldu. Maarif Nezareti görünüşte çabalamış olmasına rağmen hiçbir şey yapamadı. Teşkilatlar, yeni programlar, nizamnameler, maarif yönetmelikleri, kadrolar, hepsi bir şey kuramadı. Eğitimimiz yine temelsiz, dumansız yürüdü. Gerçekte

1 Hüseyin Cahid, “Kırk Dörtte Bir,” *Tanin*, 26 Ağustos 1911.

bazı okullar az-çok inkılâptan sonra yürüdüler, fakat bunların sayısı o kadar az ki. Bu sınırlı okulların tekâmüle doğru yürüyebilmeleri, Maarif Nezareti'nin ne nizam ve kanunlarının ne de teşkilatının eseri-ridir. Okul müdürleri ve öğretmenlerden birkaç şahsın etkisiyledir. Bundan dolayı biz bunlara genel ve yaygınlaşmış eğitim demekten çok, kişisel girişimlerin etkisi diyeceğiz. Maarifin nice kanunları ne uygulanabildi ve ne de o kanunları uygulayacak bir kimse bulundu. Kanun ve yönetmeliği yapmak değil, uygulamak ve uygulattırmak marifettir.

Eğitimde âvâre yürüyüş, bir şeye yaramaz. Metin adımlarla hedefi tayin ederek ilerlemelidir. Biz kurşun atıyoruz fakat nereye atıyoruz bundan hiç haberdar değiliz. Yazık değil mi harcanan o kadar mermiye?

Yazık değil mi amaçsız olarak senelerce ezilen beyinlere? Yazık değil mi hedefini bilmeden toplum içine çıkan gençlere?²

Maarif işlerinde görünürde bazı şeyler yapılıyor olmasına rağmen esasında pek de faydalı işlerin yapılamadığını Balkan Savaşlarının yaşattığı acı tecrübelerden sonra daha iyi anlayan Ethem Nejat, bu kötü durumun farkında olan diğer bazı aydınlar gibi yenilginin sebepleri üzerinde düşünmeye başlamış ve II. Meşrutiyet'ten beri süregelen eğitimin çocuklara milli bir his vermektен, canlılık bahşetmektен ve kişilik kazandırmaktan çok uzak olduğu kanaatine varmıştır.

1908 yılında yurda dönüşünden itibaren eğitim camiasının içinde bulunan Ethem Nejat kaleme aldığı eserlerinde eğitimin amacı ve niteliği konusuna büyük önem vermiştir. Ethem Nejat'ın yazıları incelendiğinde eğitimin bir değil, birden fazla amaca hizmet eden bir yapıda olması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu amaçlar kısaca şöyle sıralanabilir:

1. Nejat Bey eğitimin en önemli amacının kendi kendini idare edebilen kişilikli insan yetiştirmek olduğu kanaatindedir.

2 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38-39.

2. Ona göre eğitim de gözetilecek en esaslı amaç fikir ve beden terbiyesi olmalıdır.
3. Eğitim kati surette milli olmalıdır. Milli olmayan bir eğitim çöküşümüze ve geri kalmamıza sebep olur. O nedenle eğitim milli duyguları uyandırmalı ve milli karakterimize uygun kişiler yetiştirmelidir.
4. Eğitimin amacı çocuğa bilgiyi vermekten çok o bilgiye kendisinin ulaşmasını sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu şekilde amaç çocukta kalıcı öğrenmenin sağlanmasıdır.
5. Eğitimin çocukları ve gençleri hayata hazırlama amacı olmalıdır.
6. Eğitim, ziraat ve ticarete yönelik olmalıdır.

Eski devirdeki eğitimi ve mektepleri, bugünün insanlarını hazırlaması bakımından oldukça kötü bir vaziyette gören Ethem Nejat, II. Meşrutiyet dönemi eğitiminde görülen aksaklıkların birçoğunun eski devrin eğitim anlayışından kaynaklandığını düşünmektedir. Fakat tüm suçun eski döneme yüklenmesine de karşıdır. Meşrutî idarenin yeniden kurulmasından sonra da maarif ve terbiye alanında dişe dokunur bir işin yapılmadığı kanaatinde. Yirminci asrın artık mukadderat ve tesadüf asrı değil, terbiye ve maarif asrı olduğunu söyleyen Nejat, eski devirdeki anlayışın sadece “açtık demek için” mektepler vücuda getirdiğini, hükümetin o açılan mekteplere ne ruh, ne de hayat verebildiğini bunun neticesi olarak da bu güzel vatanın adamsız, vatandaşız kaldığını ifade etmektedir.³

Eski devrin mekteplerinin kötülüğünden bahseden birçok aydına nazaran Ethem Nejat, meşrutî idarenin gelmesiyle sadece Tuhfe-i Vehbî'nin gittiği yerine başka kıraat kitaplarının geldiğini ancak terbiyede bir değişiklik olmadığını ifade etmektedir. Çocukların derslerini sadece ezberlemek suretiyle geçtiklerini ve öğrenmek amacının arka planda tutulduğunu söyleyen Nejat, ezberciliğin kaldırılmak istendiğini fakat bunda başarılı olunmadığını şu sözlerle ifade ediyordu:

3 Ethem Nejat, *Mektepçilik*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1332, s. 7.

Ezbercilik kaldırılmak istendi, acaba kalktı mı? Vakiya artık çocuklar satır besatır ezberlemiyorlardı, hâce efendinin önünde sallana sallana okumuyorlardı; fakat onlar yine ezberciydiler, meâlin ezbercisidiler. Ders onların fikr-i faaliyetine, faaliyet-i umumisine hiçbir vakit tesir etmemektedir. Hâce tarafından verilen dersin meâli, onların dimağında hiçbir hareket yaptırılmadan yine muallime iade edilmektedir. Bu ezber değil de nedir? Benim istediğim ders çocuğun dimağını harekete getirsin, bütün kabiliyetleri o dersten bir şeyler duysun, söylenenleri zabt edici bir gramofon plağı gibi olmuş olmasın.⁴

Abdülhamid döneminden yine buna benzer örnekler veren Ethem Nejat, zamanında Rumeli'ye merkezden “şu kadar mektep açılınsın” diye emirlerin geldiğini, sokaklardan adamlar toplanıp “sen hâcesin falan köye git” dendiğini ve sonra da iftiharla şu kadar mektebimiz var diye ortalıkta dolaşıldığını söyler ve yeni kurulan hükümetten çok değil, iyi mektepler talep eder. Sayıca fazla mektebimiz olacağına, iyi yetişmiş hocası olan, öğrencilere iyi ve serbest terbiye veren az sayıda mektebimiz olmasını daha uygun bulur.⁵

Ethem Nejat'ın eğitim anlayışında en belirgin özellik eğitimin hayata hazırlayıcı bir yönünün olmasıdır. Ona göre terbiyeden maksat “çocukları asrın hayat ve revişine büyük bir serbestlik ve istisna ile alıştırmak, terbiyenin vesaiti ise çocuğun ahval-i ruhiyesinin tecellisine, yaşamasına sebep olan kavanin-i tabiiyeyi daima hesap etmektir.”⁶ Ne eski mekteplerimizin ne de yeni mekteplerimizin böyle bir amaca hizmet etmediğini düşünen Ethem Nejat eğitimimizin miskin, pısrık, hastalıklı, milli histen yoksun ve memur zihniyetli adamlar yetiştirdiğini ifade eder. Eğitimin bu durumu onu çok yaralamıştır. Mekteplerden bu şekilde çıkmış olan gençlerle bizim asr-ı hazıradaki hiçbir varlığımızın olmayacağını, yüzyıllardan beri varlığını devam ettiren Türk ırkının ve devletinin bu gençlerin elinde yok olup gideceğini üzülenek

4 Ethem Nejat, “Ders-Terbiye,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 558.

5 Ethem Nejat, “Çok mu? Yoksa İyi mi?,” *Say ü Amel*, S. 1, Aralık 1910, s. 4.

6 Ethem Nejat, “Yeni Mektebler,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 1, Aralık 1911, s. 4.

belirtir. Bu nedenle eğitimdeki temel felsefesini bizi bu duruma düşüren sebepleri ortadan kaldırmak üzerine kurmuştur. Ona göre ilk olarak düzeltilmesi gereken şey mekteplerimizin genel yapısıdır. Çünkü mekteplerimiz çocuklar için bir hapishaneden farksızdır. Mekteplerimizin çocuklarımızı ve gençlerimizi canlandırıcı, aydınlatıcı ve hayata hazırlayıcı bir nitelikte olması gerekirken, sindirici, köreltici ve öldürücü bir yapıda olduğunu ifade eder.⁷

AÇIK HAVADA EĞİTİM VE YENİ MEKTEPLER (NEW SCHOOLS)

Ethem Nejat bu durumdan kurtulmanın tek yolunun çocukları ve gençleri mekteplerin sıkıcı, pis ve havasız dört duvarı arasından kurtararak, asıl hayata yani doğaya çıkarmak olduğunu ifade eder. Bir süre Amerika'da ve Fransa'da kalan Ethem Nejat, Avrupa'da ve Amerika'da cereyan eden yeni tarz eğitim ve mekteplere özel bir önem vermektedir.

“Yeni Mektep” adı altında başlayan hareketi yakından takip ettiği anlaşılan Nejat, bu mekteplerdeki temel amacın “tabiata yaklaşmak, tabiatla beraber yaşamak, mevcudat-ı âleme vâsî’ bir muhabbet hâsıl eylemek” olarak belirtmektedir. Henüz Avrupa ve Amerika'da çok fazla yayılmayan bu mekteplerin sayısının seksen kadar olduğunu ifade eden Ethem Nejat, Yeni Mekteplerde hayatın, yaşayışın daima ilmi, daima tabii, avamın, çiftçilerin köy hayatına yakın olduğunu, bu sebebe binaen Almanların “yeni mekteplere” “Land-Erziehungs-heim” ismini koyduklarını ve kırlarda, sayfiyelerde bulunan mektepler dediklerini söylemektedir.⁸

Bu mekteplerdeki eğitim şekline hayranlığını gizlemeyen Ethem Nejat, terbiye-i bedeniye, terbiye-i fikriye ve terbiye-i ahlakiye açısından Yeni Mektepleri şu şekilde değerlendirir:

1. Terbiye-i bedeniye: Kırdan, sahrada açık bir hayat... Hava, su, ziya saf ve bol... Ziraat, bahçivanlık, doğramacılık, demircilik gibi el işleri her talebe için mecburi... Vücudun sıhhat ve zindeliğinin tayini, tahayyül edebileceğimiz en tabii halkî [yaradılışa ait] ve fenni şeraiti haiz...

7 Ethem Nejat, age, s. 9.

8 Ethem Nejat, agm, s. 4.

Daimi harekât-ı bedeniye ile bütün aza iyi neşv ü nemâ buluyor, metanet kesbediyor, ciğerler, kalp, cihaz-ı hazmiye elhasıl bütün aza mükemmelen vezaifini ifa ediyor. Şen ve şatır ve iştihali olan bu vücut hastalıklara maruz kalmıyor, hasta bile olsa, bir mikrop bile gelse tesirini göstermiyor. Ömrün şetaret [sevinç] ve neşe içinde devamı bir his, bir kuvvet, bir hiss-i teşebbüs, faaliyet, cevvaliyet, serbesti veriyor.

2. Terbiye-i fikriye: Çocukları büyük, derin bilgilere sahip etmenin, fazladan fazlaya âlim etmenin lüzumu yok; onları en ziyade muhakemeye, idrake, keşfe alıştırmak; mektepte öğrendiği şeylerle ahval eylemesi, harici mukayese eylemeye sevk edici bir terbiye vermek, her şeyin aslını aramaya meraklı bir fikir yapmak lazım. Dersler daima teşkifi, tatbiki, tarassudî, tahkiki bir surette ameli metotlar ile verilir. Ve metodları hiçbir vakit tabiat ve kanun-ı tabiat haricinde cereyan edemez.
3. Terbiye-i Ahlâkiye: Hariçten gelme bir takım sârî ahlak yok. Lüzumsuz ahlak kanunları mülga, tedrisat-ı teşkifiye sayesinde mekteplerde kendiliğinden mektebin içinde hasıl olma bir hürriyet-i ahlak var. Çocukların ahlaki terbiyeleri bir takım vesayet ve murâkabe altında bulundurulmaz; kendi fikr-i muhakemeleri ve kendi emr ve saikleridir. Hürriyet-i ahlaka fazulu tecavüz iyi neticeler veremiyor. Teşebbüsî, teşkifi, ve vazife ve mesuliyet hissi ile verilen bir terbiye, her türlü şedit ve tecavüzî terbiyelerden iyidir.⁹

Yeni Mekteplerde derslerin genellikle sabahları yapıldığını, öğleden sonra saat iki ile dört arasının ise el işleri ve terbiyevi oyunlara ayrıldığını söyleyen Ethem Nejat, akşamları ise terbiye-i içtimai ve ahlakiye ile fikr-i sanata yönelik faaliyetlerin yapıldığını bu sebeple de okulların leyli olduğunu eklemektedir. *Yeni Fikir* dergisinde kaleme aldığı üç yazıda bu mektepler hakkında ayrıntılı bilgiler veren Nejat Bey tanıtımlarına ilk olarak 1889'da Doktor Cecil Reddie tarafından İngiltere'de Derbyshire'de tesis edilen "Abbotsholme" mektebinden başlamaktadır. Bu mektebin başlıca nitelikleri-

9 Ethem Nejat, agm, s. 5.

nin, kır ve sayfiye hayatı, ziraat, çiftçilik, bahçede, doğrama ve demir atölyesinde çalışmak, fenni tedrisat-ı ameliye yapmak olarak sıralayan Ethem Nejat, diğer mekteplerde iki senede görülecek neticenin bu mektepte bir senede ortaya çıkacağını ve şimdiye kadar bu mektebin birçok müteşebbis, âlim, sanatkâr ve kâşif yetiştirdiğini ifade etmektedir.

Çocukların terbiye edilmesindeki amacın onları hayata hazırlamak olduğunu yazılarında sık sık tekrarlayan Nejat Abbotsholme Mektebindeki eğitimin tamamen bu amaca yönelik olduğunu söylemektedir. Tabii ki bu amacın gerçekleşmesi için verilen eğitimin daima uygulamalı olması gerekmektedir. Bunun için de mektep şehirden uzak, orman içinde, temiz bir hava ve suya sahip bir tepede inşa edilmiştir. Okula seçilen öğretmenlerin ahlaken ve bedenen sağlam yapıda olduğunu özellikle belirten Ethem Nejat, okulun öğrencilerine kazandırdığı en önemli hasletin “Self-Government” (kendi kendini yönetim) ilkesi olduğunu önemle vurgulamaktadır. Bu nedenle çocuklara daha küçükken kendi işlerini kendilerinin yapması öğütlenir ve bu şekilde hayata hazırlanması sağlanır.

Ethem Nejat ikinci olarak Doktor Reddie'nin eski refikâsından olan Mr. Badley'in Elanhants ve Petersfield civarında kurduğu “Bedales Mektebi”nden bahseder. Mr. Badley'in eski mektepleri hiç beğenmediğini, onları öldürücü, ezici bir tahsil veren kurumlar olarak gördüğünü ifade eden Nejat Bey, okulda yasakların çok az olduğunu ve daha da önemlisinin erkek çocuklarla birlikte okulda kız çocuklarının da eğitim görmesi olduğunu ekler.¹⁰

Bedales mektebinde çocuklar okulda süreldi eğitici işlerle meşgul olmakta ve el işleri, beden eğitimi, müzik derslerine çok büyük önem verilmektedir. Talebeler bahçelerde amele gibi çalışırlar, bahçeleri çapalarlar, kazarlar, ekerler, toprak taşırlar, sebzeleri ve çiçekleri sularlardı. Dersler de yine Abbotsholme mektebinde olduğu gibi uygulamalı olarak icra edilirdi. Ethem Nejat çocukların sürekli bir işle meşgul olmalarından dolayı Bedales Mektebini bir arı kovamına benzetmektedir.¹¹

Ethem Nejat'ın üçüncü olarak tanıttığı yeni mektep Doktor Lietz'in Landerziehungsheime adlı okuludur. Nejat Bey'in II. Meşrutiyet dönemin-

¹⁰ Ethem Nejat, “Bedales Yeni Mektebi,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 2, Ocak 1911, s. 34.

¹¹ Ethem Nejat, agm, s. 38.

de ısrarla savunduğu köy öğretmen yetiştirme fikrinin Dr. Lietz'ten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. “Kır Eğitim Yurdu” olarak bilinen Dr. Lietz'in bu mektebi tek yönlü pozitivizme karşı milli tepkiyi dile getirmek amacıyla kurulmuştur. Lietz ve taraftarları elitist bir anlayış içinde idealize edilen Alman insanını yetiştirmeyi amaçlamıştır.¹² Milli kültürün içselleştirilmesi için okulda dil, tarih, vatan, din ve milli sanat gibi motifler yoğun bir şekilde işlenmiştir. Ethem Nejat'ın Alman etkisini hissettiği ve Alman tarzı bir milliyetçilik düşüncesini benimsediği yıllarda Dr. Lietz Mektebi'ne özel bir önem vermesi tesadüf değildir. Nitekim felsefe olarak II. Meşrutiyet döneminde Nejat Bey'in sistemleştirdiği köye öğretmen yetiştirme fikri Cumhuriyetin ilanından sonra yeniden gündeme gelmiş ve “Köy Muallim Mektepleri”nin ve “Köy Eğitim Yurtlarının” ana felsefesi de Almanya'daki bu okullar olmuştur.¹³

Ethem Nejat, Dr. Lietz'i Komanyus, Borsadov, Pestalozzi, Frobel gibi asrın muktedir bir pedagoğu olarak tanımlamıştır. Okulun kuruluşu ve adı hakkında Nejat Bey şunları yazmaktadır:

1897'de Doktor Lietz İlsenburg'da Landerziehungsheime isminde bir yeni mektep tesis eyledi. Mektebin bu namı sebab-i tesis ve maksadını her şeyini izah eder. (Land) sayfiye, açık ve temiz havada terbiye-i bedeniye, (erziehung) ise sade tarikler ve usûller ile tedrisat icra eylemek (haym) ise bir aile yaşayışı demektir. Bu yeni Alman mektebi açık hava terbiye-i bedeniyesiyle beraber kırı, dağı, ormanı ve daima harekât ve tabii kuvveti tavsiye ediyor. Usûl-i tedriste hayatı mahvedici talim usûllerinden uzaklaştırıyor. Hayatı kâfi malumat ile terbiye ediyor. Muallim az, talebe çok söylüyor. Leyli mektep hayatı kışla hayatı gibi yorucu ve sıkıcıdır. Landerziehungsheime'ler bir aile yaşayışı bahşediyor. Küçükler, gençler ve yaşlılar arasında bir rabita-yı muhadenet tesis eyliyor.¹⁴

12 Kemal Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 67.

13 Hüseyin Akyüz, “Köy Muallim Mektepleri İle Alman Kır Eğitim Yurtlarının (Landerziehungsheimen) Kısa Bir Mukayesesi,” Mustafa Necati Sempozyumu, (Bildiriler), 9-11 Mayıs 1991, s. 124-126.

14 Ethem Nejat, “Doktor Lietz'in Mektebi,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1913, s. 130.

Dr. Lietz'in mektebinde çocukların doğada, dağda, kırdan temiz hava ve sıhhi şartlarda eğitim aldıklarını ve işin eğitimde birinci derecede önem arz ettiğini vurgulayan Ethem Nejat, bu mekteplerde uygulanan yöntemin Devr-i Sabıkta Avrupa'da inkılap için çalışan gençlerden bir kaçının Sabaheddin Bey'in öncülüğünde kurdukları "Teşebbüs-i Şahsi Cemiyeti"nin uygulamak istediği yöntem olduğunu ifade etmektedir. Ona göre "milletimiz kadar teşebbüs-i şahsiye muhtaç başka bir millet tasavvur edilemez. Pek muhtacız fakat (teşebbüs-i şahsi) gelsin demekle gelmeyecektir. Teşebbüs-i Şahsi hissi hâsıl etmek için sıkı ve sebatlı bir terbiye lazımdır."

Öğrencilerine teşebbüs-i şahsi kazandırmak emelinde olan Nejat Bey, Fransız Edmond Demolin'den de etkilenmiştir. Ona göre eğitimimizin bu hallere düşmesinin tek sebebi öğrencilerimize sadece ezber bilgileri vermemiz, bilgi öğretmemizdir. Oysaki hayat, mekteplerin öğrettiklerinden ibaret değildir. Miskin, pısrık, sessiz yetişen öğrencilerin mektepten çıktıktan sonra hiçbir işe yaramadıklarını, ziraattan, ticaretten, sanattan anlamadıkları için hayat ile mücadele edemedikleri fikrinde olan Ethem Nejat, artık müterakki memleketlerce terk edilen bu usullerden bizim de vazgeçmemiz gerektiğini ve okullarımızda müteşebbis, dünyayı tanıyan, milli hisler taşıyan, gözü açık insanlar yetiştirmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Dr. Lietz'in mektepte öğrencilere yaklaşım tarzının üstünde önemle duran Nejat, bu usulün tüm okullarımızdaki öğretmenler tarafından tatbik edilmesini ister ve bu usulü şöyle açıklar:

Doktor Lietz talebelerine gayet dostane söyler. Bir gün çocukların hayretine mucib olacak bir şey söylemiş: "Çocuklar ben buraya sizi terbiye etmek için gelmedim. Hâşâ ben sizi terbiye edemem. Ben burada size ancak iyi terbiye almanız için yol gösterecek bir yardımcı olacağım. Sizlerden her biri kendi kendinizden mükellefsiniz."¹⁵

Ethem Nejat, Avrupa'da ve Amerika'da bulunduğu sırada yakından gördüğü Yeni Mekteplerden çok etkilenmiştir. Bunca yıldır mekteplerimi-

¹⁵ Ethem Nejat, agm, s. 132.

zin halini gören, müşahede eden ve bu mekteplerden çıkan öğrencilerin sadece memuriyet peşinde koştuklarını, teşebbüs hissinden yoksun olduklarını görünce mektep hayatının bize yarar değil zarar getirdiğini düşünmeye başlamıştır. Bunun üzerine en iyi bilginin doğanın bize öğrettiği bilgi olduğu sonucuna varan Ethem Nejat, dağda, bayırda, ovada, ormanda, açık havada çocukların görerek, deneyerek ve yaşayarak öğrendikleri bilgilerin hem daha faydalı hem de daha kalıcı olduğu fikrine sahiptir. *Yeni Fikir*, bu okullara şiddetle ihtiyaç duyan Osmanlı devletinde haber aldığı olumlu bir gelişmeyi şu şekilde duyuruyordu:

Vasi, havadar bir çiftlikte “kırdı terbiye” unvanı altında idadi ziraat ameliyat, darümuallimin şubelerini havi bir mekteb tesisi için şayan-ı takdir bir teşebbüsü haber veriyoruz. Mezkûr mekteb heyet-i müessesenin karibin neşrecekleri katalogun mukaddimesini bervechi ati almakla karilerimizi müstefid eylemek istedik:

On dokuzuncu asrın nihayetinde ve yirminci asır terakkide yalnız fikirlerin terbiyesi ve zindeliği istiklal ve istikbal-i hayat ve maişet için kâfi ve vafi görünmüyordu. Yalnız fikren büyük terbiyeye mazhar olmuş kimseler; diğer taraftan terbiye-i umumiyeye müsavaten ve bir tarz-ı emeli de mazhar olanlar yanında daha sönük ve tamamen âtl kalırlar. Bu hakikati Avrupa müterakki memalîği meyanında, Fransa ile Almanya ve İsviçre arasında aramak değil, kendi memleketimizde, akvam-ı Osmaniye arasında dahi görebiliriz. Kaldı ki Memâlîk-i Osmaniye’deki tahsil usulleri büyük farka haiz değildir.

Gençleri hayat mübarezesine ve muvaffakiyetlere mükemmelen ve tamamen hazırlamak esasları, prensipleri ile İngiltere, Almanya, İsviçre, Amerika, Avusturya ve Fransa ve sair memâlîkte günden güne mütezeyid mektebler açan ve bütün maarif âlemini başka bir inkılâba mazhariyetle düşündüren büyük mesleğin müessisis büyük mektebci Pestalozzi, Doktor Reddie, Lietz, Mister Bedales, Madam Patrisyen, Edmond Demolin bugün canlanmayı, hakiki terakkiyi düşünen bizlere ikaz sadasını erıştırıyor. Fakat zanetmemeli ki bu sistemleri kabul etmekle “Ecole Roş,” “Scholl

Ebotsholm,” “Landerziehungsheime” gibi bir kibar mektebi tesis ediliyor. Bu mekteb aynı havasta olmakla beraber her keseye elverişli, fakir memleketimize göre bir mekteb olacaktır.

Bugün maa-t-teessüf memleketimiz, vatanın iktisadi saadet ve selametini temin edecek mekteblere sahip değil; mektebler teşebbüsü, vukuflarını azim ve faaliyetleriyle cem’ edecek bir terbiye usulüne malik değil ki bu arzuya hadim gençler yetiştirebilsin.¹⁶

Böyle bir mektebin açılıp açılmadığını bilmemekle birlikte yazıdan anlaşıldığı kadarıyla Yeni Mekteplere benzer bir mektep kurma teşebbüsünün olduğu anlaşılmaktadır. Ethem Nejat, özellikle Balkan Savaşları sonrasında Türkçülük fikrinin etkisi altına girmiş ve Osmanlı devletinin yıkılmaktan ancak milli esaslara dayanan bir devlet haline gelmesiyle kurtulabileceğini ifade etmiştir. Balkan uluslarının Osmanlı devleti karşısındaki başarılarının altında yatan en önemli sebebin eğitim aracılığıyla milli hislerin uyandırılması olduğunu düşünen Nejat Bey, mekteplerimizde milli bir his verilmediği gibi mektepten çıkan çocukların da hastalıklı, miskin ve dayanıksız olduklarını söylemektedir. Bu durumdan kurtuluşun ilk çaresi olarak çocukları mektepten kurtararak onları doğada eğitmek olduğunu ifade eden Ethem Nejat, yakından takip ettiği yeni mekteplerin eğitim yöntemlerinin etkisiyle ve her şeyden önemlisi Türkçülük fikrinin bir gereği olarak eski Türklerin yaşayışlarını bir eğitim modeli olarak sunar. Böylelikle doğrudan doğruya Avrupa’dan alınmış bir sistem yerine atalarımızın yaşayışına dönülmüş olacak ve uygulanan sistem de doğal olarak milli bir sistem olacaktır.

Ethem Nejat, insanların köylerden şehirlere doğru göç etmeye başlamalarıyla birlikte tüm dünyada hastalıkların çoğaldığını, sağlıksız yaşam koşullarının arttığını belirtmektedir. Ne yazık ki bu modaya, doğada yaşamaya alışmış olan biz Türkler de uyduk ve köylerimizi, doğayı bırakarak kapalı ve pis alanlara, şehrin öldürücü ve hastalıklı hayatına daldık. Şimdi Avrupalılar bu halin kendilerini mahvettiğini anlayarak şehirlere, köylere ve doğaya doğru göç etmeye başladılar. Bunu bir eğitim tarzı haline

16 “Milli ve Ameli Bir Mekteb: Kırdı Terbiye Mektebi,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, s. 254-256.

getiren Avrupalılar bu sayede kurtuluşa erdiler. Bu Avrupalılar için yeni bir hayattı. Halbuki bizim için hiç de öyle değildi. Çünkü bizim atalarımız doğada yaşayan, hareket eden, gezen, dolaşan, askerlik eden bir millettir. Ethem Nejat bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Kanım beni vücuda getiren ulu maya nihayet bana ifşa etti, dedi ki: “Ohh! İstemeyelim, zulmet ve meskenet istemeyelim, bana ayrıca binalar altında oturmak, uyumak, yatmak pek fena, pek elim gelmeye başladı. Artık nazarları içeri değil, dışarı verelim. Ceddimiz, Kayı Hanlar, Türkler Söğüt’ten buraya gelirken şu pek çok uzanan ovalarda yattılar; onlar hep ovalarda, yaylalarda yata yata Bursa’ya vasıl oldular, onları seven yok mu? Oh pek çok seviyoruz değil mi? öyleyse onların yaptıkları bize hiç ar ve işkence gelir mi?”

Derin derin gelen bir ses, pek hâkim ve amirane gelen bir sada bize artık uyanın ve ecdatlarınızın tuttuğu parlak, titretici yolu bulduk diyor; bu ses, bugünün, dünün, yüz senenin değil, Türk hakanlıklarının kurulduğu bütün senelerden geliyor. Bu sada bize ne havf, ne sevinç vermesin; vereceği yavuz azimler ve onların yolu olsun...¹⁷

Eğitimimizin amacının artık insanları şehir hayatından kurtararak, onlara dağları, ovaları, semayı, yeşili, sarıyı, ormanı, suyu, ağacı sevdirmek olduğunu ifade eden Ethem Nejat, bizim için en uygun yolun oba hayatı olması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu hayat belki İngilizler, Fransızlar, Almanlar için yeni olabilirdi ancak bizim yeni mektebimiz ezelden kurulmuş olan bir mektepti. Bu mektebin bir gününün nasıl geçtiğini hayallerimizde canlandırmak için anlatan Nejat Bey şunları yazıyordu:

Eski Türkler nasıl oba ve çadır hayatından lezzet alıyorlar ise biz de alıyoruz. Türk Gücü mektebi suretinde yapmalı, gittiği yerde sırtındaki çadırı indirmeli ve bir mekteb şehri kurmalıdır. Küçük bir kişilik çadırlar yan yana getirilince güzel sınıflar olur, akşam o çadırlardan yatakhane koğuşları kurulur. Akşam yemeğini aşçıbaşı

¹⁷ Ethem Nejat, “Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! I,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914, s. 587.

kaynatacağı gibi her manga da kendi yemeğini pişirebilir, sırt mektebinin her köşesinde ocaklar tütmeye başlar. Yemek karavanaları her talebenin arkasına, çantası üzerine ta'lik edilmiştir. Hepsinin portatif küçük yemek tabakları olduğu gibi, gayet sade imal edilmiş çatal ve bıçakları da vardır.

Beş on gün gölün yanında derslerine devam eden mekteb, şimdi çadırını sırtına, karavanasını arkasına alarak ufukta gördüğü yüce tepeyi aşarak onun arkasındaki yaylaya inmeye karar verdi. Mektebin mukibi yalnız çadırlardan ibaret değil; kişneyen birkaç atı da var:

6 baş muhtelif seviyede pek çok yarışlarda birincilik kazanmış binek atı
2 seyyar kimya laboratuvarını taşıyan koca at
2 seyyar hikmet laboratuvarını taşıyan koca at
2 seyyar dinamo ile motoru taşıyan koca at
2 sinema ve kurdeleleri ve lambaları ve sair levazımı taşıyan koca at.

Dersi obanın ortasına kurulan kocaman bir elektrik çingırağı haber veriyor. Her sınıf yerlerine girdi. Bir kısmı karşıdaki ulu çınarın altında toplanmış; hâcenin çınara ta'lik ettiği haritalar, levhalar, portatif yazı tahtası üzerine imla eylediği şekillere bakıyor. Bir kısmı kimya laboratuvarında çalışıyor, her talebe önlerinde bulunan küçük portatif masa üzerinde şişeleri karıştırıyor; işte birisi karteyi lamba üzerine koymuş, diğeri meçhul bir maddenin unsurunu aramak için yoruluyor, başını mayerler içine sokmuş, bir diğeri bir cihaz yapıyor, öteden bomba gibi bir şey patladı, herkes o tarafa baktı, bir kaza, Kaya Efendinin eli yaralanmış, bütün gençler güldü...

Bir kısım talebe, yine kendi muallimleriyle ta uzaklarda gördükleri çiçeklere doğru koşuyorlar. İşte onlar geçen gün okudukları derse ait ne iyi numunelerdir. Hepsi kopardı, tetkik etti, ceplerindeki hususi defterlere itina-ı fen ile yerleştirdi. Muallim de, talebe de laboratuvarında çiçekleri birer birer tetkik ediyor, bir kaç mikroskobun vidasını çeviriyor ve göz ile ayar ediyor; bir kaç ufacıklık cımbızlarla çiçek aksamını temeyyüz ediyor... Velhasıl hep faaliyet...

Akşam oldu, sinema perdesi derenin yanındaki düzlüğe kuruldu. Her taraf elektrik selleri içinde iken birden kuraklık oldu. Bundan oba halkı –nöbetçiler hariç olmak üzere– perde karşısında toplanmışlardı.

İrae olunan manzaralar ne hoş! Geçen gün Edirne’de icra edilen büyük manevralar... Ufa’da birkaç gün evvel yirmi beşinci sene-i devriye-i tesisi için şenlikler yapılan Türklere birinin kürk fabrikası... Bakü’deki petrol kuyuları, sonra Amerika-yı cenubide ziraatın aldığı yeni şekil... İngiltere ve Almanya arasındaki rekabet-i bahriye ve mühim simalar... İstanbul tiyatrolarında ilk oynanan “Oğuz Han” piyesi... İşte sanatkâr Baştoğ Bey...

Sinema bitti... Bu mekteb ama çok masraf yapar! Bence mesarifi o kadar çok değil, bütün sermayesi azim ile mutlak muvafak olmak için emel... Yeni mekteblere dâhil olan bir efendiden senede la-akall 80-100 lira kadar bir ücret alınıyor. Bizim oba mektebimize dâhil olacak Türk çocuğundan hiçbir vakit yüz lira almayacağız ve yüz lira almadan daha metin, daha işgüzar, daha insan yetiştireceğiz.

Bütün mektepleri böyle yapmak mümkün olmasa bile, bu sistemde birçok mektebler tesis eylemek güç bir şey değildir. Denir ki dağ, tepe gezecek, çadırdaki, çamurda yatacak muallim nasıl bulacaksınız? Yapılacak bir mekteb için lazım gelen muallimleri güçlük çekmeden bulabileceğimi ümit ederim; bu nevi mekteblerin adedi çoğalır ise onlarda ifa-yı vazife edebilecek muallimler de çoğaltılabilir.

Yeni, oba mekteblerinin tarz-ı teşkili için gelecekler ve böyle şey olamaz diyecekler vardır; fakat ben evvelce gülünen, kabul edilmeyen fikirlerimin bilahare pek tabii olarak kabul edildiklerini hatırladıkça bir gün oba mekteblerinin de tesis edeceğine kanaat ediyorum.¹⁸

18 Ethem Nejat, “Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! II,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 421-424.

İzmir'de bulunduğu esnada Yamanlar Dağı'ndaki bir obayı ziyarete giden Ethem Nejat burada hayalini kurduğu Oba Mektebiyle karşılaşınca çok sevinmiş ve bu mektep hakkında şu bilgileri vermiştir:

Büyük ders çadırı boştu. Çocuklar çeşmenin üstündeki düzlükte toplanmışlar, bir genci dinliyorlardı. O genç bizi görünce çocuklara iki kelime ile birçok şeyler anlattı.

Kısa çuha şalvarlı, ipek gömleklî, köylü elbiseli bu şık genç köyün hâcesiydi. O obada doğmuş, o obada büyümüş, fakat şehrin sultânî-sini bitirmiş, darülmualiminininde hâcelik sanatını öğrenmiş!

Birbirine benzeyen bu iri yarı çocuklara şehirdeki mekteblilerin selamlarını söyledim. Teşekkür ettiler. Hepsinin şalvarları kısa, gömlekleri rengârenk, bacakları çıplak ve süslü baş sargıları sorguç-vari yandan sarkmakta.

Hoca bir takımına otlara dair eşya dersi verirken küçükler çam yapraklarından bir takım işler yapmakla meşguldüler. "Yamanların kahraman yiğitleri, dağları aşmaktan yılmaz gözleri" şarkısıyla ders bitti.

Ders çadırına girdik. Kara tahtada genç muallim hesap dersi verdi. Çocuklar ellerindeki çubuklarla hocanın dediklerini yapıyorlar ve cevap veriyorlardı. Yamanlar Dağının çocuklarını hesapta çok yaman gördüm. Küçükler çeşme meydanında çakıllarla elifler, beler, cimler tek ve sert heceler imal etmişlerdi. Muallim efendi çakıllarla toprak üzerine harir edilen bu iri yazıları tashih etti ve kâğıda resimlerini aldırdı.

Yoğurttan, kaymaktan, süttten, av etlerinden, hamur işlerinden ibaret latif taamımızı bitirir bitirmez yine mekteb çocuklarına gittik. Hoca bir takımına deniz ve vapuru tarif etti, denize ait mühim bir vaka anlattı. Şimdi çocuklar hayallerine müracaat ediyorlardı. Bu çıplak bacaklı dağ çocukları muhalliyelerini ne güzel resmediyorlardı.

Muallim de, biz de, çocuklar da, obanın ağaları da kırk yıllık arkadaş gibi görüşerek, gülüşerek, anlaşarak bir çeyrek mesafedeki göle gidiyorduk. Soyundular, çocukların hepsi göle girdiler. Muallim efendi nezaret ediyor, bilmeyenlere öğretiyor, kollarına kabağı bağ-

hiyordu. Su ve yüzme eğlencesi yarım saat sürdü. Birkaç gün evvel imal ettikleri sala bizi bindirdiler, bir taraftan diğer tarafa geçerken bir küçük şeytan:

“Aydıncık’tan Gelibolu yakasına” diye bağırdı. Osmanlı tarihinin bu mühim safhasını tam yerinde ihtar ediyordu. Çocuklar muallimin işareti üzerine dağılmışlar, herkes ikinci yemeğine gitmişti.

Damla suyundan bir bardak, karpuz çatlatandan yarım bardak, yarık kayadan çeyrek susak içerek obaya geldik. Davul muntazam ahenklerle çalınıyordu. Davul çocukları ders çadırı meydanına cemetmişti. Kaynaşıyorlardı. Oraya vasıl oluncaya kadar bir vapur direğine benzeyen bayrak sırasının karşısına bütün çocuklar sarf harb olmuşlardı. Davul çalıyor, davula sekiz tane kaval iştirak ediyor, milli hava herkese huşu veriyordu. Hocanın karşısında çocuklar, ihtiyarlar, hatta biz vaz-ı ihtiram esas vaziyeti aldık, bir kumandayı müteakip al bayrak ertesi gün yine çekilmek üzere alınıyordu...¹⁹

Ethem Nejat’ın eğitim felsefesi incelendiğinde 19. yüzyıl eğitim akımlarının birçoğundan izler görülmektedir. Örneğin “İş Eğitimi Akımı” Nejat Bey’in her daim faaliyet ilkesiyle, “Üretim Okulu Akımı” ise özellikle 1918’den sonraki sosyalizm etkisiyle önerdiği ekonomik ve endüstriyel iş alanlarıyla benzerlik göstermekteydi. Fakat Ethem Nejat’ın çocuklara bir şahsiyet kazandırmak için onları merkeze koymak suretiyle yapacakları işlerde bir hürriyet verme prensibi ise “Çocuktan Hareket Akımı”na uygun gözükmektedir. Yine aynı şekilde *Yeni Fikir* dergisinde uzun uzun bahsettiği hem köye öğretmen yetiştirmeyi hem de çocuklara doğayı, ziraati sevdirmeyi amaçlayan ve bu yönde bir eğitim veren Yeni Mektepler, onun “Kır Eğitimi Yurdu Akımı” içinde yer aldığı sonucuna varmamıza neden olabilir. Yine Nejat Bey’in dünyasında derinlere inildikçe Jean-Jacques Rousseau’nun çocuğun eğitiminde doğanın en etkin güç olduğu yolundaki fikirlerine benzer fikirlere de rastlanmaktadır. Örneğin Rousseau’nun *Emile* karakteri gibi Ethem Nejat’ın *Yiğit Türkler*’deki *Oğuz* karakteri de

19 Ethem Nejat, “Oba Mektebinde Oba Çocuklarıyla,” *Talebe Defteri*, S. 51-52, Mayıs 1918, s. 840.

hemen hemen hiç mektep yüzü görmeden doğada yetişmiştir.²⁰ Ethem Nejat'ın yazıları ve ileri sürdüğü görüşler incelendiğinde bu akımlardan ve bu akımların temsilcilerinden haberdar olduğu ve etkilendiği anlaşıl- maktadır. Bu nedenle çalışmamızda Ethem Nejat'ı herhangi bir akımın Türkiye'deki temsilcileri içine koymayı uygun bulmadık. Bunun yerine Ethem Nejat'ın bu akımlardan kendi düşüncesine uygun olanları inceledi- ğini ve bunlara yönelik faaliyette bulunduğunu kabul etmenin daha doğru olacağı fikrindeyiz.

TRACKING

Ethem Nejat'ın eğitime kazandırdığı en büyük yeniliklerden biri eğitim amaçlı doğa yürüyüşleridir. Günümüzde “Tracking” denilen bu yürüyüşlere büyük önem veren Nejat Bey, çocuklar için en iyi öğrenmenin doğada yaparak, yaşayarak ve görerek öğrenme olduğu düşüncesindeydi. Onun “Boy Scout” adı ile ülkemize tanıttığı izcilik hareketi de sürekli yürümeye ve harekete dayanıyordu. Nitekim darülmualimin ve maarif müdürü olarak bulunduğu yerlerde öğrencileri uzun doğa yürüyüşlerine çıkarmıştır. Bu sayede çocukların hem vatani, hem de hayatı daha yakından tanıyacaklarını düşünen Ethem Nejat, bu sayede bedenlerin de çalışacağını ve hastalıkların yok edilebileceğini ifade etmektedir. Oturmaktan, miskin miskin uyulamaktan bir an evvel kurtularak fenni gezintilere çıkmamız gerektiğini ve çocuklarımızı da bu hayata alıştırmamızın hayati önem taşı- dığını belirten Nejat Bey gezintilerden elde edeceğimiz faydaları dört başlık altında şöyle sıralamaktadır:

1. Ders okumak ve dersleri kolayca öğrenmek ve öğretmek: Fenni gezintilerde ameli, tabii, sıhhi ve sahraî dersler okunduğunu belirten Nejat, özellikle ziraat ve kitabet derslerinin mutlak surette doğada yapılmasını önerir. Yalnızca bu derslerin değil tarih, coğrafya, nebatat, hayvanat, taba- kat-ül arz [jeoloji], malumat-ı fenniye, hesap, kitabet, hesabat, ticaret, malu- mat-ı medeniye ve ahlak dersleri de doğada verilebilir. Fenni gezintilerin yalnızca rüştiye talebeleri için değil iptidaiye talebeleri için de zaruri oldu- ğunu belirten Ethem Nejat bu gezilerin yalnızca kırları, dağları, mezraları

20 Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 19-20.

gezmek değil panayırıları, pazarı, civar köyleri ve kasabaları, imalathaneleri, fabrikaları, çiftlikleri, mevaki-i tarihiyeyi, asar-ı atika nokta-yı nazarından olan yerleri de gezmek olduğunu ifade etmektedir.²¹

2. Gezme esnasında muallim talebenin fikrini tenvir eder: Talebeler ile muallim arasında gezinti esnasında mektepten olduğundan daha sıkı bir ilişkinin kurulacağını söyleyen Nejat Bey, daha serbest bir ortamda muallimin talebelerin ahlaki ve terbiyevi hayatlarına daha kolay tesir edeceğini ifade etmektedir. Kendisinin Alasonya İdadisinde iken öğrencileriyle birlikte yaptıkları gezintilerin terbiye-i bedeniye ve tarih dersleri için çok büyük faydalar husule getirdiğini ifade eden Ethem Nejat, Osmanlı-Yunan Savaşının geçtiğı yerde yapılan tarih derslerinde öğrencilerin yüksek bir milli hisse ulaştıklarını ve savaş meydanından buldukları savaş malzemelelerini toplayarak mektepte sergilediklerini yazmaktadır.

3. Gezintilerle numune toplamak: Nejat Bey, gezintilerden edilecek istifadeler arasında öğrencilerin rastladıkları her çeşit numune hakkında bilgi sahibi olmalarını da saymaktadır. Bu konuda deneyimlerini şu sözlerle ifade etmektedir:

Gezintilerle talebeler yukarıdaki istifadelere mazhar olduktan başka kendileri ve mektepleri için birçok nimetler de hazırlarlar: gezdikleri mevkide tesadüf eyledikleri birçok numune ve asarı toplamak, mektebin müzesinde cem' eylemek. Bu gezmeler esnasında memleketin mahsulünü, asarını, muhtelif nevideki taşını, toprağını, mahsulât-ı ziraiye ve sanaiyesini, böceklerini, haşeratını, kelebeklerini, hayvancıklarını, hayvan kemiklerini, sularını, gübrelerini, madenlerini toplarlar; madenlerin bir kısmının isimleri tayin edilerek müze haneye konur. Müze teşkil eylemek ve mahalli numuneleri cem eylemek için fenni gezinti en güzel çare, en güzel vasıtaadır.

Muallimlik hayatındaki fenni gezintilerimiz esnasında pek çok şeyler topladık. Bahusus geçen sene Alasonya'da bir tarihi mağara keşfedildi ki bu belki Ayasofya Camii Şerifinin inşası ile beraber mabet ittihaz edilmişti. Mekteblerin gezintileriyle daha böyle pek

21 Ethem Nejat, "Gezinti," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 138, 1910, s. 123.

çok asar-ı kıymetdarın zuhur edeceği ve çocuklara bu gibi asarın muhafazası için büyük hiss-i medeni verebileceği tabiidir.²²

4. Gezintilerle fikir üretmek: Fenni gezintiler esnasında muallimlere düşen görevlerden birinin de öğrencileri ziraata, ticarete ve sanata ısındırmak ve yönlendirmek olduğunu söyleyen Ethem Nejat, muallimin çocuklara mesut çiftçileri, büyük çiftlikleri göstererek onlara ziraatı ve ticareti sevdirebileceğini ifade etmektedir.

Çocukları ve gençleri hayata hazırlamanın en iyi yolunun gezintiler olduğunu düşünen Ethem Nejat, çok gezenin çok okuyandan daha fazla şey bileceğini söyler ve öğrencilere sınıfta verilecek teorik bilginin hiçbir işe yaramayacağını ve yapılması gerekenin ne olduğunu şu sözlerle ifade eder:

Muvaffakiyet! Dört duvarlı bir mekteple muvaffakiyet hiçbir vakit kabil değil. Programlar değişse bile yine sa'y ve gayret lazım... Bir çocuk, bir genç sanata, ticarete, ziraata heves etmek için mektepte gözüyle birçok şeyler görmelidir. Muallimin boş sözü hiçbir vakit kâfi değildir. Sanattan bahsedilirken makinelerin hakikisini ibraz etmek yahut ufak modellerini göstermek lazım geldiği gibi kuvva-yı harikeden bahsedilirken, sudan, havadan, hayvan kuvvetinden itibaren buhar, elektrik, hepsi hepsinin modeli, numunesi, gösterilmeli ve numune talebelere bırakılarak onların tecrübeler yapmalarına, onlarla meşgul bulunmalarına müsaade edilmelidir.

Mektepte civarda yetişen hububattan, nebatattan, faideli faidesiz otlardan tutunuzda, taşlarına topraklarına, böceklerine, kuşlarına, madenlerine kadar süren numuneler bulunmalıdır. Bunları bütün talebe ile hariçten toplamalıdır. Bahsedilenler hiç kâfi değil; yapılmış muntazam koleksiyonlar cem' etmek, mükemmel ziraat ve tabakat müzeleri vücuda getirmek lazım.²³

22 Ethem Nejat, age, s. 125.

23 Ethem Nejat, "Çok mu? Yoksa İyi mi?," *Say ü Amel*, S. 1, Aralık 1910, s. 5.

Bu konuda bize rehber olacak yaşıntının tarihimizde gizli olduğunu düşünen Nejat, çocuklarımızın ve gençlerimizin hastalıklı olmalarına sebep olan en birinci şeyin oturmak, hareketsiz yaşamak olduğunu söylemektedir. Günümüzdeki neslin atalarının kemiklerini sızlattırcasına oturuocu bir hayat tarzını benimsediklerini belirten Ethem Nejat, eski ve yeni Türkler arasındaki farkı şu sözlerle ortaya koyuyordu:

Tarih bize gösteriyor ki Türkler hiçbir vakit oturan bir millet değildirler. Türk gezmiş, tozmuş, cihanı kat etmiş muhterem bir millettir. Türk Vasati Asya'dan kalktı, Çin'e, Sibiryaya gittiği gibi Aksa-yı Arab'a kadar ilerledi, Almanya içlerine kadar akın etti. Duru atlarına binen, ciritlerini yüklenen Türkler; yürürken, giderken, dinlenmek için bir nehrin kenarına kondukları zaman yine ilerideki çayıra gider, orada kardeşleri, arkadaşları, dayıları, amcaları ile cirit oynarlardı; bu kadar yol geldim, yoruldum diye oturmazlardı...

O kahramanların ahfadı olan bizler ne yapıyoruz? Oturuyoruz, hep oturuyoruz: boğazımızı kazanmak için yaptığımız işin oturarak olmasını istiyoruz. Akşama kadar üzerinde oturduğumuz sandalyeden, koltuktan kalkıp evimize gelinceye kadar yine oturuyoruz, ya arabada, ya tramvayda, ya otobüste, ya şimendiferde. Evimize teşrif ediyoruz, orada da yine kanepeye ya da minderin başköşesine oturuyoruz. Yemekten sonra ya kahveye veyahut komşuya oturmaya gidiyoruz. Hanımlarımız Kuş Dili Çayırına, Haydar Paşa Çayırına, Göksu'ya gidiyorlar, güneşin altında kenara öbek öbek oturuyorlar. Erkeklerimiz Boğaziçi'ne sulara, Kayış Dağı'na, Alem Dağı'na bilmem nereye tenezzühe gidiyorlar, sandalye üzerinde dimdik veya iki büklüm ya da hasır üzerinde yan gelip oturuyorlar. Hanım sabahleyin kalktı mı komşu teyzeye sabah kahvesi içmek için oturmaya gidiyor...

Ecdat gezici, ahfad ise oturuocu. Ohh! bizi pek zavallı yapan şu tezat neden, neden ileri geliyor? Mekteblerden aile içlerine, aile içlerinden mekteblere sirayet eden bir itiyat ki bizi oturgan, gezmeyen, yürümeyen etti. Bu müthiş ve tedavisi çok uzun bir hasta-

lıktır; tedavi için birçok yollar var, yolların en mühimi mektebler, terbiyedir.²⁴

Eğitim için illaki sınıfa, mektebe ihtiyaç olmadığını vurgulayan Ethem Nejat, bugünkü halimize sebep olarak gördüğü mekteplerde çarpık, çurpuk sıralar üzerinde, küçücük camlı, havasız, daracık ve pis sınıflarda, kötü yemeklerle büyötmeye çalıştığımız çocuklarımızın ileride hastalıklı olduklarını ve teşebbüsten yoksun olarak ancak “bendeniz, acizleri, kulu-nuz” dediklerini üzülererek anlatmaktadır. Halbuki zekâ yürüyünce, görünce hareket eder. Sabit bir zekâ yoktur. Çocukları oturuocu hayattan kurtarmak, onları gezici ve yürüyücü yapmak; haşarı, ateşin, güzel ve iyi görücü, anlayıcı, dikkat edici olmalarına kâfidir.

Ethem Nejat yalnızca mektep talebelerinin değil, herkesin sağlıklı ve uzun bir hayat için yürüyüşler yapmasını tavsiye ediyordu. Nitekim Manastır Darümuallimin Müdürlüğü sırasında toplanan Manastır Muallimler Kongresi esnasında verilen konferanslar, yapılan görüşmeler sonrasında kongre heyeti civarda bulunan memba suyu, bakteriyoloji ve ziraat çiftlikleri ziyaret edilmiş, bunun yanı sıra iki büyük yürüyüş gerçekleştirilmiştir. Birinci yürüyüşte Manastır’dan Resne’ye kadar yaklaşık yedi kilometrelik bir yol kat edilmiş, ikinci yürüyüşte ise Prister denilen tepeye tırmanılmıştır. Denizden iki bin beş yüz kilometre yükseklikte ve volkan sanılan Prister Tepesinin bir volkan olmadığı heyet tarafından bu gezide ortaya koyulmuştur.²⁵

Mektep gezintilerinin terbiyede oynadığı rolü sezen eğitimcilerden biri de Muallim Harunreşid’dir. İsviçre’de bulunduğu esnada şahit olduğu bir mektep gezintisinden çok etkilenmiştir. Bu öğrenci grubunu takip eden ve uzaktan izleyen Harunreşid şahit olduklarını şu şekilde ifade etmektedir:

Yaşları 13 ila 15 arasında değişen 35 çocuk muallimleri ile birlikte Cenevre’nin dışına bir gezi düzenlemişlerdi. Talebelerin sırtlarında

24 Ethem Nejat, “Mekteplerde Canlı, Ateşin Bir Hayat İsteriz!,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 14, Ağustos 1913, s. 426-427.

25 “Manastır’da İlk ve Son Muallimler Kongresi,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 14, Ağustos 1913, s. 453.

yeşil teneke kutular bulunmakta ve muallim talebeleriyle her daim konuşmakta ve sorularını yanıtlamaktaydı. Geniş bir yere gelince grup durdu. Muallim ağaçlar hakkında öğrencilerine bilgi verdi ve ölçümler yaptırdı. Talebeye taş ve nebat numuneleri toplattı, böcekler ve kelebekler yakalattı. Nihayet bir takım oyunlar başlattı. Bu saf havada çocuklar koştu, bağırды, sıçradı, yüzleri daha ziyade kızardı, kanlandı, adeta hayatlarına hayat katıldı. Tabir-i marufiyle manen ve maddeten ihya oldular. Bundan sonra tekrar toplanarak tabur oldular. Nebat ve taş numuneleri topladıkları kutularını omuzladılar ve milli bir şarkı söyleyerek mekteplerine döndüler.²⁶

Bu manzaradan çok müteessir olduğunu ifade eden Harunreşid, bizim mektep talebelerimizin içinde buldukları durumu hasbihal ettiğini ve bu tarz bir hürriyetten mahrum olduklarına çok üzüldüğünü belirterek “*nebatsız nebatat dersi, hayvansız hayvanat dersi, eşyasız eşya dersi okutulmasının yalnız bize mahsus bir garabet olduğunu*” eklemektedir. Gezi gerçekleştiren muallimden İsviçre’de fenni gezintilerin mektep programlarında yer aldığını ve havalar güzel oldukça haftada bir iki defa talebenin kırlara çıkartıldığını öğrenen Harunreşid bizim memleketimizde de fenni gezintiler yapılmasını ister.²⁷

Ethem Nejat, Harunreşid ve onlar gibi düşünen diğer eğitimcilerin bu istekleri Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu sayesinde gerçekleşir. Bu kanuna göre ibtidai mekâtibi talebesine her hafta salı günleri öğleden sonra muallimleri ile beraber dağlarda, kırlarda, bayırlarda dolaşmak üzere izin verilmiştir. Böyle bir faaliyetin yer almasını büyük bir sevinç ile karşılayan *Yeni Fikir* dergisi, salı günlerini muallimler tarafından başka işlerle doldurulmasını şiddetle eleştirmektedir:

Maa-t-teessüf birçok yerlerde salı günleri başka türlü telakki ediliyor. Muallim efendiler çocukları salıveriyorlar, çantalarını yüklenen çocuklar mahalle aralarında birbirlerini ite kaka, tıpış tıpış evlerine

26 Muallim Harunreşid, “Mekteb Gezintileri,” *Talebe Defteri*, S. 8, 10 Eylül 1913, s. 122-123.

27 Muallim Harunreşid, agm, s. 123.

gidiyor ve analarını kızdırıyorlar. Analar bu salı azadını icat edene hiddetlenmiyorlar değil ha!

Çocuklar bu vecihle hanelerine giderken muallim efendiler devlethanelerine değil en güzel çay pişiren bilmem hacı, bilmem ne efendinin çayhanesine veya falan ağanın kahvehanesine toplanıyorlar!

Çocuklar kadar hâcelere de faal bir terbiye vermek lazımdır. Çocuklardan ziyade muallimlerin sıhhati muhteldir [bozulmuştur]. Onları halas etmek gerekir. Maarif müfettişleri var; maarif dairelerinde birer muhteşem masa sahibidirler; işte bugün onlara gayet kolay, fakat pek mühim bir vazife: hangi mekteb muallimi çocuklarıyla beraber gezmeye ve oynamaya çıkmıyor.. Hangisi çıkmıyorsa onun işi yaman olmalıdır.²⁸

Her ne kadar *Yeni Fikir* tarafından salı günlerinin layıkıyla değerlendirilmemesi eleştiri konusu yapılsa da fenni gezintilerin mektep programlarına girmesi Ethem Nejat'ın eğitim görüşlerinin karşılık bulduğuna delildir. Yine *Yeni Fikir* dergisi gece gezintilerinin yapılmasına yönelik girişimleri destekliyor ve şöyle yazıyordu:

Geçenlerde bir gazetede gece gezintileri unvanı altında yazılan bir makale işte tetkike muhtaç meselelerden biridir.

Gece gezintileri, akşam gezintileri, seyahatler yalnız küçüklere değil, büyüklere de elzem ve ruhlarda büyük bir inşirah [ferahlık] hâsıl edecek vesaittedir.

Biz gençliği gece ve gündüz hayatına vakıf etmeliyiz. Bir çocuk gece gezmesine o çocuk; ticaret, ziraat, sanat hayatında faal, hayatta muvaffak olamayacak ve yalnız akşam olur olmaz eve kapanacak memuriyet rahatlıkları ona hakikaten gaye-i hayal olacaktır.

Buna en basit bir delil; bir tüccar lüzumu takdirinde on ikiye kadar çalışacak icabında bir sanatkâr onda dükkânı kapayacak, ekseriya bir bahçıvan, bir fidancı, bir ziraat mütehassısı evine saat

28 "Mekteplerde Salılar," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 582.

on birde girebilecektir. Bir memur ise her zaman saat dört buçukta evine avdet edecek ve geceliğini, takkesini giyecek, kahveye çıkacak ve istirahat ettiğini iddia ederek kahvesini içip kamburunu çıkaracak, akşama kadar ve geceleyin bu suretle gündüzün kafasında bıraktığı yorgunluğu güya gidermiş bulunacaktır. Elan Samatya'ya giderken, Fatih'e çıkarken görmekte olduğumuz entarili gençler, görmek isteniliyor? Bilmem mektebden çıkar çıkmaz evine giden ve entarisini giyerek kitapları üzerine sarılan mekteb çocuklarına malikiyet mi arzu edilir?²⁹

ÇOCUĞUN EĞİTİMİNDE OYUNLARIN ROLÜ

Ethem Nejat'ın mektep gezintileri kadar değer verdiği bir diğer konu eğitimsel oyunlardır. Şimdiye kadar bizim muallimlerimizin çocukları oyundan men ettiklerini ve bunda başarılı olunca "Maşallah bizim talebeler gayet uslu!" diye kendilerine bir hisse-i iftihar çıkarmaya çalıştıklarını söyleyen Nejat, bu geleneğin tüm okullarımıza sirayet ettiğini, hatta iyi mektebin çocukların oyun oynamadıkları, sessiz, sedasız mektepler kabul edildiğini ifade etmektedir. Oysaki bunun çocuklara yapılabilecek en büyük kötülük olduğunu söyleyen Ethem Nejat, bazı okullarda çocukların teneffüse bile çıkmalarına izin verilmediğini, eğer çocuk teneffüse çıkarsa ona yüz verilip, daha sonra şımarıklıklarının önüne geçilemeyeceğinin düşünüldüğünü eklemektedir. Bugün okullara gidip çocuklara sorular sorulduğunda birçoğunun cevap vermekten aciz, korkak, sıkılgan, ölü gibi bir hal aldığını görmekten üzüntü duyan Nejat, oyunun çocuklar için yemek, içmek kadar gerekli olduğunu belirtmektedir. Ethem Nejat, oyunun zihnen, bedenen ve ahlaken faydalarını önemli şahsiyetlerden örnekler vererek şöyle açıklamaktadır:

Oyun evvela çocuğu faal, gayur, müteşebbis alıştıırır. Vücudunu idman ile hareket ile takviyeye hizmet eder. Terbiye-i bedeniye ve hıfzıssıhha nokta-yı nazarından oyunların gayet büyük ehemmiyeti vardır. Koşmayan, sıçramayan, hoplamayan, oturan bir çocuk yemeğini hazmedemeyeceği gibi; layıkıyla, istenildiği kadar, neşv ü nemâ

29 "Gece Gezintileri," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 642.

da bulamaz; istikbal için çalışabilecek, gavailiyle uğraşabilecek bir vücut hazırlayamaz. Sporun, riyâzat-ı bedeniyenin en mühim ve en tabii ve şayan-ı istifadesi oyun olduğuna bütün erbabı kanidir.

Oyunun ahlak nokta-yı nazarından da gayet mühim hizmetleri vardır. Terbiye-i bedeniyenin ahlaka olan tesir-i fevkaladesini burada görür ve anlarız: Oyun ameli bir ahlak dersidir. Oyun çocukları, gençleri uğraşmaya, didinmeye çalışmaya sevk eder. İyi oynayan çocukların cemiyete daha çok hizmet ettiği birçok delail ile sabittir. Napolyon, İngiliz Amirali Nelson, Bismark, zamanımızda tanıdığımız bugün en âli mevkilerde gördüğümüz, en müteşebbis zevatın hepsi vaktiyle mekteplerde en ziyade oyun oynar ve en haşarı çocuklar imiş.

Çocuk oyun zamanında lüzumsuz şeyler ile iştigal etmez; daima boş duran, meşgul olmayan fikr-i fenalık ile iştigale meyyaldir. Çocukların teneffüs zamanlarında, tatil zamanlarında uzun müddet boş durmaları makduh olan şeylerle iştigal eylemelerine sebeb-i yegânedir. Serseriler, mahalle kahvelerinde, ötede beride boş vakit geçirenler, bu hususta pek güzel bir misaldir; böyleler biliriz ki maddi ve manevi birçok fenalıklar yapıyorlar; amelleri hiçbir vakit cemiyetçe memduh görülemiyor. Oyun ile meşgul olan çocuklar fena bir hareket yapmaya, arsızlık öğrenmeye vakit bulamazlar.

Oyun zekâyı açar; çocukları çalışkan ve müteşebbis kılar; şen ve şatır yapar; kanı kuvvetli bulundurur ve devran demini temin eder. Çocuklar oyunsuz kalacak olurlarsa, donuk kanlı olurlar, donuk kanlı bir adamdan hizmet beklemek, menfaat intizar eylemek ölüden iş beklemeye benzer.³⁰

Ebeveynlerin çocuklarına oyunlar oynatmalarını tavsiye eden Ethem Nejat, bazı çocukların oyundan kaçtıklarını ve akranları oyun oynarken saklanacak dolap aradıklarını belirterek eskilerin böyle çocuklara “maşallah, ne kadar da uslu” dediklerini, halbuki usluluğun çok da iyi bir şey olmadığını söyleyerek çocuğun oyuna olan ihtiyacını ve oyuna ayıracağı zamanı şu sözlerle ifade ediyordu:

30 Ethem Nejat, “Mektebler ve Oyun,” *Tanin*, 19 Nisan 1911.

Çocuk oyuna ekmek, su, hamam, temizlik kadar muhtaçtır. Çocuğa az gıda verirsek nasıl zayıflar, miskinler, zavallılaşıır ise ebeveyn oynamazsa da öyle miskinler, aptallaşıır, zavallı olur. Çocukluğunda az oyun oynayanlar büyüdükleri zaman sıkılğan ve cemiyet içinde iş görebilmekten pek uzak, adeta nim [yarı] vahşidirler. Hâlbuki çok oyun oynayan ve oyun yaramazlığı yapan çocuklar hayatta en ziyade muvaffak olanlardır. İşte tarih bize birçok büyük ve muvaffak olmuş adamlar tanıtıyor ki küçüklükleri hep haşarılık ile geçmiştir.

Fakat zannedilmesin ki her işi bırakacağız da bütün kuvveti oyuna vereceğiz. Oyun zamanı oyundur, ders zamanı derstir, vazife zamanı vazifedir, temizlik zamanı temizlik içindir, istirahat saatleri istirahata mahsustur. Bunu çocuğa iyice telkin edeceğiz. Temizlik saatini oyun ile geçiren çocuğun cezası oyundan mahrumiyettir. Dersini çalışmayan, vazifesini yapmayan çocuğun bu saatlerini oyuna hasretmesine müsaade etmemelidir.³¹

Muallimlerin çocuklara türlü oyunlar oynatmasını ve onlar oynarken nezaret etmesini isteyen Ethem Nejat, ebeveynlerin de çocuklarına çeşitli oyuncaklar almalarını ve onları oyun alanlarına götürmelerini telkin eder:

Oyun nedir? Çocuklar en faideli ve terbiyevi oyunları mekteplerde muallimlerinden öğrenirler. Eskiden kalma bazı terbiyeye menafi oyunlarımız var, bunları muallimler men eder. Çocuklarınıza oyun aletleri almaktan hiç çekinmeyiniz. Ekmeğe, şekere, yumurtaya verdiğiniz para nereye gidiyorsa bu para da oraya gider. Mesela rengârenk lastik toplar alınız. Bahçe kazması, bir tekerlekli işçi arabası, kürek, tırmık, kova satın alınız. Çocuklarınızı bunlarla toprak taşımaya, kumlar içinde oynamaya, düşüp kalkmaya alıştıırınız ve böyle çalışmayan çocukları teşci' ediniz [cesaretlendiriniz].

Bu oyun çocuklara toprağı, sevdendir. İnsanların toprağı sevmesi kadar mühim bir şey yoktur. Çünkü toprağı sevenleri ancak cenab-ı hak toprağı, vatana salih kılar. (İnnel ardı yersüha ibadi-s salihun)

31 Ethem Nejat, *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?*, Liva Matbaası, Eskişehir, 1332, s. 19.

Çocukları sık sık bahçelere, bağlara, çayirlara götürünüz. Eğer orada oynamazlarsa oynamak öğretiniz. Koşarlar ise, düşerler ise, elleri sıyrılırsa buna ehemmiyet vermeyiniz. Bir yerleri acıdığı zaman “bir daha koşma da düşme” diyeceğinize düşmek, bir yerini acıtmadan düşmek ve kalkmak, usulünü öğretiniz. Eğer mektepte hâce çocukları oynatmıyorsa nasıl “oğluma iyi ders okutunuz hâce efendi” diye yalvarırsanız “evladıma iyi oyun öğretiniz, muallim efendi” deyiniz.³²

Küçüklerin olduğu gibi büyüklerin de oyunlar oynaması gerektiğini belirten Ethem Nejat, Fransa’daki Sorbonne Üniversitesi’nde oyun bulunmadığından ve bizim de Fransız eğitim tarzını örnek almamızdan dolayı yükseköğretimimizde oyunların bulunmadığını, halbuki İngiltere’nin Oxford ve Cambridge, Amerika’nın Columbia ve Şikago Üniversitelerinde büyüklerin de oyunlar oynadıklarını ve bu suretle sağlıklarını muhafaza ettiklerini imrenerek anlatmaktadır. Biz de büyüklerin oyun oynamaları halinde “*Aa! Koca adam hiç utanmadan, sakalıyla, bıyığıyla oyun oynuyor*” denildiğini ve alay edildiğini ifade eden Nejat, büyük küçük demeden tüm Osmanlıların oyunlar oynamasının, hareket etmesinin varlığımızı devam ettirmemiz ve sağlıklı nesiller vücuda getirmemiz açısından çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.³³

Ethem Nejat, Aydın Vilayet Meclisine sunduğu raporda mektep programlarında oyunların yer almasını ısrarla vurguluyor ve bir vilayet veya kaza merkezindeki okullar arasında okullar arası müsabakaların (Concours Interscholaires) yapılmasını istiyordu.³⁴ Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu ile birlikte mekteplerde oyunlar terbiye-i bedeniye dersi ile birlikte düşünülmüş ve ders programlarına girmiştir.³⁵ Her teneffüste öğrencilerin oyun oynamaları kararlaştırılmış ve bu oyunlardan maksadın çocuğun enerjisini iyi yöne kanalize etmek olduğu belirtilmişti.³⁶ 1913 yılında Maarif Nazırı Said Bey’in girişimleriyle hazırlanan ilköğre-

32 Ethem Nejat, age, s. 21-22.

33 Ethem Nejat, agm.

34 Ethem Nejat, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 15.

35 Aytekin, age, s. 59.

36 Aytekin, age, s. 71.

tim programlarında bazı oyunların yasaklandığı görülmektedir. Bunlar *Kaydırak, Ayna, Çaylak, Cennet-Cehennem, Ebeme pilav pişirdim, Elim elim üstüne, Topaç, ... Bohçası, Körebe, Kabaramazsın kel Fatma, Aldattım buldattım, Enseye tokat, Saklambaç, Zıp zıp, Birdirbir, Balıklama, Uzun eşek, Güvercin taklağı, Hamam kızdı pişti, Adım atlama, Tora* vb. gibi oyunlardı. Buna karşılık şu tür oyunların oynanması tavsiye ediliyordu: *Yurduunu bull, Ey yetiş..., Daire üstünde kaç tut, Geri dön yetiş, Önden dolaş, el tut, selam ver, kaç, Kaç dur kurtul, Çifte avcı, Fes düştü, İmdat haberi, Sıçra kurtul, Hücüm emri* vb.³⁷

ÇOCUKLARIN MİLLİ BİR HİSLE YETİŞTİRİLMESİ

Ethem Nejat'ın eğitim düşüncesinin şekillenmesinde Balkan Savaşlarının büyük bir etkisi vardır. Bu etki yalnızca Ethem Nejat'da değil hemen hemen dönemin tüm aydınlarında görülmektedir. Osmanlı devletinin kaybettiği birçok toprak parçasına nazaran Rumeli topraklarının yaklaşık dört yüz beş yüz senedir yönettiğimiz Balkan ulusları tarafından ele geçirilmesi büyük bir hezeyan oluşturmuş ve bu mağlubiyetin nedenleri üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Bu savaşların kaybedilmesi Osmanlılık düşüncesinden Türkçölük düşüncesine geçişi hızlandırmış, İttihad ve Terakki Cemiyetinin de bu fikre sıkı sıkıya bağlanmasına neden olmuştur. Türkçölük fikrinin aydınları etkilediği bu dönemde pek çok aydın yenilginin sebeplerinin askeri olmaktan çok eğitimle ilgili olduğunu dile getiriyordu. Çünkü Bulgarlar başta olmak üzere Balkan ulusları Türklere karşı milli hissi eğitim yoluyla kazanmışlardı. Valideler ninnileriyle, ruhban sınıfı kiliselerde ve muallimleri de mekteplerde çocukları daha küçükten milli hislerle yetiştirmişler,³⁸ gelecek için kendilerini asker gibi hazırlamışlar ve mekteplerinde terbiye-i bedeniye ve ilimleri hakkıyla yerine getirmişlerdir. Millet olma yolunu Türkleri ve İslamları yok etme üzerine kuran Balkan ulusları bu emeli çocuklarına layıkıyla verebilmişlerdir. Eğitimcilerimizin ve aydınlarımızın üzerinde durdukları en önemli nokta bizim mekteplerimizin talebelere milli bir

37 Ergün, age, s. 200.

38 Saffet, "İntikam," *Talebe Defteri*, S. 16, 1 Ocak 1914, s. 253-254.

his telkin edememesidir. Bizim mekteplerimiz Bulgar mekteplerinin aksine hastalıklı, kendine güvensiz, milli histen yoksun, pısrık insanlar yetiştirmekteydi. O halde yapılacak olan şey eğitim yoluyla çocuklarımıza milli bir his telkin etmekte.

II. Meşrutiyetin basın hayatında ve özellikle Türkçü dergi ve gazetelerinde Balkan bozgunlarının hemen sonrasında Balkan ulusları tarafından Türklere ve İslamlara uygulanan mezalimler ve insanlık dışı hareketleri konu alan yazılar ve şiirler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu yazı ve şiirlerde ana tema intikam duygusu olmuştur. Türk çocuklarında ve gençlerinde intikam hisleri uyandırmak için birçok yazar ve şair kimi zaman militarist ve bazen de ırki duygularla şiirler kaleme almaya başlamışlardır. Hemen hemen birbirinin aynısı olan bu şiirlerde intikam almanın ne kadar ulvi bir hareket olduğu, intikam almadan yaşayanların alçakça bir davranışta buldukları, Türk ordusunun ve askerinin kahramanlıkları, Türk çocuğunun cesareti ve yiğitliği, Balkan topraklarının kut-sallığı gibi temalar işleniyordu. *Türk Yurdu*, *Genç Kalemler*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Dünyası*, *Yeni Yol*, *Mektepli*, *Çocuk Bahçesi* gibi birçok dergide intikam şiirleri ve yazıları görülmüyordu. Bu yazılardan birinde Ahmed Cevad gençlere intikam almaya başlayıp başlamadıklarını soruyor ve intikamı nasıl telakki ettiklerini öğrenmek istiyordu. İntikam telkin eden yazısında gençlere şunları öğütüyordu:

Derslerinize bir çalışıyorsanız, şimdi intikam almak için iki, dört, sekiz defa fazla çalışın. Sizin kazanacağınız her fazla numara düş-man üzerinde kazanılmış küçük bir muzafferiyet hükmündedir. Ahh! Arzu ederim ki bütün “intikam! İntikam” diye nâle-zen-i iştihak olan [özlemeden inleyen] saf ruhlarınız bu intikamın ancak ilim, sanat, medeniyet kelimeleriyle müradif [eşanlamlı] olduğunu şiddetle duysun. Derin derin mütehassis olsun ve çalışmakta bir an bile rehavet göstermesin.³⁹

39 Ahmed Cevad, “Yine İntikam!,” *Talebe Defteri*, S. 30, 16 Temmuz 1914, s. 481-482.

Kimi şiirlerde kutsal olan birkaç öge bir arada kullanılarak çocuklar üzerinde daha etkili sonuçlar elde edilmek isteniyordu:⁴⁰

Öç Türküsü

Türk yavrusu artık uyan	Yunan, Bulgar düşmanıdır	Öç almanın geldi günü
Düşmanların Bulgar, Yunan.	Ocağını yıkan onlar	Durma sen git al öcünü
Ellerinden nazlı anan,	Kardeşlerini boğan onlar	Bu öç sana kuvvet verir
Öç almaya çağırıyor	Öç almayı unutma sen	Öcünü al diyor anan
Kurtar diye bağıyor.	Bil ki kinin imandandır	Sana düşman Bulgar, Yunan.

Mini mini Türk yavrusu

Altınordunun yavrusu

Yine Rodoslu Ahmed Kemal'in şiirinde Kur'an, sancak, ana, ecdat kelimeleri yer almaktaydı:⁴¹

Öç Duygularından

Yeşil dağlar siyah oldu, kan bulandı ırmağa,
Razı mıdır kalpleriniz buna rahat durmağa?
Bağırtarak götürdüler hemşireni asmağa,
Başlarında tüy bitmedik kardeşleri yakmağa

Dedelerin sangım çıkardılar, boğdular,
Tanrımızın hediyesi Kuran'ını yırttılar!
Ayyıldızlı sancağını çamurlara attılar,
Analardan öksüz kalan masumları sattılar...
Yurdumuzun bu dertleri bize tesir etmeli;
Yediğimiz bu silleler artık bize yetmeli,
Yavrularım siz bunları unutmayın, belleğin:
Öç duygusu kalbimizin derinine sinmeli!

⁴⁰ S. Korkud, "Öç Türküsü," *Çocuk Dünyası*, S. 34, 27 Kasım 1913, s. 1.

⁴¹ Rodoslu Ahmed Kemal, "Öç Duygularından," *Çocuk Dünyası*, S. 13, 19 Temmuz 1913, s. 3.

İsmayıl Hakkı Bey de *Yeni Fikir* dergisinde yazdığı bir makalede bize lazım olan terbiyenin ne olması gerektiğini şu sözlerle ifade ediyordu:

Bize adam yetiştirecek terbiye; bir terbiye olacaktır ki nesl-i atinin vücudunu, kafasını sağlam bıraksın, kalbini his ile doldursun, iradesini teşebbüsle, azimle, sebatla, cesaretle dünyaya tapan, çalışmaktan, kazanmaktan bıkmayan bir emelle teşhiz eylesin. Öyle bir terbiye, öyle bir ıslahat ki, Moskof köylüsü, Bulgar köylüsü gibi cahil de bıraksa yine kuvvetli, hırslı, faal, emelperver bir nesil yetiştiresin, öyle bir usul-i terbiye ki coğrafyayı iyi okutmasa bile nesl-i atinin bacalarını Rumeli'ye, Trablusgarb'a doğru sürüklesin, öyle bir tarih dersi ki asr-ı hazırın vukuat-ı siyasiyesinden habersiz bıraksa bile nesl-i atinin kalbini kırmızı Osmanlı bayrağının beyaz hilali karşısında titresin... Öyle bir terbiye ki bodrumda, zindanda, kulübede bile emel ve intikamla meşhûn [doldurulmuş] canlı, kanlı bir nesil yetiştiresin.⁴²

Balkan Savaşlarının hemen sonrasındaki yıllar şiirlerde, okul türkülerinde ve marşlarda kendini gösteren kolektif histerinin ve intikam duygusunun hâkim olduğu bir dönemdir. "Balkanlar Türklere mezar oldu," "Balkanları kan bürüdü," gibi deyimler sık sık kullanılmaktaydı. Bunun yanı sıra Balkan yenilgileri bir kara leke olarak görüldüğü için çoğunlukla haritada siyaha boyanmış olarak gösterilirdi.⁴³

Ethem Nejat, Balkan Savaşları sırasında Manastır'da bulunmaktaydı ve bir süre şehri işgal eden Sırlara esir düşmüştü. Balkan Savaşlarının en feci günlerini gören ve Türklere yapılan mezalimi

42 İsmail Hakkı, "Terbiyede İnkılâp Lazım," *Yeni Fikir*, C. II, S. 12, Haziran 1913, s. 362-363.

43 *Yeni Fikir* dergisinin 22. sayısında Behram Altay'ın yazdığı "Rumeli Türküsü" adlı türkünün altında bu türkünün nasıl okunacağı da yazılmıştı. "Bu türkü nasıl söylenir? Resimde görüldüğü gibi duvara siyaha bulanmış Rumeli haritası talik edilir. Haritanın altına Osmanlı bayraklarına hamil bir kız durur bu vatani temsil eder. İki sıra çocuk dizilir. Hariçten görünmek için orta yer açık bırakılır. Çocuklardan biri Rumeli'ne hitaben söylemeye başlar. Kenardaki çocuklar yalnız "Ağlama sen garip vatan, Biz geliriz yine inan" mısralarını bir ağızdan tekrar ederler." Behram Altay, "Rumeli Türküsü," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914, s. 701.

yakından müşahede eden Ethem Nejat bir eğitimci olarak bu durumun nedenlerini ortaya koyarak, bu mağlubiyetten dersler çıkarılmasını telkin etmiştir. Ona göre bu hallere düşmemizin asıl sebebi mekteplerimizdir. Mekteplerimizde çocuklarımız milli bir hisle yetişemedikleri için savaşı kaybettik. Çocuklarımızı her şeyden evvel müdafaa-i milliye hissiyle büyütmeliyiz diyen Ethem Nejat, bu hissin verilmeye başlanması için en uygun yer olarak iptidai mekteplerini işaret eder. Biz de iptidai mekteplerinde yetiştirilen çocukların sadece bilgi öğrenmelerine önem verildiğini ve kafalarının bir bakkal defteri gibi doldurulduğunu söyleyen Ethem Nejat, muallimler gözünde çocuğun güzel Fransızca konuşmasının, mümeyyizler önünde sınavlarını vermesinin yeterli olduğunu halbuki muallimlerden beklenenin bunlardan daha fazlası olduğunu ifade etmektedir. Ona göre çocuklarımıza milliyet hissi vermezsek ve bugünkü tarz terbiyemizin yanlışlığını görüp değiştirmesek bu durum ilerleyen cihan karşısında gerilemek, hatta ölmek demektir.⁴⁴

İptidailerde ve diğer mekteplerimizde Türk çocuklarına intikam hislerinin verilebilmesi için öncelikle muallimlerde bu hislerin uyanıtılması gerektiğini ileri süren Ethem Nejat, bunun için de öncelikle darülmualiminlerden yetişecek öğretmenlere eğilmemiz gerektiğini belirtmektedir. Ne yazık ki muallimlerimizin bu hissi çocuklara vermek bir yana kendi vicdanlarında bile henüz vücuda getiremediğini ve mekteplerde bu açıdan hiçbir yenilik görülmediğini ifade etmektedir. Mektepler geçen seneye göre bu sene, düne nispetle bugün bir yeniliğe kavuşamamıştır. Statüko kemal-i muvaffakiyetle muhafaza edilmektedir. Halbuki o hain statükoda ne bizim için “müdafaa-ı milliye, ne de milli vicdan” vardır. Bir çete reisi gibi çalışacak olan muallimlerden neler istediklerini ise şöyle sıralar:

Muhterem muallimler badema çete reisi olacak. Köy delikanlılarına askerlik, tabiiye, çetecilik, silahşorluk, öğretecek. Küçükleri öyle yetiştirecek. Onların dimağına “intikam” yazdıktan sonra dağlarda, bayırlarda koşacak bir uzv-ı kıymetdar yapacak... Yapmayacak mı? Yapamazsa

44 Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 241.

haindir. Nankördür. Bulgar, Rum muallimini Makedonya'da görmedi mi? Onlar kadar kanında vicdan yok mu?⁴⁵

Muallimlerin bu statükonun devamından değil değişmesinden yana olması gerektiğinin altını çizen ve gelecek nesilleri statükonun devamını sağlayacak bir şekilde yetiştirmenin eksik bir eğitim olduğunu belirten Nejat Bey Rumeli'deki durum ve üstümüze düşen vazife hakkında şunları söylüyordu:

Genç Müslüman ne için yetiştiğini bilmeli. Bugünkü harp Rumeli'de milyonlarca İslamı bedbaht etti, katli-âmin Rumeli'de nüfus-ı İslamiyeyi mahv ve izale için yapıldı. Bu vahşete, bu iftirâsa [parçalamaya] sükûnetle bugün mukabele etmek istiyorsak biz bunun intikamını hiç almayacak mıyız? Bulgarlardan ders alalım. Bulgar milli marşında bile Türkleri mahvetmek, İstanbul'a yürümek var. Hangi Bulgar mektebi, askeri bir yere gitse "yıkalım, yakalım, kasabaları, köyleri; asalım, keselim Türkleri..." şarkısını söylüyorlar. Biz Bulgarlar gibi vahşi olamayız, masumları kesemeyiz, fakat bununla beraber behemehâl bir kin ve intikam ordusu yetiştirmek lazım.⁴⁶

Milliyet hissini bizi yaşatacak ve ayakta tutacak tek güç olduğuna inanan Ethem Nejat, muallimlerin bu hissi Allah'ın varlığı ve birliği kadar güçlü bir şekilde, böyle bir iman ile çocuklara öğretmeleri gerektiğini ifade ederken,⁴⁷ iptidai mekteplerimizde verilecek olan terbiyenin esaslarından en önemlilerinden birinin çocuklara milliyet hissi telkin etmek olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bu milliyet hissini verilmesinde savaşın çıkmasının veya zor duruma düşülmesinin beklenmemesi gerektiğinin önemle altını çizen Ethem Nejat, hayatın kendisinin bir mücadele, bir savaş olduğunu,

45 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III," *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913, s. 296.

46 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 243.

47 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 23.

48 Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahanı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 13.

bu nedenle sulh zamanlarında bile bu hissin memleketimiz mekteplerinde verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ona göre, zaten yeteri kadar geç kaldığımız için bu mağlubiyetlere uğramaktayız. Hayat kavgasına çocukları ana karnından, ana kucağından, mektepten itibaren hazırlamamızın bir zorunluluk olduğunu söyleyen Nejat, bu hissin sadece Maarif Nezaretindeki bir iki müdürün gayretleri ile değil, tüm Türklerin çalışma ve azimleriyle yayılabileceğini de eklemektedir.⁴⁹

Müdafaa-i milliye ve Türklük hissini çocuklara aşılabilmesinde en basit yollardan birinin onları askeri bir disiplin içinde eğitmek olduğunu ve bunun içinde İngiltere’de başlayan Boy Scout/izcilik teşkilatının kullanılmasından yana olan Ethem Nejat, Boy Scout’ların yürüyecekleri yolu şu şekilde işaret etmektedir:

Dindaşlarımızı, kardeşlerimizi parçalayan, ismetlerini yırtan canavarlara intikamı unutacak mıyız? Boy Scout dirilere, ölmeyeceklerle mahsus bir seda ile bize bağırarak şecaati verecek: İntikam! İntikam!..⁵⁰

Daha önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi Ethem Nejat Rumeli’de varlığımızı devam ettirebilmemiz için milli çeteler kurmamız gerektiği düşünüyordu. En azından Anadolu’da gayet kuvvetli bir jandarma teşkilatı kuruluncaya kadar Rumeli’de çetelere muhtaç olduğumuzu ve bu çetelerin intikam hisleriyle dolu olarak yetiştirilmesi gerektiğini vurguluyordu. Gençlerde bu hissi oluşturabilmek için, İslam, ırz, namus, vatan, millet gibi kutsal kavramları sıklıkla kullanan Ethem Nejat, “*Rumeli Türklerinin namuslarını muhafaza ve intikamlarını almak için ilelebed çetelere muhtacız*” diyordu.⁵¹

İntikam hissi oluşturmada muallimlerin kullanabilecekleri en etkili aracın milli marşlar ve şarkılar olduğunu düşünen Nejat Bey, bu sayede çocukların milli duygularının kabaracağını, tarihe ait hatıralarının canlanacağını ve kendilerinde ecdatlarının gücünü ve kahramanlıklarını bulacaklarını ifade ediyor ve şöyle devam ediyordu:

49 Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye II,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 271.

50 Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913, s. 301.

51 Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliye ve Terbiye IV,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 11, Mayıs 1913, s. 328.

Jimnastik muallimi milli türküler, marşlar söylemesini bilmelidir demiştik. Muallim efendi çocuklarına yürürken her şeyden ziyade milliyetini, mazinin şaşaasını halin, ataletini, istikbalin âlemini, mefkûresini izah eden şarkılarla beraber Rumeli mezalimini, vahşi, yabaniliğini, alçaklığını binaenaleyh kin ve intikamı söyleyen türkülerini çağırmasıdır. Bu türküler ağlayan, ah eden, oh eden tarzda olmayacak, davalarını önüne süren, köpeğini geride bırakan bir çoban yavrusunun seherde çaldığı kavalın sesi kadar yanık, muharebeyi kızıştıran mızıkanın, topun, mitralyözün, sesi kadar gür ve ateşin olacaktır.

Küçük asker trampeti güçlü ve dolgun pazısının bütün kuvvet ve mahareti ile vuracak, çıkan sada bütün taburu, göğüsleri kabarık, bacakları taş gibi sağlam, adımları yerleri ihtizar ettirir bir hale getirecektir. Küçükler o kadar sert bir tavır ve adımlarla geçecekler, trampet o kadar yanık ve muharebeyi hatırlatacak surette vuracak ki yol üzerinde bulunan seyirciler bu kahraman, cevval, ateşin küçüklerden korkacak, sonra kendi evlatları olduğunu hatırlayarak iftihar edecek, sonra bir tufan, bir yağsa tufanı, alkış tufanı yağdıracaklardır.⁵²

Bu noktadan sonra daha da sertleşen Ethem Nejat, muallimin talebelerine Rumeli'de yaşanan feci olayları, yapılan mezalimleri anlatmasını ve arkasından "kahrolsun Bulgarlar!," "kahrolsun Yunanlar!," "kahrolsun Sırp ve Karadağlılar!" diye bağırmasını, düşman elinde kalan kıymetli ve altın vatani hatırlatmasını istemektedir.⁵³

Hikâyelerinde intikam hissine geniş yer veren Nejat Bey, kahramanlarını birer intikamcı olarak sahneye koyar ve bu suretle okuyucularında bir his oluşturma emeli güder. Örneğin Kahraman Nuri, Türk ve İslamların Rumeli'deki mezalimini duydukça intikam hisleri beslemeye başlamış ve nihayetinde askere gitmeye karar vermiştir.⁵⁴ *Yiğit Türkler*'de ise Tüfekçioğlu, hikâyenin kahramanı olan Oğuz Bey'i tam bir intikamcı olarak yetiştirmiştir:

52 Ethem Nejat, "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği I," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 569-570.

53 Ethem Nejat, agm, s. 569.

54 Ethem Nejat, "Kahraman Nuri," *Çocuk Dünyası*, S. 7, Nisan 1913, s. 1-3.

Muhterem baba bu oğlunu “Türk gibi kuvvetli” darbimeseline yaraşır yetiştirmek istedi. Senelerin öldürdüğü değil bilakis taziyif ettiği hiss-i intikam, bir babayı şeci’ ve tam manasıyla intikamcı evlat yetiştirmeye mecbur eder. Baba kanidir ki söz ile temenni ile arzu ile intikam emeli doğmaz. Kuru arzu, temenni ve kuru sözün yarattığı intikam, bir yiğitlik, bir vatanperverlik modasıdır. O öyle intikamcı yetiştirmek istemez: intikamcı terbiye ile büyür; terbiyesi beşikte başlar, devam eder, durmaz, bilâ-inkitâ’ devam eder, kanlı harbin, lavlar gibi akan, çatlayan şarapneller içinde ruh şahadetini teslim edinceye kadar devam eder.

Tüfenkçioğlu böyle düşündü. Oğlunu okuturken, terbiye ederken daima gayesine müteveccih oldu.⁵⁵

Hikâyenin kadın kahramanı olan Günseli Hanım’ın da Oğuz’dan farkı yoktur:

Güzel hanım kızım Günseli’nin içinde bir dert var; bu dert okuduğu, hissettiği acıların mahsulesidir. Oh! Bilir misiniz; bu mahsulenin adı nedir? İntikam!

Günseli her vakit intikamı duyunca, dişlerini sıkar, idman elbiselerini giyer, atına biner, çiftliğin ormanlığı içine çiftesiyle dalar. Yahut komşularıyla on saat mütemediyen yol yürür. Bazen böyle de yapmaz, mısır taneleyen makinenin başına geçerek makinenin dişlerine mısır koçanlarını tevdi’ etmekle saatlerle çalışır... İntikam böyle de alınır...⁵⁶

Ethem Nejat çocuklara ve gençlere intikam hissini telkin etmekteydi ancak onun düşüncesine göre şu haliyle mektep talebelerimiz ve gençlerimiz bırakın intikam almayı, kendilerine bakmayı bile becerecek durumda değillerdir. Hepsi hastalıklı, hepsi cılız, hepsi uyusuktular. O halde en önce yapılması gereken şey ruhen olduğu kadar bedenen de

55 Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 19.

56 Ethem Nejat, *age*, s. 22.

onları intikam almaya hazırlamaktı. Bunun içinde vücutlarını terbiye etmek gerekmekteydi.

İnsanların bedenlerini terbiye etmeleri ilkel topluluklardan itibaren görülen bir faaliyetti. Eski doğu ve Yunan dünyasında ruhun eğitilmesi kadar beden eğitilmesine de değeri verilirdi. Özellikle beden talimlerinin yapılmasına büyük önem veriliyor ve bu faaliyet insanın tanrılara olan bir borcu şeklinde algılanıyordu. Antik Yunan dünyasında sportif faaliyetlerin birçoğunun bilindiği ve olimpiyat oyunlarının düzenlenmesi beden insanlarının kuvvetli olmaları sonucunu doğuruyordu. Eski Türklerde de beden gücü bozkır şartlarına ayak uydurmak ve hayatta kalmak için birinci derecede öneme haizdir. Savaşçı bir karakterde olan Türkler vücutlarını her daim hazırlıklı tutmaktaydılar. İslam dini de beden insanına Allah'ın bir emaneti olduğunu ve ona layıkıyla bakılması gerektiğini emrediyordu. Ortaçağ Avrupa'sında beden önemini yadsıyan kilisenin etkisiyle kesintiye uğrayan beden eğitimi çalışmaları Antik Çağ eğitim sistemini model alan Rönesans ile birlikte tekrar gündeme gelmiştir. 18. yüzyılın sonlarında Rousseau'nun etkisiyle Avrupa'da beden eğitime özel bir önem verilmiş ve onun eğitimde örnek model teşkil ettiği *Emile* romanında tabiat kurallarına uyulması gerekliliği mesajına binaen terbiye-i bedeniye konusunda çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Osmanlı devletinde gerçek terbiye-i bedeniye derslerinin mekteplere girişi II. Meşrutiyet döneminde olmuştur.⁵⁷ Bu dönemden önce bazı askeri mekteplerde ilmi olmayan usullerle terbiye-i bedeniye hareketleri yapılmakta ancak bundan bir fayda sağlanamamaktaydı. Ali Kemal Bey de kendi çocukluklarında Gülhane Rüşdiye-i Askeriyesi gibi açık yerlerde kâin mekteplerimizde velev gelişi güzel, velev intizamdan âri bir surette olsun, ifrat ile oyunların mevcut olduğunu, hatta yüzmenin ve güreşmenin son derece revaç gördüğünü belirtmektedir. "O mertebede ki içimizden bazılarımız Ortaköy'den Beylerbeyine yüzerek geçmek, bir vapurun sağından batarak solundan çıkmak maharetini gösterirlerdi. Sade o kadar değil mükemmel koşarlardı, fevkalade güreşirlerdi, dersten, talim ve taallümden [öğrenimden] ziyade bu marifetlerde temeyyüz ederlerdi. Fakat bittabi bu haller ne

57 Ergün, age, s. 154.

evliya-yı etfalce, ne de muallimlerce hoş görülmezdi, hatta tevbihe, te'dibe sezâ [azarlamaya, haddini bildirmeye uygun] görülürdü"⁵⁸ demektedir.

TERBİYE-i BEDENİYE

II. Meşrutiyet döneminde aydınlar ve eğitimciler mekteplerin ve terbiye sisteminin değişmesi konusunda önerilerde bulunurken bir eksikliğin daha farkına varmışlardı ki o da mektebe gelen çocukların bedenlen zayıf ve hastalıklı oluşları idi. Eğitim konusunda ne kadar düzenleme yapılırsa yapılsın, en mükemmel muallimler ve ders kitapları mekteplere getirilse bile çocukların bedenlen sağlıklı olmayışları onların gerekli eğitimi almalarını engelleyecektir. Çünkü bu dönem aydınları artık "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" ilkesini kabul etmişlerdir. Mülazım Sadri Bey *Genç Kalemler* dergisinde gençlerimizin atıl bir vaziyette oluşunu eskiden beri Osmanlı muhitinde terbiye-i bedeniyeye ehemmiyet verilmemesinden kaynaklandığını belirterek spor yapmayan gençlerin var olduğu bir toplumun bünyesi ve dimağı çürük bir kuru kalabalıktan ibaret olacağını ifade etmekteydi. Gençlerimizin elim bir uyuşukluk içinde olmasından büyük üzüntü duyan Sadri Bey, tramvay işlemediği anlarda çeyrek saat mesafedeki bir yere bile yürümeyi yorgunluk sayan gençlerin bulunduğunu, ancak suçun biraz da mubassırlarda [gözetmen], muallimlerde ve ailelerde olduğunu düşünmektedir. Çünkü mekteplerde hopleyan zıplayanları mubassır kovalar, beden terbiyesinin ve çocukların oynamaya koşturmayı olan ihtiyaçlarının ehemmiyetini takdir edemeyen analar ve babalar çocuklarını dizleri dibinden ayırmazlar; bahçe yüzü gördürmezler. Biraz koşup sıçramak, terbiyesizlik, delilik, insan içinde lâf söylememek, kedi gibi sinmek ahlak telakki edilir demektedir.⁵⁹ Ethem Nejat da "ben ne mektepler gördüm ki jimnastiği, oyunu ve bilcümle terbiye-i bedeniyeyi istihzalar ile karşılıyor ve bu hissi besleyenlere fena, adi nazarlarla bakıyorlar" diyerek insanların beden terbiyesine bakışlarını ortaya koyuyordu.⁶⁰

58 Ali Kemal, "Terbiye-i Bedeniye," *İkdam*, 21 Aralık 1908.

59 Mülazım Sadri, "Beden Terbiyesi," akt. İsmail Parlatur-Nurullah Çetin, *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 433.

60 Ethem Nejat, "Terbiye-i Bedeniye Nasıl Ehemmiyet Veriyorlar! Bizde, Avrupa'da," *Yeni Fikir*, C. I, S. 3, Şubat 1912, s. 70.

Yirminci asırdan itibaren başta büyük devletler olmak üzere küçük hükümetlerin de artık terbiye-i bedeniyeye önem vermeye başladıklarının üzerinde duran yazarlar bu devletlerin terakkiye, zihni eğitime önem verdikleri kadar bedeni eğitime de önem vererek ulaştıkları konusunda hemfikirdirler. Ali Kemal Bey, bir gece kalmak için uğradığı İsviçre’de insanları ve öğrencileri tatil günleri de sürekli bir hareket içinde gördüğünü ve envai sporların yapıldığını aktarırken,⁶¹ Ethem Nejat da 1900 senesinde Paris’te başlayan ilk beynelmilel Terbiye-i Bedeniye Kongresinin ilerleyen yıllarda da devam ettiğini ve bu kongrede ortaya atılan düşüncelerin insanlık âlemi için büyük faydalar doğurduğunu söylemekte⁶² ve Uzakdoğu’nun yükselen gücü olan Japonya’nın ilimde ve sanatta bu denli yol almasının ve Rusya karşısında kazandığı savaşın terbiye-i bedeniyeye verdiği önem sayesinde gerçekleştiğini eklemekteydi.⁶³ *Tasvir-i Efkâr* gazetesi bir İngiliz’in, bir Amerikalı’nın memleketinden kalkıp Anadolu’nun, Hindistan’ın, Brezilya’nın dağlarında, sahalarında bedenini geliştirmek için spor yaptığını bizim gençlerimizin ise Bursa’ya yapılacak bir geziye bile yanaşmadıklarını ifade ederek, müterakki devletlerdeki durumun şu şekilde olduğunu belirtiyordu:

Memâlik-i garbiyede riyâzat-ı bedeniye mekteplerin dairesinden şehirlere taşmış, bütün hayat-ı umumiyede cay-ı tatbik bulmuştur. İngiltere’de masarif-i azime ihtiyarıyla pek çok ve çokluğu nispetinde mütenevvi oyun kulüpleri küşad edildi. Deniz ile irtibatı olmayan dâhili bilad ve kasabatda kürek çekmekten mahrum kalınmamak üzere gayet geniş havuzlar yaptırıldı. Fransa’daki riyâzat-ı bedeniye müessesatının yüz binlerce müdavimi var. Romanya ve Bulgaristan gibi en küçük hükümetlerin ahalisinde bile riyâzat-ı bedeniye ile iştilal etmeyen yok gibidir.⁶⁴

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra dikkate alınmaya başlanılan beden terbiyesi konusunda asıl büyük gelişme Balkan Savaşları öncesinde başlamış-

61 Ali Kemal, agm.

62 Ethem Nejat, agm, s. 71.

63 Ethem Nejat, “Japonya’da Mektepler,” *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 137, 1910, s. 108.

64 “Riyâzat-ı Bedeniyenin Ehemmiyeti ve Bizde Suret-i Telakkisi,” *Tasvir-i Efkâr*, 23 Temmuz 1909.

tır. Aslında bu alandaki gelişme doğrudan doğruya milliyetçilik fikri ile bağlantılı idi. Türkçülük fikrinin aydınlar arasında yayılmaya başlaması ile birlikte millilik prensibi devlet ile ilgili hemen her alanda kendini göstermeye başlamıştı. “Milli Lisan,” “Milli İktisat,” “Milli Kültür” gibi kavramların yanı sıra terbiye-i bedeniye de millilik esastı. Bu açıdan bakılınca bu dönem beden terbiyesinde militarizmin büyük etkisinin olduğu görülür. Savaşa doğru gitmekte olan bir ülkenin sadece askerleri ile değil topyekûn bir mücadele içine girmesi gerekliliği doğunca terbiye-i bedeniye bir zaruret halini almıştır. 1911 yılında *Genç Kalemler* dergisinin yayınladığı “Milli Jimnastik” adlı risale bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu risalede Osmanlı Türklüğü ile Turan Türklüğüne atıflar yapılarak, “kuvvetli ol, kavga et” düsturu üzerinde durulmuştur. Risale Avrupa tarzı sporlar yerine Türklerin atalarından kalan cirit, güreş, koşu, yüzücülük ve silahşorluk gibi sporların yapılmasını öneriyordu.⁶⁵ Yine bu dönemde başta Selim Sırrı ve Rıza Tevfik gibi Jön Türklerin ileri gelen iki ismi halk oyunları ve beden terbiyesi ile milli-devlet arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlardır.⁶⁶ Selim Sırrı ve Rıza Tevfik gibi bu ilişkiyi kuran aydınlardan biri de Ethem Nejat’dır. Dönemin genel siyasi atmosferi içinde Türkçülük ile yoğrulmuş bir militarizm şeklinde ortaya çıkan beden terbiyesi gereksinimi etkisini kısa bir süre içinde göstermiştir.⁶⁷ Elbette ki bu konuda döneme damgasını vuran kişi Selim Sırrı Bey’dir.

Selim Sırrı Bey’in terbiye-i bedeniye konusundaki hareketleri geniş bir yankı uyandırmıştı. 1908 yılının sonlarına doğru Selim Sırrı Bey’in Fincancılar yokuşunda bir Terbiye-i Bedeniye Mektebi açacağına dair haberler gazetelerde yer almıştır. *İkdam* gazetesi haberi okuyucularına şu şekilde duyurmuştur:

Rıza Paşa Yokuşunda vâkî’ Terbiye-i Bedeniye Mektebinin mah hal-i ruminin yedinci yarınki Pazar günü saat sekizde resmi küşadı icra

65 Y. Tolga Cora, “II. Meşrutiyet’te Beden Terbiyesi; Genç Kalemlerin ‘Milli Jimnastik’ (1911) Adlı Risalesi Üzerine Notlar,” *Müteferrika*, S. 29, Yaz 2006, s. 189.

66 Arzu Öztürkmen, “Mehmet Fetgeri Şuenu ve Kadında Terbiye-i Bedeniye,” *Tarih ve Toplum*, C. XXXVII, S. 219, Mart 2002, s. 4.

67 *Tasvir-i Efkâr* gazetesi 1908’de “Bilcümle mekâtib-i idadiyede talebenin sıhhat ve kuvvetini teminen jimnastik derslerinin ilave edildiğini” haber vermektedir. “Jimnastik Dersleri,” *Tasvir-i Efkâr*, 16 Eylül 1908.

edileceğinden bilcümle jimnastik meraklılarının davet olundukları ilan olunur. Mektebde nutk-ı iftaheyi Prens Sabahaddin Beyefendi irad edecek ve müteakiben mektebin İsveç ve Alman jimnastikleri hakkında izahat ve tafsilat verecektir. Eskrim ve boks talimleri icra edileceği müstahaberât-ı mahsusamızdandır.⁶⁸

Mektebin küşadına Prens Sabaheddin Bey, Müşir Fuad ve Birinci Ferik Keçecizâde İzzet, Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Pertev Paşalar, İran Sefir ve Sefarethane Baş Tercümanı, Rusya Sefareti İkinci Tercümanı Mösyö Mandelstam, Vükelâ-i Deâviden Kont İstrorug, gazetemiz heyet-i muharririyesi, mekâtib-i muhtelif talebesi, mülkiye ve askeriyeden bir hayli kişi katılmıştır. Prens Sabaheddin Bey, Antik Yunan ve Roma'da beden terbiyesine ne derecede önem verildiğine ve beden terbiyesinin ülkemiz için önemine ait bir nutuk irad etmiş, hemen arkasından önce Selim Sırrı Bey bir ufak mukaddime ile eskrimden, düellodan bahsettikten sonra İstanbul'un en be-nam meç, kılıç ustası Mösyö Joeri ile Sagostini'yi huzzâra takdim edilmiş ve mübareze [karşılaşma] pek güzel icra edilmiştir. Müteakiben Selim Sırrı Bey Kolağası Lütfi Bey ile yeni İtalyan usulünde bir mübareze icra etmişlerdir. Jimnastik muallimi Faik Bey ve diğer bir zabıt Müşir Fuad Paşazadelerden biri, mübarezeye iştirak etmişlerdir.⁶⁹ Şura-yı Ümmet ise mektebin nizamnamesini yayınlamıştır. Bu nizamname günümüzde yaygınlık kazanmış olan spor (Fitness) salonlarında uygulanması gereken kuralların neler olduğunu gösteren ilk örneklerinden biridir:

Terbiye-i Bedeniye Mektebinin Nizamnamesi

1. Londra, Paris, Petersburg, New York, Stockholm şehirlerinde olduğu gibi şehrimizde de tesis eden terbiye-i bedeniye mektebine vücudunu takviye etmek isteyen kimseler dermiyan olunan şeraite riayet şartıyla devam edebilirler.
2. Terbiye-i Bedeniye Mektebi şimdilik bir müdür, iki mütehassıs muallim ve bir tabibin idaresindedir.

68 "Terbiye-i Bedeniye Mektebi," *İkdam*, 19 Aralık 1908.

69 "Terbiye-i Bedeniye Mektebi," *İkdam*, 21 Aralık 1908.

3. Terbiye-i Bedeniye Mektebinde meç, kılıç, boks, alafranga güreş, kürek çekmek, bisiklete binmek, nişan etmek talimleri ile İsveç ve Alman jimnastikleri talim edilir.
4. Mektebe yedi yaşından atmış yaşına kadar her sınıf halk devam edebilecektir.
5. Mektebe devam edecek olanlar üç sınıfa ayrılır: Mecburi Heveskârân, İhtiyari Heveskârân, Keyfi Heveskârân.
6. Mecburi heveskârân mektebin hususi tabibinin nezareti altında arzu ettikleri şube-i talimiyede muallimin göstereceği usulü harfiyen takibe ve onun haricinde hiçbir şey yapmamaya mecbur olanlardır.
7. İhtiyari heveskârân kendi kendine idman etmek üzere her gün veya haftanın birkaç gününde devam edenlerdir. Bunlara muallim hiçbir şey göstermeye mecbur olmadığı gibi tedbirsizlik veya adem-i vukuf yüzünden cüzi ve külli vukuu muhtemel olan kazaların mesuliyetini de mekteb katiyen kabul etmez.
8. Keyfi heveskârân zamanı müsait oldukça mektebe çalışmak üzere gayri muntazam surette devam edenlerdir. (İhtiyari ve keyfi heveskârânın yaşı on yediden dun olamaz)
9. Mecburi heveskârân için müddet-i tedrisiye üç senedir. Üç sene nihayetinde mensup bulunduğu şube-i talimiyeden bir heyet-i mümeyyize huzurunda isbat-ı ehliyet edenlere diploma verilecektir.
10. Mecburi heveskârândan her sene nihayetinde umumi imtihanda birinciliği ihraz edenlerin kılıç mükâfatını: Müşir Fuad Paşa; endâht mükâfatını Birinci Ferik Fuad Paşa; İsveç jimnastikleri mükâfatını Birinci Ferik Şerif Paşa; meç mükâfatını Süvari Mirlivası Prens İzzet Paşa; boks mükâfatını Mösyö Biger vermeyi arzu ve taahhüt etmişlerdir.
11. Üç sene zarfında vücudunu mükemmelen terbiye etmeye muvafak olanlara bronzdan ve gümüşten hikmet-i bedâyi' madalyası verilecektir.
12. Meç, kılıç, boks ile (İsveç ve Alman) jimnastiklerinin beheri için mecburi heveskârân ayda üç mecdiye, ihtiyari heveskârân

otuz kuruş, keyfi heveskârân ise her ders için on kuruş vereceklerdir.

13. Alafranga güreş için ücret-i talimiye ayda iki mecdiyedir.
14. Nişan talimi için ayda yüz kuruş sarf etmek şartıyla mahiye abone bedeli otuz kuruştur.
15. Duş yapmak için mecburi heveskârân her defa için iki kuruş, ihtiyari heveskâran üç kuruş, hariçten gelenler dört kuruş verirler.
16. Mektebde kâffe alat ve edevat mevcut olduğundan hiç kimse kılıç, eldiven tedarikine mecbur değildir. Yalnız arzu edenler jimnastik elbisesi veya eskrim terliği iştira edebilirler.
17. Haftada bir defa verilecek nazariyat dersine mecburi heveskârândan başkası devam edemez.
18. Mecburi heveskârâna muallim haftada iki defa ameliyat dersi gösterecektir.
19. Ücret-i tedrisiye peşinen tesviye edilir. Mektebe kaydolduktan sonra devam etmek istemeyenlerin verdikleri ücret iade edilmez ve devam etmedikleri günlerin mahsubu icra edilmez.
20. Kılıç ve alat-ı saireyi kıranlar tazmin etmeye mecburdurlar.
21. Mart ibtidasına kadar mekteb cumadan maada her gün sabahları üçten altıya kadar açıktır.
22. Hususi ders almak isteyenler için ayrıca zaman tahsis olunur.
23. Mektebde dinden, politikadan bahsetmek memnudur.
24. Umumi imtihanlar her sene mayıs nihayetinde icra edilmektedir.
25. Mektebin hususi tababetini Doktor Süleyman Numan Paşa deruhte eylemiştir.⁷⁰

Ethem Nejat, Osmanlı devletinde terbiye-i bedeniyyeye yeteri kadar önem verilmediğini ve bu sebepten dolayı yeni yetişen nesillerin bedence zayıf ve güçsüz olduğunu düşünmektedir. Geleceğin askerleri olacak olan çocukların zayıf ve güçsüz olarak yetişmesi ise bir ülkenin kaderini belirleyeceği için bu kötü gidişin hal çarelerine bakılmasını ister. Milletçe yaşadığımız

70 "İstanbul'da Fincancılar Yokuşunda Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve Muallimi Selim Sırrı Bey," *Şura-yı Ümmet*, 22 Kasım 1908.

en büyük sıkıntılardan birinin Türklüğün ve Türk nüfusunun günden güne inkıraz etmesi olduğunu söyleyen Nejat, kapalı alanlarda, hareketsiz bir hayat geçirmekten dolayı hastalıkların çoğaldığını bu hastalıklardan kurtulamamızın en birinci nedeninin de terbiye-i bedeniyeye gereken önemi vermeyişimiz olduğunu ifade eder. O halde bu kanayan yaraya bir çözüm bulmak gerekir. O çözüm Nejat Bey'e göre de okullardan geçmektedir:

Zavallı Türklük değil mi? Doğum oranı azalıyor. Zavallı... zavallı... Ama kim çalışıyor? Biz Türklere mükemmel beden eğitimi vermek sağlam vücutlar hazırlamak, çevik ve atak müdafiler yetiştirmek için işe nereden başlamalıyız? Bu soruya verilecek cevap çok basit: Okuldan!...

Eğer geleceği güvenilir silahlarla savunmak istiyorsak, savaş esnasında üşüyen karakersiz subayların sokaklarımızda miskince dolaşıklarını, evlerinde, rahat yataklarında yattıklarını görmek istemiyorsak, küçükten, okuldan işe başlayalım.

Balkan Savaşlarının bizi yıllardır bekleyen tehlikeyi ortaya çıkardığını ve bize acı bir tecrübe yaşattığını söyleyen Ethem Nejat, kendilerinin yıllardır beden eğitimi diye bağırduklarını, ancak kimsenin aldırmadığını ve gülüp geçtiğini belirterek Balkan Savaşları sırasında düştüğümüz durumu şöyle anlatmaktadır:

İtiraf edelim ki şimdiye kadar cılız, adi, metanetsiz yetiştik. Vücudumuzu iyi terbiye edemediğimizden daima hastalıklıyız; en ufak bir tesirle kımıldayamayacak kadar bitkiniz. Bize pek çok dersler veren harb-i hazır, harbin en ufak rahatsızlıklarına tahammül edemediğimizi gösterdi, harp olurken soğuk alan, nâ-mizâç olan zabitler şehirlerin sokaklarında miskinane gezdiler, evlerinde yataklar içinde kaldılar. Tahammül edemiyorlardı soğuğa, koşmaya, yerde yatmaya, meşk-i harbe dayanamıyorlardı. Çünkü bilaistisna memleketimizde gerek aile arasında gerek mektepte başka terbiye görülmemiştir.⁷¹

71 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I," *Yeni Fikir*, C. II, S: 8, Şubat 1913, s. 244.

Ethem Nejat, terbiye-i bedeniye'nin ciddiye alınmamasının en birinci nedeni olarak bu dersin diğer derslerden ayrı olarak basit görüldüğü, hatta dersten bile sayılmamasını göstermektedir. Oysa terbiye-i bedeniye dersi ilmi usullere göre yapılması gereken bir derstir. Bu derse itibar kazandırılmadıkça ve muallimler, talebeler ve veliler nezdinde dersin önemi kavranmadıkça dersten beklenen amaca ulaşılmayacağı kanaatindedir. Bu derse itibar kazandırmak için önerilerde bulunan Ethem Nejat, Amerika'nın dağlarını sayamayan bir çocuğun dersten terfi etmesini, fakat yıl boyunca beden terbiyesine özen göstermeyen ve terbiye-i bedeniye'den altıdan aşağı numara alan çocuğun terfi etmemesi gerektiğini belirtir. Bugün mekteplerimizde beden terbiyesi dersinin bulunduğunu ancak bunun haftada bir veya iki kere müdür veya muallim efendinin gönlü olursa birkaç üstünkörü ayak talimi şeklinde yapıldığını söyleyen Nejat Bey, böyle bir dersin asla amacına ulaşmayacağını ifade eder. İmtihan cetvellerinde jimnastik dersinin bulunmamasından dolayı öğrencilerin bu dersi ciddiye almadıkları ama mutlaka imtihan cetvellerinde bu dersin de yer almasını ister. Sorunun sadece öğrenci ile ilgili olmadığını düşünen Ethem Nejat, muallimlere de bu konuda büyük işler düştüğü kanaatindedir. "*İptidai ve rüşdi mektepleri muallimleri intihab*" nizamnamesinin birinci maddesinde şunun yazılmasını ister:

Terbiye-i bedeniye ve askeri talimine mükemmelen ameli ve nazari vakıf olmayanlar iptidai ve rüşdi mekteplerinde muallimlik edemezler. Darümualliminlerden mezun muallimler Terbiye-i bedeniye'den yediden dûn numro aldıkları halde muallim intihab olunamazlar. Ehliyetname ile muallim intihap olunacaklar her şeyden evvel bir heyet-i mütehasısı huzurunda terbiye-i bedeniye'den yediden dûn olmamak şartıyla imtihan vermelidirler.⁷²

Bu derse itibar kazandırmanın bir diğer yolunun da terbiye-i bedeniye dersi muallimlikleriyle diğer derslerin muallimliklerini eşit seviyeye getirmek olduğunu söyler. İdadi ve darümualliminlerimizde bir terbiye-i

72 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 44.

bedeniye mualliminin maaşının 200 kuruş olduğunu ifade eden Ethem Nejat, 200 kuruşluk bir muallimin yalancıktan muallim sayılacağını ve onun görevinin “okutursun” babından olacağını, halbuki bir mektepte bir Fransızca, bir tarih muallimi kadar terbiye-i bedeniye mualliminin de ağırlığı olması gerektiğini belirtir. Darülmualimimiz bazılarında bir senelik terbiye-i bedeniye şubelerinin açılarak muallimlerin buralardan yetiştirilmesinin her önüne gelenin terbiye-i bedeniye muallimi olmasını engelleyeceği kanaatindedir.

Terbiye-i bedeniye muallimlerinin bazı özelliklere sahip olması gerektiğini ifade eden Nejat Bey, muallimlere önemli görevler yüklemektedir. Buna göre Ethem Nejat’ın bir terbiye-i bedeniye mualliminde bulunmasını istediği özellikler şunlardır:

1. Jimnastik muallimi dinç, kuvvetli, çok yürür, çok bağırır, sesi yüksek, şarkı çağırır bir kimse olmalıdır. Jimnastik muallimi trampet, boru, fife çalmasını bilir ise daha kıymetlidir. Jimnastik muallimi jimnastiği her şeyden ziyade sevmelidir ve jimnastiğin faidesini her fırsatla herkese anlatmalıdır. Jimnastik muallimi, mektebde diğer muallimleri de idmanın hakiki ve har dostları yapmaya çalışmalı, fena fikirleri izale eylemeden, fikir hatalarını tashih eylemelidir.
2. Jimnastik muallimi her şeyden evvel milliyetperver olmalıdır. Muallim her dersinde, her fırsatla çocuklarına hiss-i milli telkin eylemelidir. Gaye-i milliyi tamamiyle tanıtır ve bu gayeye vusul için bedeni fevkalade takviye eylemek, iyi askerler olmak lazım geldiğini izah eylemeli. Her hareketteki hedefin gaye-i milliye müteveccih olduğunu anlatmalıdır. Mektebdeki jimnastik muallimi intikam ordusunun kahraman ve genç askerlerini yetiştiriyor; binaenaleyh çocukların kalbine intikam nasıl almak lazım geldiğini, düşmanın kimler olduğunu bütün fırsatlarda anlatmalı ve Rumeli’de düşmanların yaptığı mezalimi ve vekayii suzişle hikâye eylemelidir.⁷³

73 Ethem Nejat, “Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği I,” *Yeni Fikir*, C. III, S.18, Aralık 1913, s. 568-569.

Terbiye-i bedeniye mualliminin üzerine düşen görevleri saydıktan sonra muallimin ilk derslerde yapması gerekenleri, şekillerle de gösterecek anlatmaya başlayan Ethem Nejat'a göre muallim ilk derste çocuklara vücutta bulunan azaları saydırmalıdır. Çünkü ilerleyen derslerde verilecek komutlarda azaların ismi sıklıkla geçecektir. Azaların isminin öğretilmesinden sonra dik durma, eğilme, amuda kalkma gibi duruş şekilleri top-
rağın üzerine çizilerek ve tatbiki olarak gösterilerek öğretilmelidir. Sonra ciğer, kalp, mide, kan damarlarını ne işe yaradıklarını ve hangi hareketlerin bu organlara iyi geldiği hakkında malumat vermelidir. En son olarak da tahtaya düz ve eğik duruşlu insan resimleri çizerek çocuklara doğru olan gösterilmelidir.⁷⁴ Nejat Bey, çocukların sağ ve sol yönlerini bilmediklerini muallimin bu konuya da öncelik vermesini ister. Düz durmanın, yürümenin, oturma'nın bir usulü olduğunun çocuklara öğretilmesinin bedene şekil vermekte onlara yararlı olacağını düşünmektedir.⁷⁵

Ethem Nejat mekteplerde terbiye-i bedeniyenin iki surette yapıldığını, bunlardan birinin muallimlerin nezareti altında, diğeri ise serbest olarak yapıldığını belirtmektedir. Nejat Bey, muallimlerin nezareti altında yapılan terbiye-i bedeniye'yi şu şekilde sıralamaktadır: 1. İsveç usulü jimnastik, 2. Askeri idman talimi ve piyade talimi tüfeğe kadar ve hatta nişan, 3. Bahçelerde çalışmak, el işleri yapmak ve doğramahanelerde çalışmak, 4. Yürüyüşler yapmak ve dağlara, bayırlara tırmanmak. Tüm gelişmiş memleketlerde İsveç jimnastiğinin kabul edildiğini söyleyen Nejat Bey Alman jimnastiği yerine İsveç jimnastiğinin daha tabii olduğu görüşündedir.⁷⁶

Ethem Nejat her ne kadar İsveç jimnastiğini bizim için daha uygun buluyor olsa da ona göre bizim gerçek beden terbiyemiz tarihimizde yatmaktadır. O nedenle ecdadımızın yaptığı sporları yapmaya devam edersek ve yeniden canlandırırsak bu hastalıklı ve miskin halden kurtulabiliriz. Unutmayalım ki ecdadımız Rusya'nın ortalarına ve Viyana kapılarına sağlam vücutları, kuvvetli pazıları ve dayanıklılıklarıyla ulaşmıştı. Çünkü

74 Ethem Nejat, agm, s. 571-572.

75 Ethem Nejat, "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği II," *Yeni Fikir*, C. III, S.19, Ocak 1914, s. 611-612.

76 Ethem Nejat, "Terbiye-i Bedeniye," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 132, 1910, s. 24.

Osmanlılar, bizim ecdadımız ata binmek, cirit, kalkan oynamak, koşular yapmak, yüzmek, kürek çekmek, açık yerlerde hayat-ı sahraı geçirmek gibi riyazat-ı bedeniyeyle riayet ediyorlardı.⁷⁷ Dağda, bayırda, ovada, açık havada her zaman doğanın şartlarına uygun yaşamaya çalışan ve bedenini bu şartlara uygun olarak geliştiren ecdadımızı hatırlatan Nejat Bey bugünkü kötü hallerimizin, kahvehane, gazino köşelerinde miskin miskin oturup müskirat tüketen gençlerimizin aslında kendilerini değil Türklüğü yok ettiklerini ifade etmektedir. Yapılacak şeyin bir an evvel ecdat sporlarının canlandırılması olduğunu söyleyen Ethem Nejat, özellikle binicilik ve cirit sporlarına çok büyük önem verir. *Yiğit Türkler* adlı hikâye kitabında Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden gelen Türk Gücü ve Yiğit Türker adlı cemiyetlere mensup gençlerin saatler süren cirit müsabakalarını büyük bir heyecanla anlatır. Bu müsabakalarda erkekler kadar kızlar da yer almaktadır.⁷⁸ Binicilik sporumuz sayesinde iyi savaşçı ve iyi vatan savunucusu olan Türklerin, bugün bu sporları bıraktıklarını ve ne o Türklerden, ne de atlardan eser kalmadığını belirten Ethem Nejat, elinden gelse tüm kahvehaneleri kapatıp ahır yapacağını ve içlerine atlar ve kısraklar doldurmayı emredeceğini söylemektedir.⁷⁹ Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi Ethem Nejat zararlı alışkanlıklara kesinlikle karşıdır. Binicilik ve cirit sporlarının nasıl ihya edileceğini ise şu şekilde ifade eder:

Biniciliğimiz şöyle ihya olunur: iyi binicilere cemiyetler ve hükümet tarafından mükâfatlar, büyük büyük müsabakalar, bu müsabakalara büyükler, şehzadeler, dâhil olmalı. Mesela binicilik müsabakasına vilayette valinin oğlu, eşrafın evladı da girmeli. Cirit oyunları en iyi eğlence kabul olunmalı. Şehirler ve kasabalar arasında büyük binicilik ve cirit müsabakaları, gazeteler için en kıymetli sermayeler bunlardır telakki edilmelidir...⁸⁰

77 Ethem Nejat, age, s. 23.

78 Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1329, s. 16-17.

79 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 47.

80 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 247.

Görev yaptığı yerlerde terbiye-i bedeniyeye büyük önem veren Ethem Nejat Manastır Darülmuallimin Müdürü iken Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in riyaseti altındaki Rumeli Teftiş Heyet-i Şerifi için geleceğin öğretmenlerine harekât-ı bedeniye ile askeri talimleri yaptırmış, bu faaliyet heyetten bazılarının dikkatini çekmiş ve hatta jandarma ıslahatına memur Fransız zabitlerinden kaymakam Folon Bey, Nejat Bey'in elini sıkarken, diğer bazı zevat "Niçin bu hâceleri bu kadar yoruyorsunuz, vakitlerini buna hasrediyorsunuz! Bunlar asker olacak değil!" demişlerdir. Ethem Nejat ise geleceğin nesillerini yetiştirecek olan öğretmenlerin iyi bir bedene ve beden terbiyesi usullerine sahip olması gerektiğini heyete izah etmiştir.⁸¹ Manastır Darülmuallimini'nden Bursa Darülmuallimin müdürlüğüne atanınca Bursa'da idman hayatını canlandırmış, bu şehirde kurulmasında rol oynadığı Türk Gücü ve Muallimler Yurdu Cemiyetleri bünyesinde koşu, uzun atlama, alaturka güreş gibi müsabakalar düzenlemiş ve dereceye girenlere mükâfatlar verilmiştir.⁸² Yine Eskişehir Maarif Müdürlüğü esnasında yaptırdığı idman alanı ve düzenlediği idman bayramı da zikredilmeye değer faaliyetlerdir.

Ethem Nejat mekteplerde sadece beden eğitimi yapılmasının yeterli olamayacağı görüşündedir. Balkan Savaşlarının acı tecrübelerini yaşaması onu sadece askerlerin değil sivillerin de ve özellikle talebelerin de içinde bulunduğu izcilik teşkilatının kurulması çalışmalarına yöneltmişti. İzcilik sayesinde gençlerin askerliğe alıştırılması taraftarı olan Ethem Nejat'ın bir diğer önerisi de mekteplerde talebelere askeri talimlerin yaptırılması idi. Geçirdiğimiz felaketler neticesinde bunu bir zorunluluk olarak görmekteydi.

Ethem Nejat, Türklerin en eski devirlerden itibaren savaşçı bir kavim olduklarını ancak verilen kötü eğitim ve öldürücü mektepler neticesinde bu duygunun kaybolduğunu düşünmekteydi. Oysaki ona göre "Türk demek, asker demektir." Ona göre Türkler yeniden eski günlerine dönmek istiyorlardı.⁸³

81 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III," *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913, s. 295-296.

82 "Bursa Darülmualliminlileri Hayat Hareketi Diyor Artık!," *Yeni Fikir*, C. III, S. 17, Kasım 1913, s. 553.

83 *Yiğit Türkler* adlı hikâye kitabında da Türklerin askerliği hakkında şunları yazıyordu: "Allah Türkleri asker yaratmış, bakınız, askerlik müsabakaları için halk nasıl doğruldu, nasıl hazırlandı ve nasıl helecandı... Dünyanın her tarafından gelen gazeteciler, terbiye mütehasısları, muallimler, erkân-ı harb zabitleri de bu kısım mümtazi, Türklüğe has bu âli terbiyeyi görmek için isti'câl ediyorlardı!.." Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1332, s. 11-12.

Türkler dünyanın en cengâver bir müsellâh milletidir. Avrupa'nın darb-ı meselleri Türk'ü cengâver, kuvvet için bir teşebbüse mücessem tanır. Türk, zavallı Türk bakımsızlık yüzünden oldukça sükût etti... Şimdi o eski mevki-i i'tilâsına çıkmak, varlığını yine ispat eylemek istiyor, fitraten cengâver olan bu Turan kavminin askerlik deyince kalbi çarpıyor, silaha, talime doğru onu sevk ediyor...

Türklerin fitraten askerliğe karşı bir yatkınlığı olduğunu düşünen Ethem Nejat, Türk çocuğunda da bu yatkınlığı görmüştür:

Ben mekteplerde çocukların en sevdiği dersin, oyunun askerlik olduğunu iyice öğrendim. Asker taliminden Türk çocuğunun duyduğu zevk ah ne parlak ve cazibedardır. İşte ben bütün Türk çocukları için hâcelerine bir armağan tevdi' ediyorum, küçüklere mektebde gösterilecek asker talimi ile İsveç usulü jimnastiğinin usullerini veriyorum.⁸⁴

Başta Balkan ulusları olmak üzere pek çok ülkenin çocuklarına asker talimlerini öğrettiğini belirten Ethem Nejat, bu sayede ileride asker olacak olan çocukların askerliğe karşı sempati duymaları ve vatan savunmasında kendilerine görev düşmesi halinde hiç çekinmeden bu görevi yerine getirmelerinin sağlanabileceğini düşünmektedir.⁸⁵ Dünyada söz sahibi olan Amerika'nın bile mekteplerinde çocuklara terbiye-i bedeniye ve askeri talimler yaptırdığını yazan *Yeni Fikir* dergisi Ali Enver Bey'in bir Amerikan okulunda şahit olduğu olayı okuyucularına şöyle duyuruyordu:

Muallimenin emri üzerine dersanelerden çıkarak en büyük salona ikişer ikişer yürüdüler. Bu salonda tahminen yüz elli kadar erkek ve kız çocuk vardı. Çocukların en büyüğü sekiz yaşında idi. Bu

84 Ethem Nejat, "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği I," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913, s. 568.

85 Bu yöndeki bir habere *İttihad* ve *Terakki* gazetesinde rastlanılmaktadır. Buna göre "Yunan Hükümeti Maarif Nazırı 'Mösyö Setay' muktedir asker yetiştirilmesinde nişan talimlerinin dâhil-i külliyesi olduğunu takdir ederek bilimum rüşdi ve idadi mekâtib-i resmiyede nişan taliminin icrasını ve nişan talimhanelerinin tesisini emretmiştir." *İttihad ve Terakki*, 1 Ekim 1908.

salon jimnastik hane olup çocuklar yarım saat kadar İsveç usulünde beden hareketi yaptılar, arada bir de oynadılar. Muallimenin bir kumandası üzerine yan yana ikişer olarak asker gibi bir tabur teşkil ettiler. Muallime hanım bunlara birer küçük odundan tüfek verdi. Tüfekleri omuzlarına alan bu yavrular asker gibi muntazam devir yaptılar. Diğer taraftan onlara musiki, piyano çalınıyordu.

Sonra o tüfekler toplandı. Onar kişi, onar kişi jimnastik adım koştular. Çocuklar pat! pat! diye muntazam bir ahenk ile koşarlarken piyano onlara iştirak ediyordu. Daha birçok talimlerden sonra paydos oldu. Çocuklar, güle güle, sevine sevine, oynaya oynaya evlerine gittiler.⁸⁶

MEKTEPLERDE ASKERİ TALİM

Ethem Nejat'ın Türklüğün tekrar eski acıları yaşamaması için çocuklarımıza ve gençlerimize mekteplerde askeri talimler yaptırılması konusunda önerileri vardır. Bir yazısında “Çocuklarımız daha mektepte iken asker olmalı, askere elverişli terbiye edilmeli, kin ve intikam mefkûresi beslemelidir. Bütün millet kin ve intikam mefkûresiyle yaşayan bir millet-i müsellaha olmalıdır”⁸⁷ demektedir.

Mekteplerde İsveç jimnastiği ve askeri talimin gayet ehemmiyetle takip edilmesinden yana olan Ethem Nejat, çocukların silahı da öğrenmeleri gerektiğini, iptidai çocuklarına ufak birer tüfek vermesini ve çocukların verilen bu tüfekle bütün tüfek harekâtını yapmalarını, silahın, tüfeğin arkadaşı olmalarını temenni eder. İptidai mualliminin de kendisi de başlarında olduğu halde çocuklarına hususi tüfeklerle endâht yaptırmasının ve iyi numaralar kazananlarının ödüllendirilmesinin faydalı olacağı kanaatindedir.⁸⁸

Mekteplerdeki çocuklarda askerlik aşkı husule getirmek için onlara mahsus özel günler düzenlenmesinin faydalı olacağını düşünen Ethem Nejat, o günlerde kışların tamamen çocuklara ait olmasını, muallimler ve zabitlerin çocuklara harp ve askerlik oyunları yaptırmasını ve mükâfatlar vermesini, büyükçe olanlarının atlara bindirilmesini, asker arabalarını

86 Ali Enver, “Amerika Mektepleri,” *Yeni Fikir*, C. I, S. I, Aralık 1911, s. 23.

87 Ethem Nejat, “Müdafaa-i Milliyeye ve Terbiye I,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 243.

88 Ethem Nejat, agm, s. 245.

koşturmasını ve askerce yürütmelerini ister. Donanmada da özel günler düzenlenebileceğini ifade eden Ethem Nejat yapılacakları ve bundan elde edilecek faydaları şöyle belirtmektedir:

Donanmada da çocuklara mahsus günler olabilir. Sahile gelen çocuklar sandallar ile bir gemiye alınır, onların şerefine mızıka çalınır, gemi şereflerine donanır, parmaklıklar çiçekler ve yeşillikler ile süslenir. Geminin muhtelif yerlerinde gezmek ve eğlenmek o gün mini miniler için serbesttir.

Harp gemisinde çocuklar asker gibi dizilir, yürütülür, şarkı söylenir, türlü türlü oyunlar yapılır, balık ağı ile ayrılan yerde denize sokulur, yüzme eğlenceleri yaptırılır. Harp gemisinde çocukların geçireceği o günlük hayat o kadar güzel olmalı ki ihtiyarladığı zaman çocuk onu yine unutmasın. Bu kadar güzel bir hatıra malik olan bahriyeli, bahriye neferi olmayı sever. Asker olduğu zaman cebren değil aşkla, muhabbetle vazife-i vataniyesini ifa eder. Çocuklara gemiyi terk ederken münasip, şık, denize ve donanmaya ait bir hatıra bırakacak güzel hediyeler verilir. Sahil çocukları ve mektepleri bu gibi ihtifallere ne kadar muhtaçtırlar.⁸⁹

Yazısının devamında anlattıklarına benzer şahit olduğu bir olayı anlatan Ethem Nejat memnuniyetini de dile getirmektedir:

Bahriyemizde ilk ıslah memuru olan Gambel Paşa çocuklara mahsus ihtifaller yaptı. Geçen sene Çanakkale'ye seyahat eylediğim zaman donanma zabitlerinden ve Çanakkale çocuklarından dinledim.

Zabitler anlatıyorlardı: o gün bütün askerler karaya piyade talimi yapmak için çıktılar. Gemide miktar-ı kâfi asker kaldı. Askerin hariçe çıkması hitam bulunca, yerlerine çocuklar geldi. Paşa akşamlara kadar çocukları o kadar tatlı meşgul etti ki hayret edersiniz. Bizzat başlarında bulunarak onlara oyunlar oynattı, müsabakalar tertip etti.

⁸⁹ Ethem Nejat, "Mekteplerde Canlı, Ateşin Bir Hayat İsteriz!," *Yeni Fikir*, C. III, S. 14, Ağustos 1913, s. 429.

Müسابakaları kazananlara mükâfatlar verdi, oynattı, pastalar ve şekerler ikram etti, koşturdu, eğlendirdi, bağırıttırdı. Çocuklar hocalarının tembihi üzerine evvela hep uslu ve sessiz oturuyorlardı; ama İslam ve Rum, Ermeni çocukların hepsi böyleydi. Paşa usluluğa çocukları isyan ettirdi, onların hepsi birer haşarı oldu. Çocuklar akşam gemiyi terk ederken bir daha ne vakit geleceklerini soruyorlardı...

Bir gün sahilde geziyordum. İki üç çocuk durmuşlar, uzakta demirleyen gemilere bakıyorlardı. Yanlarına yaklaştım; onlar nedir diye sordum:

– Donanma! dediler.

Birçok sorular sordum, mini miniler bana donanma hakkında o kadar malumat verdiler ki... şaştım. Topu, tüfeği, topun envaini, büyüklük mikyasını, bahri harbi bana anlatıyorlardı. Donanmadaki “çocuklar günü” hakkındaki sualime ne tatlı, ne aşklı cevaplar verdiler:

– O gün paşa gemiyi bize verdi. Biz geminin askerleri olduk. Her şeyi yaptık. Ben bahriyeli olacağım çünkü çok sevdim. Mahalle içerisi. Sıpsıcaaktı. Gemide uçuran rüzgâr vardı. Ne kadar oyunlar oynadık. Musiki dinledik. Şarkı söyledik. Geminin her merdiveninden indik çıktık. Her yere girdik. Koca topları bir elimizle hareket ettirdik. Bu gemide çalışan askerler meğer her gün böyle; bizim güzel günümüz gibi yaşıyorlarmış! Askerlerin elbisesi de temiz, bembeyaz, ne âlâ geziyorlar. Zabitler bize anlattı, vatanımıza en büyük hizmet eden kuvvet bahriye imiş, hepimiz buna inandık. Biz sorduk. İstida edersek bizi bahriye askerleri yaparlarmış.

Bana bir günlük donanma hayatından lezzetle, hararetle bahseden çocuklar 10 ila 13 yaşında Türk yavrularıydı. Bunlar nasıl bir emel ile döndüler ise, Rum, Musevi ve Ermeni çocukları da askerliğe karşı aynı hisle dönmüşlerdir.

Gambel Paşa'nın şu mühim teşebbüsü bizim için ne âli, ne haki ki bir numune! Gezerek, görerek edilen terbiyeden ne kadar şayan-ı istifade neticeler elde edileceğine Gambel Paşa'nın teşebbüsü en vaz'ı bir ispattır.⁹⁰

90 Ethem Nejat, agm, s. 430-431.

Ethem Nejat'ın Manastır Darülmuaallimininden öğrencisi olan Behram Lütfü Bey de Elbasan İttihad Terakki Mektebinde iken öğrencilerine askeri talimler yaptırdığını ve görenlerin bu çocukları muazzam bir ordu zannettiğini belirtiyordu.⁹¹ Ethem Nejat, Behram Lütfü Bey'in Aydın Vilayetinin Çal kazasına bağlı Ortaköy karyesinde iken "Konuşma Günü" diye bir gün icat ettiğini, çocukları ve köylüleri harekete geçirdiğini ifade ederek, o günü şöyle anlatmaktadır:

Sabahleyin saat alaturka 12'de köyün altın yıldızlı bayırları üstünde analarının dokuduğu kumaştan yapılmış cici elbiselerini labis olan beyaz dolaklı çocuklar kasabaya doğru ve muallimleriyle beraber maşıyan yürüyorlardı. Kasabanın bütün çocukları da onları istikbal için hazır oldu. Ayaklanan, alkışlayan ahalinin arasından geçen çocuklar birleşti, karıştı. Bağırıldılar, şarkı söylediler, rüşdi mektebine hep beraber gittiler, orada köylü, kasabalı çocuklar ahbap, dost oldular...

Şimdi çocuklar asker hatveleriyle hükümetin yanına geldiler. Kaymakam, memurlar, binlerce halk küçük yiğitleri seyrediyor. Çocuk ahaliye gülümsüyor, "mektebli kardeşlerim" diye bir nutuk okuyor. Konuşma günü senede bir gün köylü ve kasabalı Çal çocuklarının birbirini tanıması, anlaması, anlaşması, birlikte oynaması, hoplaması, vatan şarkısı söylemesi demektir diyor.

Başka bir çocuk bağılıyor, ben gezeceğim, koşacağım, seyahat edeceğim büyük dedem gibi cirit oynayacağım, arkadaşlarım siz de benim fikrimdesiniz değil mi? bütün büyükler yeni bir hayatın başlamak lazım olduğunu artık takdir ediyorlar.

Çünkü alkışlıyorlar.

İki çocuk yüksek sesle görüşüyor; bütün arkadaşlarının tercüman-ı hissiyatı oluyorlar:

- Arkadaş haberin var mı, harp oluyormuş?
- Ah işittim, Türk kanım kaynadı!
- Muharebeyi yapanlar kimlerdir bilir misin?
- Askerler, askerler, kahraman erkekler!

91 Behram Lütfü, "Çocuklarım," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1912, s. 221.

– Arkadaş! Ben asker olmayı çok severim, sen de asker olacaktı mısın?

– Elbet olacağım, anam beni vatanımı sevmek, asker olmak için doğurmuş.

– Yaşa arkadaş! Camilerimizi, mekteblerimizi yıkan, kardeşle-
rimizi canavarcasına yiyen düşmanla dövüşmek ne yavuz bayram-
dır. Küçük kalbim her gün intikam diye feryat ediyor. Birkaç sene
sonra şu kuvvetsiz görünen omzuma şanlı silahı alarak ecdadımın
mezarlarını, yıkılan camilerimizi tekrar yapacağız; dökülen kanla-
rın intikamını alacağız; intikam alacağım, yemin ederim intikam
alacağım...

Çocukların muhaveresi ne kadar tesir etti. Kaymakam çocukları,
genç muallimlerini tebrik etti; siz birbirinize yaklaştıkça her şey ola-
caktır. Muallimler sizin midelerinizi yemekle doldurmazdan evvel
dimağlarınızı ilim ve marifet ve vicdanlarınızı intikam ile besleye-
ceklerine kanaat getirdim dedi ve daha birçok söyledi.

Çocuklar jimnastik yaptılar, resmigeçit yaptılar, neşeli mektebi
söylediler. Çocuklar böyle mekteplerde bulundukça ökü z gütmek
bahanesiyle çınarın altında, derenin kenarında kaval çalıp ruhunun
istediği tabiat güzelliklerini seyir için mektepten kaçmayacak. Fıtrat-ı
füyü zat-ı tabiiyeyi temaşa etmek istidadıyla bihak sahip olan yavrular,
bu ihtiyaçlarına muallim vasıtasıyla mazhar olunca mekteb onlar
için en ayrılması, uzaklaşması mümkün olmayan mekân-ı içtimai
olacaktır. Bağırarak tavsiye ettiğim terbiye tarzı çocukları mektebe,
ilim ve irfana, tetkik ve tettebbua sevk edeceği gibi, büyüyünce onları
azimkâr, iradeli, kendi kendine tamamen sahip, hür iş adamları yapa-
caktır. Benim serbest terbiyede gö zettiğim gaye hep budur.

Görmek istiyorum, böyle terbiyeyi tatbik eden mektepleri, mual-
limleri, serbest çocukları çok görmek istiyorum.⁹²

Ethem Nejat'ın *Çocuk Dünyası* dergisinde neşrettiği “Kahraman
Nuri” adlı hikâyedeki Nuri karakteri, Ethem Nejat'ın hayalindeki mektepli

92 Ethem Nejat, agm, s. 431-433.

talebeyi simgeler. Rumeli’de vuku bulan hadiseleri büyüklerinden dinleyen Nuri, Afyonkarahisar’dan oluşturulacak olan gönüllü birliklere yazılmak ister ancak on iki yaşında olduğu için bu isteği reddedilir. Fakat Nuri isteğinden vazgeçmez ve sonunda gönüllü birliklere yazılır. Hikâye askerliğin ne derecede kutsal olduğunu bildiren sözler ve şarkılarla devam eder ve adeta mektep talebelerine “Hepiniz Nuri gibi olunuz” mesajı veriyordu.

Sadece iptidai, rüşdi ve idadi mekteplerinde değil darülmualliminlerde de geleceğin öğretmenlerine askeri talimler yaptırılmasını isteyen Ethem Nejat, bu sayede askerliği öğrenen muallimlerin çocuklarda askerliğe karşı bir heves oluşturabileceklerini söyler. Eski Viyana Ataşemiliteri Damat-ı Hazret-i Şehriyari İsmail Hakkı Bey Ethem Nejat’ın mektebine gelmiş ve yatakhaneleri gezerken somyalı karyoları, yumuşak yastıkları görünce itiraz etmiş, “köylerde hâcelik edecekler eziyete alışık olmalıdır” demiştir. Bunun üzerine Nejat Bey, İbrahim Bey’e şöyle bir cevap vermiştir:

İsmail Hakkı Bey’in fikirleri çok doğru idi. Eziyete alışmalıdır. Ben de mumaileyhe böyle cevap verdim:

– Evet efendim, muallimler eziyete alışmalıdırlar. Fakat aynı zamanda böyle temiz karyolar üzerinde yatmayı, büyük aynanın karşısında tuvalet yapmayı, iyi yıkanmayı ve temizlenmeyi, iyi giyinmeyi bilmelidirler... Çünkü gerek kendileri ve gerek terbiye edecekleri çocuklar dağlı, ovalı, eziyete alışkın olmakla beraber temiz yaşamak hayatını da bilmelidirler. Siz bize delalet buyurunuz, depolarda durmaktan başka bir faidesi olmayan askeri çadırlarını bize teslim ediniz, aylarca şu karşiki yeşil bayırların yamacında, ilerideki karanlık dağın zirvesinde çadır kuralım, oralarda okuyalım, en müşkül asker hayatına, çadır hayatına alışalım.⁹³

Ethem Nejat darülmualliminlere sadece çadır değil silah da istemektedir. Aynen çadırlar gibi depolarda durmaktan başka hiçbir işe yaramadığını düşündüğü dokuzlu mavzerlerden yeteri kadarının darülmualliminlere verilmesini ister. Muallim adayının bu şekilde silah talimlerini, endâht

93 Ethem Nejat, “Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! II,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 621.

nazariyatını öğrenmelerini, silahlarını silmeyi, temizlemeyi ve sevmelerini sağlanmasının da gerçekleştirilebileceğini düşünür.⁹⁴

İptidai ve rüşdi mekteplerinde okuyan çocuklar için okullarda atış ve askeri talimler öneren Ethem Nejat, büyük talebeler için ise şu öneride bulunur:

Büyük mekteplerin talebeleri poligonlara götürülüp endâht yapmaldırlar. Büyük kumandanlar, büyük zevat huzurunda yapılan bu endâhtlara fevkalade ehemmiyet verilmelidir.

Yalnız bu kadar değil; mektepler arasında endâht milli bayramları yapılmalıdır. O gün dünya ayağa kalkmalı, genç mekteplilerin, istikbal askerlerinin muvaffakiyetini alkışlamaya koşmalıdır. Endâht milli bayramında büyük kumandanlar, nâzır, vali, hatta sadrazam ve hatta veliaht hazretleri neden bulunmasın... Gazeteler bu endâhttan uzun uzadıya neden bahsetmesin; endâht meydanına neden muharrirler, muhabirler göndermesin.⁹⁵

II. Meşrutiyet ile birlikte eğitim sisteminde büyük bir değişim görülmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid dönemindeki dinsel yükümlülüklerin yerini militer milliyetçilik yükümlülükleri almaya başlamıştır. Alkan bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

II. Abdülhamid döneminde dinsel yükümlülükleri yerine getirmeye zorlanan öğrenciler, II. Meşrutiyet döneminde militer milliyetçiliğin yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlanacaklardır. II. Abdülhamid döneminde "Padişahım Çok Yaşa!" diye bağırان öğrenciler, II. Meşrutiyet döneminde ilahilerle birlikte, vatan ve millet şarkıları söylemeye başlayacaklardır. II. Abdülhamid döneminde dernekleşme yasakken, II. Meşrutiyet döneminde siyasal iktidarın denetiminde Genç, Genç ve İzcilik derneklerine üye olmak zorunda kalacaklardır. II. Abdülhamid döneminde askeri öğrencilere bile

94 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45.

95 Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 245-246.

talimler silahsız veya kurşunsuz yaptırılırken, II. Meşrutiyette askeri okullar dışında devlet okullarında okuyan öğrenciler bile askerlik dersi görececek, poligonlarda silahlı talim ve atış yapacaklardır.⁹⁶

Meşrutiyet'in ilk yıllarında Ermeni gazetelerinin yazdığına göre Muş'ta mekâtib-i Müslime ve gayrimüslimeden bazılarında şakirdanın tüfek ve kılıç ile asker talimleri icra ettikleri haber alınmış ve bu durum merkez tarafından uygun bulunmadığından mahalli idarece önüne geçilmesi istenmiştir.⁹⁷ Ancak ilerleyen dönemde Alkan'ın belirttiği üzere öğrencilere artık devlet okullarında devlet eliyle askeri talim dersleri verilmeye başlanmıştı. Bu dersler iptidai okullarında öğleden sonra 3.50-4.00 saatleri arasında yaptırılıyordu. Nişan talimleri ise terbiye-i bedeniye derslerinin içinde yapılmaktaydı.⁹⁸

1914 yılına gelindiğinde okullara silah dağıtımları başlamıştır. *Ahenk* gazetesinin haberine göre mektepte talebeye nişan talimi yaptırmak maksadıyla Maarif Nezareti'nce İzmir'e iki sandık derununda 16 tüfek gönderilmiş ve bunlardan daha ne miktara ihtiyaç olduğu sual edilmiştir. Gene tüfeklerden bir sandığı İzmir Sultanisine verilmiştir.⁹⁹ *Yeni Fikir* dergisi ise uzun zamandır mücadelesini verdiği bu karardan geç de olsa memnuniyet duymakta ve bu hareketin faydasını okuyucularına şöyle duyurmaktadır:

Nihayet pek çok zaman evvel izhar eylediğimiz temenniler bugün mazhar-ı kabul olmaya başladı. Darümualliminlerle sultânîlere silah verilmeye karar ita edildi. Dünyanın en kadim müsellaht milleti olan Türkler, hiç şüphe yok ki az müddet sonra yine kavi, yine silahşör, yine düşmanı gözünden vurur olacaklardır.

Darümuallimlerin yetiştireceği istikbal hâceleri köylerde, kasabalarda, ibtidai mekteplerinde daha pek mini mini yavrulara gözle-

96 Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim," *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Der. Kemal H. Karpat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 205.

97 "Mekteplerde Asker Talimleri," *Sabah*, 22 Ağustos 1909.

98 Aytekin, age, s. 57-60.

99 "Mekteplere Talim Tüfenkleri," *Ahenk*, 17 Haziran 1914.

rini açar açmaz çiçek aşısı gibi “intikam ve ilerlemek” fikrini verecek ve onları ruhen asker yapacak; millet-i müsellahayı halk edecektir. Muallimlerin kuvvet-i iman etmeli ki en büyük kumandanların, askeri ıslahatçıların kuvvetinden daha alâ ve rana olacaktır. Bunun için istikbalin muallimi mektebde iken tam bir asker olmalı; kendinin bir silahı olmalı; silahına bakmalı; silahını sevmeli, silahını temizlemeli hatta silahıyla koyun koyuna yatmalıdır. Silahını ağuşunda hıfz eden muallim, hissi silahla beraber olan muallim hiçbir vakit talebelerini korkak yetiştiremez. Köyün gençlerini sık sık ittirmek, onlara endâht nazariyatını göstermek, onları yürütmek hâcenin vazifesi olacaktır. Muallim köyün tahsil görmüş mükemmel zabitidir; muallim hatta icabında bir zabittir.

Binaenaleyh darümuallimin talebelerinden her birine depolarda durmaktan başka bir faidesi olmayan silahlardan bir tane ita kılınmasını hem maarif nazırı bey ve hem harbiye nazırı paşa hazretlerinden rica ederiz; eğer yalancıkta değil hakiki asker kalpli muallimler yetişmesini istiyorlar ise...¹⁰⁰

EBEVEYNLERE REHBER KİTAP: ÇOCUKLARIMIZI NASIL BÜYÜTMELİYİZ?

Ethem Nejat'ın eğitim gayesi çocukların en iyi şekilde hayata hazırlanmasıdır. Bu hazırlanma sadece bilgi ile değil, bedeni, ahlaki ve hissi olmalıdır. Çocukları bu şekilde yetiştirmek için işe çok erken başlanması gerektiğini düşünen Ethem Nejat, ebeveynlere bu konuda çok büyük görevler düştüğünü düşünmektedir. Günümüzdeki çocuk bakımı ve ebeveynlere çocuk yetiştirmede rehber olan kitaplara benzer *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?* isminde bir kitap kaleme alan Ethem Nejat, bu kitapta çocuğun doğum öncesinden yetişkinlik devresine kadar olan evrede nasıl yetiştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ethem Nejat ilk olarak çocuklarımızın hastalıklı ve cılız olmasının nedenleri üzerinde durarak, bu kötü durumun yok edilmesinin hal çarelerini gösterir. Buna göre çocuğun hastalıklı ve cılız olmasının en birinci nedeni onu dünyaya getiren anne ve babanın sağlıklı olmayışlarıdır. Bu sağlıksız

¹⁰⁰ “Mekteplerde Askerlik,” *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 646-647.

ebeveynlerden dünyaya gelen çocuklar ileride aile kurduklarında onların da çocukları hastalıklı ve cılız olmaktadır. Bu kısır döngünün farkına varan Ethem Nejat, öncelikle anne babanın üzerinde durulması gerektiğini ifade eder. Anne ile babanın yaşları arasındaki uyumun çok önemli olduğunu ve henüz çocuk denecek yaşta evlendirilen genç kızların çocuklarının anne tam olgunluğa erişmediği için ekseriyetle zayıf ve çelimsiz doğduğunu söyleyen Ethem Nejat, bu evliliklerden doğacak çocukların “Türk gibi güçlü” evsafına uygun yetişemeyecekleri kanaatindedir. Bir hekimin “çocuğun eğitimine doğmadan yüz sene evvel başlanır” dediğini söyleyen Nejat Bey, ebeveynlerin terbiye-i bedeniye sıhhiye için gösterecekleri ihtimamın yüz, iki yüz sene sonra dünyaya gelecek yavruya etki edeceğini ve bu sebeple çocuk doğmadan evvel çok büyük bir özen gösterilmesi gerektiği kanaatindedir. Dönemine göre hayli çağdaş bir öneride bulunan Ethem Nejat, evlilikten önce ana baba olacak gençlerin uzman bir doktorun muayenesinden geçmelerini ve evlenmeleri için onay almaları gerektiğini ifade eder.¹⁰¹

Çocuğun doğduktan sonra yıkanmasını, bezlere sarılmasını ve emzirilmesi gerektiğini söyleyen Ethem Nejat, anne sütüne büyük önem vermektedir. Anne sütü ile beslenen çocukların daha gülbüz, daha güçlü olduklarının bilindiğini ifade eden Ethem Nejat, muayyen saatlerde emziren çocuğun ağlayıp, sızlamayacağını ve karın ağrısı çekmeyeceğini söyler. Memeden kesilmeden evvel çocuğun yemek yemeye alıştırılması gerektiğini ve çok fazla yemek yedirilmemesini öneren Nejat Bey, mekteplerde kapalı alana sıkıştırılan ve tüm hayatı boyunca etrafında duvarlar var zannederek teşebbüs-i şahsiden uzak kalan çocuğun buna alıştırıldığı ilk iş olarak kundağı görür. Kundağı, çocukların bedenine büyük zararlar vereceği için tasvip etmeyen Ethem Nejat, bu usullerden vazgeçilmesi gerektiğini ifade eder.

Ethem Nejat, ilerleyen sayfalarda çocuğun yıkanmasını, yiyeceği ve içeceği gıdaları, günde kaç defa yemek yedirilmesi gerektiğini, yemek yerken uyması gereken kuralları, kılık kıyafetinin nasıl olması gerektiğini, çocuğun evde nerede ve nasıl ders çalışacağını, masasının ve sandalyesinin yüksekliğinin ne olacağını, hangi oyunları oynaması gerektiğini ve yapması gereken jimnastik hareketlerini ayrıntılarıyla anlatır.

¹⁰¹ Ethem Nejat, *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?*, Liva Matbaası, Eskişehir, 1332, s. 3.

Çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili bilgileri verdikten sonra artık okuma çağına gelen çocuklar için önerdiği ilk eğitim basamağı “Çocuk Bahçeleri”dir. Beşeriyetin en büyük hizmetkârlarından biri olarak nitelediği Alman Frobel’in tesis ettiği ve “Kindergarden” adını verdiği bu müesseselere bizim herkesten ziyade ihtiyacımız olduğunu savunan Ethem Nejat, bu müesseselerin amacını şu şekilde ifade etmektedir:

Çocuk bahçelerinin vezaifi çocukları tahsil-i iptidaiye hazırlamak ve okur-yazar bilir olarak mekâtib-i iptidaiyeye geçirtmek değildir. Çocuk bahçeleri, hilkatın, fitratın yarattığı ve tenmiye edeceği kabilîyet ve liyakatleri cereyan-ı tabiiyesinde harekete idhal eylemek vazifesiyle mevzuftur. Çocuk bahçelerinin nizamları, programları, dersleri “fitrat, kavaid, tabiiye-yi tekâmüliye, mevcudat ve onların hadisatıdır ...”¹⁰²

Kindergarden’lerin bizim lisanımıza ana mektepleri olarak geçtiğini söyleyen Ethem Nejat, çocuklara bu okullarda okuma-yazma değil oyun öğretildiğini ve yaradılış olarak oyuna, yapmaya, bozmaya yatkın olan çocukların bu duygularının geliştirilmeye çalışıldığını söyleyerek okullarda yapılan etkinlikleri şöyle anlatır:

Bu mini miniler terbiyegâhına ders yerine çocuk zevki, istidadı ve sevk-i tabiiyesi ile alakadar mevzular, tedbirler, faaliyetler müşahede edilir. Çocuk oynamak ister. Çocuk oynamazsa manen ve maddeten büyüyemez; manen ve ruhen, bedenlen ve cismen hakkıyla ve layıkıyla büyümesi için çocuk bahçeleri çocuklara oyun öğretir...

Çocuklar renkleri, renklerle türlü türlü şekiller, muhitini işgal eden eşyayı iptidai sanatı ve nezahati ile vücuda getirmeyi, masumane binalar inşa etmeyi, onları bozmayı pek çok sever; bunun için çocuk bahçesi muallimleri çocuklarla oyun oynar, eğlenirler... Bahçede koşmak, çamurlar ve kumlarla oynamak, bir değnek üze-

102 Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 27.

rine at gibi binmek, hoplamak, sıçramak, şarkılarla dönmek küçük yavrulara gıda kadar lazımdır. Bu sebebe mebnidir ki [bu sebepten dolayı] çocuk bahçelerinde bütün bu lüzumlu şeylerin icrasına müsait yerler vardır.

Nihayet çocuk bahçelerinde: rontlar, şarkılı rakslar, çocuk idmanları, çocuk masalları, hasbıhalleri, şiirler, resimler, el işleri, bahçe işleri, resim ve levha temaşaları büyük mevkiler tutar...¹⁰³

Bugün gelişmiş ülkelerde ana mekteplerinin bir zorunluluk olarak kabul edildiğini ve İsviçre, Almanya, Amerika, Fransa, Belçika gibi memleketlerde hükümetlerin ana mekteplerini mecburi tuttuğunu söyleyen Ethem Nejat, bizim memleketimizde meşrutiyetten sonra ana mekteplerinin açıldığını fakat bu mekteplerde muallimlik yapacak olan muallimelerin çoğunun Alyans mektebinden çıkan ve bir parça okumaktan başka meziyetleri olmayan Musevi kızları olduğunu, çocuklara Fransızca lisanın öğretilmeye başlanmasından sonra okulun amacından uzaklaştığını ve giderek söndüğünü belirtmektedir. Ethem Nejat'ın önerisi bu mekteplerde Türk muallimelerinin görev almasıdır. Bunun için de çocuk bahçeleri muallimleri yetiştirmek için bir darümuallimât kurulmasını ister. Rüşdiye eğitimi almış kızların darümuallimâтта az zamanda terbiye edilebileceklerini, darümuallimâta girenlerin ise üç sömestride bu işi layıkıyla yapar vaziyete geleceğini söyler. Ancak gerçeği söylemek lazım gelirse bu hususta garbın, Almanya'nın, İsviçre'nin, Macaristan'ın, Amerika'nın veya İngiltere'nin herhangi birinin yardımına muhtaç olduğumuzu ekler.¹⁰⁴ 1914 yılında darümuallimât bünyesinde açılan Ana Muallime Mektebi ile Ethem Nejat'ın fikirleri gerçekleşmiş olur.

Okul öncesi eğitimin bir zorunluluk olduğunu dile getiren Ethem Nejat, ilköğretime ise üstünde gelen tüm eğitim basamaklarının temeli gözüyle bakarak büyük önem vermiştir. “*Bir memleketin mizan-ı terakki ve tealisi mekâtib-i ibtidaiyesidir*” diyen Ethem Nejat, bugün bütün cihana karşı, saadet ve istirahatı ile iftihar eden İsviçre, Belçika gibi ülkeler ve özellikle

103 Ethem Nejat, age, s. 28-29.

104 Ethem Nejat, age, s. 30-31.

de gelişmesini iptidai mekteplerine borçlu olan Almanya ve Japonya'nın mekâtib-i ibtidaiyeye şükran duyduklarını belirtir ve mekâtib-i ibtidaiyenin ehemmiyetinin düşünebildiğimizden çok daha yüksek olduğunu hatırlatır. Bu konuda örnek olarak gösterdiği Japonya'da iptidai eğitiminin zorunlu olduğunu ve devlet tarafından çok sıkı denetime tabi tutulduğunu, memleketimizde ise aynı zorunluluk bulunmakla birlikte bu zorunluluğun kâğıt üzerinde kaldığını söyler.¹⁰⁵

İLKÖĞRETİME YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Asrımızda yukarıdan aşağıya doğru gelen bir terbiye kadar aşağıdan yukarıya yükselen terbiyeye de önem verilmesi gerektiğini vurgulayan Ethem Nejat, kız ve erkek mektebi ayırmadan tahsil-i iptidainin esaslarını şöyle sıralar:

1. Ahalinin seviye-yi irfanını yükselterek onlara bir düşünce ve hasa-yı tekşif ve tevlid vermeliyiz.
2. Milliyet hissi telkin edilmelidir.
3. Umum dersler, malumattan ziyade kabiliyat ve havası bilhassa iradeyi terbiye eylemelidir.
4. Ziraata merbut kılmalı ve köy hayatını medenileştirecek hayat ilka edilmelidir.
5. Zevk-i tasarruf bahşedilmelidir.
6. Hayat-ı insaniyeyi büyütmeli ve mesuliyet hissini vermeli.
7. İptidaiyelerden, köylerden başlayan memurluk düşüncelerine nihayet verip, milli mefkûrenin saye-i feyzinde mazhar-ı itila olabilmek [yüceliğe erişmek] ve gayeye doğru ilerlemek için lazım gelen kuvvetler verilmelidir.¹⁰⁶

Görüleceği üzere Ethem Nejat'ın iptidai tahsil ile öğrencilerde oluşturmaya çalıştığı esaslar onun siyasi ve iktisadi fikirlerinin bir yansımasıdır. Eğitimin milli niteliğini vurgulaması, keşfettirici ve teşebbüs oluşturu

105 Ethem Nejat, "Japonya'da Mektebler," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 137, 1910, s. 108.

106 Ethem Nejat, age, s. 13.

öğretimi önermesi, çocukları tasarrufa yönlendirmesi bunun en bariz göstergeleridir. İptidai mekteplerinde bulunan çocukların muallimler tarafından teşebbüs-i şahsi fikrine alıştırılarak kendi işlerini kendilerinin görmelerinin sağlanmasını istemektedir. Çünkü mektepten çıkan çocuklar hiçbir işi kendileri yapmamakta, hür yaşayamamakta, koltuk değneğine veya başkasının yardımına ihtiyaç duymaktadır.¹⁰⁷ Çoğu genç kendi ayakları üzerinde duramamakta ve bir memuriyet peşinde koşmaktadır. İptidai mualliminin çocukları doğaya çıkarmasını, gezerek, görerek ve yaşayarak öğretim yapmasını isteyen Ethem Nejat, iptidai mekteplerinin çocuklara bir sanat terbiyesi vermesinden yanadır.¹⁰⁸ Avrupa'da gördüğü ve haklarında geniş bir malumat sahibi olduğu "Yeni Mektepler"deki eğitim yöntemi ve araçlarının memleketimizde de uygulanması en büyük emeli olan Ethem Nejat, iptidai eğitiminde muallimlerin çocuklarla birer dostmuşçasına, arkadaşmışçasına konuşup anlaşabilmelerini ve aynen Dr. Lietz'in mektebinde olduğu gibi "muallimin az, çocuğun çok konuşacağı"¹⁰⁹ bir öğretim tarzını hedefler. Çocukların mektep dışında eğitilmelerinde muallimlerin tembelliğini gören Ethem Nejat, okuldan çıkmanın, doğada yürüyüşler yapmanın muallimlere zor geldiğini ifade ederek iptidai muallimlerinden İsviçre kız yeni mekteplerinin müessisi olan Doktor Ferri'nin "çocuk, mektep ve muallim için değildir; mektep ve muallim çocuk içindir"¹¹⁰ sözüne uygun hareket etmelerini ister.

Ethem Nejat, Tedrisat-ı İptidaiye Nizamnamesinin Avrupa'da olduğu gibi iptidai mekteplerini altı sene üzerine tesis edip altı seneye ayırmasını büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Kafasında şekillendirdiği İptidai İhtisas Mekteplerinin bu altı senelik sistemde kolaylıkla uygulanabileceği kanaatindeydi. Mahallin ihtiyacına göre son iki senede ameli ve nazari ihtisas derslerinin verilebileceğini ifade eder. Uzun tahsillerle adam yetiştirecek bir dönemde olmadığımızı belirten Ethem Nejat, ilk dört sene bütün çocukların ortak bir eğitim almalarını, beşinci seneden itibaren ihtisas görmek istedikleri alandaki derslere ağırlık verilmesini önermektedir.

107 Ethem Nejat, "Terbiye-i Fikriye," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 126, 1910, s. 360.

108 Ethem Nejat, "Terbiye-i Umumide Noksanlık Var," *Sırat-ı Müstakim*, C. VII, S. 177, 1911, s. 329.

109 Ethem Nejat, "Doktor Lietz'in Mektebi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1913, s. 131.

110 Ethem Nejat, "Terbiye-i Bedeniyye Nasıl Ehemmiyet Veriyorlar! Bizde, Avrupa'da," *Yeni Fikir*, C. I, S. 3, Şubat 1912, s. 71.

İptidai mektepler konusunda bir diğer önerisi de yatılı iptidai mektepleri olan Nejat Bey, “iyi karakterli, mücellâ ve her türlü telkinatı kabul eder gençler yetiştirmek için leyli iptidailer memleketimizde mu’tenâ hizmetler ifa eyleyeceklerdir” diyerek bu mekteplerin amacının hiçbir vakit idadilere talebe, kasaba. merkezi tahrirat kalemine mülazım yetiştirmek olmaması gerektiğini, leyli iptidailerin ruhunun bizde ziraat, daima ziraat olması gerektiğini ifade etmektedir.¹¹¹ Leyli iptidailerin çok masraflı olacağı ve okulun kendi giderini fazlasıyla karşılayacağını düşünen Ethem Nejat şöyle bir hesap yaparak bu durumu gözler önüne sermektedir:

Köyde iki kap yemek, haftada iki defa tatlı, sabah kahvaltısı vermek şartıyla günde bir çocuk yevmiye iki kuruş ile doyar. Elli leyli talebe günde 100 kuruş yer. Bu paranın teminine gelince: Avrupa’da vücutta gelen en yeni kibar mekteplerinde bile pedagojinin son evamirine tevfikan sabahları ders okunuyor; öğleden sonra el işleri, ziraat işleri ile uğraşılıyor. Köyde biz en çok ziraat okuyacağız. Ziraatın tatbikatını da yapacağız, yani çocukları ufak bir çiftçi gibi güçleri yettiği derece çalıştıracacağız. Nitekim Amerika ziraat mekatip-i iptidaiyesinde böyle çalıştırılıyorlar. Bir çocuk bu muhitte yevmiye çiftçilikle vasati hesap beş kuruşluk çalışabilir. Biz sabahleyin çalışmayacağımızı ve akşam bir parça erken tatil edeceğimizi düşünsek çocuklarımız orta hesap yevmiye iki kuruş kazanırlar. Talebenin çalışacağı tarlayı, mutlaka her köyde mevcut olup nef-i umuma ait olan vakıf tarlalardan intihap edilmelidir. Bu olmazsa icarla da tutulabilir; köylülerin büyüklüklerinin cemiyetine müracaat edilerek bir miktar arazi de elde edilebilir. Köylerin civarında ekseriya sahipsiz, işlenmemiş tarlalar da vardır. O halde açık bir göz her zaman tarla bulabilir.

Ziraat olarak yalnız arpa, buğday ekmek değil, bahçıvanlık, arıcılık, böcekçilik, ağaççılık gibi çok ele muhtaç olup ziyade para kazandıran işler yapılmalıdır. Şu halde leyli ziraat iptidaiyesinin bütçesi şöyle olur:

111 Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 31-32.

Mesarifat	Kuruş	Varidat	Kuruş
Müdür maaşı senevî	600	50 leylî talebe say'î	27000
Muallimlerin	19200	50 nehâri	27000
Aşçı	3600	Maarif Vekâletinin	10400
Yemek mesarifi	27000	veya hükümet bütçesinin	
Elbise elli leylî talebeye	13000	Mecmu varidat	64400
Yekûn	50400		
Müteferrika masarif	1000	64400	

Mektep daha ilk senede bu kadar para kazanamaz; bu şayan-ı itiraftır. Fakat ikinci, üçüncü, beşinci seneler bu miktarı bulur. Zaten ilk seneler bütün sınıflar teşkil edemediğinden o kadar talebe de alınmaz. Mektepte o kadar muallim de bulunmaz. Bundan başka 50 nehâri talebe hiçbir vakit 50 leylî talebe kadar çalışmaz. Çünkü leylîler daha çalışkan ve daha faal olur. Fakat burada başka türlü hesap etmek lazımdır. Mektepte yalnız 50 nehâri talebe yoktur. Nehâri talebenin yekûnu belki 70'i, 90'ı bulacaktır. 80 nehâri talebe 50 leylî talebenin yaptığı işe müsavi bir iş yapar.¹¹²

Mekteplerinin mimarisi ve bahçeleriyle de ilgilenen Ethem Nejat, her istenilen yere mektep yapılamayacağını, mektep yapılacak yerin öncelikle sıhhi ve idari yönden uygun olup olmadığının kontrol edilmesi gerektiğini belirterek mekteplerin sokak ve cadde üzerinde değil, asude ve dağdağadan uzak yerlere yapılması gerektiğini, sıhhi olarak ise kuru ve su geçirmeyen zemin üzerinde inşa edilecek binaların daha uzun süre ayakta kalacağını ifade eder. Mektep binalarının milli bir mimari tarzında inşa edilmesinin, çocukların milli hislerine nüfuz edeceğini düşünen Nejat Bey,¹¹³ İngiltere, Almanya, İsviçre ve Fransa gibi medeni memleketlerin mektep binası olarak yeni yeni uygulamaya başladıkları pavyon tarzının memleketimizde inşa edilecek mekteplerde de uygulanması gerektiğini söyler. Pavyon tarzının ne olduğu hakkında bilgi veren Ethem Nejat şunları söyler:

¹¹² Ethem Nejat, age, s. 32-33.

¹¹³ Ethem Nejat, "Mekteb Binalarıyla Dâhilleri," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914, s. 703.

Pavyon tarzı demek ufak ufak sıhhi binaların terakümünden hâsıl olmuş mekteb heyet-i mecmuası demektir. Pavyon usulünde yapılmış mektebler adeta bir mekteb mahallesi teşkil etmek üzere yeşil meşcereler, güzel tarh edilmiş bahçeler arasına inşa edilir.

Dershaneler ayrı bir dairededir. Sonra yemekhane için, oyun için, mütalaa için, ibadethane için, hastane için, el işleri için, ziraat işleri için, müze ve kütüphane ve içtima ve konferans salonu için hep ayrı ayrı muhtelif tarzda her kısmın ihtiyacına kâfi binalar inşa edilir. Pavyon usulünde binalar en çok iki kattır. İki kattan fazla olamaz. Pavyon usulünün ehemmiyetini bütün etibba bir ağızdan takdir etmekte ve bugün bütün mekteblerin, kıışlaların, hastanelerin pavyon usulünde inşasına sarf-ı mesai olunmaktadır. Tecdid-i hava cihetiyle pavyon bütün evsafa haizdir.¹¹⁴

TÛBÂ AĞACI VE FRANSIZ TARZI EĞİTİM

Ethem Nejat, orta öğretim konusunda ki bozuklukların sorumlusu olarak hem Emrullah Bey'in Tûbâ Ağacı Nazariyesini hem de onun örnek aldığı Fransız tarzı eğitim teşkilatı ve anlayışını sorumlu tutar. *Yeni Fikir* dergisi bütün sultanilerin iptidaiyeler de dahil olmak üzere on iki yıl olmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Zaten Türk çocuklarının öldürücü mekteplerde uzun süre eğitim aldığını ifade eden dergi bu sürenin uzamasının bize hiçbir faydasının olmayacağını ve iyi adamlar yetiştiremeyeceğini ileri sürer.

Tûbâ Ağacı mı nedir, o? İşte o ağacın derdi sultânîleri daha çok zaman bu âlem-i hercümerç içinde yaşatacaktır. Bir Avrupalı bize sordu:

– Ne için liseleri açılıyorsunuz? Liseleri memleket için mi açılıyor? Yoksa lisemiz var demek için mi?

Bilemiyorduk ki cevap verelim. Memleket için açılmak istenseydi, istediğimiz derecede faal muallim, müdür ve idare memurları geçtikçe açar ve işte sultânîler açtık diye iftihar ederdik.

Sultânîler yine gençlere hayat-ı sefalet irae edecek; onlar bu şeraiti pek fena mektebten cılız, çürük, miskin hayata karşı muhabbeti

¹¹⁴ Ethem Nejat, "Mekteb Binaları Pavyon Tarzı," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 140, 1911, s. 156.

olmayan gençler olarak çıkacaklardır. Bugün senevî yedi bin, sekiz bin lira masarıfla idare olunan bir sultânî senede ancak nihayet yedi tane cılız, ihtiyarlamış, korkak, endişeli genç yetiştirecektir.¹¹⁵

Yeni Fikir dergisinde yer alan şu sözlerden anlıyoruz ki Ethem Nejat, Emrullah Efendi'nin Tûbâ Ağacı Nazariyesine özünde karşı çıkmaktadır. Fakat Darülmualiminler ile ilgili kaleme aldığı birçok makale de Nejat Bey, eğitimin yetişmiş muallimler aracılığıyla halka ulaşmasını ve bizim her şeyden önce muallim ve muallime yetiştirmek zorunda olduğumuzu ileri sürmektedir. Bir yandan Tûbâ Ağacı nazariyesine karşı çıkarken diğer yandan eğitimin yukarıdan aşağıya doğru inmesine taraftar olmasını anlayabilmek güçtür. Yukarıda da değinildiği gibi kimi zamanda yukarıdan aşağıya inen bir eğitimden çok aşağıdan yukarıya doğru çıkan bir eğitime daha fazla önem verilmesini istemektedir. 1919 yılında yazdığı diğer bir yazıda ise hem Emrullah Efendi'nin yukarıdan aşağıya doğru inen, hem de Sâtî' Bey'in aşağıdan göğe doğru giden eğitim anlayışlarının memleket namına bir işe yaramadığını söylemektedir.¹¹⁶ Anlaşılan o ki Ethem Nejat, her iki nazariyenin de olumlu ve olumsuz yanları olduğunu düşünüyordu.

Ethem Nejat'ın şiddetle karşı çıktığı şeylerden biri maarif sistemimizde uygulanan Fransız tarzı eğitim anlayışıdır. Tanzimat'ın ilanından sonra kendisine model olarak Avrupa'yı seçen Osmanlı devleti maarif konusundaki teşkilatını Fransız sistemine göre düzenlemişti. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Fransız sistemi hâlâ etkili bir şekilde devam ediyordu. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı esnasında bu sistem maarif teşkilatında hissedilir derecede artmış ve özellikle liselerin kurulması Fransız etkisinin en bariz göstergesi olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Fransız sistemine çeşitli eleştiriler yöneltilmeye başlanılmış ve bu sistemin artık terk edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu konuda Ahmed Şükrü Fransız usulünün yerine Anglo-Sakson usulünün getirilmesini isteyerek şu önerilerde bulunmaktadır:

115 "Sultâniye Programı," *Yeni Fikir*, C. II, S. 17, Kasım 1913, s. 550.

116 Ethem Nejat, "Âli ve İbtidai Darülmualiminlerimizde," *Beşer ve Tabiat*, S. 4, 21 Ağustos 1919, s. 46.

Fransa meşahir-i ictimaiyunundan Demoles'in "Anglo-Sakson Kavminin Sair Akvama Esbab-ı Ricahatı" namı altındaki tedkikatından müsteban olduğu üzere Fransa'da mekâtib al-el-husus memur yetiştirmek için açılır, hâlbuki İngiltere'de memuriyete izhar-ı heves eden pek azdır ve her türlü vesait-i maişete müracaat ederek hiçbir şey yapamayacağını anlayan acizeye –fakat fikren ve kalemen değil– muhtass gider. Bir de Fransa mekteplerinde programlar pek ziyade yüklüdür. Bir dimağın hepsi birden ihata veya husus ta'mik etmeye mani olacak derecede yüklüdür. Bunun ilk netice-i muzırası öğrenilen derslerin yalnız imtihanı verinceye kadar yarım yamalak hatırdan tutmak terfi-i sınıf eder etmez müktesebat ve mahfuzatı bir müddet-i kalile zarfında hatırdan tamamıyla çıkarmaktır. Hâlbuki İngiltere'de bu usul tatbik olunmaz. "Az zamanda çok şey bilinmekten ise çok zamanda az fakat ciddi, metin, zihinde bir mevki işgal edecek insanda kuvve-yi muhakemeyi tevsî' edecek malumat-ı ciddiye ita etmek" nazariyesi tatbik edilir.

Bu usulün muhsenatı şu ahd-i faaliyesıyla müsbettir.

Mademki biz nasıl olsa taklitten kurtulamayacağız, bari Fransız programlarını –o kendi erbab-ı kaleminin bile beğenmedikleri kötü programlarını– tatbik edeceğimize İngiliz mekâtibinin o ciddi ve sehl-ül imtisâs cedavil-i tedrisatından iktibas-ı usul etmeliyiz.¹¹⁷

Bu eleştirilere dil nokta-yı nazarından katılan Ak Mirza, tüm memleketlerin tali mekteplerinde seçmeli dil dersleri olmasına rağmen bizim Fransızca'yı mecburi bir ders olarak kabul ettiğimizi, hatta bununla da kalmayıp budalaca davranarak dünyanın hiçbir yerinde lisan derslerinin girmediği iptidai ve rüşdi mekteplerimize Fransızca'yı soktuğumuzu belirtir ve Fransa'nın milyonlar harcayarak husule getiremediği milli emellerine hizmet ederek, mini mini çocuklarımıza daha mektep sıralarında Fransız muhabbeti vermeye başladığımızı kaydeder. Ak Mirza, bu sebeple mekteplerden

117 Ahmed Şükrü, "Mekteb Programları," *Tanin*, 1 Ekim 1908.

Fransızca inhisarını lağvederek Alman, İngiliz lisanlarını da kabul etmemiz gerektiğini belirtir.¹¹⁸

Çocuğun hür olmasını ve teşebbüs-i şahsi fikri ile yetiştirilmesi taraftarı olan *Yeni Fikir* dergisi ve Ethem Nejat, Fransız tarzı eğitim anlayışının memur yetiştirmekten başka bir işe yaramadığını ve bu sistemin yerine Ahmed Şükrü gibi Anglo-Sakson sisteminin uygulanmasını isterler. “Artık Fransızların bile seri adımlar atan Anglo-Sakson milletleri gibi kendi kendine sahip gençleri yetiştirebilecek bir terbiyeyi veren mektepleri tesis ve tamime çalıştıkları halde biz Fransızlardan ayrılamıyoruz. Garptan terbiye usullerini almaya başladığımız zaman ilk evvel Fransa’yı intihab eden bizler bugün artık daha müstakil davranarak, daha seri hatveler atacağız, maksada daha kolay vasıl edecek tarikleri intihab edelim”¹¹⁹ diye yazan *Yeni Fikir* dergisi artık Fransızların bile terk ettikleri kendi sistemlerini bırakmamız gerektiğini ifade ediyordu.

Ethem Nejat, mekteplerimizin bugünkü halde olmasının en birinci sebebinin Fransız usulü tahsili kabul etmemiz olduğunu ifade eder. Çocuklarımızı kapalı alanda ve bir sınıf içinde eğitmemizin, hastalıklı ve cılız insanlar yetiştirmemizin altında yatan tek sebep Fransızların oturuş ve memur yetiştirici sistemini kabul etmemizdir. Ethem Nejat’a göre, gençlerimizin günden güne artan hastalıkları ve memleketimizi kasıp kavuran verem hastalığı hep bu eğitim anlayışının sonucunda doğmakta ve Fransız usulünü takip ettiğimiz müddetçe de bu hastalık yayılacaktır.¹²⁰ Ethem Nejat artık kokuşmuş bir sistem olarak nitelendirdiği Fransız sisteminin milli hislerimiz öldürdüğünü ve milli eğitimde yeni bir Türk eğitimi esaslarını düşünmekle birlikte, Anglo-Saksonların gelişmiş ve yükselmiş ve Almanların genç ve uygulamalı eğitiminden geniş ölçüde yararlanmayı da hiçbir zaman unutmamalıyız demektedir.¹²¹

Bugün mekteplerimizde Fransız usulü eğitim tarzının geçerli olmasının nedenini anlamakta zorluk çektiğini söyleyen Ethem Nejat, bu

118 Ak Mirza, “Mekteplerimizde Fransız İnhisarı,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 288.

119 “Kırda Terbiye Mektebi,” *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913, s. 255.

120 Ethem Nejat, “Tatil Muhacereti I,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1912, s. 100.

121 Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41.

durumun memleketimizde metanetsizlik hissi oluşturduğunu, Fransız usul-i tahsilini şimdiye kadar kabul etmekle bir fayda, bir iyi netice istihsal edemediğimizi gormekle beraber yine aynı usulde ısrar edişimizin doğrusu hayret edilecek bir hal olduğunu soryleyerek şoye demektedir:

Fransızlar, bizzat kendileri bugun Fransız mektepleri adam yetiştiriyor diye bağırıp duruyorlar. Bir Fransız lise ve kolejinden çıkan genç mutlaka memur olmaya heveskardır. Fransız mektepleri kendi kendine hür mevkiler tedarik etmeğe yani kendi işini kendi gormeye kabiliyetli gençler yetiştirmiyor.

Bizde olduğu gibi Fransızlarda da hür işler bularak yaşayabilmek için azim, teşebbüs ve itimad-ı nefis yoktur. Yapılmış, hazırlanmış, temiz işler aranılıyor. Zengin olmak ve zengin olmak sayesinde hür yaşamak için gayret-i mütemadi sarf edecek, kendi işimizi kendimiz gorecek yerde muavenete, himayeye, rahata, iltimasa atf-ı nazar ediliyor.

Memleketimizde ne ziraat, ticaret ve sanayi ile meşgul adamlarımız var ki çocukları mekteplerden çiftçi baba mesleğini hakir goreerek nazarlarında büyüttükleri memuriyetlere, mansıblara, parlak, yaldızlı sandalyelere uçuyorlar. Bu gençlerin ruhlarını tahlil etsek nefretlerini pederlerine, mesleklerine kadar tevsi' ederler.

Bugun bir İngiliz mektebinde, Alman mektebinde tahsil eden genç yirmi bir yaşında iken kazanmak için bilafütur dünyanın öbür ucuna gidecek bir surette terbiye olmuştur.

Hâlbuki bir Fransız genci bu yaşında memleketini terk etmeyi nefsine güç yedirebilir. Bu hal bizde daha müthiştir. Bence mekâtib-i tâliye ve âliyemizde tahsil etmiş gençlerimiz var ki İstanbul'dan çıkmak ile ölümü müsavi addediyorlar. Sanki bu gençler balıktırlar da sudan çıkınca ölecekler; hayatlarına hatime çekilecek. Burada yalnız İstanbul genci demek hatadır. Bütün büyük şehirlerimizde doğan, büyüyen, terbiye olanları da onlarla beraber tutmalıdır.¹²²

122 Ethem Nejat, "Fransız Usul Tahsil ve Zararlarımız," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 108, 1910, s. 65-66.

Günümüzde de tartışma konusu olan yabancı dilde eğitim konusuna Ethem Nejat oldukça ciddi eleştiriler getirmiştir. Kendi elimizle kendi kuyumuzu kazdığımızı söyleyen Ethem Nejat, diğer devletlerin mekteplerinde milli eğitim vermeye başladıkları bir dönemde bizim Fransız muhabbetini doğuracak gayri milli bir eğitim tarzını kabul ettiğimizi ifade ederek Beyoğlu'nda açtığımız liselerde ecnebilere ve Bulgar nâzırlarına Fransızca'yı öğrettiğimizi, şimdi bizim mekteplerimizden yetişen Bulgarların bize karşı bağımsızlık hareketlerine giriştiklerini üzümlere söylemektedir. Fransızca dili ile eğitim yapılmasına ise şu sözlerle karşı çıkmaktadır:

Dünyada hiçbir vatan tasavvur edemem ki bütün tedrisatını yabancı bir memleketin lisanı ile yaptırısın. Başka bir lisanı kabul etmemekte her millet bir taassub hisseder. Bizde his yok. Her mektebi mükemmel lisan dersleri okunabilir; fakat tarih, riyaziye ve ulum-ı tabiyenin ecnebi bir lisan ile okunulmasına bir mana veremem. Bir memleketin en büyük vasıta-yı tealisi hissiyat ve muhabbet-i vataniyedir. Endişe etmekteyim ki bir ecnebi lisan ve edebiyatı fakat yalnız kuru bir Osmanlılık ismi içinde bütün yedi sekiz senelik hayatını geçiren bir genç nasıl hissiyat-ı Osmaniye, muhabbet-i vataniye besler? Ben ve benimle beraber pek çok kimseler, hatta mezkûr Mekâtib-i Sultânîyeye müdür tayin edilen bazı münevver zevat bu Fransız usûlü liseler, memlekete katıyen nafi [yararlı], istediğimiz gibi uzuv yetiştiremeyeceğine kanidir.¹²³

Fransız usulü tahsile karşı çıkan Ethem Nejat'ın Alman ve İngiliz tarzı eğitime olan yatkınlığı yazılarından anlaşılmaktadır. Özellikle Alman sisteminin disiplini ve düzenine, Anglo-Sakson sisteminin ise hür, faal ve bedenen sağlıklı insanlar yetiştirmesine hayranlık duymaktadır. Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde Avrupa'ya gönderilecek olan talebelerin Fransa'ya değil, İngiltere, Almanya ve Amerika gibi ülkelere gönderilmelerini önerir.

123 Ethem Nejat, agm, s. 66.

Uzun yıllar darümualliminlerde müdürlük ve öğretmenlik yapan Ethem Nejat'ın eğitim sisteminde darümualliminlerin çok özel bir yeri vardır. Eğitim kademesi içinde genellikle darümualliminlerde çalışan Ethem Nejat için bu durum gerçekten bir şanstır. Çünkü ileri sürdüğü ve desteklediği eğitim modellerini ve faaliyetlerini geleceğin muallimlerine aşilayarak onlar aracılığıyla bu görüşlerin yaygınlaşmasına ve halkın aydınlanmasına katkıda bulunması daha kolay olmuştur. Darümualliminlere Sâti' Bey'in öngördüğü şekilde bir muallim ordusu gözüyle bakan Nejat, muallimliğin en kutsal meslek olduğuna inanıyor ve öğretmen adaylarına bu hissi veriyordu. Darümualliminlerin bir toplumun aydınlanma merkezleri olduğunu düşünen Ethem Nejat, bu mekteplerde görev yaptığı süreler içinde öğretmen adaylarına ziraat ve ticaret eğitimi, izcilik, fenni gezintiler ve yürüyüşler, milli eğitim gibi konularda önemli bilgiler vermiştir.

II. Meşrutiyet döneminde öğretmenlik mesleği ile ilgili yazılar kaleme alan Ethem Nejat, Devr-i Sabık'ta ve Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki mekteplerdeki kötü durumdan ve en önemlisi Balkan mağlubiyetlerinin sorumlusu olarak öğretmenleri görüyordu. Öğretmenlik mesleğinin bir ıslaha ihtiyacı olduğunu düşünen Ethem Nejat, Aydın Vilayeti Meclis-i Umumîyesine verdiği raporda o dönemdeki muallimlik yapanların ya hiçbir mektep görmeden yetişmiş ehliyetnameli muallimler, ya eski darümuallimin ve idadi mezunları ya da yeni darümuallimin mezunlarından oluştuğunu ifade ederek bunlar arasında en makbul olanlarının üç yıllık yeni darümuallimin mezunları olduğunu belirtmektedir. Birinci ve ikinci grupta bulunanların fayda yerine zarar verdiklerini ve işten el çektirilmelerinde hiçbir mahzur olmadığını söyleyen Ethem Nejat zamanımızın kısıtlı olması nedeniyle yeni yetişecek darümuallimin mezunlarından çok, bir ve iki numarada saydığı bu öğretmenlerden işe yarayacakların ıslah edilmelerinin gerektiğini ifade eder. Bu öğretmenlerin ıslahı için vilayet merkezlerinde bir senelik veya altı aylık leyli muallim dershanelerinin açılmasını ve muallimlerin takım takım bu dershanelerde eğitim görmelerini önerir. Bu dershanelerde muallimlere terbiye ve ders olmak üzere iki esas üzerine eğitim verilmesini isteyen Ethem Nejat verilecek olan dersleri şu şekilde sıralar:

1. Türkçe: Güzel kıraat, imla, sade tahrir, çocuk edebiyatı.
 2. Ulum-u diniye: Bilhassa itikadat, hissiyat-ı aliye-yi diniye telkini, batıl itikadat, İslamiyette hukuk-u içtimaiye, kerahiyyet ve istih-san gibi hiss-i İslamiyi i'lâ edecek mübahis.
 3. Fenn-i terbiye-i etfal ve usul-i tedris: Büyük nazariyat ve felsefiyat ile iştigal etmeyip çocuk ruhu ve çocuk terbiyesi gösterilecek ve en iyi tedris tarzları mükemmelen anlaşılacaktır. Tedrisatı mükemmel bir tatbikat mektebinde, öğrendikleri tarzları tatbik edecek ve numune dersleri göreceklendir. Eski muallimler, ziyaret edecekleri mekteplerin usul-u tedris ve terbiyesinden dersler almalıdırlar.
 4. Hendese ve hesap, gayet ameli ve çevik.
 5. Ziraat, malumat-ı nazariyeden ziyade ameli fikirler ve ziraat işleri ve tatbikat-ı mükemmele.
 6. Tarih-i Osmanî, Türk ve İslâm tarihi kuvvetlice, tarih-i umumi mücmelen.
 7. Coğrafya, Osmanlı ve umumi.
 8. Terbiye-i bedeniye mükemmelen ve her gün.
 9. El işleri: Usul-ü tedris ve fevaidi hakkında malumat-ı nazariye ve mütemadiyen kâğıt, mukavva, kil, tahta, tel işleri ile iştigal.
 10. Resim, en ziyade hayali resim; sonra tezyinat ve tabiattan.. resmin bir vasıta-yı terbiyeviye olarak istimali.
 11. Malumat-ı fenniye, medeniye ve kanuniye.
 12. Eski hâcelere musiki öğretmek mümkün olamaz. Yalnız ağızdan bazı yavan şeyler öğrenebilirler.
- Eski muallimler ikmal-i tahsile müteakip bir imtihana tabi tutulmalı ve kazananlar eski mekteplerine veyahut diğerlerine gönderilmelidirler.¹²⁴

Yeni darümuallimin mezunlarının ise gelişmeler haberdar olması için kitaplar ve gazeteler yayınlanmasını, ziyaretler ve seyahatler düzenlenmesini, iyi müfettişler tarafından denetlenmelerini ve muallim kongreleri düzenlenmesini önerir. Bir memlekette münevver zümrelerin yetişirilmesi

¹²⁴ Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 6-7.

si için darümuallimlere çok büyük işler düştüğünü belirten Ethem Nejat, darümualliminler inşa edilirken Batılı uzmanların dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle sıraladıklarını ve kendisinin de bunlara tamamen katıldığını ifade etmektedir:

1. Darümualliminler şerait-i idareye ve sıhhiyenin cümlesini câmi olmalıdır.
2. Darümuallimin binalarını şehirlerin içine kurmak doğru değildir. Şehirlerin ucunda, dağdağa ve tantanadan uzak olmalıdır. Hayat-ı umumiye sahrası olmalı, fakat ara sıra içtimai hayata karışmalı, mübareze-i hayat temevvücatını görebilmelidir.
3. Mektep vasi araziye sahip olup açık hava terbiye ve tedrisatı tatbik olunabilmeli ve okunan ziraat dersi toprak üzerinde, alat ve edevat ile ameli ve ayani verilmelidir. (Bahusus memleketimizde darümualliminliler köylere ve köylerden başka bir şey olmayan kasabalara gideceklerinden ezvâkı çiftçilikten, kır âleminden alarak terbiye edilmelidirler.)
4. Mektebin sınıflardan başka mütalaahane, kütüphane, tenefüs salonları, jimnastikhane, tuvalet ve ders salonları bulunmalıdır. (Köye muallim olacak kimselere duş ve tuvalet ne lazım denir Anglo-Sakson ve Germen terbiyesinin müdekkiki olan Edmond Demolin yaşamaktaki intizam ve nezafet ile kudret-i istihsaliye arasında pek kavi münasebet bulmuştur. Hem köylülerimizi hali hazırdaki pislikten, fena ve muzır hayattan kurtarmak için daha evvel muallimleri insan gibi yaşamaya sevk eylemeliyiz.)
5. Talebeye ve muallimlere mahsus kimya laboratuvarları ile hikmethane, tarih-i tabii, ziraat ve sanayi müzeleri ve el işleri ders-haneleri tamam olmalıdır.
6. Her muallime mahsus mektep civarında hususi akşamgâhlar, müstakil küçük evler inşa edip bunları ufak kiralarla muallimlere vermeli ve bu suretle onları mektebe daha çok rabtettmelidir.
7. Mektepteki hayvanata bakmak, tarlaları sürmek, mektep çiftliğini temizlemek, ziraat servisi alan talebelerin vazifesidir.

8. Darümualliminin dâhilinde behemehâl tatbikat mektebi bulunacaktır. Bu leyli olursa daha iyi olur.¹²⁵

Darümualliminlerde görev yaptığı esnada bu okulları ve okullara gelen talebelerin sosyo-ekonomik durumlarını iyi tetkik eden Ethem Nejat 1919 yılında kaleme aldığı bir makalede darümualliminlerle ilgili şu önerilerde bulunmaktadır:

1. Muallimler mektebe rabt edilmelidir. Darümuallimin muallimi lâyuad mekteplerde ders söyleyen bir makine değil bir terbiye olmalıdır. Bilhassa İstanbul Darümuallimini muallimleri iddia edemezler ki maaşları noksandır da bunu başka işlerle telafi etmek mutlaka icap eylesin! Avrupa'daki mümasilleri ile mukayese edersek İstanbul Darümuallimini hepsinden cömert bir müessesedir.
2. Enküçüksancaklara kadartesis etmiş bulunan Darümualliminleri budamak, her Anadolu mıntıkası için mühim merkezlerde bütün teferruat-ı ilmiyesiyle mahdud Darümualliminler tesis eylemek lazımdır. Dört sıra, dört muallim, bir yazı tahtası temin eylemekle Darümuallimin tesis etmek imkânı bulunduğu dair mevcut olan zihniyeti yıkmalıdır.
3. Darümuallimin talebesinin muallim olmamaları esbabı ne ise bu taharri edilerek keşfedilmelidir. Dünyanın her tarafındaki Darümualliminler az çok birbirinin aynı meslek talimi; köy ve küçük kasaba hayatı binnisbe yekdiğerine yakın olduğu halde Darümualliminlerimizin hususiyle Avrupa Darümualliminlerinden pek çoğundan pek yüksek bir teşkilat ve bütçeye malik olan Darümuallimin-i Âliyemizin talebe ve mezunlarında meslek muhabbeti hâsıl etmemesi arazı mutlaka teşhis edilmelidir.
4. Uzun ve eksikleri görülen dersler, programlar yeniden yapılmalı ve her şeye hâkim olmalıdır.¹²⁶

¹²⁵ Ethem Nejat, age, s. 55-57.

¹²⁶ Ethem Nejat, "Âli ve İbtidai Darümualliminlerimizde," *Beşer ve Tabiat*, S. 4, 21 Ağustos 1919, s. 47.

Sol hareket içine katıldıktan sonra proletarya konusunda yazılar kaleme alan Ethem Nejat geniş bir proletarya sınıfı anlayışıyla hareket etmektedir. Nasıl ki iptidai mekteplerini proletaryanın hakiki mektepleri olarak görüyorsa,¹²⁷ darümualliminli gençleri de proletaryanın çocukları olarak onun en güçlü unsuru ve koruyucusu olarak görmektedir. “Darümualliminli Gençlere” isimli yazısında bu okullarda okuyan gençlere açık bir çağrıyla yürüyecekleri tek yolun komünizm olduğunu söyleyen Ethem Nejat, darümualliminli gençlerin en kötü şartlarda, vatanın dört bir köşesinde aile kuramadan, az bir maaşla çalıştıklarını ve artık seslerinin çıkarmaları zamanının geldiğini hatırlatmaktadır. Öğretmenlerin, bunun için örgütlenmelerini isteyen Ethem Nejat, *İfham* gazetesinde yazdığı bir yazıda proletarya sınıfına mensup olan öğretmenlerin cemiyet kurmayı ve birlikte hareket etmeyi bilmediklerini, bir sınıf şuurundan yoksun olduklarını söyleyerek, çeşitli dernekler ve sendikalar kurarak öğretmenlerin kendilerinin ve sınıflarının haklarını korumalarını önerir.¹²⁸

Ethem Nejat, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtaracak olan yegâne gücün muallimler olduğunu düşünmekteydi. Kalkınmanın köyden başlaması gerektiği kanısında olan Ethem Nejat, bir ziraat ve hayvancılık memleketi olan ülkemizin bu potansiyelinden yeteri kadar istifade edilemediğini, köylülerimizin ve çiftçilerimizin hâlâ eski usullerle ziraat ve hayvancılık yaptığını, böyle gitmesi durumunda gelişmenin sağlanamayacağını düşünmektedir. Bir ülkede ziraatın gelişmemesi durumunda ticaretin de gelişmesinin mümkün olmayacağını belirten Ethem Nejat, bu iki alanda gelişme sağlanamazsa bir ülkenin yirminci asırda ayakta kalmasının zor olacağını ifade etmektedir. Ülkede ziraatın ve hayvancılığın geliştirilmesi, köylülerin cehaletten ve taassuptan kurtarılmasının yollarını düşünen Ethem Nejat, pratik bir çözüm yolu bulmuştur. Ülkedeki tüm köylü ve çiftçileri toplayarak onlara medeni usullerle ziraat ve hayvancılık yollarının öğretilmesinin zaman alıcı, masraflı ve güç olacağını, her şeyden önemlisi de zaten yeteri kadar geri kalmış olan memleketimizin

127 Ethem Nejat, “Bugünkü İbtidai Mekteblerimiz,” *Kurtuluş*, S. 2, Ekim 1919, s. 32.

128 “Ethem Nejat’ın Öğretmenlerle İlgili Bir Yazısı,” *Katkı*, S. 2, 15 Ekim 1970, s. 17-19.

kaybedecek zamanı olmadığı için bu değişim ve dönüşümde öğretmenleri kullanmayı düşünmüştür. Ethem Nejat'ın düşüncesine göre öğretmenleri darülmualiminlerde iken bir köylünün günlük yaşamda yapacağı işleri yapacak şekilde ama daha modern usulleri öğretmek suretiyle yetiştirir ve köylere gönderirsek, köylüler öğretmenler aracılığı ile bu usulleri öğrenirler ve böylece kalkınma sağlanmış olur. Bu öğrenme sadece ziraat ve hayvancılık alanında olmayacak, muallimler gittikleri köye, fikir, ahlak, medeniyet ve sağlık da götüreceklerdir. Bu konuda Ethem Nejat ileri sürdüğü düşüncelerle Cumhuriyet döneminde açılacak olan Köy Enstitüleri'nin fikri temellerini de atıyordu:

Darülmualiminlerden neşet edip köylere dağılan hâceler, talebelerini mükemmel bir ziraat adamı gibi yetiştirecekleri gibi, köyün eski çiftçilerine nasihatler, konferanslar, sohbetler verecekler ve bir iki alâtın tecrübesini yaparak kolay, ucuz ve veresiye alınmak usûllerini göstererek az zaman zarfında yeni usûl ziraatın tamimine hizmet edeceklerdir.

Şu halde yek nazarda anlaşılacak ki, bir köy hâcesi ziraat mualliminden pek mühim ve ziyade hizmet görebilecektir. Hükümet ne kadar tahsisat alsa her köye ziraat muallimi tayin edemez, hatta kazaya bile edemiyor. Koca bir sancakta düşünölsün ki bir ziraat muallimi hangi köylüyü kandırsın; hangi köylüye hizmet etsin. Eğer ziraat muallimleri köylerde, mekteplerde bahsettiğimiz; vücutlarını arzu ettiğimiz hâceler gibi muavinler bulacak olurlar ise büyük muvaffakiyetler istihsal edebileceklerdir.¹²⁹

Ethem Nejat açıkça köye göre öğretmen yetiştirilmesinden yanadır. Bu düşünce II. Meşrutiyet döneminde Selanik Darülmualimini eski müdürü İsmail Mahir Efendi tarafından da gündeme taşınmış ve Mahir Efendi aynen Ethem Nejat gibi ülkenin terakkisini ziraat ve ticarete görmüştür. 1914'de yaptığı bir konuşmada bu gidişle ancak 150 yılda eğitim işlerinin halledilebileceğini halbuki memleketimizin o kadar zamanı olma-

129 Ethem Nejat, "Darülmualiminler-Ziraat-Askerlik," *Tanin*, 25 Mart 1911.

dığını ve bir an evvel leylî iptidai mektepleri ve köy muallim mekteplerinin açılmasını önermiştir.¹³⁰

Ethem Nejat, köylülere yeni yollarla ziraat yapmanın öğretilmesi için öğretmenlere ziraat dersleri verilmesinin şart olduğu kanaatindeydi. Bunun için darülmualiminlerde birer ziraat muallimi bulunmasını ve bir de uygulamalı eğitim yapılabilmesi için numune tarlalarının bulunmasını istemekteydi. Görev yaptığı hemen her yerde muallim adaylarına ziraat dersleri, hava ölçüm yöntemleri, hayvancılık, çiftçilik yöntemleri gibi elzem ve öncelikli konular hakkında malumatlar veren Ethem Nejat, muallim adaylarının ileride köylere gittiklerinde köy hayatına ve köylülere yabancılaşmama-leri için fenni yürüyüşlerini köylere yapmış, öğrencileri ile köylerde konaklamış ve tarlayı, toprağı, hayvanları yakından tanımalarını sağlamıştır. Ferid Bey ile birlikte çıkarmış oldukları *Yeni Fikir* ve *Toprak* dergilerinde “Mesut Köy” fikrini ortaya atarak hayallerindeki modern köyü resmeden Ethem Nejat, muallim adaylarının doğramacılık, demircilik, dökümcülük, marangozluk, inşaatçılık gibi konularda bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla darülmuallimindeki derslerin bir kısmını ya mektep dışındaki işletmeleri ziyaret ederek ya da mektep atölyelerinde bizzat görerek yapılmasına dikkat etmiştir. Darülmualliminlerde mutlak surette ziraat derslerinin verilmesi gerektiğini düşünen Ethem Nejat, verilen ziraat derslerinin başka dersler içinde verildiği için faydasının olmadığını belirterek şöyle demektedir:

Köylere böyle, ziraata vakıf muallimleri yetiştirmek için bir fabrika lazım. Bu fabrika Darülmualliminlerdir. İleride daha tevsî' edeceğine, şimdi bir Darülmuallimin çıkardığını 30 talebeye bedel, 130 talebeye, muallime şahadetname vereceğine hiç şüphemiz olmayan Darülmualliminlerde vasi mikyasta ziraat dersi tahsil edilmesi ancak istediğimiz, emel edindiğimiz terakkiyi husule getirebilecektir. Hali hazırda Darülmualliminlerimizde ziraat dersi okunmuyor demek hatadır. Lakin maa-t-tessesüf okunan ve pek az zaman tahsis edilen ziraat derslerinden iş görülebilecek, fikir hâsıl edilebilecek, istikbal-i ziraiyemize hizmet edebilecek kadar istifade beklenmesi

130 Ergün, age, s. 106.

de imkân haricindedir. Darümuallimin-i ibtidaiyelerde ziraat dersi kâffe-i ulum-ı tabiiye dersi ile karışık olmak üzere haftada ancak üç saat, son sınıfında iki saat okunuyor. Esasen ulum-ı tabiiye için ayrılan bu saatlerde ziraata ne kadar az ve ehemmiyetsiz zaman düşeceği nazar-ı dikkate alınsın.¹³¹

Ferid Bey ise, Manastır Darümuallimini'nde verilen ziraat derslerinde gözetilen amacı şu şekilde ifade etmektedir:

Darümualliminde ziraat dersi muallim talebelerin köylere gittikleri zaman köyü iyice anlayabilmek ve okuduklarını tatbik edebilmek için lazım olan malumatı verebilecek ve onlara köyleri, köylülüğü, köy hayatını ve ziraatı sevdirecek bir surette okutulmaktadır.¹³²

Ferid Bey bir başka makalesinde “ziraatımızın ileri gitmesi için ıslah edilmesi en ziyade lazım olan amil darülfünunlardır. Bizde ziraat, ziraat dersleri darülfünunlarda ne zaman muntazaman ve usulü dairesinde okutulmaya başlar ise o zamandan itibaren çiftçilik terakki ve tekâmül etmeye başlar. Bu iki kere iki dört eder kadar katidir. Daha ziyade adille getirmeye, misal göstermeye hacet yoktur. Eğer bu memlekette iyi bir fikir ve iktisat inkılâbı yapmak istiyor isek Darümuallimlerimizin programlarına ameli ve nazari ziraat derslerini hemen kabul etmeliyiz” diyerek ülkenin kalkınmasının yolunun ziraatta, ziraatın da muallimler eliyle köylüye ulaşması gerektiğini ifade etmektedir. Bundan on sene kadar önce mektep programlarına ziraat derslerinin eklendiğini ancak dersleri verecek muallim olmadığı için bu faydalı uygulamadan vazgeçildiğini söyleyen Ferid Bey muallim ihtiyacının giderilmesi konusunda şöyle bir öneride bulunmaktadır:

Bu büyük ve mühim ihtiyacı defetmek için ilk önce Darümuallimlerde ziraat dersi okutacak muallimleri tedarik etmek icap eder.

131 Ethem Nejat, agm.

132 A. Ferid, “Manastır Darümualliminde Ziraat Dersi Nasıl Okunuyor?,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 6, Mayıs 1912, s. 167.

Bunun için Halkalı Ziraat Mektebinden bu sene diploma alacak efendilerden muallimliğe hevesi olanlardan lüzumu kadar efendi intihap ettikten sonra pedagoji ve tedris usullerini öğretmek üzere Âli Darümuallimine sevk etmelidir. Mezkûr efendilere altı ay kadar yahut daha biraz ziyade zamanda ders vermek, ders okutmak, konferansçılık, mektepçilik, Darümualliminlerde numune tarlası, müze ve koleksiyon yapmak, fenni gezinti ve ziyarete gitmek ve saire usuller öğretilmelidir. Âli Darümualliminde pedagojiyi öğrettikten sonra da altı ay maaşla muallim muavini tayin etmeli ve muallim muavinliğinde asar-ı liyakat ve istidat gösterirse Darümualliminlere ziraat muallimi olarak sevk edilmelidir. Bunlar gittikleri yerlerde hüsnü halde tutulurlar yani istedikleri tahsisat yahut alet, edevat ve saire kendilerine verilir ve müsaadatta bulunulur ise pek güzel ve hakkıyla çalışırlar, memlekette yüzlerinden istifade eder.¹³³

Darümualliminlerde en büyük ihtiyacın ziraat dersleri olduğuna inananlardan biri de Hüseyin Remzi'dir. Darümualliminlerde ziraat derslerinin var olmasından dolayı memnuniyet duyduklarını söyleyen Hüseyin Remzi Bey, uygulanan programdan çok memnun olmadıklarını kaydetmektedir. Ona göre programlardaki en büyük eksiklik derslerin teorik olarak yapılmasıdır. Halbuki ziraat dersleri ameli olarak talebeye gösterilmezse bundan bir fayda elde edilemeyeceği görüşündedir.¹³⁴

Muallimlerden gittikleri köyleri fikren de aydınlatmaları isteyen Ethem Nejat muallimlerin bir "irşad ordusu" gibi hareket ederek köylülerde milli hisler uyandırmalarını, kin ve intikam duyguları vermelerini, köylü çocuklarına beden eğitimleri ve sporlar yaptırmalarını da ister. Köylerimizde imamların ve muallimlerin sözünün dinlenildiğini ve muallimlerin el üstünde tutulduğunu söyleyen Ethem Nejat, köylere gidecek olan muallimlerin köy çocuklarını dünyadan haberdar, ziraattan zevk alır, temiz ve tertipli bir hayata alıştırmalarının önemle üzerinde durur.

¹³³ A.Ferid, "Darümualliminlerde Ziraat," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913, s. 260.

¹³⁴ Hüseyin Remzi, "Darümualliminlerde Ziraat," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 638.

Ethem Nejat ve İsmail Hakkı Bey'in ziraat eğitimi ve köye öğretmen yetiştirme fikirleri Cumhuriyet döneminde etkili olmuş, İzmir İktisat Kongresinde ziraat eğitimi konusunda kararlar alınmıştır. Yeni Türk devletin eğitim politikalarının belirlenmesi için yurt dışından çağrılan uzmanlardan biri olan John Dewey'in kapsamlı bir çalışma sonucunda Maarif Bakanlığına sunduğu raporda köye uygun öğretmen yetiştirmek amacıyla yeni tip muallim okulunu önermesi konuyu yeniden gündeme taşımış ve Mustafa Necati'nin Maarif Bakanlığı döneminde şehirlerdeki öğretmen okullarından ayrı olarak "Köy Muallim Mektepleri"nin kurulması kabul edilir. Kayseri ve Denizli'de açılan ve öğrenim süresi üç yıl olan bu okullar yeteri kadar rağbet görmediği için altı yıl sonra kapatılmıştır. 1932 yılında Dr. Reşit Galip'in girişimleriyle ziraat eğitimine dayalı köy kalkınma modeli üzerinde çalışmalar başlamış, ancak Reşit Galip'in bakanlığının kısa sürmesi nedeniyle düşünülenler hayata geçirilememiştir. Sadece Ankara, İzmir, Adana ve Bursa'da ziraat eğitimi veren kurslar açılmıştır.

1935 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayı, köye yönelik çalışmalara önem verme politikası izlemiştir. Atatürk bu politikanın eğitim ayağını yürütmek üzere eski kurmayı Saffet Arıkan'ı Milli Eğitim Bakanı olarak görevlendirmiştir. 1936 yılında Arıkan'ın çabalarıyla Eskişehir Çifteler Devlet Çiftliğinde ilk "Eğitmen Kursu" açılmış ve bu kurs altı ay kadar sürmüştür.¹³⁵ Bu kurstan beklenen başarı elde edilince 1937 yılında deneme genişletilerek biri İzmir-Kızılcıullu'da diğeri de Eskişehir-Çifteler'de olmak üzere iki Köy Eğitim Yurdu (Köy Öğretmen Okulu) açılmıştır.¹³⁶ Bakan Arıkan'ın İlköğretim Genel Müdürlüğüne atdığı İsmail Hakkı Tonguç ile birlikte köye öğretmen yetiştirme konusu artık daha ciddi olarak ele alınmaya başlamıştır. 17 Nisan 1940 günü Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla 3803 sayılı "Köy Enstitüleri Kanunu" kabul edilerek Köy Öğretmen Okulları Köy Enstitülerine dönüştürülmüş ve 1941 yılında on yeni enstitü daha açılmıştır.

Yakın dönem Türkiye ve Türk eğitim tarihinin en tartışmalı konularından olan Köy Enstitüleri uygulaması günümüzde hâlâ sıcaklığını koru-

¹³⁵ Niyazi Altunya, *Köy Enstitüleri Sisteminin Düşünsel Temelleri*, Uygun Basım-Yayın, Ankara, 2002, s. 7.
¹³⁶ Kafadar, age, s. 295.

yan konulardan biridir. Çeşitli dernekler yoluyla tekrar Köy Enstitülerinin canlandırılmasını isteyen bir kitle bulunmakta birlikte bu eğitim kurumlarına şiddetle karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Tartışma konusu olan Köy Enstitüleri, siyasi bir takım çekişmelerin odağı haline gelmiş olmasına rağmen eğitim verdikleri süre içinde Türkiye eğitim tarihinin önemli bir aşaması olarak tarihi süreç içindeki yerini almıştır.

Köy Enstitüleri fikrinin tarihi temelleri II. Meşrutiyet'e kadar uzanmaktadır. Ethem Nejat ve İsmail Mahir Efendi'nin köye uygun öğretmen yetiştirme fikirleri incelendiğinde Köy Enstitüleri fikri ile birçok benzerliklere rastlanmaktadır. İşte bu nedenle bazı yazarlarca Köy Enstitülerinin kurucusu olarak İsmail Hakkı Tonguç gösterilmesine rağmen fikir babası olarak Ethem Nejat zikredilmektedir. İsmail Hakkı Tonguç'un oğlu Engin Tonguç, İsmail Hakkı Tonguç'un üzerinde en fazla etkisi olan yerli düşünürün Ethem Nejat olduğunu söylemektedir.¹³⁷ İsmail Hakkı Tonguç'un Ethem Nejat'tan etkilendiği bir gerçek olmasına karşın aralarında herhangi bir tanışıklık olup olmadığı bilinmemektedir. Engin Tonguç, böyle bir tanışıklığın olamayacağını çünkü Ethem Nejat'la Tonguç'un ayrı kuşaklardan olduğunu ve Tonguç'un öğrencilik yıllarında Nejat Bey'in tanınmış, isim yapmış bir eğitimci olduğunu kaydetmektedir. “*Akla gelebilen bir genç öğretmen adayının tanınmış bir eğitimciye duyduğu hayranlık ve onun daha sonraki siyasal girişimlerine karşı bir ilgi olabilir*” demektedir. Her iki eğitimcinin biyografileri incelendiğinde kişisel olarak tanışmalarının pek olanağı olmadığını söyleyen Engin Tonguç sadece bir noktanın şüpheli olduğunu ifade etmektedir. Ethem Nejat ile Tonguç aynı tarihlerde Almanya'da bulunmaktaydılar. Ethem Nejat Eylül 1918'de Maarif Nezaretince Almanya'ya gönderilmiştir. Tonguç ise 10 Eylül 1918'de İstanbul Öğretmen Okulunu bitirerek Almanya'ya öğrenim görmeye gönderilmiştir. Hemen hemen aynı tarihlerde Almanya'ya hareket eden Ethem Nejat ve Tonguç'un aynı grupla Almanya'ya gittiklerini gösteren bir bilgi yoktur. Ethem Nejat Almanya'da olduğu süre içinde genellikle Berlin çevresinde bulunmuş, Tonguç ise Karlsruhe yakınlarındaki Ettlingen'de öğrenim görmüştür. Ethem Nejat ile Tonguç'un yollarının kesiştiği tek olay Almanya'dan Türkiye'ye dönüş

137 Engin Tonguç, age, s. 61.

yolculuğudur. Birinci Dünya Savaşının bitmesi üzerine Almanya'daki Türkler Hamburg'dan "Akdeniz" adlı bir vapurla yola çıkmışlardır. Bu vapurda hem Ethem Nejat hem de Tonguç bulunmaktaydı. Berlin'de Spartakist harekete katılmış olan gençler ile Türkçülerin lideri konumunda olan Hamdullah Suphi grubu arasında vapurda uzun tartışmalar yapılmış ve çatışmalar çıkmıştır. Kanımızca Tonguç daha önceden eğitimci olarak tanıdığı ve siyasi olarak da yakınlık duyduğu Ethem Nejat ile bu yolculukta tanışmış ve belki de Ethem Nejat'ın eğitim fikirlerinden bu yolculuk esnasında etkilenmiştir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise Tonguç'un Almanya'dan döndükten sonra 15 Eylül 1919'da daha birkaç sene evvel Ethem Nejat'ın Maarif Müdürlüğü yaptığı Eskişehir'deki öğretmen okulunda elişleri ve beden eğitimi öğretmenliği görevine başlamasıdır. Şurası muhakkak ki Ethem Nejat'ın Eskişehir'de büyük bir ağırlığı vardır. Görev yaptığı süre içinde Eskişehir'de birçok faaliyete imza atan Ethem Nejat, bu şehre ve darümuallimine kendi öğrencilerinden öğretmenler de getirmiştir. Tonguç Eskişehir Darümuallimini'nde görev yaparken de Nejat Bey'in uygulamalarını yakından görmüş ve öğrencilerinden etkilenmiş olabilir.¹³⁸ İsmail Hakkı Tonguç'un özel arşivinden Ethem Nejat'ın Ahrar Fırkası'ndan Eskişehir adayı olduğunda basılmış olan seçim broşürünün çıkması en azından Tonguç'un Ethem Nejat'ın siyasi görüşlerine ilgi duyduğunun bir kanıtıdır. Engin Tonguç, Tonguç'un iş arkadaşlarından Ferit Oğuz Bayır'ın Tonguç'un Ethem Nejat'ı kişisel olarak tanımadığını, fakat onu çok iyi tanıyan Nafi Atuf Kansu'dan Ethem Nejat konusunda geniş bilgi aldığını eklemektedir.¹³⁹

Ethem Nejat'ın II. Meşrutiyet boyunca yakından takip ettiği Avrupa'daki eğitim hareketleri ve eğitimciler, Tonguç'un da etkilendiği isimler olmuştur. Ethem Nejat yazılarında sık sık Pestalozzi'den, Cecil Reddie'den, Doktor Lietz'den bahsetmektedir. Köy öğretmenleri yetiştirme fikrinin oluşmasında Avrupa'da doğada ve şehirlerden uzalalarda eğitim veren "Yeni Mektep"lerin etkisi olduğunu düşündüğümüz Ethem Nejat'ın

¹³⁸ Tonguç'un Cumhuriyet'in ilanından sonra görev yaptığı yerlerden biri yine Ethem Nejat'ın 1917'de Maarif Müdürü olarak görev yaptığı Adana şehrindeki öğretmen okuludur.

¹³⁹ Engin Tonguç, age, s. 80.

öğretmenler aracılığıyla köylünün aydınlanması fikri ile Köy Enstitülerinin aynı amaca hizmet ettikleri aşikârdır. Tonguç da Ethem Nejat gibi kalkınmanın öğretmenler aracılığıyla köylerden başlaması gerektiğini düşünmekteydi. Köy Enstitülerine karşı en büyük eleştirilerden biri Fethi Tevetoğlu'ndan gelmektedir. Ona göre Köy Enstitülerin kurulma amacı Ethem Nejat'ın mirasını yerine getirmektir. Tevetoğlu, Ethem Nejat'ın "Darümualliminli Gençler" adlı yazısının Tonguç'a bırakılmış bir vasiyetname olduğunu ve Köy Enstitülerinin Komünist Ethem Nejat'ın fikirlerinin yerine getirilmesi olarak algılamaktadır.¹⁴⁰ Şüphesiz ki Tevetoğlu'nun gözden kaçırdığı bir nokta var ki o da Ethem Nejat'ın henüz sol hareket içine girmeden önce, II. Meşrutiyet döneminde bu görüşleri ileri sürmesidir. Yani Ethem Nejat köye öğretmen yetiştirme fikrinde kendisine sosyalist bir modeli örnek almamıştır.

ZİRAAT VE TİCARET EĞİTİMİ

Ethem Nejat sadece darümualliminlerde değil, iptidai mekteplerinden başlamak suretiyle her eğitim kademesinde ziraat eğitiminin verilmesi taraftarıdır. Daha küçük yaşlarda çocukları ziraat yapmaya alıştırmalı ve bu suretle çocukların köyü ve köylüyü sevmelerini sağlamalıyız diyen Ethem Nejat, iptidai mekteplerinde muallimlerin mektep yakınında birer bahçe oluşturup talebeleriyle birlikte burada ziraat tatbikatları yapmalarının faydalı olacağı kanaatindeydi. Ethem Nejat'ın fikir ve öğretmen arkadaşı Ferid Bey de aynı düşüncededir. Belçika, Almanya, Macaristan, Norveç, İngiltere, Fransa, İspanya ve Amerika gibi ülkelerin hepsinin iptidai mekteplerinde ziraat derslerinin okutulduğunu ifade eden Ferid Bey, bu mekteplerde okutulacak ziraat derslerinin genel ziraat konularını kapsamamasını ve muhtasaran okunması gerektiğini belirterek, asıl amacın çocukların aldıkları bu malumat ile ileride güçlük çekmeden ziraat derslerini yahut okudukları ziraat kitap ve gazetelerini anlayabilmelerini sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Derslerin uygulamalı bir surette devam edebilmesi için bölgenin

¹⁴⁰ Fethi Tevetoğlu, "Komünist Yuvaları Hâline Getirilmek İstenmiş Köy Enstitüleri'nin Kurucusu Tonguç Baba'larının Piri: Kızıl Komünist Ethem Nejat Kimdir?," *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, Fasikül 10, Ankara, 1966, s. 97.

yetiştirdiği sebzelerden, hububattan birer parça ekilerek uygulama yaptırıl-
masının talebelerin canlarının sıkılmasını engelleyeceği dūřuncesindedir.¹⁴¹

Yeni Fikir dergisinin çıkma amaçlarından biri de medeni mem-
leketlerde gereken değeri gören ve mekteplerde yer bulan ziraat ders-
lerinin memleketimizde de yayılıp, mekteplerde okutulmasıdır. Ancak
II. Meşrutiyet'in ilanında sonra idadi mekteplerinden ziraat derslerinin
kaldırılması tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin *şura-yı mmet* gazetesi
Manisa İdadisinden bu denli önemli bir dersin kaldırılmasına bir anlam
verememiş ve bu durumu şiddetle eleştirmiştir.¹⁴² Serbesti gazetesinde ise
Ziya Bey yeni programlardan ziraat derslerin kaldırılışı hakkında şunları
söylemektedir:

Ziraat dersi mekâtib-i idadiye programından ne sebebe mebni
büsbütün silinmiş, ziraimizin ameliyat-ı ziraiyede yed-i tl sahibi
oldukları için mi? Yoksa Memâlik-i Osmaniye'nin kabiliyet-i zira-
iyesi mefkud mu? Ayıp değil bilemiyoruz! Biriyle neden tesadüf
edemedik ki mşklmz halledilsin elhasıl adam olmak fikrinde
isek garplıları nazar-ı itibara alalım.¹⁴³

Ziraatın yanında ticarete de büyük önem vermiş olan Ethem Nejat,
bir ülkedeki ziraat ile ticaretin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve her
ikisinden birinde görülecek bir gerilemenin diğerini de etkileyeceğini ve
bu durumunda ülke ekonomisini derinden sarsacağını ifade etmektedir.
Kendisi de Ticaret Mektebi mezunu olan Ethem Nejat, lkemizdeki tica-
ret eğitiminin çok kötü durumda olduğunu, bunun da başlıca nedeninin
mekteplerimizin yetiştirdiği insanların memuriyet peşinde koşmaları ve
ticaret ile ilgilenmemeleri olduđunu dūřunmaktadır. Ticaretin giriřkenlik,
seyahat ve dünyaya açık olmayı gerektirdiğini, halbuki bizim memleketi-
mizde mekteplerin bunun tam tersine, pırsırık, hareket etmeyen, girişimci
olmayan gençler yetiştirdiğini ifade eden Ethem Nejat, memleketimizde

141 A. Ferid, "İbtidai Mekteplerinde Ziraat Dersleri," *Yeni Fikir*, C. I, S. 1, Aralık 1911, s. 9-10.

142 "Ziraat Dersleri," *şura-yı mmet*, 25 Aralık 1908.

143 M. Ziya, "Mekteplerimiz," *Serbesti*, 18 Aralık 1908.

Maarif Nezaretinin idaresinde bir Ticaret Mektebinin mevcut olduğunu ve buna Devr-i İstibdatta da “Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi” denildiğini, bundan başka Selanik’te üç, İzmir’de bir hususi, Dersaadet’de Büyükkada’da bir Rum Ticaret Mektebi ve birkaç ufak ecnebi ticaret mektebi olduğunu ancak bu mekteplerden istifade etmenin pek mümkün görülmediğini belirtmektedir.

Mevki-i ticarisi bu derecede önemli olan memleketimizde yalnızca bir tane ticaret mektebinin bulunduğunu ve onun da programlarının iyi olmadığını söyleyen Ethem Nejat, Bulgaristan’da bile iki tane ticaret mektebi bulunduğunu ifade ederek yeni ticaret mektepleri açılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Memleketimiz gibi gayet vasî bir sahaya malik olan bir yerde müteaddit ticaret mektepleri ister. İstanbul, İzmir, Selanik, Trabzon yahut Samsun, Beyrut, İskenderun gibi mevakide âli ve mütevasıt derecelerde mekâtib-i ticariyeye behemehâl muhtacız. Bu mevaki-i mühime-i ticariyeden başka ikinci derecedeki merakiz-i ticariyede idadi derecesinde ticaret mektepleri de tesis eylemeliyiz. Eğer maarif nezareti bunlara ehemmiyet vermez de bu köhne ticaret mektebi ile kalacak olur isek, emin olalım ki memleketimizde ticaret terakki etmelidir demek pek boş bir söz sarf etmekten, havai bir temenniden başka bir şey olamaz. Neticede biz de yine böyle hakir ve fakir kalmış oluruz.¹⁴⁴

Ticaret eğitiminde en büyük sıkıntılarımızdan birinin hükümetin bu sahaya gereken önemi vermemesi olduğunu söyleyen Ethem Nejat, ticaret mekteplerinde takip edilen programın da bilgili tüccarlar yetiştirecek kalitede olmadığını, örneğin en lüzumlu ders olan emtia-yı ticariye dersinin gerektiği şekilde verilmediğini,¹⁴⁵ lisan tedrisatının ise hiç olmadığını

¹⁴⁴ Ethem Nejat, “Ticaret Mekteb-i Âli’si,” *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909, s. 317.

¹⁴⁵ Ethem Nejat, yeterli önemin verilmediğine inandığı Emtia-yı Ticariye dersinin ne suretle verilmesi gerektiğine dair *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*’nde bir makale yazmıştır. Bu makalede muallimler tarafından bu dersin hiçbir uygulama ve tatbikat yaptırılmadan işlendiğini halbuki bu derste talebelere ticaret metalarının gösterilmesi, pazarların gezdirilmesi ve okulda bulunan laboratuvar, numunehane gibi bölümlerde tatbikatlar yaptırılmasının gerekli olduğunu kaydeder. Ethem Nejat, “Ticaret Mekteb-i Âli’sinde Emtia-yı Ticariye Dersi,” *Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesi*, S. 30, 12 Nisan 1910, s. 479-480.

belirtmektedir. Bunun yanı sıra derslere giren muallimlerin kesinlikle ticaret mütehasası olmadığı söyleyen Ethem Nejat, mekteplerde hiçbir surette müze, laboratuvar, numunehane bulunmadığını ifade ederek mektebin mevcut durumunu diğer ülkelerdeki uygulamalarla karşılaştırarak şöyle anlatmaktadır:

Mektebde bir müze yok. Laboratuvar yok. Emtia numuneleri yok. Muallimlerde şevk yok. Dersleri kaçamak kabilinden derme çatma okutuyorlar. Talebe efendiler muallimleriyle bankalara, ticarethanelere, antrepolara, müessesat-ı nafia ve ticariyeye, fabrikalara, limanlara, mevaki-i ticariyeye götürülmüyor. Muallimlerimiz talebe ile böyle gezmekten ar ediyor. Nitekim Rus sabih sergisi İstanbul'a geldiği zaman emtia-ı ticariye hâcesi talebe ile sergiye kadar gitmeye pek nazlandı ve galiba da talebeye refakat etmedi. Hâlbuki bizim gibi herkes görüyor ki Peşte'den, Viyana'dan, Bükreş'ten, Sofya'dan pek çok ticaret talebesi şehrimize kadar gelip tetkikat-ı ticariyede bulunuyorlar. Hâlbuki bizim ticaret mektebi talebemiz, değil memalik-i ecnebiye ve kendi ticari şehir ve iskelelerimizde ve hatta İstanbul mevaki-i ticariyesinde tetkikat yapamıyorlar.

Şehrimiz ki Viyana'dan, Peşte'den, Bükreş'ten İstanbul'lara kadar gelip çalışmak, zahmetlere katlanmakla kabildir. Onlar o zahmetleri eğlence gibi telakki ediyorlar. Çünkü o adamlar memleketlerine hizmet etmek için milletten para alıyorlar.¹⁴⁶

Ethem Nejat'ın ticaret eğitimini canlandırmak ve gençlerin bu okullara rağbetini arttırmak için bir dizi öneride bulunur. Bu önerilerinden ilki artık miadının dolmuş olduğuna inandığı medreselerin programlarının ve sistemlerinin değiştirilerek "Ticaret Medreseleri" haline getirilmesidir. Bu medreselerde Ulûm-ı diniye ve Arabî'ye iki veyahut üç-dört sene devam eden talebelere, bu tahsilden sonra son üç dört senelik tahsilin kısm-ı mühiminde ticaret tahsili verilmelidir. Bu medreseleri için bir de program önerisinde bulunan Ethem Nejat okutulması gereken dersleri şöyle sırala-

¹⁴⁶ Ethem Nejat, "Ticaret Mekteb-i Âli'si," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909, s. 319.

maktadır: Ticaret medresesinde tedris için şimdilik bizim düşünebildiğimiz program şundan ibarettir. Kanun-ı ticaret, ticarete müteallik ahkâm-ı şer'îye ve fünuniye ve hadis-i nebeviye, tarih-i ticaret, ilm-i iktisat, malumat-ı ticariye, usûl-i muhasebe-yi ticariye ve usûl-i muhabere-i ticariye, lisan, teşvik-i ticaret için usûl-i vaaz ve hitabet ve terbiye-i medeniye-i ticariye.¹⁴⁷ Bu derslerin verilmesiyle birlikte az zaman zarfında bu medreselerden çok iyi yetişmiş ticaret erbabının çıkacağını söyleyen Ethem Nejat, bu okullara olan rağbeti arttırmak için mektep mezunlarının askerlikten muaf tutulmalarını da önerir.

Ethem Nejat'ın bir diğer önemli önerisi ise Avrupa'ya ziraat ve ticaret talebelerinin gönderilmesidir. Başta Maarif Nezareti olmak üzere, Ziraat ve Ticaret Nezaretinin Avrupa'ya öğrenci gönderirken bu iki alanda çok az, hatta bazı dönemlerde hiç öğrenci göndermediğini söyleyen Ethem Nejat, Avrupa ticaret ve ziraat mektepleri ile darülfünunlarına öğrenci gönderilmesiyle bu gençlerin medeni memleketlerdeki ziraat ve ticaret usullerini öğrenerek yurda döndüklerinde görev aldıkları yerlerde veya yaptıkları ticarete uygulayacaklarını ve memleket insanlarına örnek olacaklarını söylemektedir.

KADIN VE KADIN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Osmanlı devletinde kadınların eğitilmeleri konusu Tanzimat Fermanı'ndan sonra aydınların ciddi olarak üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Özellikle 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile önemli adımlar atılmış, 1870'de Darülmualimât açılmış ve 1879'da her ilde bir kız öğretmen okulu açma kararı alınmış, daha sonra bu karar her iki ile bir okul şeklinde değiştirilmiştir.¹⁴⁸

II. Meşrutiyet dönemi kadının toplumsal hayattaki yerinin ve öneminin tartışılmaya başladığı bir dönem olmasının yanında kadın hakları konusunda modern/seküler bir anlayışın bilimsel ilkeler ışığında gündeme geldiği bir devre olmuştur. Bu dönemde başta Batıcılar olmak üzere, liberaller ve sosyalistler kendi açılarından kadın haklarının önemine vurgu yapmaktaydılar. Kadınların eğitimi konusu Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik,

¹⁴⁷ Ethem Nejat, "Ticaret Medreseleri," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 25, 31 Mart 1910, s. 397.

¹⁴⁸ Kurnaz, age, s. 15.

Tevfik Fikret, Ethem Nejat, Ahmed Rıza gibi yazarlar önemli yazılar kaleme almaya başlamışlardır. Dönemin bir diğer yeniliği ise basın hayatında artan kadın dergilerinde kadın haklarının ve eğitiminin bizzat kadınlar tarafından savunulmasıdır. Başta Fatma Aliye, Halide Edip, Emine Semiye olmak üzere, Halide Salih, Maide Rıza, Fatma Zehra, Seniha Hikmet ve benzeri gibi isimler dergi ve gazetelerde bu konularda önemli bir hareket başlatmışlardır.

Ethem Nejat, kadınların eğitimine büyük önem vermektedir. Burada hareket ettiği nokta şüphesiz ki geleceğin nesillerini yetiştirecek tek gücün anneler olmasından kaynaklanmaktadır. Ethem Nejat'a göre "*kadınlar düşünülmezsizin başlanan bir ıslahat ve terakki programı temeli çürük bir binanın temelini haliyle bırakıp da cihet-i sairesini tersin ve teremmiye benzer.*"¹⁴⁹ Ethem Nejat, bir milletin ilerlemek için öncelikle kızlarını eğitmesi gerektiğini, çünkü gelecek neslin, geleceğin anneleri olan bu kızların elinde yetişeceğini vurgular. Onun kadınların eğitimi konusundaki temel görüşü, kız iptidaiye ve rüştiyelerinde erkeklere uygulanan programların uygulanmasıdır ki bu da kızları "süslü birer hanım" yapmaktadır. Halbuki kızlara verilecek eğitimin asıl gayesi onları iyi birer anne ve eş yapmaktır. Bu şekilde yetiştirilmeyen kızlarımızın evlendikleri zaman eşleriyle problemler yaşadığını ifade eden Ethem Nejat, memleket baştan aşağı çiftçi veya sanayi ziraiyecisi olduğundan hanım kızları da aynı maksada hizmetkâr yetiştirmemiz gerektiğini, inas rüştiyeleri ile iyi tesis eylemiş bilcümle inas iptidailerini yavaş yavaş "Ziraat ve Ev Kadınlığı Mektebi" (Menajeri Mektepleri) haline dönüştürmemizi tavsiye eder.¹⁵⁰

Ziraat konusunda kadınların kocalarının en büyük yardımcıları olduğunu söyleyen Ethem Nejat, kızlarımıza köylerde, kasabalarda yaşamak, yaşayabilmek için her şey öğretilmesi gerektiğini ifade ederek, inas mekteplerinin en büyük vazifesinin kızlara köyleri, tarlaları, kırları, doğdukları evi, ziraat işlerini sevdirmek olduğu kanaatindedir. Bunun yanı sıra bu mekteplerde kızlara, aile saadetinin nasıl muhafaza edileceği, bir evin idaresinde hanımın hissesine düşen vazifenin ne olduğu, müşterek

¹⁴⁹ Ethem Nejat, "Kız Mektepleri," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 156, 1911, s. 408.

¹⁵⁰ Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidaiye Islahatı*, Keleşyan Matbaası, İzmir, 1331, s. 36.

hayatın teşkilinde müşterek maişet, çocuklara nasıl bakılacağı, aile içinde zuhura gelen keder ve teessürlerin nasıl tahfif edileceğinin de öğretilmesi gerektiğini de ekler. Ethem Nejat'ın kız rüştiyeleri için önerdiği program kız idadilerinde uygulanmaya başlamıştır. Programda liseli kızların fen, sosyal, matematik dersleri yanında hayatta kullanabilecekleri dikiş, nakış, yemek, sağlık ve çocuk eğitimi bilgileriyle de donatıldıkları görülmektedir.¹⁵¹ Anlaşıldığı kadarıyla Ethem Nejat'ın şikâyetçi olduğu konu kızlarımızın mekteplerden herhangi bir meslek hakkında bilgi sahibi olmadan mezun olmalarıdır. Ona göre bu mekteplerde kızlara; okumak, yazmak, hesap yapmak, defter tutmak, teganni eylemek, tarihini ve dünyasını, ahiretini öğrendikten sonra ev idaresi, aşçılık, sütçülük, peynircilik, tavukçuluk, bahçivanlık, çocuk yetiştirmek, dikiş dikmek ve biçmek, halıcılık öğretilmelidir.

Yeni Fikir dergisinde Bellkıs İclal Hanım kadınların eğitimi ile ilgili olarak kaleme aldığı yazılarda kadınların eğitim almaları durumunda erkeklerden iki kat daha iyi terbiye olacaklarını, ancak memleketimizde ne yazık ki bu konuda eksiklikler bulunduğunu söyleyerek, “Amerikalılar, Belçikalılar, Fransızlar, Almanlar ve Macarlar kızlarını öyle bir surette terbiye ediyorlar ki mektebden çıkanlar gayet iyi bir aile reisi olduktan maada gayet iyi ev idaresi, çocuk büyütme ve sairenin yollarını dahi hanımlarımızdan daha fazla biliyorlar. Hanım kızların bu suretle terbiyesi şehirlere mahsustur. Köylü hanımlar ise daha başka bir surette yani zevcleri olacak çiftçilere her surette yardım edecek bir surette okutulup terbiye ediliyorlar” diyerek bu fikrin ilk olarak 1900 Paris Sergisinden sonra Belçikalı Proust tarafından gündeme getirildiğini ifade etmektedir. Bellkıs İclal bir anne olarak kadından beklenen vazifenin memlekete faydeli, müteşebbis, faal, kendi işini kendi gören, taştan para çıkarır kuvvetli, gürbüz çocuklar, gençler yetiştirmek ve terbiye etmek olduğunu söylemektedir.¹⁵²

Ethem Nejat'ın da bir kadından beklentileri hemen hemen Bellkıs İclal'inki ile aynıdır. O günlerde bir moda olarak ortaya çıkan süslenme, gezinti, balo ve dans âdetlerinin bir ailenin yıkılışına sebep olan kötü âdetler olduğunu düşünen Ethem Nejat, yuvayı dışı kuşun yaptığını, ancak

¹⁵¹ Kurnaz, age, s. 84.

¹⁵² Bellkıs İclal, “Çiftçilik ve Hanımlarımız,” *Yeni Fikir*, C. I, S. 2, Ocak 1912, s. 39.

davranışlarıyla yuva yıkan dişi kuşlara da rastlanıldığını söylemektedir.¹⁵³ Kadınlarımızın inanılmaz bir şekilde Fransız kadınlarına özendiklerini, onlar gibi giyinip, onlar gibi hareket ettiklerini, eşlerine ve çocuklarına yeteri kadar önem vermediklerini söyleyen Nejat Bey, kadınlarımıza Anglo-Sakson ve Alman kadınlarının örnek olarak göstermektedir. Alman kadınlarının ne denli ailesine ve kadınlık vazifesine bağlı olduğunu yaşadığı bir olaya dayanarak şöyle anlatmaktadır:

Bundan iki sene evvel sabahın saat dokuzundan işimin başında bulunmak üzere giderken hemen her gün sarı, uzun, kırmızı, sıhhatli bir kibar hanıma tesadüf ederdim, benimle müsabaka edercesine iri adımlarla yürür idi; havâic-i yevmiye pazarına sapınca birbirimizden ayrılır, fakat ben onun toplu sarı başını herkesin tepesinden daha bir müddet seyredebilirdim. Dükkâncılar bu ciddi müşterilerini hürmetle karşılar ve ona en iyi mallarını irae ederlerdi. Kasap dükkânındaki etler onun birer birer muayenesinden geçtikten sonra ayrılır, kesilirdi. Kadınlar pazarındaki yağlar teftiş edildikten sonra mübayaa edilirdi. Yemişçi, manav armutların, zerdalilerin en iyi parçalarını bu meraklı müşteriye ayıklamaktan haz duyardı...

Kendisiyle tanışmak ve görüşmek için o kadar heveskâr idim ki... Nihayet bir gün takdim edildim. İstasyon fabrikası mühendislerinden bir Almanın zevcesi, kocasının varidat-ı mahiyesi takriben iki yüz lira kadar, kocası gibi riyaziye meraklı, Münih Darülfünunu'nda okumuş...

Yolda bir gün istasyondan pazara kadar beraber yürüdük, sözü bana ait bir faide olan mevzua getirdim:

– Madam, ne için bu kadar didiniyor ve yoruluyorsunuz. Faraza zevciniz münasip bir kimseye, lazım olanları aldırılmaz mı?

Bana her zamanki dik başını, her zamanki mutaazzim ifadesiyle cevap verdi:

– Kocamın bu iş için yollayacak adamları vardır, fakat nizam-ı âlemin temin-i muhafazası için işler taksim edilmiştir, Almanlar iş

153 Ethem Nejat, "Evsiz, Barkısız Hanımlar," *Türk Kadını*, C. I, S. 6, Temmuz 1918, s. 71.

bölümüne pek sadıktırlar, bir Alman, ev kadını olduktan sonra tak-
sim-i amalde vazifesi budur. Hem pekâlâ bilirsiniz ki: bir işi benim
kadar hiç kimse iyi yapamaz; beni benim kadar kimse sevemez...
Tecrübe edilmiştir, bir günlük erzakı bir ev hanımı on marka âlâ-
sından alırsa, havale olunan bir başkası daha dun cinsinden on iki,
on üç marka alır... Benim uşağım elbette ki benim kesemi benim
kadar himaye edemez...

– Çok âlâ amma yorgunluk...

– Katiyen, neden yorgunluk olsun, bilakis yevmi programın en
eğlenceli bir kısmı. Uyumaktan, çorba içmek ve onu çiğnemekten
nasıl bir yorgunluk duymuyorsam bundan da öyle!

– Madam, rica ederim merakımı mazur görünüz, bir günlük
programınızı öğrenmeye cesaret edebilir miyim? Güldü ve başını
salladı:

– Siz dinlemekten yorulmadıktan sonra hay hay... Akşamdan
başlayacağım: Bir hizmetçim var, yerli, bana geldiği zaman kaba
ve hantal bir şeydi. Şimdi en iyi Alman hizmetçilere değişmem.
Hizmetçi soframızı topladıktan, ertesi günün sabah kahvaltısı
hazırlığı yapıldıktan ve çocukların dersleriyle biraz iştigalden sonra
odalarımıza çekiliriz. Sabahleyin hizmetçi benden üççeyrek evvel
kalkar, mutad işleri makine gibi yapar ben kalkarım; işlere göz
gezdirebilir, bana ait olanları görür ve kiler işini bitiririm. Çocuklar
ve zevcim kalkarlar. Kahve altından sonra mektebe ve işe giderler.
Havalanan odalar toplanır, ev temizlenir. Sokak tuvaletimi yaparım.
Hizmetçim matbahta kapları yıkar ve yemek hazırlığı görürken ben
pazara çıkarım. Sonra matbahta yemek için biraz meşgul olurum,
o günkü hesaplarımı defterlerime kaydedirim. Öğleye daha çok
vaktim kalmıştır. Piyano çalar, şarkı söylerim. On ikide çocuklar
mektepten ve zevcim fabrikadan gelir, sofranın etrafında toplanırız.
Sonra dikiş diker, yeni gazeteleri okur, akşamları çocuklarım ve bazı
komşularım ile dere kenarında gezinti yaparım!¹⁵⁴

Yine Amerika'da bulunduğu esnada parklara gittiğinde darülfünun hocalarının eşlerinin çocuklarını parklara getirdiklerini ve oyunlar oynattıklarını gören Ethem Nejat, bizim memleketimizde annelerin çocuklarıyla ve eğitimleriyle yeteri kadar ilgilenmediklerini, hanımlarımız çocuklarıyla uğraşmayı yorucu ve ağır bir meşgale addettiklerini, çocuk arabalarını itmeyi, bahçelere götürmeyi, parklarda oyun bulmayı velhasıl istirahat, boş ve eğlence saatlerini çocuklarıyla geçirmeyi azap ve ayıp telakki ettiklerini belirterek, "Genç hanımlar evlatlarıyla uğraşmaktan ise daha avare, eğlenceli, gezintili zaman geçirmeye moda diyorlar..."¹⁵⁵ demektedir. Ethem Nejat, bir kadının en kutsal vazifesinin ailesine bakmak olduğunu düşündüğü için, kadınların diğer işlerde eksiklikleri olsa da evlat yetiştirmede eksiklikleri olmaması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Bir kız Amerika'yı, Avusturya'yı pek iyi tanımasın, mesail-i riyaziye halledemesin, şiirler inşad edemesin, Fransızca, Almanca konuşmasın, güzel bir tablo resmedemesin, Uşşak peşrevinden dem vuramasın, Mozart'ın, Handel'in, Schuman'ın bir parçasını çalamasın fakat çocuğunu giydirmesini, beslemesini, büyütmesini bilsin; evinin masrafını, varidatını tanıyarak ona göre umur-ı idareyi eline alabilsin; akşam yorgun gelen zevcini memnun ve onun alamını teksin, düşüncesine iştirak edebilsin; memleketine çalışkan, müteşebbis uzuvlar, evlatlar yetiştirebilsin...¹⁵⁶

Annelik vazifesini her vazifeden üstün ve öncelikli gören Ethem Nejat, memleketimizde annelerin terbiye-i etfâlden pek anlamadıklarını, çocuklarını ya gelişi güzel ya da kocakarı yöntemleriyle büyüttüklerini, her iki durumun zararlarının ise iliklerimize kadar işleyerek, bizi mahvettiğini, neslimizi küçülttüğünü, harap ettiğini, eskiden dillere destan olan Osmanlı, Türk kuvvetinin, vücudunun bugün olmadığını, bunun en önemli sebeplerinden birinin de validelerin çocuk bakmadaki zaafı olduğunu ileri sürer. Ethem Nejat, yazılarında Türk nüfusunun giderek azalmasını,

¹⁵⁵ Ethem Nejat, "Evladsız Anneler," *Türk Kadını*, C. I, S. 4, Haziran 1918, s. 53.

¹⁵⁶ Ethem Nejat, "Kız Mektepleri," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 156, 1911, s. 409.

yeni yetişen neslin hastalıklı ve güçsüz olmasının bir nedeninin mektepler olduğunu belirtmekle birlikte, bir diğer ayağında anneler olduğunu söylemekte ve işin kökenine inilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

Valideler ne çocuğu emzirmesini, ne de çocuğa bakmasını, yedirmesini bilirler. Bunun için bugünkü çocuklar hep hasta, sıtmalı, ağrılı, sızılı, çelimsiz, aptal, arsız, tembel, uyuşuk yetişiyorlar. Bunları görüyoruz; gören gözler, düşünen fikirler bunların zararını hissediyor da hâlâ uyuyor. Hâlâ kadınlarımızı adam etmenin yolunu aramıyoruz. Ne kadar erkek mektebi açsak, ne kadar darülfünunlar tesis eylesek, kadınlar böyle cahil oldukça boştur, boştur. İş esastan, kökten başlamalı!¹⁵⁷

Meşrutiyet döneminin en büyük eksikliklerinden biri olarak kadın öğretmen yetiştirme meselesini gören Ethem Nejat, memleketimizde yirmiden fazla darülmuallimin bulunmasına rağmen sadece bir tane, o da derme çatma bir darülmuallimât bulunduğunu, her bölgeye darülmuallimât açmak mümkün olmadığı için inas rüştiyelerine merbut olmak üzere leyli ve rüştiye tahsilinden iki sene olmak üzere darülmuallimâtlar vücuda getirilmesinin en ucuz ve en doğru yol olduğunu düşünmektedir.¹⁵⁸

Ethem Nejat, darülmuallimâtlarda verilmesi gereken dersleri Aydın Vilayeti örneğinde şu şekilde sıralamaktadır:¹⁵⁹ Nazariyat: Terbiye ve malumat-ı diniye ve ahlâkiye, adab-ı muaşeret, hıfzıssıhha ve çocuk büyütme, ev idaresi, ev ve çiftlik hesaplarını tutmak, malumat-ı fenniye ve tabiiye ve medeniye, tarih ve coğrafya, bağcılık, tavukçuluk, sütçülük ve saire... Ameliyat: Bahçe işleri, tavuklara ve arılara bakmak, dokumak, sütçülük, yemek pişirmek, konserve ve hazır yemekler yapabilmek, dikmek, biçmek ve yamamak, ütölemek, hane tanzim ve tenziki...

Darülmuallimâtların yanında bu okullardan çıkan natıklı ve muktedir olanları ayırarak “Seyyar Kadınlık Mektepleri”ne muallim olarak tayin

¹⁵⁷ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide,” *Sırat-ı Müstakim*, C. VII, S. 157, 1911, s. 13.

¹⁵⁸ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz?” *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 155, 1911, s. 391.

¹⁵⁹ Ethem Nejat, age, s. 39.

etmek gerektiğini söyleyen Ethem Nejat, bu mektep muallimelerinin yer yer dolaşarak yaşı ilerlemiş kadınlara milliyet, ev hanımlığı, ziraat, musahabe dersleri vermelerini önerir. Bu mekteplerin eğitim süresi bulunduğu yerin icabına göre iki haftadan bir buçuk aya kadar sürebilir diyen Ethem Nejat, Seyyar Kadınlık Mekteplerinin kadınlara kitap okutmayacağını, onlara güzel ve müyesser vaazlar vereceğini, musahabeler edeceğini ve ameli dersler göstererek işler yaptıracağını eklemektedir.

İkinci Meşrutiyet döneminin en önemli aydınlarından biri olan Ethem Nejat, ne yazık ki çok fazla tanınmayan ve genellikle siyasi görüşleriyle belirli bir hareket tarafından kabullenmiş bir düşünürdür. Sadece siyasi fikirleriyle değil, iktisadi, sosyal ve eğitimsel görüşleriyle dönemin en etkili isimlerinden biri olmuştur. Meslek hayatına gazeteci olarak başlayan Ethem Nejat, II. Abdülhamid döneminde Jöntürklerle ilişki kurduğu için yurt dışına kaçmış, önce Amerika'da arkasından da Fransa'da kalmış, Meşrutiyet'in ilanından sonra ise yurda dönerek eğitim camiasının içinde yer almıştır. Çeşitli illerde darülmualimin ve maarif müdürlüğü yapan Nejat Bey, ileri sürdüğü eğitim görüşleriyle döneminde oldukça tanınan bir sima olmuştur. Mete Tunçay, Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı'nın da aralarında bulunduğu 15'lerin, 1921 yılında Ankara'ya gelmeyi başarmaları durumunda Ethem Nejat'ın belki de Maarif Vekili olacağını söylemesi haklı ününün bir göstergesidir.¹

Ethem Nejat, eğitim felsefesini ziraat ve ticaret eğitimi üzerine kurmuştur. Osmanlı devletinin bir ziraat ve ticaret memleketi olduğunu, kalkınmanın ancak köyden başlayacağını ve bu kalkınmayı başlatacak ve yürütecek insanlar yetiştirmek için ziraat ve ticaret eğitimine büyük önem vermektedir. Özellikle ziraat eğitiminin iptidai mekteplerinden itibaren eğitimin her kademesindeki mekteplerde okutulmasının gerekli olduğunu düşünen Ethem Nejat, modern köyler, eğitimli çiftçiler ve tüccarlardan oluşacak bir Türk burjuvazisinin oluşturulmasını istemektedir. Köylülere yeni yöntemlerle, sıhhi ve modern tarım ve hayvancılığı zaman kaybetmeden öğretmek gerektiğine inanan Ethem Nejat, bunun için ülkenin yeterli zamanı olmadığını bildiği için bu modernleşmede öğretmenlerin kullanılmasını önermiştir. Şehir dışında kurulacak olan ve her türlü ziraat aletine ve edevatına sahip, numune tarlaları olan darülmualiminlerde ziraat, el işi, marangozluk, demircilik, doğramacılık ve benzeri gibi sanatları öğrenen muallimler, köylere gittikleri vakit bu sanatları köylülere öğretecekler ve bu

¹ Mete Tunçay, *1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü Sempozyum (Bildiriler)*, İstanbul, TÜSTAV Yayınları, 2005, s. 35.

şekilde köyden başlayan bir iktisadi kalkınma hamlesi başlatılacaktır. Ethem Nejat'ın "Köye Göre Öğretmen Yetiştirme Projesi" 1940 yılında Hasan Âli Yücel'in Maarif Vekilliği, İsmail Hakkı Tonguç'un ise İlköğretim Genel Müdürlüğü döneminde hayata geçirilen Köy Enstitüleri fikrinin ilham kaynağı olduğu bilinmektedir.

Balkan Savaşlarının kaybedilmesi Osmanlı aydınlarını savaşın neden kaybedildiği sorusu üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Bu savaşlar esnasında Rumeli'de bulunan Ethem Nejat, yaşanan olaylara bizzat şahit olmuş ve ata topraklarının elden çıkmasından büyük üzüntü duymuştur. Bu dönemden sonra Türkçülük politikasını benimseyen Ethem Nejat, mağlubiyetin nedeni olarak iki şeyi görür: birincisi mekteplerimizin çocuklarımızı iyi yetiştirememesi, ikincisi, annelerin çocukları iyi yetiştirememesi. Mekteplerimizin çocukları hareketsiz, hastalıklı, miskin, pısrık yetiştirdiğini ve ezberci bir yaklaşımla dersten geçmek için eğittiğini söyleyen Nejat Bey, Balkan uluslarının savaşı mekteplerde verdikleri eğitim sayesinde kazandıklarını ileri sürer. Bunun için bizim de ecdadımız gibi güçlü, hareket eden, cevval, sağlıklı, kuvvetli nesiller yetiştirmemiz gerektiğini belirtir. Bunun için mekteplerde değil, doğada eğitim yapılması gerektiğini önerir. Asıl bilginin, hayatı tanımanın doğada, dağda, bayırda, ovada olduğunu söyleyen Ethem Nejat, kapalı mekânlarda yapılan eğitimden hiçbir fayda görmediğinizi vurgulayarak, oba mekteplerini önerir. Çocukların hastalıklı olmalarının nedeninin de kapalı alanlarda, hareketsiz ve havasız durmak olduğunu söyleyen Ethem Nejat uzun doğa yürüyüşlerini (tracking) önerir. Vücutların gelişmesi için ise terbiye-i bedeniyeeye gereken önemin verilmesini ister.

Balkan Savaşlarının kaybedilmesinin bir nedeni olarak da askerliğe karşı hazırlıksız olmamız ve bu nedenle vatanı savunmada başarısız olmamızı gösterir. Osmanlı devletinde izciliğin (Boy Scout / keşşaflık) kurucularından olan Ethem Nejat, görev yaptığı hemen her vilayette ve okulda izci birlikleri kurmuştur. Bir diğer önerisi de mektep talebelerine askeri talim ve atış alıştırılmaları yaptırılmasıdır. Milli eğitimin kaçınılmaz bir yol olduğunu düşünen Ethem Nejat, mekteplerimize düşen vazifelerden birinin çocuklarda intikam ve milliyet hislerini uyandırmak olduğunu belirtmektedir.

Mağlubiyetin ikinci sebebi olarak gördüğü annelerin küçükken eğitilmesi gerektiğine inanan Ethem Nejat, geleceğin nesillerini yetiştiren annelerin bilgisiz ve cahil olduklarını, kızlar için “Ziraat ve Ev Hanımlığı” mekteplerinin açılarak iyi bir anne, iyi bir eş ve iyi bir ev hanımı yetiştirilmesini önerir. Bu önerileri kız idadi mekteplerinin programlarında yer bulmuştur.

Görüleceği üzere Ethem Nejat’ın birçok fikri II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde uygulama alanı bulmuştur. Bu da gösteriyor ki Ethem Nejat kendi içinde tutarlı, uygulanabilir, çağdaş önerilerde bulunmaktadır. Öne sürdüğü düşüncelerin uygulama sahası bulmuş olması onu diğer eğitimcilerden ayrı bir yere koymaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

İrade Mebeyn-i Hümayûn (İ. MBH.)

Meclis-i Valâ (MV.)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi (DH. EUM. SSM.)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Levazım Kalemi (DH. EUM. LVZ.)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH)

RESMÎ YAYINLAR, NİZAMNAMESLER

Türk Gücünün Umumi Nizamnâmesi

ANSİKLOPEDİLER

"Ethem Nejat," *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C. 4, Profesyonel Yayıncılık, İstanbul: 1985.

Alkan, Mehmet Ö., "II. Meşrutiyet Aydını Olarak Ethem Nejat," *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hanioglu, Şükrü, "Türkçülük," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul: 1985.

Kabacalı, Alpay, "Ethem Nejat," *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, C. VI, May Yayınları, İstanbul: 1979.

Mardin, Şerif, "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 1985.

Tonguç, İsmail Hakkı, "Ethem Nejat," *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, Bir Yayınevi, İstanbul: 1952.

Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 1985.

TEZLE, PROJELER

Bakır, Betül, *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2007.

GAZETE HABERLERİ

"Askeri Ziraat Dersleri," *Ahenk*, 30 Mayıs 1914.

"Bursa Darülmuallimini-Bursa'dan İstanbul'a Yaya," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914.

"Bursa Darülmualliminlileri Hayat Harekettiriyor Artık!," *Yeni Fikir*, C. II, S. 17, Kasım 1913.

"Edirne Darülmuallimininde Keşşafılar," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913.

"İstanbul'da Fincancılar Yokuşunda Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve Muallimi Selim Sırrı Bey," *Şura-ı Ümmet*, 22 Kasım 1908.

- "Manastır Darülmuallimininde Ağaç Bayramı," *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1912.
- "Manastır'da İlk ve Son Muallimler Kongresi," *Yeni Fikir*, C. III, S. 14, Ağustos 1913.
- "Milli ve Ameli Bir Mekteb: Kırdı Terbiye Mektebi," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8.
- "Ordu ve Ziraat-Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909.
- "Riyâzat-ı Bedeniyenin Ehemmiyeti ve Bizde Suret-i Telakkisi," *Tasvir-i Efkâr*, 23 Temmuz 1909.
- "Türk Gücü," *Türk Yurdu*, C. III, S. 11.
- "Türk Gücü," *Türk Yurdu*, C. IV, S. 1.
- "Türk Gücü," *Yeni Fikir*, C. II, S. 11, Mayıs 1913.
- "Adana Türk Gücü ve Mersin Terbiye-i Bedeniye Kulübü," *Halka Doğru*, Yıl: 1, Sayı: 49, 13 Mart 1330.
- Türklük Şuûnu, "Eskişehir'de Medeni Hareketler," *Türk Yurdu*, C. IX, S. 10, 27 Ocak 1916.
- Türklük Şuûnu, "Konya'da Milli Kütüphane," *Türk Yurdu*, C. XII, S. 12, 2 Ağustos 1917.
- Türklük Şuûnu, "Taşrada Medeni Hareketler," *Türk Yurdu*, C. XII, S. 10, 5 Temmuz 1917.
- Türklük Şuûnu, "Türk İzciliği ve Oymak Beylerinin And İçmesi," *Türk Yurdu*, C. VI, S. 6, 28 Mayıs 1914.
- "Yeni Fikir Nasıl ve Ne İçin Çalışacak," *Yeni Fikir*, C. I, S. 1, Aralık 1911.
- İfham*, 10 Teşrinievvel 1335.
- "Mesut Köy'de Su ve Kuvvet," *Toprak*, S. 6, 1 Temmuz 1329.
- "Jimnastik Dersleri," *Tasvir-i Efkâr*, 16 Eylül 1908.
- İttihad ve Terakki*, 1 Ekim 1908.
- "Terbiye-i Bedeniye Mektebi," *İkdam*, 19 Aralık 1908.
- "Terbiye-i Bedeniye Mektebi," *İkdam*, 21 Aralık 1908.
- "Ziraat Dersleri," *Şura-yı Ümmet*, 25 Aralık 1908.
- "Mekteplerde Asker Talimleri," *Sabah*, 22 Ağustos 1909.
- "Darülmualliminin Ağaç Bayramı," *Neyyir-i Hakikat*, 4 Nisan 1911.
- "Ağaç Bayramı," *Tanin*, 10 Nisan 1911.
- "Kırdı Terbiye Mektebi," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913.
- "Yeni Fikir'in Sözlere," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913.
- "Ağaç Bayramları Hakkında," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913.
- "Toprak," *Tasvir-i Efkâr*, 12 Nisan 1913.
- "Türk Gücü Heyeti," *Tasvir-i Efkâr*, 26 Nisan 1913.
- "Yeni Fikir," *Tasvir-i Efkâr*, 26 Nisan 1913.
- "Sultâniye Programı," *Yeni Fikir*, C. II, S. 17, Kasım 1913.
- "Bursa Türk Gücü," *Yeni Fikir*, C. II, S. 18, Aralık 1913.
- "Mekteplerde Sahlar," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913.
- "Muallimler Yurdu," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913.
- "Orduda Ziraat Dersleri," *Ahenk*, 10 Mart 1914.
- "Darülmuallimin Müdürlüğüne," *Ahenk*, 20 Mart 1914.
- "Gece Gezintileri," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914.
- "Mekteplerde Askerlik," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914, s. 646-647.
- "Darülmuallimin Müdürü," *Ahenk*, 30 Mart 1914.
- "Mekteplere Talim Tüfenkleri," *Ahenk*, 17 Haziran 1914.

"Darülmualliminliler," *Ahenk*, 18 Haziran 1914.

Ahenk, 19 Haziran 1914.

"Darülmualliminlilerin Hareketi," *Ahenk*, 30 Haziran 1914.

Ahenk, 4 Temmuz 1914.

"İzmir Darülmuallimini İzcileri," *Ahenk*, 23 Temmuz 1914.

"Eskişehir Haberleri," *Karacahisar*, 5 Haziran 1917.

"Türk Aleminde," *Türk Yurdu*, C. XI, S. 9, 21 Haziran 1917.

"İnkılâp Kurbanları," *Genç Komünist*, S. 16, 28 Ocak 1924

Türklük Şuûnu, "Ağaç Bayramı," *Türk Yurdu*, C. X, S. 3, 20 Nisan 1916.

"Memleketimizde İlk Kız Keşşâfları," *Talebe Defteri*, S. 30, 3 Temmuz 1914.

"Ethem Nejat'ın Öğretmenlerle İlgili Bir Yazısı," *Katkı*, S. 2, 15 Ekim 1970.

"Mesut Köy," *Toprak*, S. 4, 1 Mayıs 1329.

Türklük Şuûnu, "Güç Dernekleri," *Türk Yurdu*, C. X, S. 5, 18 Mayıs 1916.

Türklük Şuûnu, "Yine Eskişehir'de," *Türk Yurdu*, C. X, S. 10, 30 Temmuz 1916.

Türklük Şuûnu, "Yiğit Türkler Ocağı," *Türk Yurdu*, C. IX, S. 11, 10 Şubat 1916.

"Bursa Darülmuallimini Güçlüleri," *Yeni Fikir*, C. II, S. 16, Ekim 1913.

KİTAP VE MAKALELER

A. Ferid, "Ağaçları Sevelim!," *Yeni Fikir*, C. I, S. 4, Mart 1912.

A. Ferid, "Darülmualliminlerde Ziraat," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913.

A. Ferid, "İbtidai Mekteplerinde Ziraat Dersleri," *Yeni Fikir*, C. I, S. 1, Aralık 1911.

A. Ferid, "Köylerde Hava Rasadhaneleri," *Yeni Fikir*, C. I, S. 3, Şubat 1911.

A. Ferid, "Manastır Darülmuallimininde Ziraat Dersi Nasıl Okunuyor?," *Yeni Fikir*, C. I, S. 6, Mayıs 1912.

A. Ferid, "Mesut Köyün Mektebi," *Yeni Fikir*, C. II, S. 11, Mayıs 1913.

A. Ferid, "Ormancılık," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1911.

Agâh Sabri, *Mekteb Efendilerine*, Üç Gazete, 26 Eylül 1908.

Ahmed Sıtkı, "Taşra Mekâtib-i Rüşdiyesinin Islahı," *Serbesti*, 29 Aralık 1908.

Ahmed Şükrü, "Mekteb Programları," *Tanin*, 1 Ekim 1908.

Ak Mirza, "Mekteplerimizde Fransız İnhisarı," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913.

Akçura, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Haz. Nejat Sefercioğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001.

Akgül, Hikmet, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihadçılar Öldürtmedi," *Toplumsal Tarih*, S. 65, Mayıs 1999.

Akyüz, Hüseyin, "Köy Muallim Mektepleri İle Alman Kır Eğitim Yurtlarının (Landerziehungsheimen) Kısa Bir Mukayesesi," *Mustafa Necati Sempozyumu (Bildiriler)*, 9-11 Mayıs 1991.

Akyüz, Yahya - Faruk Öztürk, "Ethem Nejat ve Ferid Bey'in İlk Ağaç Bayramı Girişimi," *Tarih ve Toplum*, S. 225, Eylül 2002.

Akyüz, Yahya, "Çevre Koruması ve Eğitim Sistemimiz," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. X, S. 1-4, 1977.

Akyüz, Yahya, "Eğitim Alanında Aydınların Özeleştirisi ve Balkan Savaşları," *Tarih ve Toplum*, C. XXX-VIII, S. 228, 2002.

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara: 1982.
- Ali Enver, "Amerika Mektepleri," *Yeni Fikir*, C. I, S. I, Aralık 1911.
- Ali Kemal, "Terbiye-i Bedeniye," *İkdam*, 21 Aralık 1908.
- Alkan, Mehmet Ö., "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim," *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Der. Kemal H. Karpat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2005.
- Alkan, Mehmet Ö., "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi Yoldaş Defteri ve Beyanname," *Toplumsal Tarih*, S. 41, Mayıs 1997.
- Altunya, Niyazi, *Köy Enstitüleri Sisteminin Düşünsel Temelleri*, Uygun Basım-Yayın, Ankara: 2002.
- Arai, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2000.
- Aslan, Yavuz, *Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1997.
- Ay Bey, "Boy Scout-Girl Scout," *Yeni Fikir*, C. II, S. 16, Ekim 1913.
- Ay Bey, "Çiftçilik," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913.
- Ay Bey, "Kendimizi Koruyalım!," *Yeni Fikir*, C. II, S. 11, Mayıs 1913.
- Aybars, Ergün, "Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya Gelişi Öldürülüşiyle İlgili Görüşler ve Erzurum'dan Trabzon'a Gidişiyle İlgili Belgeler," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIII.; 24'den ayrıbasım, 1979-1980.
- Aytaç, Kemal, *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara: 1981.
- Aytekin, Halil, *İttihâd ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara: 1991.
- Balcıoğlu, Mustafa, "Osmanlı Genç Dernekleri," *Türk Kültürü*, S. 346, Şubat 1992.
- Bayur, Yusuf Hikmet, "Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarıda Akımlar," *Belleten*, C. XXXV, S. 140, Nisan 1971.
- Behram Altay, "Rumeli Türküsü," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914.
- Behram Lütfi, "Çocuklarımız," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1912.
- Behram Lütfi, "Güçlülerle Beraber Keşif Eteklerinde ve Mağaralarda," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914.
- Belkis İclal, "Çiftçilik ve Hanımlarımız," *Yeni Fikir*, C. I, S. 2, 15 Ocak 1911.
- Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1920, (Belgeler)*, Kaynak Yayınları, İstanbul: 1999.
- Bozdağ, İsmet, *Mustafa Suphi'yi Kim Öldürdü? Atatürk mü? Lenin mi?*, Emre Yayınları, İstanbul: 1992.
- Ceylan, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul: 1991.
- Cora, Y. Tolga, "II. Meşrutiyet'te Beden Terbiyesi; Genç Kalemlerin 'Milli Jimnastik' (1911) Adlı Risalesi Üzerine Notlar," *Müteferrika*, S. 29, Yaz 2006.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul: 1964.
- Darendelioğlu, İlhan, *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, Tokar Yayınları, İstanbul: 1979.
- Demirel, O. Nuri, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Turan İlkokulu*, Turan İlk Okulu Yardımlaşma Derneği, Eskişehir: 1973.

- Dumont, Paul, "20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayımlanmamış Kaynaklar," *Toplum ve Bilim*, Güz 1977.
- Dündar, Fuat, "Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri," *Toplumsal Tarih*, S. 82, Ekim 2000.
- Düzenli, Gülsün, "Mekteb-i Sultânî'den Bugüne Galatasaray Lisesi," *Toplumsal Tarih*, S. 26, Şubat 1996.
- [Emre] Ahmed Cevad, "1920 Moskova'sında Türk Komünistleri," *Tarih Dünyası*, S. 2, Ocak 1965.
- [Emre] Ahmed Cevad, "Keşşafın Türküsü," *Talebe Defteri*, S.10, 26 Eylül 1913.
- [Emre] Ahmed Cevad, "Yine İntikam!," *Talebe Defteri*, S. 30, 16 Temmuz 1914.
- Emre, Ahmed Cevad, "1920 Moskova'sında Türk Komünistleri," *Tarih Dünyası*, S. 2, Ocak 1965.
- Emre, Ahmed Cevad, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul: 1960.
- Ercilasun, Emrah, *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?*, Agora Kitaplığı, İstanbul: 2008.
- Ergün, Mustafa, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara: 1994.
- Erkek, Mehmet Salih, "II. Meşrutiyet'in İlk Piyesi: Nasıl Oldu? ve Kâzım Nami Bey'in Osmanlıcılık İdeali," *100. Yılında II. Meşrutiyet: Modernleşme ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi (Bildiriler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2009.
- Ethem Nejat, "Âli ve İbtidai Darülmualiminlerimizde," *Beşer ve Tabiat*, S. 4, 21 Ağustos 1919.
- Ethem Nejat, "Almanya ve İngiltere'nin İktisad Mesra'sı," *Toprak*, S. 4, Mayıs 1913.
- Ethem Nejat, "Amerika'da Osmanlı Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 12, 23 Aralık 1909.
- Ethem Nejat, "Amerika'daki Müslümanlar I," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 82, 30 Mart 1910.
- Ethem Nejat, "Amerika'daki Müslümanlar II," *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 85, 22 Nisan 1910.
- Ethem Nejat, "Asya Şimendiferleri," *Sa'y ü Amel*, S. 6, 9 Mart 1911.
- Ethem Nejat, "Bal Bahçesi," *Yeni Fikir*, C. III, S. 17, Kasım 1913.
- Ethem Nejat, "Bedales Yeni Mektebi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 2, Ocak 1911.
- Ethem Nejat, "Bir Tacirin Hikâyesi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 23, 17 Mart 1910.
- Ethem Nejat, "Bugünkü İbtidai Mekteplerimiz," *Kurtuluş*, S. 2, 20 Ekim 1919.
- Ethem Nejat, "Bulgaristan İle Ticaret Muahedesi," *Toprak*, S. 12, Eylül 1913.
- Ethem Nejat, "Çalışmak İsteyen Gençlere," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 158, 13 Ağustos 1911.
- Ethem Nejat, "Çiftlik Sahipleri," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 41, 5 Ağustos 1910.
- Ethem Nejat, "Çocuğun Terbiyesinde Valide," *Sırat-ı Müstakim*, C. VII, S. 157, 1911.
- Ethem Nejat, "Çok mu? Yoksa İyi mi?," *Say ü Amel*, S. 1, Aralık 1910.
- Ethem Nejat, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! I," *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914.
- Ethem Nejat, "Dağlı, Bayırlı, Ovalı, Yaylalı Olmalıyız! II," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914.
- Ethem Nejat, "Darülmualimin Kongresi," *Tanin*, 4 Ağustos 1911.
- Ethem Nejat, "Darülmualiminler-Ziraat-Askerlik," *Tanin*, 25 Mart 1911.
- Ethem Nejat, "Ders-Terbiye," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913.
- Ethem Nejat, "Doktor Lietz'in Mektebi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, "Evlatsız Anneler," *Türk Kadını*, C. I, S. 4, 1918.
- Ethem Nejat, "Evsiz, Barkısız Hanımlar," *Türk Kadını*, C. I, S. 6, Temmuz 1918.
- Ethem Nejat, "Fes Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 37, 3 Ocak 1907.
- Ethem Nejat, "Fransız Usûl Tahsil ve Zararlarımız," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 108, 1910.
- Ethem Nejat, "Gezinti," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 138, 1910.

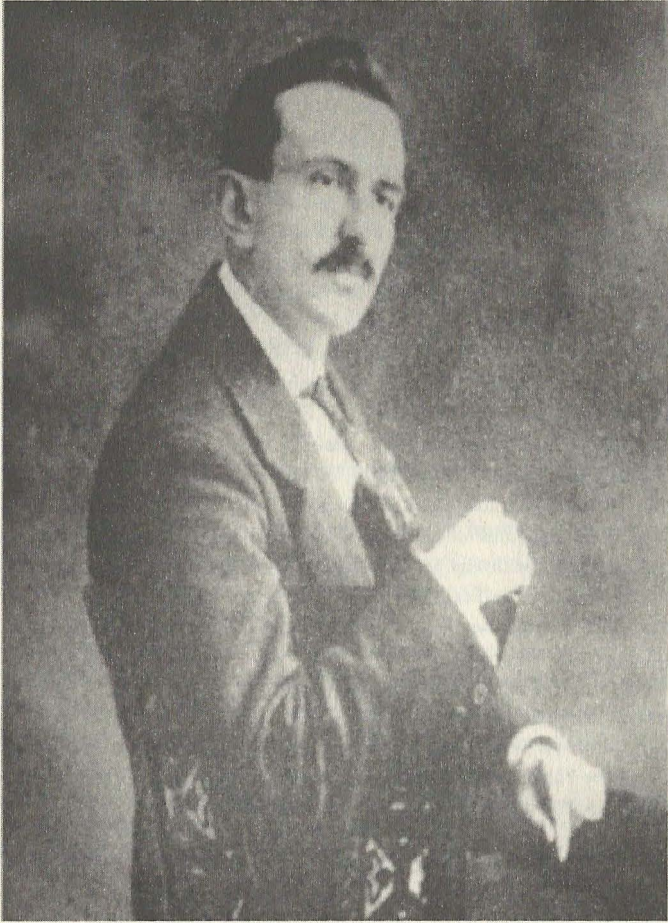
- Ethem Nejat, "Harici Ticaretimiz ve İstihlâk-ı Milli," *Toprak*, S. 3, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, "Haricteki Dindaşlarımız," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 142, 1911.
- Ethem Nejat, "Hicaz ve Bağdat Şimendiferleri," *Sa'y ü Amel*, 6 Nisan 1911.
- Ethem Nejat, "Hollanda'da Boy Scout," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1911.
- Ethem Nejat, "İktisadımız İçin Ahvâl-i İçtimaiye ve Ahlâkiye," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 35, 16 Haziran 1910.
- Ethem Nejat, "İlancılık," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 22 Mart 1908.
- Ethem Nejat, "İpek Mahsûlü ve Memleketimiz," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 11, 16 Aralık 1909.
- Ethem Nejat, "İstanbul'da Taze Balık Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 14, 13 Şubat 1909.
- Ethem Nejat, "İş Adamı," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 163, 24 Eylül 1911.
- Ethem Nejat, "Japonya'da Mektebler," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 137, 1910.
- Ethem Nejat, "Kahraman Nuri," *Çocuk Dünyası*, S. 7, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, "Kız Mektepleri," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 156, 1911.
- Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile I," *Türk Yurdu*, C. I, S. 8, 23 Şubat 1911.
- Ethem Nejat, "Manastır'da Hayat-ı Aile II," *Türk Yurdu*, C. I, S. 9, 9 Mart 1911.
- Ethem Nejat, "Manastır'ın Tedkikat-ı Hevayesi," *Yeni Fikir*, C. I, S. 5, Nisan 1912.
- Ethem Nejat, "Mekteb Binaları Pavyon Tarzı," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 140, 1911.
- Ethem Nejat, "Mekteb Binalarıyla Dâhilleri," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Mayıs 1914.
- Ethem Nejat, "Mektebler ve Oyun," *Tanin*, 19 Nisan 1911.
- Ethem Nejat, "Mekteplerde Alaim-i Cevviye Rasathaneleri," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 130, 1910.
- Ethem Nejat, "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği I," *Yeni Fikir*, C. III, S. 18, Aralık 1913.
- Ethem Nejat, "Mekteplerde Askerlik ve İsveç Jimnastiği II," *Yeni Fikir*, C. III, S.19, Ocak 1914.
- Ethem Nejat, "Mekteplerde Canlı, Ateşin Bir Hayat İsteriz!," *Yeni Fikir*, C. II, S. 14, Ağustos 1913.
- Ethem Nejat, "Memleketimiz ve Kooperatif Şirketler," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 16, 27 Ocak 1910.
- Ethem Nejat, "Muallimlikte Saadet Var Mıdır?," *Yeni Fikir*, C. 3, S. 15, Eylül 1913.
- Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye I," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913.
- Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye II," *Yeni Fikir*, C. II, S. 9, Mart 1913.
- Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye III," *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye IV," *Yeni Fikir*, C. II, S. 11, Mayıs 1913.
- Ethem Nejat, "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye V," *Yeni Fikir*, C. III, S. 13, Temmuz 1913.
- Ethem Nejat, "Neden Muallime Yetiştiremiyoruz?," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 155, 1911.
- Ethem Nejat, "O Zengin ve Mesut Oldu," *Toprak*, S. 2, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, "Oba Mektebinde Oba Çocuklarıyla," *Talebe Defteri*, S. 51-52, Mayıs 1918.
- Ethem Nejat, "Proletarya Kimlerdir?," *Kurtuluş*, S. 1, Eylül 1919.
- Ethem Nejat, "Robert Baden Powel," *Yeni Fikir*, C. III, S. 22, Haziran 1914.
- Ethem Nejat, "Serseriler-Terbiye-Sermaye," *Kurtuluş*, S. 5, Şubat 1920.
- Ethem Nejat, "Sosyalizm ve Ferdîyetçiler," *Kurtuluş*, S. 3, 20 Kasım 1919.
- Ethem Nejat, "Tasarruf," *Sa'y ü Amel*, S. 7, 14 Mart 1911.
- Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti I," *Yeni Fikir*, C.I, S. 4, Mart 1911.
- Ethem Nejat, "Tatil Muhacereti II," *Yeni Fikir*, C.I, S. 6, Mayıs 1911.
- Ethem Nejat, "Terbiye-i Bedeniye," *Sırat-ı Müstakim*, C. VI, S. 132, 1910.

- Ethem Nejat, "Terbiye-i Bedeniyeye Nasıl Ehemmiyet Veriyorlar! Bizde, Avrupa'da," *Yeni Fikir*, C. I, S. 3, Şubat 1912.
- Ethem Nejat, "Terbiye-i Fikriye," *Sırat-ı Müstakim*, C. V, S. 126, 1910.
- Ethem Nejat, "Terbiye-i Umumide Noksanlık Var," *Sırat-ı Müstakim*, C. VII, S. 177, 1911.
- Ethem Nejat, "Ticaret Medreseleri," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 25, 31 Mart 1910.
- Ethem Nejat, "Ticaret Mekteb-i Âli'sinde Emtia-yı Ticariye Dersi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 30, 12 Nisan 1910.
- Ethem Nejat, "Ticaret Mekteb-i Âlisi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 20, 24 Şubat 1909.
- Ethem Nejat, "Ticarete Başlamak İsteyenlere Kârlı Bir İş," *Toprak*, C. I, S. 5, Mayıs 1913.
- Ethem Nejat, "Ticaretgâh İdaresi," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 22, 10 Mart 1909.
- Ethem Nejat, "Ticari Tenezzüh ve Seyahatler," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 42, 28 Ağustos 1910.
- Ethem Nejat, "Vatan Neye Derler?" *Yeni Fikir*, C. III, S. 17, Kasım 1913.
- Ethem Nejat, "Yeni Lisan ve Tekâmülü," *Yeni Fikir*, C. II, S. 8, Şubat 1913.
- Ethem Nejat, "Yeni Mektebler," *Yeni Fikir*, C. I, S. I, Aralık 1911.
- Ethem Nejat, "Yumurta Ticareti," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 10, 9 Aralık 1909.
- Ethem Nejat, "Zengin Böcekçi," *Yeni Fikir*, C. III, S. 19, Ocak 1914.
- Ethem Nejat, "Zengin Olmanın Yolu," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 19 Nisan 1908.
- Ethem Nejat, "Ziraat mı Evvel? Ticaret mi?" *Toprak*, S. 2, Nisan 1913.
- Ethem Nejat, *Çiftlik Müdüğü*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul: 1329.
- Ethem Nejat, *Çocuklarımız Nasıl Büyütmeliyiz?*, Liva Matbaası, Eskişehir: 1332.
- Ethem Nejat, *Mektepçilik*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul: 1332.
- Ethem Nejat, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, Keşişyan Matbaası, İzmir: 1331.
- Ethem Nejat, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, Haz. Faruk Öztürk, Kızılelma Yayınları, İstanbul: 2001.
- Ethem Nejat, *Yiğit Türkler*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul: 1329.
- Gencer, Mustafa, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhı"*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura*, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara: 1986.
- Gökalp, Ziya, *Kızıl Elma*, Göktuğ Yayınevi, İstanbul: 1971.
- Güven, İsmail, "Osmanlıdan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXXVI, S. 1-2, 2003.
- Hanioglu, Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul: 1981.
- Haupt, George - Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yayınları, İstanbul: 1977.
- Hergüllü-Şahin, Melike, "Paramiliter Osmanlı Genç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası," *Bilgi ve Bellek*, S. 4, Yaz 2005.
- Hüseyin Cahid, "Kırk Dörtte Bir," *Tanin*, 26 Ağustos 1911.
- Hüseyin Remzi, "Darülmualiminlerde Ziraat," *Yeni Fikir*, C. III, S. 20, Mart 1914.
- Hüseyin Şükrü, "Mekteb Programları," *Tanin*, 1 Ekim 1908.
- İhsan, "Kışlalarda Amelî Ziraat Dersleri," *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 21, 5 Mart 1909.
- İzzet Ulvi, "Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi?," *Türk Yurdu*, C. II, S. 4, 27 Haziran 1912.

- Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara: 1997.
- Kakıncı, S. Halit, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihadçılar mı Öldürdü?," *Toplumsal Tarih*, S. 61, Ocak 1999.
- Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Basımevi, İstanbul: 1960.
- Karaküçük, Suat, "Osmanlı'da İzciğin Paramiliter Görünümü," *Osmanlı'da Spor Sempozyumu, (Bildiriler)*, Konya: 2000.
- Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1994.
- Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1996.
- Kurtuluş*, Haz. Haydar Bulak, Anadolu Yayınları, İstanbul: 1975.
- Kuzucuoğlu Tahsin, "Güçlülük," *Türk Yurdu*, C. VI, S. 6, 28 Mayıs 1914.
- M. Ziya, "Mekteplerimiz," Serbesti, 18 Aralık 1908.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007.
- Mehmed Halid, "Bizde Yapılacak İşler," *Tanin*, 14 Şubat 1912.
- Mehmed Zeki, "Ağaç Bayramı," *Yeni Fikir*, C. III, S. 21, Mayıs 1914.
- Mehmed Zeki, "Kargalar," *Yeni Fikir*, C. I, S. 7, Haziran 1912.
- Mehmed Zeki, "Rumeli'deki Türkler Ne Olacak?," *Yeni Fikir*, C. II, S. 10, Nisan 1913.
- Muallim Harunreşid, "Mekteb Gezintileri," *Talebe Defteri*, S. 8, 10 Eylül 1913.
- Nalçakan, Meral, "Turan Numune Mektebi'nden Atatürk ve Cumhuriyet Tarihi Müzesine," *Anadolu Sanat*, S. 3, Nisan 1995.
- Öztürk, Faruk, "Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Tarım Köyü Ütopyası: Mesut Köy," *Tarih ve Toplum*, C. XXXI, S. 182, Şubat 1999.
- Öztürkmen, Arzu, "Mehmet Fetgeri Şuenu ve Kadında Terbiye-i Bedeniye," *Tarih ve Toplum*, C. XXXVII, S. 219, Mart 2002.
- Parlatır, İsmail - Nurullah Çetin, *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1999.
- Rodoslu Ahmed Kemal, "Öç Duygularından," *Çocuk Dünyası*, S. 13, 19 Temmuz 1913.
- S. Korkud, "Öç Türküsü," *Çocuk Dünyası*, S. 34, 27 Kasım 1913.
- Saffet, "İntikam," *Talebe Defteri*, S. 16, 1 Ocak 1914.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1991.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2003.
- Sarıнай, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötügen Yayınları, İstanbul: 2008.
- Sarısaman, Sadık, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri," *OTAM*, S. 11, 2000.
- Sayılgan, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)*, 2. baskı, Hareket Yayınları, İstanbul: 1972.
- Süleyman Han, "Açık Mektuplar," *Türk Yurdu*, C. 5, S. 125, 4 Ocak 1914.
- Şişmanov, Dimitir, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Haz. Ayşe ve Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul: 1990.
- Tekeli, İlhan - Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1999.
- Tevetoğlu, Fethi, "Komünist Yuvaları Hâline Getirilmek İstenmiş Köy Enstitüleri'nin Kurucusu Tonguç Baba'larının Piri: Kızıl Komünist Ethem Nejat Kimdir?," *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, Fasikül 10, Ankara: 1966.

- Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ayıldız Matbaası, Ankara: 1967.
- Toker, Metin, "Sağda ve Solda Vuruşanlar," *Milliyet*, 11 Mayıs 1971.
- Tonguç, Engin, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul: 1970.
- Tonguç, İsmail Hakkı, *Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1947.
- [Tonguç] İsmail Hakkı, "Terbiyede İnkılâp Lazım," *Yeni Fikir*, C. II, S. 12, Haziran 1913.
- Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet'ten Mütareke Yıllarına: Türkiye'de İzciliğin İlk Evresi," *Tombak*, S. 24, Şubat 1999.
- Toprak, Zafer, "İttihad ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri," *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, C. 7, 1979.
- Toprak, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1995.
- Tuna, Turgay, "Galatasaray'da İzcilik," *Tombak*, S. 28, Ekim-Kasım 1999.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I-II, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007.
- Tunçay, Mete, "1920'lerde Sol Hareket," *1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, (Sempozyum Bildirileri), TÜSTAV Yayınları, İstanbul: 2005.
- Tunçay, Mete, "Meb'us Namzedimiz Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı?," *Tarih ve Toplum*, S. 61, Ocak 1989.
- Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, 2. baskı, BDS Yayınları, İstanbul: 2000.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Maarifimiz ve Servet-i İlmîyemiz*, Haz. Melek Dosay Gökdoğan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2000.
- Uzgören, Gökhan, *İzcilik Tarihi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul: 1984.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul: 1979.
- Vuibert, Paul, *Les Boy Scouts*, Osmanlıcaya Çev. Bir Yurtçu, Türk Yurdu Neşriyatı, Paris, 1911.
- Yetkin, Sabri, "İttihad ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri: Osmanlı Genç Dernekleri ve Bunların Yayın Organlarındaki Milliyetçi Söylemler," *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 30 Nisan-2 Mayıs 1997.
- Yetkin, Sabri, "İzmir Milli Kütüphane Heyet-i İlmîyesi'nin Numune Köy Projesi (1916)," *Toplumsal Tarih*, S. 29, Mayıs 1996.
- Yılmaz, Tahsin, "İlk Eğitim Reformu," *Ülke*, S. 4, 1978.
- Ziynetullah Nuşirevan, "Eskişehir Sancağında Nüfus Hareketi," *Türk Yurdu*, C. XI, S. 9, 4 Ocak 1917.
- Ziynetullah Nuşirevan, "Ethem Nejat Arkadaş, 28-29 Kânunusani 1921 Karadeniz Kıyılarında Parçalanmış Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri, Moskova 1923," *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Çevrim Yazı Burhan Tuğsavul, TÜSTAV Yayınları, İstanbul: 2004.

1- Fotoğraflar

Ethem Nejat Bey Kaynak: *Yeni Fikir*, C. III, S. 2, 1 Mayıs 1914

Maarif Müdüğü Ethem Nejat Bey - 1916

Ethem Nejat Bey Eskişehir Maarif Müdürü İken Eski Türk Kıyafetleri İle (1916)
Kaynak: Turan İlköğretim Okulu Arşivi

Turan Numune Mektebinin Açılış Merasimi (1916)
(Üst Tarafa Ortada Kolu Dayalı Olarak Duran Kişi Ethem Nejat Bey'dir)
Kaynak: Turan İlköğretim Okulu Arşivi

Turan Numune Mektebi Açılış Merasimi (1916)

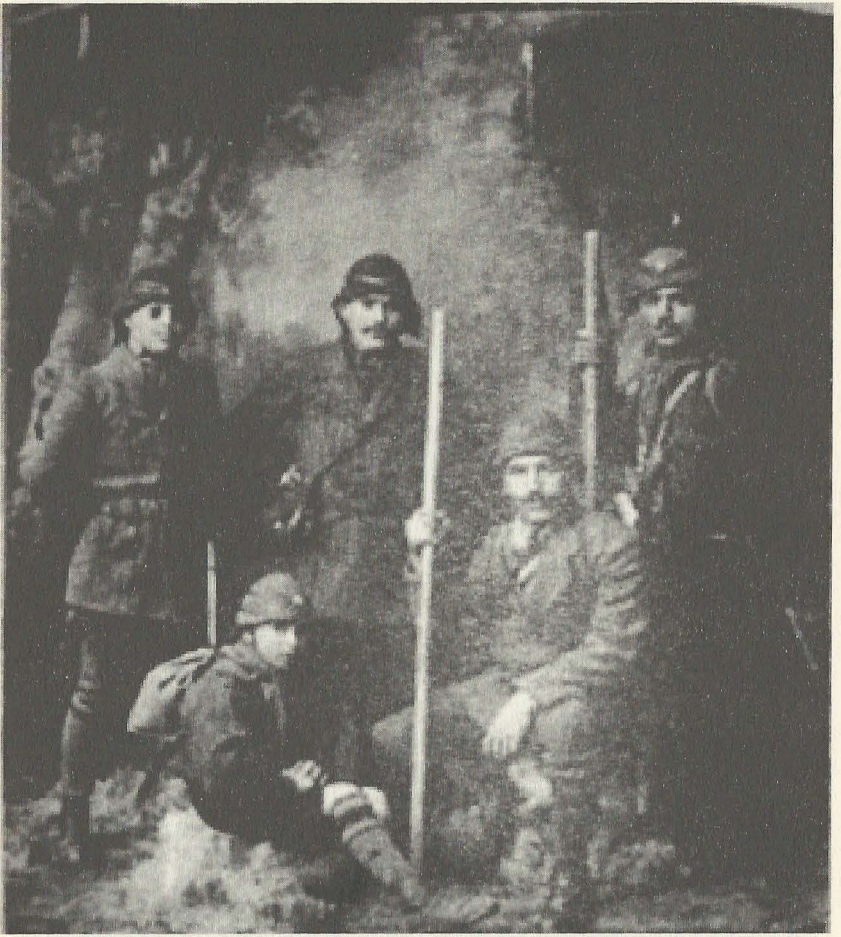
Kaynak: Turan İlköğretim Okulu Arşivi

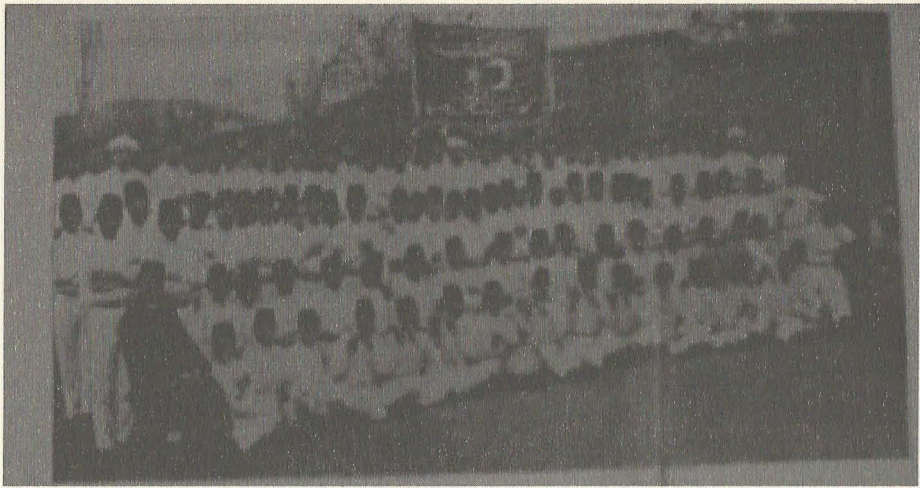
Turan Numune Mektebi

(İkinci sırada oturanlardan soldan beşinci Ethem Nejat Bey'dir)

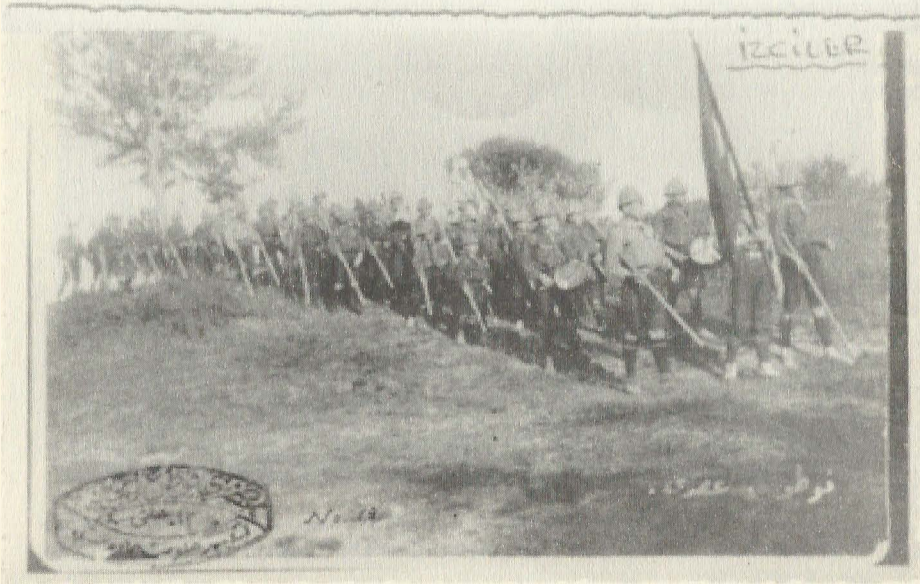
Kaynak: Turan İlköğretim Okulu Arşivi

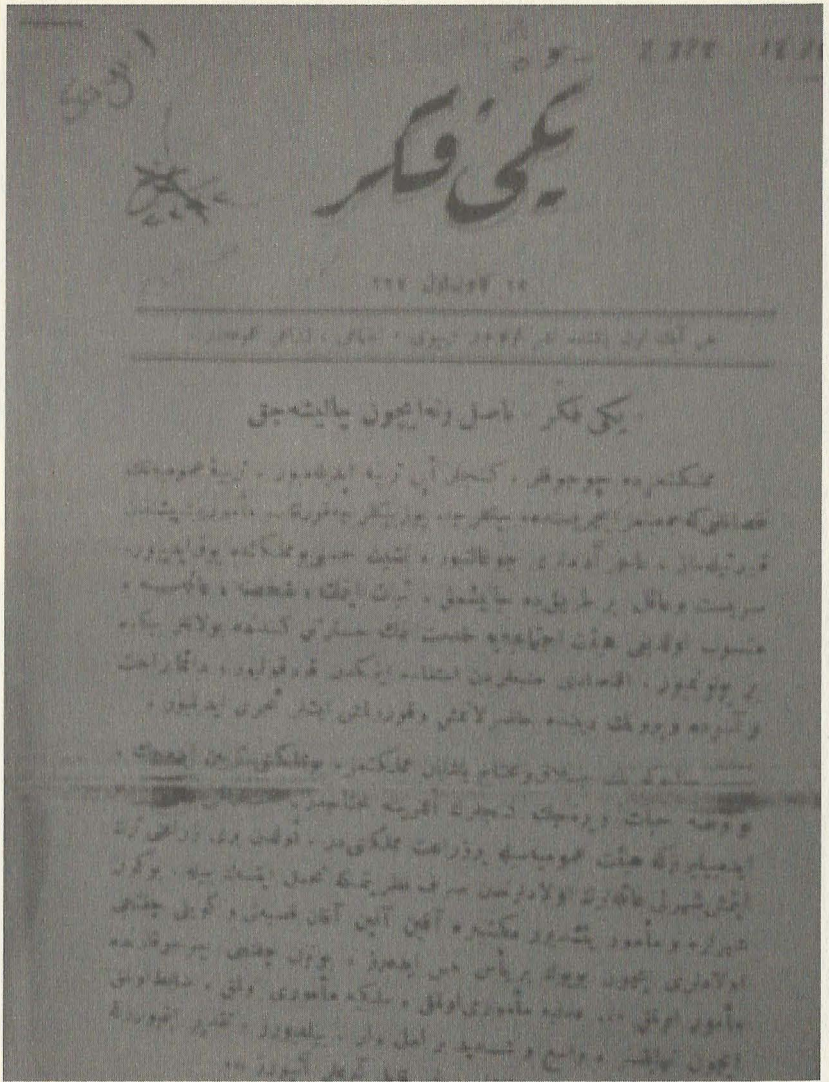
Ethem Nejat Bey'in Eskişehir'de Kurulmasına Öncülük Ettiği İzciler
Kaynak: Eskişehir Eğitim Tarihi

Manastır Darümuallimininde Terbiye-i Bedeniye Dersi
(Sol Başta Oturan Müdür Ethem Nejat Bey'dir) Kaynak: Yeni Fikir

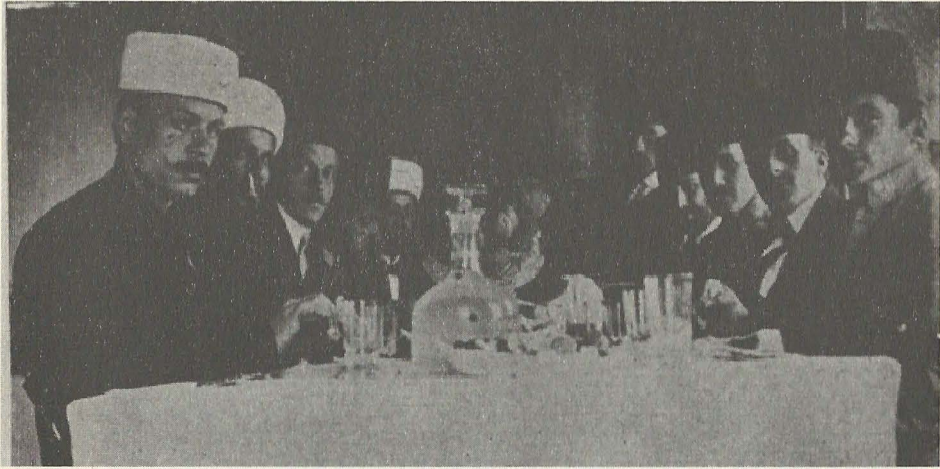
Eskişehir Izcileri (1916) Turan İlköğretim Okulu Arşivi

Ethem Nejat ve Ferid Bey Tarafından Manastır'da Çıkarılmaya Başlanılan
Yeni Fikir Dergisinin İlk Sayısı (15 Kânunuevvel 1327)

Ethem Nejat Bey'in
Yeni Fikir ve *Toprak*
Dergilerini Beraber Çıkardığı
Muallim Arkadaşı Ferid Bey.
Kaynak: *Yeni Fikir*

Bursa Darülmualimini Heyet-i Talimiyesi (Arkada Duran ethem Nejat Bey'dir)
Kaynak: *Şehbal*, Sayı 95, 15 Nisan 1330

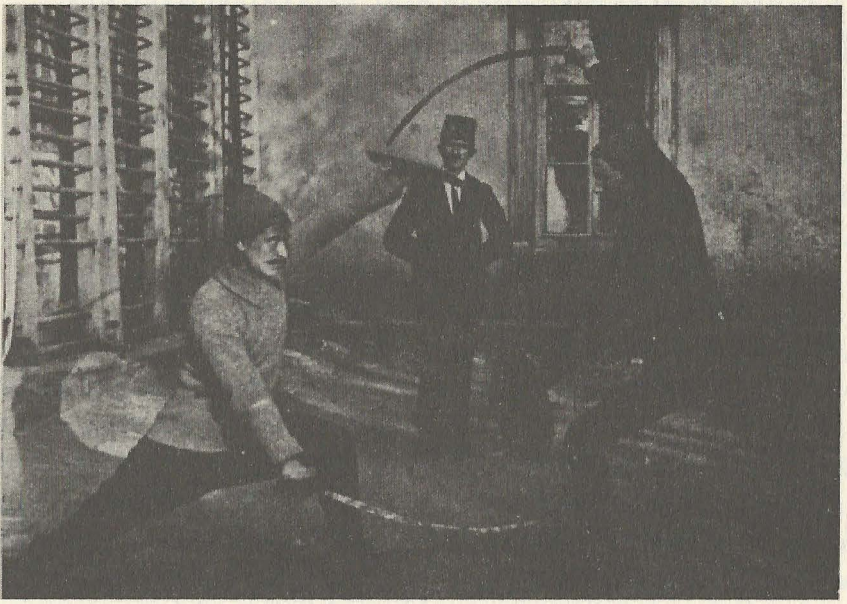
"İn Kaya" Mağarasında İlk Defa Tedkikât-ı Fenniye Yapan Bursa Darülmualiminin Talebe ve Muallimleri (Kaya'nın Üzerinde Oturan Ethem Nejat Bey'dir)

Kaynak: *Şehbal*, Sayı 95, 15 Nisan 1330

Bursa Darülmualimininde Güçlülerin Sıhhi Heyetleri

Kaynak: *Şehbal*, Sayı 95,
15 Nisan 1330.

Bursa Darümuallimininde Kılıç ve Kalkan Talimleri (Talime Riyaset Eden Kişi Ethem Nejat Bey'dir) Kaynak: *Şehbal*, Sayı 95, 15 Nisan 1330

Bursa Darümuallimini Birinci Futbol Takımı (Ortada Duran Kişi Ethem Nejat Bey'dir) Kaynak: *Şehbal*, Sayı 96, 1 Mayıs 1330

Ağaç Bayramları Hakkında

Ağaç bayramları hakkında vuku bulan talep üzerine gazetemiz mü-
essisleri tarafından Ziraat ve Ticaret Nezaretine takdim edilen muhtıradır:

1. Büyük küçük vatandaşların müctemian ve eğlence ile ağaç dik-
melerine “ağaç bayramı” unvanı verilir.^{1*}
2. Ağaç bayramları şu gaye ve maksada binaen yapılır: ormanları
mahvedilen yerlere yeniden ormanlar yetiştirmek, sıhhat-i umu-
miyeye ve ziraata hadim ormanlar yetiştirmek, orada yetişmesi
mümkün olan nadir ve iyi cins ağaçlardan yetiştirmek, toprağı
fena ve çıplak olan yerlerle, çıplak olan dağlarda orman yetiştir-
mek, ziynet ve tenezzüh ormanları ve sokaklara sıra ve arı ağaçlar
yetiştirmek.
3. Orman yetiştirmeden evvel fenni tetkikat ve tetebbuat yapılmalı-
dır. Fenni tetkikatı yapacak ziraat ve orman müdürleri ile bunlara
merbut fen memurları ve Darümuallimin ziraat muallimleridir.
Mütehassıs ve mütefenninler tarafından ayrı ayrı yapılan tetkika-
tın neticesini bildiren rapor bir içtimaide okunmalı ve yapılacak
orman hakkında karar-ı kati verilmelidir. Tetkikatta başlıca na-
zar-ı dikkate alınacak mevad: ahval-i hevaiye ve ceviyye, denizden
irtifa, dağ ve tepelerin ve rüzgârların mevkii, toprakların cinsi
ve nevi, tohumların veya fidanların havas-ı mahsusası ve saire...
Hükümet raporunu resmen gazetelerle ve broşürlerle ilan eder;
broşürlerin binlerce nüshasını meccanen tevzi' eder. Tetkikat ya-
pılmadan, evvelce hazırlanmadan vücuda gelen ormanlardan bir
faide mamul değildir.
4. Mevkiin ve iklimin yetiştirebileceği ve besleyebileceği tahakkuk
eden iyi cinsler tayin edildikten sonra fidan yetiştirilmelidir. Fi-
danları aşağıda izah edeceğimiz ahali ve mektep ormancılık mek-

1 Dördüncü ve beşinci sayılarımızda ağaç bayramları hakkında mükemmel malumat vardır.

tep heyet ve cemiyetleri yetiştirebilecekleri gibi keza orman ve ziraat memurları da tecrübe tarlalarında, numune çiftliklerinde, ziraat mektebi, Darülmualimin bahçelerinde, tarlalarında yetiştirilmelidir. Bazı ormanlar tohumla yetişir; tohumla yetiştirilmeyecek ormanlar için icap eden tohum meccanen tevzi' edilmelidir.

1. Ağaç bayramları ile orman yetiştirecek ve ağaç gars edecelersunlardır:
 - (1) Mektep talebeleri ve mektep orman ve ziraat cemiyetleri
 - (2) Mahalle veya karye veya kasaba ahalisi, orman cemiyetleri, spor heyetleri, seyahat ve tenezzüh cemiyetleri
 - (3) Askerler.
2. Ağaç bayramları iptidai, rüşdi, idadi, Darülmualimin, sultânî, darülfünun, âli, umumi, hususi mektepler hepsi eyyam-ı muayenede orman vücuda getirmek üzere ağaç bayramı yapmalıdır. Âli mektep ile darülfünunu katiyen bertaraf etmemelidir. Bilhas- sa bu münevver talebelerin ağaç bayramına iştirakleri ve buna rapt-ı kalp eylemeleri lazımdır. Darülfünunun ağaç bayramı halk üzerinde manevi ve derin bir tesir yapar. Mesela İstanbul gibi binlerce talebesi bulunan darülfünunun ağaç bayramı insal-i hazıra ve atiyeye ne büyük hisler bırakır. Taşrada da en büyük ve en küçük mekteplerin bu faidesi vardır. Ağaç dikmeyecek kadar ufak olan iptidai efendileri arkadaşları, büyük ağabeyleri dikerken seyretmek ve onların heveslerini tahrik etmek üzere orman yapılan meydana getirilmeli ve onlarda bayrama bu vecihle iştirak ettirilmelidir.
4. Umum mekteplerde (ziraata ve ormanlara ve hayvanlara muavenet) namı altında hususi bir nizamname-i mahsusayla beraber birer cemiyet teşkil edilerek [Bu pek elzem cemiyetler hakkında zat-ı nezaretpenahilerine zirai ve müterakki memleketlerdeki envaine nazaran memleketimize kabul ettirmeniz için takdim edeceğiz] azalarını ağaç garsına sevk eylemelidir. Bu gibi medeni ve insani cemiyetlerde aza olduğunu gören çocuk hüsnü iftiharla

bayram günü vazifesini arzu ve tehâlûkle icra edilebileceği gibi hissiyat-ı vataniye ve insaniyesi de terbiye eyler. Mektepleri ikmal eden sabık talebelerine bu cemiyetin daimi azalarıdır. Cemiyetin kendine göre ufak bir sermayesi olduğundan hükümetin hiçbir muavenetini de beklemeyerek başlı başına bir kuvvet olur.

5. Doğrudan doğruya kasaba ve köy ve mahalleler ahalişi ağaç yapabilecekleri gibi ziraat ve ormancılık ve spor ve seyahat ve tenezzüh cemiyetleri de bizzat ağaç bayramları yapabileceklerdir. Saf bir havada akşama kadar gülüp oynayarak ağaç dikmek sıhhati de terbiye edeceğinden spor ve sıhhat ve tenezzüh cemiyet ve kulüplerinin (s.277) ahz-ı emellerinden birini teşkil eyler. Bu gibi cemiyetlere müsaade edilebileceği zaman nizamnamelerine “ağaç bayramına” bütün azasıyla ve kemal-i şevk ve ehemmiyetle iştirak etmeyi şart ittihaz eylemelidir. Bir fert tarafından arazi-i haliyede vücuda getirilen bir orman o ferde ait olmalıdır; köylüler kulüpler tarafından vücuda getirilen ormanda onlara ait bulunmalıdır. Şu kadar ki orman idaresinin nezaretinde bulunan kanun ve fen hususuna göre istifadeye müsaade edilmelidir. (Avrupa'nın bazı memleketinde spor ve seyahat kulüpleri milyonlarca ağaç dikmişlerdir.)
6. Eyyam-ı mahsusasında keza askerler de zabitleri, küçük zabitleri nezareti altında ağaç bayramı yapmalıdırlar. Bu sırada asker kışlada yalnız terbiye-i askeriye değil, terbiye-i milliye ve medeniye aldığı cihetle ağaç bayramları bu terbiyelerini de ikmal eder. Ağaç bayramlarına bütün kıtalar bila istisna iştirak etmelidirler. Zabiter bile bizzat ağaç gars eylemelidirler.
7. Ağaç gars etmenin ve ağaç bayramlarının servet-i memlekete icra ettiği tesir ve menfaat bütün sunûf-ı ahaliye anlatılarak menafi takdir ettirilmelidir. Halka takdir ettirilmeden körü körüne zorla gibi yaptırılan bir iş angarya gibi telakki edileceğinden baştan savma olur. Bu vecihle vatandaşlar şu vecihle tenvir edilir: 1. Bilumum mektepte ziraat dersiyle beraber ağaç gars edilme mevsimine yakın ormancılık ve orman yetiştirmek hakkında dersler verilmeli, daha büyük mekteplerde konferanslar ita kılınmalıdır. 2. Gerek

mekteplerde talebelere ve gerek tiyatro, kulüp ve konferans salonlarında umuma gösterilmek üzere ziraat ve maarif nezaretleri ile (Büyük ormancılık ve ağaç bayramları) cemiyetleri tarafından sinematografla menazir gösterilmelidir. Seyyar olan bu sinematografların şeritleri gerek memleketimizde gerek memalik-i sairede yapılan ağaç bayramlarından başka ormanların latif ve şahane menazirini, ormanlardan edilen istifadeleri, ağaçlardan vücuda gelen haşebiye-i sanaiyeyi, fabrikaları, imalathaneleri, kâğıt fabrikalarını velhasıl ağaca müteferri' bilmümle mevad gösterilmelidir. Sinematografla beraber fenn-i hitabete ve ormancılığa ve sanayi-i haşebiye ve fabrikalara eşna bir konferansçı bulunup sinematograf göstermeden evvel veya orada lazım gelen malumat-ı şifahiye ile nafi konferanslar verilmelidir. 3. Mekteplerde ormanların ve ağaçların sanayide gördüğü hizmetlere dair fikir açacak şık şık ve büyük büyük levhalar bulunmalı ve sınıflara ta'lik olunmalıdır. Bu gibi levhalardan kulüplere, umumi mahallere, belediyelere ve avam ve gece mekteplerine de asılmalıdır. Her levha altına ormanların faidesine ait büyük yazılarla bazı malumat verilmelidir. 4.Ormancılığa ve orman ve ağaç sanayine vakıf mütehasıslardan seyyar konferansçılar ve ziraat ve orman müdürleri, ziraat ve fen memurları, mekatip muallimleri ile halkın muntazaman irşadı. 5. Bu babta Bab-ı Meşihat ile müzakere olunarak ağaçların ve imar ve istimarın fevaidi hakkında ayat-ı münife ve ehadis-i nebeviye serd ve ityani ile vaiz efendiler tarafından irşadı. 6. Ağaç dikmenin fevaidi ve ağaca ait sanayi hakkında avama mahsus küçük broşürler tanzim ettirip meccanen her tarafa -köylere kadar- tevzii. 7. Bazı gazetelerin bu babta neşriyatta bulunmalarını ciddiyetle teşvikle beraber sahifelerini buna hasreden haftalık gazetelere mükâfat-ı nakdiye itası. 8. Askerlere zabitleri tarafından bu babta dersler verilmesi ve keza bervech bila irşat heyet ve vasıtalarının celp ve cem edilmesi. 9. Yapılan ağaç bayramları hakkında gazetelerde bir sütun-u mahsusta neşriyatta bulunması mütemadiyen takip edileceği gibi ağaç bayramlarının vücuda getirdiği ormanların resim,

harita, plan, krokileri ve ilanları muvazzıhan ve bir ehemmiyet-i mahsusa ile gazete ve mecmualara konmalıdır. 10. Ağaç bayramları için vesait-i nakliyeye ihtiyaç hâsıl olursa vapur, şimendifer, tramvay, ominibüs gibi vesait-i nakliyenin iskonto yapmasına ve arabaların ucuzca nakletmesine hükümet ve belediyelerce itina olunmalıdır.

8. “Ağaç Bayramları” milli bayram şeklinde olmalıdır. Ağaç bayramı günü köyün ve kasabanın bütün dükkânları ve iş mahfeleri kapalı bulunmalıdır. Sabahleyin erken başlayan milli çalgılar, davul zurnalar, mızıkalar akşama kadar şehirde ve orman yerinde çalmalıdır. Memleketin askeri, milli, mekteb-i hususi mızıkaları mecburen ağaç bayramına iştirak ettirilmelidir. Ağaç bayramı günü yemekler de orman mevkiinde çiftçice yenmelidir.
9. Bayram günü toplanılan eğrekte bir muntazam sıra ile askervari çıkmalı, herkes kazmasını küreğini omzuna yüklenmeli, ağaçlar rengârenk bayraklar, mili renkler ve çiçekler ile süslenmiş bir arabaya vaz’ olunmalı, arabayı beyazlar kırmızılar giymiş mini mini hanımlara ve efendilere çektirmelidir. Esna-yı harekette mızıkalar milli havalar çalmalı, gençler milli harp şarkıları çağırmalıdır. Mektepliler ve ahalinin bir günde bayram yapmaları imkânı esbabı mecbure hasebiyle mümkün olmazsa ayrı ayrı birer güne ta’lik edilmelidir. Ağaç garsına müftü veya imam efendinin duası, nazır, vali, kaymakam, müdür ve muallim efendinin nutkuyla başlanmalıdır.
10. Ağaç bayramlarında köyün bütün ağaları ve muhtarı, nahiyenin müdürü ve eşrafı, kasabanın kaymakamı ve büyük memurları, sancağın mutasarrıfıyla rüesası, vilayetin valisi ispat ve vücut eylemelidir. Bazı vilayetlerin ağaç bayramlarında bulunmak üzere payitaht büyük memurlarıyla nazırlar, hanedan-ı Osman’dan bazıları azimet etmelidir. İstanbul’da yapılacak ağaç bayramlarında nazırlar, sadrazam, şehzadegan, veliaht hazretleri ve hatta zatı şahane vücutlarıyla ehl-i vatani teşvik ve teşci’ buyurmalıdırlar.^{2*}

2 İtalya kral ve kraliçesi, İspanyakralı, Amerika reis-i cumhur sabıkı Rosvelt pek çok ağaç bayramlarında bulunarak elleriyle müteaddit ağaçlar dikmişlerdir.

- II. Haddi zatında eğlence gibi, vatanın ihtiyac-ı hakikiyesi gibi takdir edilen ağaç dikmek umum millete bir hizmet-i mecburiye olarak kabul ettirecek bir kanun da neşredilmelidir.

Not: Vücuda getirilecek nizamnamede bütün bahsettiğim tafsilat bulunmalıdır. Nizamnamenin mufassal ve açık olması maksada bizi daha kolay vasıl eder. Maa-t-teessüf gerek ahali ve gerek memurlar icap ettiği kadar derin nazarlı, bilgili olmadıkları için ellerinde bulunacak mufassal nizamnameler kendilerine rehber olur; bu resmi rehberleri mefkudunu halinde ağaç bayramları düşünöldüğü vecihle bir şekil alamaz, nâ-tamam, güdük kalır.

Yeni Fikir, Cilt: 2, Sayı: 9, Mart 329

Ek 3: TÜRK GÜCÜNÜN UMUMİ NİZAMI

Türk örfü bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmektedir. Bizde muntazam istatistikler olsaydı bu acı hakikati rakamların kat'i lisaniyla ifade ve ihata edebilirdik. Mamafih askere davet olunan bin kur'a neferinin şimdi ancak yüzünün vücutları sağlam olup dokuz yüzünün hasta ve illetli çıktığı acı tecrübelerle sabit olmuştur. Bu hal bir müddet daha böyle gidecek olursa bu güzel yurdumuzu düşmana karşı koruyacak değil hattâ üzerinde yaşayacak bir adam bile bulunmayacaktır. Neden böyle oluyor? Bu ırk inhitatının sebeplerinden bir kısmı siyasî, diğeri içtimaîdir.

Siyasî sebep: Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarına yayılmış vasi ülkenin muhafazasını Türk yalnız kendi kollarına yükletmiş ve bu mücadelesi uğrun-da tabiatıyla mecalsiz kalmıştır. Uzviyet-i hayatiyye gibi uzviyet-i içtimaiyyec her aza kendi vazifesini görmek suretiyle hayat ve muvazenet-i umumiyyeyi idame ederler. Bir veya birkaç uzvun vazifesi yalnız birine tahmil edilecek olursa evvelkisi dumurdan, diğeri durgunluktan mahv ve helak olur. Türk ateşin çöllerde, buzlu dağlarda yalnız başına vatanının bekçisi, müdafii oldu. Bu suretle varlığından dinç kalabalık bir nesil değil hatta bir mezar bile kalmadı O sağken canıyla, kanıyla, ölünce de kemikleriyle vatanına siper ve kale oldu Askerlik vatan müdafiliği şimdi Türklerle beraber diğeri vatandaşlara da teşmil edilmiş olduğundan bu mahzurun önü alınmıştır.

Es bâb-ı içtimaiyyeye gelince: Cehalet, tarz-ı maişeti bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, ispirto hayatımızı kemiren anâsır-ı muhribenin en başlılarıdır. Anadolu'muzun baştanbaşa bir mezar, bir harabezâr olduğunu istemiyorsak bu dertlerimizin bütün fecaatim anlıyarak izalesinin çaresine çalışmalıyız.

Yoksa bir zamanlar "Türk gibi güçlü!" darbimeseliyle anılan, mazhar-ı tekrim olan bu kavi ve asil millet Allah esirgesin pek yakın bir zamanda sessiz, sedasız kaybolup gidecektir. Bir yandan bu hastalıklar, sebepler, öte yandan hastalıkların en büyüğü olan oturganlık, gevşeklik, rahatı sevme el ele vermişler, bizi sürükleyip duruyorlar. İşte ırkımıza, varlığımıza kasdeden bu marazların, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için bir terbiye-i bedeniyeye ve hıfzıssıhha cemiyeti teşkil etmişlerdir.

Terbiye-i bedeniyeden ise maksat sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatanı ve mübarek, muazzez, ulu milletimizin varlığını müdâfaa etmek ve düşmana saldırmak olduğundan terbiye-i bedeniyeye şubemiz gençleri askerliğe hazırlayacak, içtimai hayata, mafevke riayete, başlı başına yaşamaya alıştıracak olan ve Avrupa'da muvaffakiyetle tatbik ve tamim edilen kılavuz teşkilâtını ihtiva eder.

Madde ı: Merkezi İstanbul'da olmak üzere Türk Gücü adıyla ve Türk'ün Gücü Her şeye Yeter şiarıyla bir terbiye-i bedeniyeye ve hıfzıssıhha cemiyeti kurulmuştur. Terbiye-i bedeniyeden maksat Türklerin ahval-i sıhhiyelerini ıslah ve teşekkülât-ı bedeniyelerini takviye ve tekâmül ettirerek milleti maişet-i haziranın icab ettirdiği ve her türlü mesai ve mübarezâta mütehammil ve çevik ve çâlâk kılmaktır. Bunun için makul ve fennî cimnastik ve sporların vâsi mikyasta memlekette neşir ve tamimine çalışılacaktır. Kılavuzluk usulüyle gençler askerliğe hazırlanacaktır. Ve terbiye-i askeriye ile millet yine o silâhşor ve o cündî millet haline getirilecektir.

Hıfzıssıhhaya gelince: Avam için hıfzıssıhha kitapları yazmak ve meccanen dağıtmak, sıtmaya karşı ahaliye kinin tevzi etmek ve sivrisineklerden muhafaza esaslarını öğretmek, vereme karşı müteaddit yerlerde dispanserler yapmak, frengi hakkında halka telkinatta bulunmak ve gezici doktorlar tedarikiyle bu dert müptelâlarının imdadına koşmak ve bu afetin

intişarına mâni olmak ve Şark'ın eski bir illeti olan çiçeğe karşı aşu yurtları tesis etmek, bulaşık hastalık zuhurunda derhal tahaffuz çarelerine dair neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nevzat ve etfâlin himayesini düşünmek üçten ziyade çocuk babası olan muhtaçlara yardım etmek memlekete meydanlar, bahçeler ihdası zamanında lâzım gelen makamât nezdinde teşebbüsatta bulunmak, ormanlar yetiştirmek için ağaç bayramları yapmak ve müskirât ve tütün aleyhinde mücessir propagandalar icra etmektir. Caddelerin güneş ve havanın cereyanına maruz olacak surette tevzi' için hükümet ve belediyeler nezdinde teşebbüsatta bulunmak ve belediyelerin bu husustaki mesainse müzahir olmak, maksadının temini için yapacağı müsabakalarda muvaffak olanlara mukâfatlar vermek, hülâsa Türklüğün mesail-i hayatiyesine temas eden umur ile iştirak ederek halen Türklüğü mahv ve inkırazdan kurtarmak ve istikbalen ecdadımız gibi sağlam ve kalabalık feyyaz bir nesil, vatanın, hukukunu, namusunu mefâhîrini korumak için ancak kendi kuvvetine istinad eder bir Türk nesli vücuda getirmektir. Ancak bu sayılan emeller bir gayedir ki Türklere mahsus bir azim ve sebat ile çalışılarak elde edilecektir.

Teşkilât

Madde 2: Gücün teşkilâtı İstanbul'da bir merkezle vilâyet, liva ve kazalardaki tâli merkezlerden ibarettir. Her tâli merkez doğrudan doğruya İstanbul merkezine merbuttur.

Madde 3: Gücün bir fahrî bir de asli reis-i umumisi vardır.

Madde 4: İstanbul merkezi asli reis-i umumînin tayin edeceği bir reis vekili ile bir doktor, bir mühendis, bir kâtip ve üç azadan mürekkeptir ve cemiyetin hükümete karşı mes'ul bir murahhası vardır.

Madde 5: Gerek İstanbul merkezi gerek tâli merkezler bir sene müddetle iş görür.

Madde 6: Her merkez sene nihayetinde Güc'ün bilumum fasl azasını davetle kongreyi içtima' ettirir. Merkezler kongreye karşı bir senelik muamelâtta izahat ve mesârifâtta da alelinfirad hesab verir. Kongreler bu malumatı bedeltetik merkezler tarafından sene-i âtiyye için tanzim edilen bütçeyi tetkik ve tasdik eder. İstanbul reis-i umumî de ikinci reysidir. İstanbul kongresi İstanbul'daki aza-i faale ile talî merkezlerinin gönderecekleri veya tevkil edecekleri murahhaslardan teşekkül eder. Bu kongre İstanbul

merkezi muamelâtı tetkik ile beraber nizamname ahkâmını da istediği surette tebdil ve tağyire salâhiyettardır. Kongre rey hakkı ile idare heyetlerini intihâb ederek içtimalarına nihayet verirler.

Madde 7: İstanbul merkezi İstanbul dâhilinde nizamname ahkâmını tathik ile mükellef olduğu gibi bilumum tâli merkezlerin umur ve muamelelerini teftiş ve oralarda nizamname ahkâmının tamamî-i mer'iyetini temin ve kendisine vuku'bulan müracaatlara cevab verir ve bilumum Güç azası meyanındaki muhademet ve uhuvveti istikrara ve ahenk ve intizam-ı umumi-yi temine çalışır.

Madde 8: Tâli merkezler buldukları kasabalar dâhilinde Güç Nizamnamesi ahkâmını tatbik ile beraber buldukları mahalle merbut karyelerde (nahiye merkezleri de karye hükmündedir) âtiyüzzikr sıhhiye ve terbiye-i bedeniye icraatına icra ile mükelleftir. Binicilik, ok, cirit, nişan talimleri, güreş, kılıç, kalkan gibi milli oyunları icra etmek köyde yapılacak yeni mahalleleri ve evleri İstanbul merkezinden yapıp gönderilecek haritalar ve plânlar mucibince inşa etmek, köy etrafında orman yetiştirmek, içilecek suları kapalı mecralardan geçirmek, âdi çıban ve hafif yaraları sar-mak ve aşı memurunun bulunmadığı mahallerde çiçek aşısı yapılmak gibi müdavât-ı iptidaiyeyi icra edecek her köyde bir köy hekimi bulundurmak. Güç, medrese ve mekâtib mezunlarından olan faal azalarına iptidaî tababeti öğretecek ve iptidaî muallimi olmak üzere köylere gönderecektir. Bunlar mekteplerde çocukların ahvâl-i sıhhiyelerinin ıslâhını nazar-ı ehemmiyete alacaklar, mektep zamanları haricinde köylüye hekimlik vazifesini yapacak ve köyün sıhhi teşkilâtına nezaret edecektir.

Madde 9: Merkezler heyetleri en aşağı haftada iki defa içtimaya mecburdurlar.

Madde 10: Merkezler azaları muntazaman içtimalara gelmeğe ve mazeret-i meşruaları olduğu takdirde içtima gününden mukaddem mazeretlerini tahriren bildirmeğe mecburdurlar. Bir haftada bilâ-mazeret iki defa gelmeyenler istifa etmiş sayılırlar.

Madde 11: 300 kuruşa kadar olan paralar idare heyetince tayin olunacak veznedar nezdinde kalır. Üst tarafı Osmanlı Bankası'na hesab-ı cari suretinde yatırılır.

Madde 12: Güc'ün şimdilik İstanbul merkezi, terbiye-i bedeniyeye ve hıfzıssıhaya dair aylık resimli bir risale çıkaracaktır.

Madde 13: Güç, Osmanlıların talim ve idman mahalli olan Ok Meydanı'nı Evkâf Nezaret-i Celilesinden isticar etmiş ve hatırât-ı tarihiyeyi ihya eyleyecek surete millî bir spor mahalli yapmağa teşebbüs etmiştir. İcabı halinde İstanbul'un sair yerlerinde de ayrıca oyun yerleri yapılacaktır.

Madde 14: Güç kıyafeti için eski Türk kıyafetleri ve serpuşları hakkında tetkikâta bulunmakta bulunduğundan bilahare takarrür edecek surette kararlaştırılmak üzere şimdilik muvakkaten merbut numunesi veçhile elbise ve serpuş kabul edilmiştir.

Madde 15: Güç efradı meyânında en büyük mertebe-i fazilet vücud-ı milletin hüceyrâtı olan köylere hayat verecek mekâtib-i iptidâiyeye muallimliğidir. Güc'ün en büyük mesâisi azası meyanından maksadını temin edecek mektep hocası yetiştirmek ve bunlar vasıtasıyla köylünün vücuduna ve ruhuna nüfuz ederek

HUYUMUZU VE SUYUMUZU DÜZELTMEKTİR.

Madde 16: Güç maksadının ifası için vuku bulacak ianât ve teberrüâtı kabul eder.

Madde 17: Güc'ün bir bayrağı olacaktır.

Madde 18: Güc'ün ayrıca bir iç nizamı vardır.

Duhul Şartları

Madde 19: Gücün iki sınıf azası vardır: Biri faal, diğeri fahri.

Madde 20: Fahri azalar ayda on kuruştan aşağı olmamak üzere taahhüt ettikleri miktarlarda aylık vermekle mükelleftirler.

Madde 21: Faal azalar nizamnamenin üzerine tahmil ettiği vezaifi ifa ile beraber yirmi kuruş duhuliyeye ve beş kuruştan aşağı olmamak üzere taahhüt ettikleri miktarda aylık vermeğe mecburdurlar. Bilumum mekâtib-i idadiye ve onun dînündeki mekâtib talebesi duhuliyeden müstesandır. Bunlar yalnız iki kuruş aylık verirler.

Madde 22: Faal aza olmak için Osmanlı olmak ve hüsn-i hal ve etvânyla mütehallî bulunmak ve yirmi yaşını ikmal eylemiş bulunmak, harekât-ı bedeniyeye icrasına mâni hastalığı olmadığı tabib raporuyla sabit

bulunmak lâzımdır. Yirmi yaşından dün olanlar müteallim sıfatıyla kabul olunurlar.

Madde 23: Faal ve fahrî azalar idare heyeti kararıyla kabul olunurlar.

Madde 24: Faal azalar jimnastik ve spor yapmağa mecburdurlar. Jimnastik için Müller'in Mon systéme'i kabul edilmiş olduğundan her aza bu harekâtı muntazaman yapmağa ve muayyen zamanlarda imtihan vermeğe mecburdur. Haftada bir gün uzun yürüyüşlere ve bir gün de sporlara iştirak zaruridir.

Madde 25: Sporlar: Uzun yürüyüşler, jimnastik adımı, vadi koşma, sıçrama, atlamak, yüzgeçlik ve gemicilik (kürek, yelken), alaturka ve alafranga güreş, boks, meç, kılıç, kalkan, ok (kemankeşlik, tirandazlık), cirit, değnek, kargı, binicilik, nişan talimleri, disk, bisiklet, otomobil kullanmak, futbol, tenis, golf, hokey, polo, ilh.

Madde 26: Yürüyüşler kılavuzluk usulüyle icra olunur. Gerek kılavuzluğun, gerek oyunların her biri için ayrı ayrı talimatı vardır. Her aza bunlara tebâiyyet etmeğe mecburdur.

Madde 27: Her aza yaşına ve isteğine göre beğendiği bir spora intisâb eder. Gençler her birine ayrı ayrı münavebeten iştirak edecektir.

Madde 28: Güc'ün nizamlarına ve kılavuzluk ve oyunlar hakkındaki talimat ve mukarrerâtına tebâiyyet etmeyen ve yapmağa mecbur olduğu jimnastik hareketlerini yapmayanlar hakkında idare heyeti faal azalardan intihâb edeceği beş kişiden mürekkep bir hakem heyeti marifetiyle mücazaat tertib ettirecektir. Cezalar derecesine göre tenbih, ihtar ve tarddan ibarettir. Hakem heyetinin mukarreratı idare heyetince kabil-i istinaftır. Güç terbiye-i bedeniyyesine itina eden ve numune-i imtisal olacak surette mükemmel vücut yetiştirenleri de derecât-ı muhtelifede takdir ve taltif edecektir.

Elhâsıl Türk Gücü'nün nizam ve intizamını Türk terbiyesinin esası olan sıra ve saygı temin edecektir.

Madde 29: Gücün işlerinin çığrından çıkmaması ve temellerinin iyice sağlamlaştırılması, için müstesna olarak atideki idare heyeti üç sene müddetle iş başında kalacaktır.

- Abbas Halim Paşa 17
 Abbotsholme 203; **Mektebi** 35, 204
 Abdullah Cevdet 286
 Abdurrahman Robenson 90
 Abdülaziz 50
 Abdülhamid II 47, 110, 201, 254, 294
 açık havada eğitim 202
 Adana 79, 117, 279; **Maarif Müdürlüğü** 25-26
 Adana Türk Gücü 83
 Afrika 58, 76, 86
 Afyonkarahisar 253
 Ağah Sabri 149
 ağaç bayramları 22, 165-169, 171-172
 Ağaoğlu Ahmed 51
Ahenk Gazetesi 181, 255
 Ahmed Agayef 71
 Ahmed Akif 30, 121, 126
 Ahmed Cemal Bey (Paşa, İstanbul Muhafızı) 70
 Ahmed Cemal Beyefendi (Miralay) 81
 Ahmed Cevad (Emre) 90, 127, 134, 141, 188, 226
 Ahmed Cevdet 39, 51
 Ahmed Ferid Bey 30, 35, 52, 70-71, 145, 158, 173, 175
 Ahmed Hikmet 52
 Ahmed Mithat 52
 Ahmed Rıza 112, 287
 Ahmed Robenson Bey 90, 108
 Ahmed Samim 111
 Ahmed Sıtkı 149
 Ahmed Şükrü 265, 267
 Ahmed Vefik Paşa 51
 Ahrar Fırkası 20, 126, 281
 Ak Mirza 266
 Akdeniz Vapuru 119, 281
 Akhisar 100
 Akif 121
 Âkil Muhtar (Dr.) 52, 114
 Alasonya 166-167, 215; **Hususi İdadisi** 15, 46, 165, 175, 215
 Albayrak grubu 137
 Ali Canib 63
 Ali Cevdet (Baytar) 118
 Ali Enver Bey 35, 247
 Ali Fuat Paşa 134
 Ali Haydar Bey 91
 Ali Ulvi [Elöve] 71, 85
 Alkan, Mehmet Ö. 255
 Alman jimnastiği 72, 239
 Almanya 14, 23, 26, 33, 38, 40, 70, 84, 107, 113-114, 117, 119, 121, 124, 126-127, 130-131, 143, 166, 176, 192-194, 205, 207, 211, 217, 259-260, 263, 269, 280-282
 Altın Oba 28, 66-67
 Altın Ordu 103
 Amerika 14, 33, 35, 42, 46-48, 58, 87, 96, 107, 127, 157, 166, 187, 202, 206-207, 211, 224, 242, 247, 259, 262, 269, 282, 291, 294
 ana mektepleri 258
 Anadolu 32, 37-38
 Anglo-Sakson 265, 267, 269, 272 289
 Ankara 68, 79, 85, 90, 134-136, 142, 279, 294; **Hükümeti** 134, 136, 139, 141
 Antik Yunan 234, 238
 Arıkan, Saffet 279
 Arjantin 92
 Arnavut köyü 81
 Asaf Cemal Bey 82
 asker(ler)/askerlik 175-181, 185, 209, 226, 229, 231-232, 242, 246-249, 250-256, 286, 295
 Asya 76
 Aşçıoğlu Bahaeddin (On Beşlerden) 138
 Atatürk 23, 279
 atçılık 34
 Atıf Bey 70, 81
 Avlonya 173
 Avrupa 22, 26, 35, 50-51, 56, 75-77, 87, 89, 93, 95-97, 105, 107, 110-111, 113, 117, 124, 126, 135, 154, 157, 179-180, 188, 191-192, 194, 202, 206, 208, 234, 247, 261-262, 265, 269, 273, 281, 286
 Avusturya 33, 192, 198, 207, 291

Ba

Avusturya-Macaristan 23, 92, 124
Ay Bey 107-108, 156, 193-194
Ayasofya Camii 215
Ayazağa 82
Aybey 35
Aydın Vilayeti 25, 29, 85, 96
Ayıntab 79
Babüali Baskını 113
Baden Powel, Robert Stephenson Smyth (General) 73, 86-87, 96-97, 107
Badley (Mr.) 204
Bagirov 137
Bağdat 173
Baha Tevfik III-III2, III4
Bahailer 46, 47
Bakü 27, 123, 130-131, 133-136, 211
Balâ 113
Balikesir 78
Balkan Savaşları 15, 35, 40-41, 50-51, 53-54, 69, 102, 113, 144, 153, 157-158, 199, 208, 225, 228, 236, 241, 246, 295
Bandırma Vapuru 119
Basri Bey (Nancy Ziraat Mektebi mezunu) 70
Bayraklı 100
Bedales, Mr. 207; **Mektebi** 35, 204
beden eğitimi 18, 34, 71-72, 97, 204, 234, 281
Bedi' Re'fet 39
Behram Lütfi Bey 21, 34-35, 83, 251
Belçika 23, 33, 35, 84, 92, 102, 176, 259, 282
Belkıs İclal Hanım 35, 288
Berlin 13-14, 26, 38, 118-119, 280-281
Beşeriyet Gazetesi 113
Beylerbeyi 81
Beyoğlu 157, 173, 269
Beyrut 90, 93, 173, 284
Bilgi Mecmuası 114
binicilik 34
Bismark 222
Boer Savaşı 87
Borsadov 205

Boy Scout (izci) 35, 773, 93-97, 104, 107, 214, 231; ayrıca bkz. **Girl Scout (kız izci)**, **izcilik**
Brezilya 236
Brüksel 117
Bulgaristan 23, 55-56, 195, 236, 284
Burdur 78
Burgaz 173
burjuvazi 127-129, 144, 148, 196, 294
Bursa 16, 21, 24, 32, 37, 69, 78, 82, 90, 99-101, 117, 171, 173, 209, 236, 246, 279; **Darülmualimini** 16-19, 21, 63, 82-83, 99-101, 171, 246; **Sultanisi** 91; **Türk Gücü** 83
Bükreş 285
Cafer Tayyar Bey 20
Cambridge 224
Carnegie 186
Cavid Bey 187
Celâl (Bayar) Bey 20
Celal Sahir Bey 71
Cemil Cahit (Toydemir, General) 13
Cemil Nazmi (İbrahim oğlu, On Beşlerden) 138
Cenevre 218
Ceyhan 79
cirit 34, 73, 78-79, 83-84, 102, 217, 237, 245, 252
Cobden, Richard 186
Columbia 224
Cumhuriyet Halk Partisi 279
Çakıcı 129
Çamlıca 81
Çanakkale 78, 249
çete(ler)/çetecilik 55-57, 60-61, 79, 229, 231
Çiftçi Kütüphanesi 27-28, 30, 36, 67, 120-121, 126, 200
çiftçiler/çiftçilik 27, 33, 92, 122, 129, 144-148, 152-157, 161, 178-180, 183, 185, 193, 204, 216, 262, 268, 274, 276, 287, 294; **evlatları** 33
Çiftlik Müdürü hikâyesi 27, 68, 153
Çin 217

Ca

Ça

Çocuk Bahçeleri 258-259
Çocuk Bahçesi (dergi) 226
Çocuk Dünyası (dergi) 226, 252
Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz (kitap) 22, 28, 256
Çorum 113, 125

Da

Daday 79
Darüleytam 26
Darümuallimat 23, 286, 292
Darümuallimin(ler) 14, 19, 27, 29, 35, 270-272,
273-278, 282, 292; Talebe Cemiyeti 170
Dayanışmacılık 127
Demirtaş 35
Demokrat Parti 120
Demoles 266
Demolin, Edmond 206-207, 272
Denizli 279
Devr-i Sabık 27, 197, 206, 270
Dewey, John 279
Divan-ı Harb III, 113
Diyarbakır 173
Doğu Halkları Kurultayı (Birinci) 27, 130-131
Düyun-u Umumiye 145

Ed

Edirne 75, 78, 89, 211
eğitim 190, 197, 199-201, 206, 208-209, 213-214,
218, 225, 234, 256, 259-260, 270, 288, 294
Emile romanı 234
Emin Şefik (On Beşlerden) 138
Emine Semiye 287
Emirgan 81
Emrullah Efendi 52, 264-265
endâht 81-82, 248, 253-254, 256
Enver Paşa 84, 102, 104, 139-140
Ermenistan 134-135
Ertuğrul Bey 79
Erturan 34, 36
Erzurum 79, 131, 133, 135-137
Eskişehir 17, 21-25, 27, 37-38, 67-68, 70, 102, 117,
125-126, 172, 175, 246, 279, 281; Maarif Mü-
dürlüğü 20, 101

Falih Rıfka (Atay) 39, 70, 81

Fatma Aliye 287
fedai 61
fenni gezintiler 270
Ferah Tiyatrosu 125
Ferid Bey 15, 22, 36-38, 156-157, 160, 162-168, 170-
172, 276-277, 282
Ferid Paşa (Sadrazam) 116
Ferri (Dr.) 261
Forin 166
Fransa 14-15, 23, 33, 93, 112, 166, 198, 202, 207,
224, 236, 259, 263, 266-267, 269, 282, 294;
tarzı eğitim 264-265, 267
Frobel (Alman eğitimci) 205, 258
Fuad Paşa (Müşir) 239
Fuad Sabit Bey (Dr.) 52
Fuat Bey (Köprülüzade) 71
futbol 34, 83

Galata Sultanisi 99
Galatasaray Lisesi 90, 97
Gambel Paşa 249-250
Gelibolu 78, 213
Genç Kalemler 52, 63-64, 226, 235, 237
Girit 90
Girl Scout (kız izci) 107-108; ayrıca bkz. Boy
Scout, izcilik
Gökalp, Ziya 40, 45, 52, 69, 71, 74
Güç Dernekleri 107
güreş 34, 83, 237, 239-240

Hakkı (Mehmed Ali oğlu, On Beşlerden) 138
Halide Edip 69, 287
Halk İştirakiyun Fırkası 120, 133
Halka Doğru 38
Halkalı 82; Ziraat Mektebi 278
Hamdullah Suphi 117, 281
Hamid Bey (Erzurum Valisi) 134, 136-137, 142
Hâmid Sadi (coğrafya profesörü) 121
Hamid Suphi 111
Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi 284

Hüsamit Sadi (Prof. Dr., Selen) 39, 118, 121

Handel 291

Harbiye Nezareti 181

Hasan Âli Yücel 295

Hasan Rıza (Dr.) 120

Haydarpaşa 81; İttihad ve Terakki Mektebi 101

Hayreddin (Ahmed oğlu, On Beşlerden) 138

hayvancılık 153, 155, 158, 160, 164-165, 274-276, 294

Hicaz ve Bağdat şimendiferleri 183

Hindistan 236

Hollanda 93, 95, 108, 131

Hristo Botev 56, 58-59

Hürriyet ve İtilafçılar 114

Hüseyin Cahid 197

Hüseyin Hilmi Bey (İştirakçi) III-III6, 120, 123

Hüseyin Şükrü Bey 150

Hüseyinzade Ali 51, 114

II Illinois 46

İslah ve İrşad Komitesi 60-62

ib İbrahim Hilmi (Tüccarzâde) 59

İcadiye tepesi 81

İdrak 115, 116

İfham Gazetesi 26, 71, 125, 274

İhsan Raif 118

İkdam Gazetesi 237

ilancılık 184

İlhami Nafiz (Pamir) 39, 118-119

ilköğretim 259-260

individualizm 129

İngiltere 15, 23, 73, 86, 89, 91-92, 107, 124, 146,

150, 166, 176, 188, 191, 203, 207, 211, 224,

231, 236, 259, 263, 266, 269, 282

İnsaniyet Gazetesi III

intikam 34, 62, 98, 100, 226-234, 248, 252, 256,

278, 295

İran 238

İskenderun 284

İslamcılık 29, 41

İsmail Bey (Gaspıralı) 51

İsmail Faik III

İsmail Hakkı (Hilmioğlu, On Beşlerden) 117, 119,

131-132, 134-135, 138, 294

İsmail Hakkı (Milashı) 36

İsmail Hakkı (Tonguç) 279, 295

İsmail Mahir Efendi 275, 280

İsmayıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu) 39, 150, 228

İspanya 92, 166, 282

İstanbul 12, 14-16, 20, 27, 32, 37-38, 52, 68, 73, 80,

100, 113, 119, 123-125, 131-133, 150, 155, 173, 183,

186, 188, 211, 230, 238, 268, 284-285; Hükü-

meti 134; sultanisi 99

İsveç 72, 92, 97-98, 244; jimnastiği 34, 239, 244,
247-248

İsviçre 92, 114, 124, 155, 166, 198, 207, 219, 236,
259, 261, 263

İşkodra 75, 173

İştirak Gazetesi III-III2; ayrıca bkz. Hüseyin Hilmi
Bey (İştirakçi)

İtalya 23, 164, 166, 176, 194

İttihad ve Terakki II4, 187, 190, 196; Cemiyeti 14,

40-41, 52, 62, 84, 105, III-III3, 144-145, 148, 225

İttihâd-ı İslâm 44-46, 49, 54

izci(lik) 18-19, 22, 24, 34, 72, 76, 84, 86, 88, 90-

91, 96, 99-100, 102, 104-107, 214, 246, 254,

270, 295; birlikleri 15; ayrıca bkz. Boy Scout

(izci); Girl Scout (kız izci)

İzmir 14, 19-20, 24, 68, 79, 90, 117, 125, 145, 173,

212, 255, 279, 284; Darülmuallimini 19-20,

29, 89, 100, 105; İktisat Kongresi 148, 279;

Maarif Müdürlüğü 26; Sultanisi 255; Ziraat

Müdürlüğü 181

İzzet Bey (Keçecizâde) 238

İzzet Paşa (Prens, Süvari Mirlivası) 239

İzzet Ulvi Bey 54

Japonya 23, 47, 92, 236, 260

jimnastik 58, 71, 81, 97, 232, 235, 238, 240, 242-

243, 248, 252, 257; ayrıca bkz. Alman jimnas-

tiği, İsveç jimnastiği

Jön Türkler 41, III-III2, 119, 237, 294

Ja

Ka

Kadıköy 99
Kafkasya 48
Kâğıthane 105
Kandilli 81
kapitülasyonlar 192
Karacahisar Gazetesi 22, 24-25, 37-38, 70, 101
Karadağ 23
Karesi 85
Kars 27, 134, 136-137
Kartal 101
Kastamonu 63, 79
Kavala 173
Kayış Dağı 82
Kayseri 90
Kayseri 90, 279
Kâzım (Yüzbaşı, On Beşlerden) 138
Kâzım bin Ali (On Beşlerden) 138
Kâzım Hulusi (On Beşlerden) 138
Kâzım Karabekir 133-136, 139, 142
Kâzım Nami Bey 71
Keşiş Dağı (Uludağ) 17, 83, 99
Kır Eğitim Yurdu 205
Kırım 133
Kilis 79
Kindergarten 258
Komanyus 205
komünizm 274, 282
Konuşma Günü 251
Konya 24, 27-28, 68-69, 79, 153-154
Kooperatif/kooperatifçilik 127, 187-189
Korling, Felix 85
Kosova 90
kovboylar 87, 96, 107
Köy Eğitim Yurtları 205, 279
Köy Enstitüleri 19, 275, 279-280, 282, 295
Köy Muallim Mektepleri 205, 279
Kurtuluş (Befreiung, dergi) 26, 38, 119, 126-127
Kütahya 78, 85, 90

L'Humanité Gazetesi 113

Landerziehungsheime okulu 204, 208

Lem'î Nihat 39, 118

Lenin 133-134

Lietz (Dr.) 204-207, 261, 281; Mektepleri 35
liseler 264-265, 268-269

Londra 238

Lübnan 93

Maarif Nezareti 26, 57-58, 72, 81, 99, 101-102, 105-
106, 117, 198-199, 231, 255, 280, 284, 286

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 286

Macaristan 33, 35, 146, 259, 282

Maçka 138

Mahmud II 41, 49

Mahmud Şevket Paşa 113, 172, 176

Makedonya 55-58, 110, 230

Maksud (Kiralıoğlu, On Beşlerden) 138

Maltepe 105

Manastır 15, 27, 30-31, 34, 37, 52-53, 64-65, 75, 91,
117, 145, 151, 167, 169-171, 173, 175, 218, 228;
Darülmuallimini 15-16, 21, 30, 64, 70, 81, 89,
99, 167, 218, 246, 168, 175, 251, 277; Darül-
muallimini Talebe Cemiyeti 168; Muallimler
Kongresi 218

Manastır-Selanik şimendiferleri 57

Manchester 198

Manisa 100, 138

Massachusetts 46

Medeniyet Gazetesi 111

medreseler 45-46, 285-286

Mehmed (Hacı Mustafa oğlu, On Beşlerden) 138

Mehmed (Hatipoğlu, On Beşlerden) 138

Mehmed Ali Tevfik 45, 52

Mehmed Emin 34-35, 131, 138

Mehmed Selahaddin 39, 126

Mehmed Tahir (Bursalı) 52

Mehmed Vehbi (Sarıdal) 39, 117, 120-121, 125

Mehmed Zeki Bey 35, 65

Mekâtib-i Sultâniye 269

Mekteb-i Hukuk 150

Mekteb-i Sultânî 101

Mektep Müsabakaları (kitap) 22

Ma

L'Hu

Mektepsizlik (kitap) 15, 27, 57, 200
Mektepler Bayramı 24
Mektepli (dergi) 226
Memleket Sandıkları 188
memur(lar)/memuriyet 32-33, 148-152, 154-155, 185-186, 201, 207, 220-221, 260-261, 266-268, 283
Mersin 79
Mesai Fırkası 115
Mesut Köy 157-164, 276; **fikri** 37
Mıdivani 134
militarizm 226, 237, 254
Milli İktisat 144-145, 190, 193, 237
Milli Kültür 237
Milli Kütüphane 24-25
Milli Lisan 237
milli mimari 66-67
Missouri 46
Mıthat Paşa 188
Mondros Mütarekesi 114
Morgan 186
Mormonlar 46-47
Moskova 133, 141
Mozart 291
Muâhede Gazetesi 111
Muallimler Yurdu 16-17, 22, 171; **Cemiyeti** 246
Mudanya 99
Muğla Maarif Müdüriyeti 20
Muhacirin Komisyonu 159
muhacirler 164
Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk 137
Musa Bey (Akyığıtzade) 52
Mustafa Celalettin Paşa 50
Mustafa Kemal Paşa 118-119, 133, 141-142; ayrıca bkz. Atatürk
Mustafa Mermi (Prof.) 118
Mustafa Necati 279
Mustafa Suphi (On Beşlerden) 13, 15, 27, 111, 127, 131-142, 189, 294
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 136-137
Müdafaa-i Milliye 61, 97

müdafaa-i milliye 229, 231
Mümtaz Fazlı (Taylan) 39, 118
Mürşidin Cemiyeti 49
Müşir Fuad 238
Müttehede-i Amerika 92

Nafi Atuf (Kânsu) 89-90, 102, 118, 281
Nâmık Hasan 111
Namık İsmail (Yeğenoğlu) 39, 118, 120-121
Napolyon 222
Nâzım Nami Bey 55
Nazmi yoldaş 138
Necip Asım 51
Nedim Ağâh, On Beşlerden) 138
Nelson (Amiral) 222
New York 14, 46, 238
Neyyir-i Hakikat Gazetesi 169
Niğde 125
Nissim Masliyah 114
Nizamettin Âli (Sav) 118
Norveç 282
Numan Usta 115
Nurullah Esat (Sümer) 39, 118

oba 209-211, 213; **mektepleri** 212, 295
Odessa 133
Oğuz Han 65
okçuluk 34
ormancılık 25, 165
Osman Hoca 141
Osmanlı Bankası 186
Osmanlı Demokrat Fırkası 116, 130
Osmanlı Genç Demekleri 76, 84-85, 107
Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası 85
Osmanlı Güç Dernekleri 76, 84, 102
Osmanlı Sosyalist Fırkası 111-113, 115, 130
Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi 14, 64, 127, 145, 176, 179, 184, 188, 284
Osmanlıcılık 29, 32, 40-43, 49-51, 54, 225
31 Mart olayı 177
Oxford 224

Na

Ob

oyun(lar) 203, 221-224, 234-235, 247, 249, 257-258, 264, 291

Öm Ömer Seyfeddin 63

Pa Parfitt, Harold 102, 104, 105-107
Parfitte, M. 84
Paris 113, 236, 238; Sergisi 288
Parvus 114
Patrisyen (Madam) 207
Pennsylvania 46
Pertev Paşa 20, 238
Pertev Tevfik 111
Pestalozzi 205, 207-281
Petersburg 238
Polonez köyü 82
Portekiz 23
Powel 88
Prens Sabahaddin 238
proleterya 127-129, 144, 274

Ra Ragıp Nurettin Bey 89
Rahmi Bey (Vali) 20
Raif Hoca 137
rasathane 15, 25, 81, 173-175
Reddie, Cecil (Doktor) 203-204, 207, 281
Refik Nevzad (Dr.) 112
Reji İdaresi 145
Resne 218
Reşat Nuri (Drago) 39
Reşit Galip (Dr.) 279
Rhode Island 46
Rıza Nur 134
Rıza Tevfik III, 237, 286
Rockefeller 186
Roma 238
Romanya 23, 99, 236
Rosvelt (Roosevelt) 166
Rousseau, Jean-Jacques 213-234
Rönesans 234
Rumeli 30-32, 34, 57, 59-61, 63-66, 75, 78-79, 148,

171, 173, 177, 183, 201, 225, 228, 230-232, 243, 246, 253, 295; **Türkleri** 53

Rusya 23, 27, 50-52, 92, 114, 130, 132, 134, 176, 192, 236, 238, 244
rüştiye 292

Sa'y ü Amel Dergisi 184
Sabaheddin Bey 206
Sabri Cemil 34-35
Sadık Ahi (Eti) 39, 118
Sadrettin Celal (Antel) 39, 121
Sadri Celâl 121
Salâh Cimcoz 114
Salih Zeki Bey 133
Samsun 79, 119, 131, 138, 284; **Maarif Müdürlüğü** 26
Sâti' Bey 265, 270
Say ü Tetebbu Dergisi 89
Scholl Ebotsholm 208
Schuman 291
Sebilü'r-Reşad 46
Selahattin Nejat (Yalkı) 13-14, 118
Selahattin Rifat 39
Selanik 31, 52, 63-64, 75, 90, 110, 173, 284; **Darülmuallimini** 275; **Ziraat Mektebi** 177
Self-Goverment 34, 204
Selim Sami (Hacı) 141
Selim Sırrı [Tarcan] Bey 84-85, 237-238
Selim Sırrı Bey 85
Serbesti Gazetesi 283
Servet (Prof., Berkin) 118
Sırat-ı Müstakim 46
Sırbistan 23
Sibirya 217
Sinop 173
Sivas 79, 90, 139
Sofya 285
Sorbonne Üniversitesi 224
Sosyal Demokrat Fırkası 123-124
Sosyalist Fırkası 114
sosyalizm/sosyalist 38, 110-112, 114-115, 117-118, 120, 123-124, 126-129, 142, 282, 286

Sa

Soyyetler Birliği 118

Söğüt 79

Spartakistler 13, 26, 40, 117-118, 121, 281

Stockholm 114, 238

Sultâniler 264-265

Suphi Nuri (İleri) 121

Süleyman Nuri 134

Süleyman Paşa 50

Süleyman Sami 133, 138

Şe

Şefik Hüsnü (Değmer, Dr.) 39, 119, 121, 125

Şerif Paşa (Ferik) 239

Şikago Üniversitesi 224

Şili 92

Şura-yı Ümmet 238, 283

Ta

Tahsin Bey (Kuzucuoğlu) 70-71, 77-78, 81

Talebe Defteri (çocuk dergisi) 90, 108, 226

Tanin 69, 114, 197

Tanzimat 265; Fermaru 50, 286

tasarruf 185-186, 261

Tasvir-i Efkâr 30, 82, 236

Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu 219, 224

Tedrisat-ı İptidaiye Nizamnamesi 261

Tekfurdağı 78

Tekirdağ 173

terbiye-i bedeniye 72, 77, 79, 81, 83, 97, 99, 172,

202, 215, 221-222, 224, 226, 234-238, 240-

244, 246-247, 255, 257, 271, 295

Terbiye-i Bedeniye Mektebi 238-239

Terbiye-i Bedeniye ve Asker Hazırlığı derneği 28

terbiye-i bedeniyye 77

Terbiye-i İptidaiye Islahatı (rapor) 20, 29

Terbiyevî Yeni Fikir (dergi) 15, 30

teşebbüs-i şahsi 127, 150, 257, 261, 267

Teşebbüsü-i Şahsi Cemiyeti 206

Tevfik (Ahmed oğlu, On Beşlerden) 138

Tevfik Fikret 287

Tevfik Rüştü Bey (Aras) 70, 81

Tıbbiye 150

ticaret 144-148, 152-153, 179, 182-185, 187-190,

196, 200, 206, 214, 216, 220, 268, 270, 274-

275, 282-286, 294

Ticaret Medreseleri 285-286

Ticaret Mektebi 144, 182, 283

Tiflis 136

Tonguç, İsmail Hakkı 12, 17-20, 279-282

Toprak (dergi) 36, 144-145, 276

Trablusgarb 228

Trabzon 27, 79, 131, 135, 137, 139-140, 173, 284

tracking 214, 295

Troçki 114

Tübâ Ağacı 264; Nazariyesi 265

Tuhfe-i Vehbi 200

Tunaya, Tarık Zafer 30

Tunçay, Mete 14, 17, 20, 23, 30, 113, 118, 125-126,

134, 137, 139, 142, 172, 175, 294

Turan 75, 77-78, 247; Türklüğü 237

Turan Numune Mektebi 21, 23-24, 67-68

Türk Bilgi Derneği 77

Türk Derneği 52, 64

Türk Gücü Cemiyeti 16, 28, 69-74, 76-79, 82-85,

97, 99, 171, 245-246

Türk Gücü mektebi 209

Türk Gücü Spor Kulübü 18

Türk Güçleri 95

Türk Kulübü 117

Türk Ocağı/Ocakları 16, 18, 26, 52, 64, 73, 77, 83,

97, 101, 117

Türk Olimpiyatları 67

Türk Yurdu (dergi) 23-24, 37-38, 52, 54, 64, 71-72,

77-78, 104, 114, 151, 226

Türk Yurdu Cemiyeti 52

Türkçülük 29, 34, 40-41, 43, 50-54, 63, 67-68, 72,

91, 196, 208, 225, 237, 295

Türkiye Büyük Millet Meclisi 125; hükümeti 133-

134, 141

Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası 20, 26, 30, 38, 117-

119, 120-125, 130

Türkiye Komünist Fırkası 27, 113, 123, 130-134,

137-138

Türkiye Sosyalist Fırkası 20, 113-116, 123-125

Türklük 86
Türklük Nedir ve Terbiye Yolları (kitap) 15, 29, 53

Ur
Urla 79
Uşak 138
Utah 46

Üs
Üsküdar 12, 14, 30; **Numune Mektepleri** 172
Üsküp 31, 75; **Darümuallimini** 15

Vanderbilt 186
Vandervele, Emile 112
Vani köyü 81
Varna 173
Vazof 58
Vedat Nedim (Dr., Tör) 39, 118
Vehbi (Sarıdal) 117
Veled Çelebi 51
verem 267
Viyana 244, 253, 285
Von Hof Paşa (Muallim) 22, 84, 101, 107
Vuibert, Paul 88

We
Webb, Muhammed Alexander Russel 47
Wilson 124

Ya
Yahya Kaptan 27, 137-139
Yalova 101
Yanya 75, 90
Yeni Bosna 82
Yeni Dünya (gazete) 133, 135
Yeni Fikir (dergi) 16, 31-32, 34-35, 53, 64, 71, 83, 87, 91, 93, 107, 144-145, 156, 175, 193, 203, 207, 213, 219-220, 228, 245, 255, 264-265, 267, 276, 283, 288
Yeni Lisan 52, 63-65
Yeni Mektep(ler)/New Schools 35, 202-203, 206, 208-209, 213, 261
Yeni Yol 226
yerli malları 190, 193, 195
Yeşil Ordu 21

Yiğit Türkler (hikâye) 28, 66-68, 153, 213, 245
Yörükler 96
Yunanistan 176
Yusuf Akçura 40, 51, 71
Yücel, Hasan Âli 279

Zara 79, 90
Zeki Bey 66
Zengin Böcekçi (hikâye) 153
ziraat 25, 29-30, 32-33, 37, 62, 144-148, 152-154, 156-158, 160, 164-168, 174-183, 187-188, 196, 200, 202, 204, 206-207, 213-214, 216, 218, 220, 260, 262, 264, 268, 270-272, 274-279, 282-283, 286-287, 294; **dersleri** 22; **okulları** 18, 154
Ziraat ve Ev Hanımlığı mektepleri 287, 296
Ziraat ve Ticaret Nezareti 168, 286
Ziraata Faydalı Nebat ve Hayvanatı Muhafaza ve Ağaç Dikmek için Alasonya Çocukları Arasında Cemiyet 166
Ziynetullah Nuşirevan 13, 37-40, 116, 123, 125, 130

Za

Çatırdayan bir imparatorluk ve bu imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak için çabalayan aydınlar... Yakın tarihimizin şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet döneminin gölgede kalmış aydınlarından biri de Ethem Nejat. İttihatçılarla olan ilişkilerinden dolayı yurtdışına kaçış, Balkan Savaşları sırasında kısa süreli esaret hayatı, Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde eğitimci ve idareci olarak görevler ve bu fırtınalı hayatın elim bir şekilde Mustafa Suphi ile birlikte Karadeniz sularında sona ermesi. Başlangıçta Osmanlıcılık ve İslamcılığa sarılan ancak daha sonra Türkçülük akımının etkisine giren Ethem Nejat Bey, 1918 yılından sonra ise sol hareket içerisinde yer alır ve böylece Meşrutiyet dönemi aydınlarının fikri arayışlarını yansıtır. Siyasi, iktisadi ve sosyal konularda kitaplar, makaleler ve hikâyeler kaleme alan Ethem Nejat Bey'in en önemli ilgi sahası ise eğitim olmuştur. Köy Enstitülerinin fikri öncülüğünü yapmasının yanı sıra izciliğin ve terbiye-i bedeniyenin eğitim hayatımıza girmesinde etkin rol oynamıştır. Ziraat ve ticaret eğitimi ile mekteplerde terbiyevi oyunlara, yürüyüşlere ve askeri eğitime büyük önem veren Nejat Bey, İttihat ve Terakki'nin paramiliter gençlik örgütlenmelerinde önemli roller oynamıştır. Özellikle Balkan Savaşlarında uğranılan yenilginin nedenleri üzerine derin analizler yapan Nejat Bey, bunları tartıştıktan sonra çözüm olarak açık havada ve milli

geleneklerimize göre düzenlenen bir eğitim modeli önerir. Hayatının en üretken çağında Mustafa Suphi ile tanışması ile başlayan ve TKP içerisinde devam eden süreç 28 Ocak 1921'de Karadeniz'de fail-i meçhul bir cinayete kurban gitmeleriyle son bulur. Mehmet Salih Erkek, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalında öğretim üyesi.

ANI VE YAŞAM Dizisi

Kitapyayinevi

ISBN 978-605-105-097-3

₺ 25,-